

SZAKSZERVEZETEK ELMÉLETI KUTATÓ INTÉZETE

**A BANYÁSZSZAKSZERVEZET
TÖRTÉNETE
1934–1944**

GERGELY ERNŐ

A bányászszakszervezet története 1934-1944

A tanulmány a bányászszakszervezet történetének része.

Készült a Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézetében

Lektorálta: Szekeres József

Szerkesztette: Hollós Tiborné

ISSN 0324-6493

Felelős kiadó: Buza Márton, az Intézet igazgatója

Tartalom

I.

A bányászati termelés alakulása 1934-1938	1 - 8 old.
---	------------

II.

A bányamunkásság gazdasági és szociális helyzete	9 - 34 old.
--	-------------

1. Munkabérek	9 - 16 old.
2. Munkaidő	16 - 20 old.
3. Szociális ellátás	20 - 26 old.
4. A bányamunkások lakáshelyzete	26 - 32 old.
5. A balesetek alakulása	32 - 34 old.

III.

A bányamunkásság mozgalmi az 1934-1938-as években	35 - 136 old.
---	---------------

1. Az 1934-35. évi pécsi sztrájkok	36 - 49 old.
2. Elbocsátások 1935 tavaszán a bányavidéken	39 - 53 old.
3. Az 1936. évi bányász-megmozdulások	53 - 58 old.
4. Szakszervezeti mozgalm 1934-1938 között	58 - 87 old.
5. Az 1937.évi pécsi földalatti éhségstrájk és következményei	87 - 101 old.

6. Bányásmegmozdulások 1937-ben
a salgótarjáni szénmedencében 101 - 105. old.
7. Bérmozgalmak a többi bányá-
telepen 1937-ben 105 - 108. old.
8. Bér és sztrájkmozgalmak
1938-ban 108 - 114. old.
9. Szakszervezeti mozgalom az
1937-1938-as években 114 - 136. old.

IV.

A bányászati termelés alakulása 1934-1944 137 - 143 old.

V.

A bányamunkások gazdasági és szociális helyze-
te /1939-1944 144 - 170 old.

1. Munkabérek 144 - 148. old.
2. Élelmiszer-ellátás 148 - 155. old.
3. Munkaidő, fizetés szabadság 155 - 158. old.
4. A bányamunkások lakáshelyzete 158 - 162. old.
5. Szociális ellátás 162 - 169. old.
6. A balesetek alakulása 169 - 170. old.

VI.

A bányamunkásság mozgalmi a második világháboru
éveiben 171 - 307 old

1. Bányásmegmozdulások a máso-
dik világháboru kitörésének
előestéjén 171 - 177. old.
2. Az 1940. évi országos bányász-
sztrájk és következményei 177 - 193. old.
3. Szakszervezeti mozgalom 1939-
től a Szovjetunió elleni há-
boru megindításáig 193 - 228. old.

4. A bányamunkásság harcai a szovjet-
ellenes háboru időszakában 228 - 244 old.
5. A szakszervezeti mozgalom helyzete
és alakulása a szovjetellenes hábo-
ru idején 224 - 292 old.
6. Bányamunkások az ellenállási mozgal-
makban és partizánharcokban 292 - 305 old.
7. A bányavidékek felszabadulása 305 - 307 old.

I.

A bányászati termelés alakulása 1934-1938

A Gömbös-kormány belpolitikai célja: a válságból való kilábalás, a tőkés rend gazdasági és politikai megszilárdítása, a forradalmi mozgalmak elnyomása. Külpolitikája: a revíziós propaganda fokozása, a katonai erő növelése és szorosabb kapcsolat kiépítése a két fasiszta hatalommal, Olaszországgal és Németországgal. Ezzel remélték elérni agressziós törekvéseik megvalósítását. A gazdasági élet is mindjobban e két fasiszta rendszerhez kötődött. Az 1936-ban hatalomra került Darányi-kormány folytatta Gömbös külpolitikai vonalát.

Mind a gyártás, mind a bányászat és kohászat termelési értékének maximumát 1929-ben érte el, mélypontját pedig 1933-ban. 1934-ben a tőkés országokban, így Magyarországon is, az ipari válság tuljuttott mélypontján, a termelés lassan emelkedett, a munkanélküliség csökkent; 1935 után pedig az erőteljesebb állami beavatkozás és a háborúra való készülődés következtében fejlődni kezdett a nehézipar, és a gazdasági fejlődés üteme meggyorsult.^{1/}

Az 1936-os év nagy gazdasági változások esztendeje volt. Az ország belelendült a konjunkturába, akármilyen különös, felemás, bizonytalan is volt ez a konjunktura. Érdeemes megnézni, hogy kinek volt haszna belőle - teszi fel a kérdést a Népszava. A dolgozó tömegeknek és a kisembereknek semmi esetre sem. Ez a konjunktura aránylag kevesek magánügye csupán. A perdöntő adat, hogy míg a termelés már elérte az 1931-es színvonalat, sőt a gyártásban 6 %-kal meg is ha-

ladta, addig a munkabér fejátlaga 16 %-kal csökkent. 1936-ban a széntermelés 5 %-kal növekedett, és a bányák eladták az elmúlt években felhalmozódott szénkészleteiket. Az őszi hónapokban már 12-15 %-kal nagyobb volt a széneladás, mint egy évvel előbb, és szeptembertől kezdve már a termelés is 10 %-kal magasabb, mint az előző évben. A bányák gyorsan alkalmazkodtak az eladás megnövekedett lehetőségeihez. Csak a bérek maradtak továbbra is a régi színvonalon, sőt a munkáslétszám sem változott lényegesen. Átlag 32 000 munkással termelték a magyar bányavállalatok a megnövekedett szénmennyiséget is. Ez összességében azt jelenti, hogy a 7-7,5 millió mázsával megnövekedett széntermelés mintegy 11-12 milliós nyershaszonnak felel meg.^{2/}

A szénbányászat a foglalkoztatott munkások száma s a termelés értéke szerint igen jelentős helyet foglalt el az ország gazdaságában. A széntermelés és fogyasztás hű jelzőszámokat szolgáltat az ipari s az általános gazdasági konjunkturára nézve. Fekete-kőszénbánya aránylag csak kevés maradt Magyarország területén, annál erősebben fejlődött a barnaszénbányászat. Magyarország 1913. évi 106,7 millió q összes széntermelésével szembeállítva az 1934. évi 69,5 millió q termelést, az ország szénellátását - az iparosodás egyik bázisát - aránylag kedvezőnek lehet mondanunk.

A széntermelés fejlesztését elsősorban a külföldi szénbehozatal visszaszorítása segítette elő. Az ipari és általában az egész szénfogyasztás fokozatosan emelkedve 1937-re elérte, illetve tulszárnyalta az 1929-es színvonalat. A termelés színvonala már 1936-ban elérte és elhagyta az 1929-es szintet, tehát hamarabb, mint a fogyasztás színvonala; a fogyasztás nem egész 5 %-os növekedésével szemben a termelés 19 %-kal emelkedett.^{3/}

A széntermelés és a fogyasztás alakulása 1929-1938 között ^{4/}

Év	Feketeszén-termelés		Barnaszén-termelés		Összesen		Fogyasztás
	tonnában	%	tonnában	%	tonnában	%	tonnában
1929	826 300	100,0	7 043 900	100,0	7 869 310	100,0	8 777 010
1933	800 050	96,8	5 907 250	83,8	6 707 300	85,2	6 242 740
1934	756 250	91,5	6 199 090	87,9	6 955 340	88,3	6 638 580
1935	822 820	99,6	6 717 680	95,3	7 540 520	95,8	7 286 370
1936	826 840	100,0	7 105 000	100,9	7 931 840	100,8	7 821 260
1937	917 030	111,0	8 055 180	114,3	8 972 150	114,0	8 904 860
1938	1 043 000	126,0	8 318 000	117,9	9 352 710	118,8	9 176 080

Az állami beruházások nagy részét már 1937-től kezdve a hadiipar kifejlesztésére fordították. Az 1938-ban bejelentett "győri program" megvalósításával megkezdődött a gazdasági élet militarizálása. A beruházott összeg 60 %-át közvetlenül hadicélokra, 21 %-át a közlekedésnek háborus szempontokból megfelelő fejlesztésére, 1 %-át a bányászat és kohászat, 7,5 %-át a mezőgazdaság fejlesztésére fordították.^{5/}

A két vezető szénbányavállalat: a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. és a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. a két legnagyobb magyar bankkal, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Rt-vel és a Magyar Általános Hitelbank Rt-vel már a századforduló idején szorosan együttműködő, a magyar finánciókés csoportok élvonalába tartozó konszernekké alakultak, amelyek egész sor egymással kapcsolatban álló bánya- és gyáripari vállalkozást tömörítettek. Ez a két konszern lényegében nemcsak a szénbányászat, hanem a kapcsolatos iparágak monopóliumát is kézben tartotta.^{6/}

Ezekben az években a bányászati és kohászati részvénytársaságok részvényeinek 29,5 %-a volt külföldi kézen. A gyáriparban az idegen részvénytőke részesedése 18,7 %, a részvénytársasági formában működő pénzintézeteknél 29,6 % volt. Az ország széntermelésének kb. 80-85 %-ával négy jelentős csoport rendelkezett, bár a hegemóniát, a monopolhelyzetet biztosító szénkartell irányítását valójában a fentebb említett két csoport tartotta a kezében. A két hatalmas szénkonzern befolyása az élet minden területére kiterjedt.^{7/}

A feketeszén-termelés legnagyobb részét az osztrák tőkések tulajdonában levő Dunagőzhajózási Társaság /DGT/ Pécs vidéki bányái adták. E társaság széntermelésének nagyobb részét saját vállalatai útján használta fel.^{8/} Az állami kézben levő szénbányák között a legjelentősebb a komlói kőszén-

bánya volt, mely igen jó minőségű feketeszenet tartalmazott.^{9/} Komlón kívül a Diósgyőr melletti kisebb állami szénbányák elsősorban a MÁV és az állami vasgyárak szén-szükségletét fedezték. A széntermelés növekedésén belül a magas kalóriaértékű feketeszen-termelés bővítése volt elsősorban kifizetődő, ezért a Pécs vidéki bányákban a fekete-szen-termelés gyorsabban növekedett, mint a barnaszén termelése. A feketeszen termelésének növelése a hazai koksz-termelés fokozását is szolgálta, ezért 1934-ben Pécssett kokszmű építését határozták el.^{10/}

A harmincas évek során számos állami intézkedéssel szorgalmazták a magyar barnaszén fűtésre való felhasználását és valutakorlátozásokkal csökkentették a külföldi szénbehozataalt. Ennek eredményeként, valamint az addigi koksztüzelésű fűtőberendezések átalakításával a külföldi szén helyét egyre inkább a különböző magyar barnaszénfajták foglalták el. Ezzel nőtt a bányamunkások foglalkoztatottsága, és nem emelkedett az üzemszünnapok száma.

Magyarország vasérc-szükségletének nagy részét importálta, a meglevő nagyszabású vasművek azonban teljesen fedezték az ország vas- és acélszükségletét, s még exportra is készítettek a vaskohászat tulajdonképpeni termékein kívül vasfélgyártmányokat.^{11/}

A harmincas években kibontakozó konjunktúra kedvező feltételeket teremtett a vas- és fémipar gyorsabb fejlesztésére, jelentős lépésekkel haladt a hazai fémek kitermelése, új bányák, termelési ágak megnyitása. A Dunántúlon bauxitot először 1915-ben találtak. Az Alumíniumérc-bánya és Ipari Rt. 1917-ben kezdte meg a bauxitkitermelést, de a fejlődés igen lassú volt. Az 1936-os évtől kezdve a háborúra való készülődés következményeként, elsősorban a

fasiszta Németország igényeinek kielégítése érdekében nagyarányu fejlődés következett be a bauxittermelésben.^{12/}

A magánkitermelés az 1920-as években indult meg az urkuti mangánterületen. A mangántermelés 1928-ban több mint 200 ezer q volt, de a válság következtében hosszú időre szinte teljesen leállt, a termelés növekedése már közvetlenül a háborus készülődéshez kapcsolódott. A recski állami ércbánya termelése, a nagyarányu új befektetések eredményeként, 1937-ben vált gazdaságossá. A bányából termelt és dusított ércet a Metallochemia Rt. nagyttétényi kohója dolgozta fel, ahonnan átlagban havonta 13 kg arany, 120 kg ezüst, 25 tonna réz és 160 tonna kén került ki.^{13/}

A harmincas években indult meg az olajfinomító ipar nagyobbméretű fellendülése. Az Alföldön már 1918 óta folytak olajkutatóások.Magyarországon a jelentősebb mértékű olajkutfurás 1935-ben a Dunántulon kezdődött.^{14/} 1938-ban a Zala megyei Lispén és a Parád melletti Bükkszéken folyt munka, és állandósult az olajkutak szaporodása. A lispei olajmezőkön egy új furás üzembehelyezésére került sor és napi 13-14 vagon volt a termelés, Bükkszéken pedig 2-2 1/2 vagon. A hazai nyersolajszükséglet ötödrészét fedték már ezek a kutak. ^{15/}

A munkásság létszámának növekedése önmagában nem volt túl gyors, mégis viszonylag számottevően túlhaladta az ipari termelés növekedését.

Év	Összes		Ebből föld alatt dolgozók		Ebből vājār	
	száma	%	száma	%	száma	%
1929	32 566	100,0	20 905	100,0	13 079	100
1933	30 678	94,2	21 945	104,9	13 595	104
1934	32 112	98,8	21 934	104,9	13 214	101
1935	32 458	99,7	22 315	106,7	14 107	107
1936	33 292	102,0	23 062	110,3	14 352	109
1937	35 472	109,0	24 629	117,8	14 833	113
1938	37 140	114,0	24 394	116,7	15 030	115
1943	48 141	129,0	29 510	121,0	17 926	122

A bányamunkások száma 1929-ben 32 566 volt. Ez 1933-ig mintegy 2000-el csökkent, 1934 és 1936 között az 1929-es színvonalon mozgott, majd 1937-1938-ban, tehát 2 év alatt 4000 új bányamunkást alkalmaztak. Az egy vājārra és egy bányászra jutó termelés 1933 és 1936 között 10-12 %-kal emelkedett. Ezt ugyan kisebb hanyatlás követte 1937-1938-ban, mikor több ezer új bányamunkást vontak be a termelésbe. Ennek ellenére 1938-ban az egy munkásra jutó termelés mennyisége magasabb volt, mint a harmincas évek elején.

A termelés növekedése több éven át jelentősebb új beruházás nélkül, igen lassu technikai fejlesztés mellett csak a meglevő kapacitás nagyobb kihasználásával ment végbe. A termelés növelésének legfőbb forrása a munkaerő fokozottabb kihasználása volt. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a termelési mutatók gyors emelkedése maga mögött hagyta a munkáslétszám emelkedésének az ütemét, s figyelembe vesszük, hogy a termelői munkanapok közé továbbra

is kerültek kényszerű munkaszüneti napok, és végül, ha tekintetbe vesszük azt is, hogy a termelés korszerűsítése lényegében nem változott, akkor nyilvánvaló, hogy a bányatársulatok a rekorderedményeket csak a munkaintenzitás kiméretlen felsrőfolásával érték el.

Egy műszakra eső termelés mennyisége ^{17 /}

Év	egy bányászra		egy vájárra	
	vonatkoztatva			
	q	%	q	%
1929	7,89	100	21,11	100
1933	8,03	102	20,20	96
1934	7,83	99	20,49	97
1935	8,30	105	21,10	100
1936	9,12	115	23,08	109
1937	8,55	108	22,30	106
1938	8,31	105	22,80	108

II.

A bányamunkásság gazdasági és szociális helyzete

1. Munkabérek

Az 1934-1938-as években néhány szociális törvény meghozatalára került sor. Ezeknek a törvényeknek a megalkotása már régen esedékes volt, így elsősorban a 8 órás munkanap megvalósítása és a minimális munkabérek megállapítása. E szociálpolitikai terveknek az volt a céljuk, hogy csekélyebb engedményekkel az osztályharcot leszereljék, a munkásosztály nyugalmát biztosítsák és segítségével a munkásság szervezeteit megsemmisítsék.^{18/}

A fasizmus hatalomra kerülése Németországban, továbbá az osztrák szociáldemokrata párt megsemmisítése kedvező talajt teremtett Magyarországon a kibontakozó nyilas mozgalmak számára. A kormány a szociális intézkedések kiterjesztését egyben a gyorsan előretörő nyilas mozgalmak gátjának is szánta. A tömegek megtévesztésében a szociális demagógia fontos helyet kapott, s jelentős tömegeket vitt a nyilasok táborába.

A csendőrség nyomozó osztályparancsnokának 1934. december 13-i jelentése a belügyminiszternek a bányamunkásság gazdasági helyzetéről átfogó és viszonylagosan reális képet ad. A jelentés megállapítja: A bányavidéken, de különösen Pécs vidékén ez év nyarán és őszén megindult munkásmozgalmak hátterének kivizsgálásánál a politikai okok mellett gazdaságiak is felmerültek. A munkásság tagjai majdnem kivétel nélkül erre hivatkoztak mint mozgalmuk alapjára.

Ezután a jelentés áttekintést ad a bányamunkások helyzetéről: 1929-1930 tele óta hirtelen visszaesett a bányák jövedelmezősége, megindult a bányák racionalizálása, ami elsősorban a munkabérek leszállításában, majd az egyes munkáskedvezmények fokozatos elvonásában csúcsosodott ki. Mindezzel párhuzamosan csökkentették a munkásság segélyezési összegét is. Így 1932-ben 30 teljesített műszak után egy két gyermekes vājárnak még 37 pengőt, 1933-ban már csak 34 pengőt, 1934-ben mindössze 24 pengő 60 fillért fizettek.

Összehasonlítva a vājárok jelenbeni kereseti lehetőségét, a pécsi és a salgótarjáni nős, két gyermekes vājárt alapul véve, az eredmény a következő: a pécsi vājár alapbére magasabb, mint a salgótarjánié, ezzel szemben a salgótarjáni mégis több pénzt kap kézhez, mert több műszakot teljesít. Két egyforma munkafeltételek mellett dolgozó vājár kereseti lehetőségeit alapul véve 1934 októberében a következő bérfizetésben részesültek:

Pécs: 20 műszak után /ennél többet ott nemigen teljesíthetett/ a nyers keresete 84 pengő 16 fillér, kézhez kapott 75 pengő 08 fillért. /Az élelemtár levonása készpénzfizetésnek számít./ Salgótarjában pedig ugyanezen hónapban a 42 műszakot teljesített vājárnak 111 pengő 72 fillér volt az összkeresete, kézhez kapott 96 pengő 88 fillért, tehát több mint kétszeres munkával nem tudta a pécsiek keresetének másfélszeresét sem megkeresni. /Salgótarjában a havi 42 műszak úgy állt elő, hogy a bányász napi 8 órai műszak mellett, ugyanazon a napon még külszíni munkát is teljesített./ Ennek ellenére mégis elégedettebbek a salgótarjáni bányászok, mert mindennap van munkájuk, míg Pécsen legfeljebb a hónap 16 napján. Oka ennek elsősorban az, hogy Salgótarjában az alapbér 2 pengő 32 fillér - 4 pengő 80

fillér között mozog, Pécssett pedig /3 pengőn alul nincs alapbér/ 3 pengő 08 fillér - 5 pengő 50 fillér között ingadozik. Salgótarjában több jóléti intézmény van, a lakás, a fűtés, a világítási viszonyok jobbak. A pécsi bányászok jobb alapbér, de kevesebb munkanap mellett és kevesebb jóléti intézmény birtokában mégis rosszabb életfeltételek között élnek, mint a salgótarjániak.^{19/}

Az iparban Magyarországon az ipartörvény értelmében, ha valaki tanoncnak ment és a szerződésben kikötött idejét letöltötte, felszabadították, s ezzel segédlevelet kapott, és azon túl a munkában mint segéd dolgozott. A bányaiiparban a bányatörvény nem kötelezte a vállalatokat az ilyen szolgálati idő letöltése után előléptetésre. A szokás azonban az volt, hogy ha valaki, mint csillás az első évét letöltötte, 10 %-kal emelkedett a keresete, a második év letelte után pedig előléptették segédvájárrá. Amikor segédvájárrá előléptették 80 %-os, 1 év letelte után 90 %-os vájárbérben részesült a fiatal munkás, majd a 2 év letelte után vájárrá léptették elő. Ez a gyakorlat a bányaiiparban megnyugvással töltötte el a munkásságot és általában minden zugolódás nélkül töltötték el a 3-4 esztendőket abban a reményben, hogy ezen idő után elérik kinevezésüket. Ez a rendszer általában érvényesült is, azonban az utóbbi években ez teljesen elmaradt, úgyhogy sokan 3-4 sőt 5 évig 60 %-os csillések, 3-4 évig segédvájárok voltak. A munkások érthetetlennek tartották előléptetésük elmaradását, és ez általános zugolódást váltott ki közöttük.^{20/}

1936. február elején a Szakszervezeti Értesítő a hivatalos statisztikai adatok alapján írta: Az elmúlt évben a gazdasági helyzet valamelyes javulása állott be, emelkedett a foglalkoztatottak száma. A munkások foglalkoztatásával azonban nem áll arányban a kifizetett munkabérek össz-

szege, sőt 1935-ben az egy munkásra eső munkabér alacsonyabb volt az 1932. évi átlagnál. Ugyanakkor a bérek ilyen alakulásával szemben az életfenntartási költségek 1935-ben lényegesen emelkedtek.^{21/} A csendőrség nyomozó osztályparancsnoksága 1935. február 18-i összefoglaló jelentése szerint is a bányamunkásság gazdasági helyzete rosszabbodik, a bányamunkásság elproletarizálódik és politikailag a balszélső irányzat felé csuszik. Ideig-óráig a bányavállalatok a munkásságra még nyomást tudnak gyakorolni azáltal, hogy azokat, akiknél észreveszik a politizálást /kommunista, szocialista irányban/, a szolgálatból elbocsátják. Ezzel azonban a kérdés nem nyer megnyugtató elintézését, mert az elégedetlenkedő forradalmi réteg nő általa.^{22/}

A bányászok fizetéseit vizsgálva megállapítható, hogy míg 1933-ban a napi 4,40 pengő keresetű munkások, addig 1934-ben a napi 3,60 pengőt keresők alkották a legnagyobb csoportot, 19,7, ill. 20,7 %-kal. A Népszava megállapította: "Növekvő szénfogyasztásról számolnak be az iparvállalatok. Javul a konjunktúra, egyre több és több szén adnak el, és közben a bányászok bére egyre kisebbedik, zsugorodik."^{23/} Ez valóban így volt. Ebben az időszakban a bányamunkások helyzetére még a gazdasági válság éveiben hozott bércsökkentő intézkedések kihatása volt a jellemző. Csak 1937-1938-tól következett be javulás, amikor csökkentették a szünnapok számát, visszavonták a válság alatt hozott bércsökkentő rendelkezéseket, és ekkor jelentkeztek az ugyanvezett szociális törvényhozás eredményei is.

A vājārkereset alakulása a magyarországi szén-
bányákban

	Egy műszakra	Egy évre
Év	számított átlagbérek	
	a természetben nyújtott juttatásokkal együtt	

1933	4,29 P	1170 P
1934	3,92	1092
1935	3,89	1106
1936	3,92	1135
1937	4,01	1205
1938	4,05	1227

Egy másik statisztikai kimutatás pedig képet ad a bánya-részwénytársaságok nyereségéről és a munkabérekre kifizetett összegekről.^{24/}

Év	Termelési érték millió	Bevételi többlet P-ben	Tiszta nyereség	Kifizetett munkabér	Termelt értékből a bér %	Kiadásból a bér %
1933	112,3	27,4	-	34,8	45,2	59,8
1934	118,5	29,4	13,6	33,9	41,7	55,5
1935	129,3	37,6	17,7	38,1	39,4	-
1936	150,3	43,1	21,1	41,0	36,2	-
1937	175,1	49,2	26,5	47,1	34,9	48,5
1938	183,6	49,1	22,0	51,0	36,9	49,3

A termelés mértéke tehát 10-12 %-kal emelkedett, a keresetek pedig - még a természetben adott fizetés értékének hozzászámításával is - legalább 10 %-kal csökkentek.

A kormány 1935. évi júniusi 6660 M.E. számú rendeletével intézkedett a munkaidőnek és a legkisebb munkabéreknek egyes iparágakban való megállapításáról.^{25/} Majd a kereskedelemügyi miniszter 1935. július 30-án végrehajtási utasítást adott a munkabér-megállapító bizottságok felállításáról és működéséről.^{26/}

Több iparágban megállapították a bérminimumot, de 1936 végéig az ipari munkásság mindössze 15 %-ának szabályozták a munkabérét /asztalos, építő, kárpitos stb./, egy egész sor iparágban a rendezés elmaradt, így pl. a bányaiparban is, itt nem került sor a bérminimáló bizottságok megalakítására. A bányamunkásságra nem terjedt ki a legkisebb munkabér megállapítása azzal az indokolással, hogy a kormány más eszközökkel is biztosítani tudja szabályozó szerepét a szénbányászati munkaviszonyok terén.^{27/} Pedig ez nem így volt. Az 1935. szeptember 8-án tartott rendkívüli szakszervezeti kongresszuson a bányamunkások képviselőjében felszólaló Bertrand Antal arra mutatott rá, hogy egyetlen szakma munkásai sem szorulnak rá annyira a minimális bérek és a nyolcórás munkaidő törvényes megállapítására, mint a bányászok.^{28/}

A mérnökpolitikai társaság 1937. február 3-i összejövetelén Petneházy államtitkár tartott előadást az iparügyi minisztérium munkaügyi tevékenységéről. A Rerum Novarumot citálta előadása elején: "Mindenkinek megadassék a magáé." Ezt azonban csak akkor lehet biztosítani - mondta -, ha van mit szétosztani. Beszámolt a termelés javulásáról, majd bevallotta, hogy a termelés hasznának a társadalmi igazságosság szellemében történő felosztása terén csak kezdeményező lépések történtek. Petneházy ezután utalt arra, hogy a bányamunkásság kereseti viszonyainak rendezésénél más utat választottak. Itt nem volt szükség arra, hogy a leg-

kisebb munkabérek megállapítsák, és "nem engedtek a mester-séges hangulatkeltésnek sem, hogy az átlagos vājārkereset 5 pengő legyen". A bányafőhatóság munkájának köszönhető - mondotta -, hogy 3 pengő alatt vājārkereset nincs. Végül arról szólt az államtitkár, hogy a hármastagozatu: munkavállaló, munkáltató és pártatlan tagokból álló bérmegállapító bizottságok szervezete beválnak mondható.

A Népszava néhány megjegyzést fűzött az előadáshoz, ebből idézünk:

"Petneházy államtitkár szerint az a követelés, hogy a vājároknak legalább 5 pengős keresetük legyen - hangulatkeltés. Ezzel szemben nekünk az a véleményünk, hogy a 3 pengős vājārkereset - szegény... Nem felel meg a tényeknek az sem, hogy a legkisebb munkabérek lefelé nivelláló hatásáról nem hangzottak el panaszok. A munkáltatók mindenütt arra törekszenek, hogy a legkisebb munkabér legyen egyszer-s mind a legmagasabb munkabér is." ^{29/}

A csendőrség nyomozó osztályparancsnokságának jelentése /1937. április 1./ a gyermekmunka kizsákmányolására mutatott rá; egyben szintén cáfolta, hogy 3 pengőn aluli vājārkeresetek nincsenek. A homokterenyei János-bányánál 12 éves gyermekek napi 12 órás kubikus munkát végeznek, s mind-össze 64 fillért kapnak. A gyermekektől olyan munkát követelnek, mint a felnőttektől. Az igazgatóság azzal érvel, hogy a bányamunkásoknak havonta kedvezményesen élelmet ad. A valóság ezzel szemben az, hogy a családfő 3 kg, a családtagok pedig 50 dkg zsirt és 10 kg lisztet kapnak havonta kedvezményes áron, de a 14 éven felüli családtagok - akár munkaképesek, akár nem - nem kapnak semmit. A külszíni munkások napi 1,40 P-t kapnak, s még a régi gyakorlott vājárok keresete sem érte el a napi 3.-P-t.^{30/}

1937. első hét hónapjában a munkáslétszám 8 %-kal emelkedett, a termelés 17,5 %-kal! 1934 első két hónapjában 13 301 072 mázsa szenet termeltek, 1937-ben 15 628 778 mázsát. A munkások munkateljesítménye tehát tekintélyes mértékben növekedett, a munkabérek azonban nem. A vágár keresete 1934 óta egyetlen fillérrel sem emelkedett, a többi bányamunkásoké 2 fillérrel csökkent, olyan időben, amikor a termelés 17 1/2 %-kal emelkedett.^{31/}

Malasits Géza a képviselőház 1937. április 30-án tartott ülésén a kőbányászok nehéz munkájáról és életéről beszélt. Aki már látott valaha kőbányát, annak nem kell sokat beszélnem arról - mondotta -, mennyire veszedelmes munka a kőbányász munkája, mennyire tönkreteszi az ember nemcsak az egészségét, hanem a ruházatát is, amelyet ma nagyon nehezen tud pótolni, emellett fizikailag is hihetetlen erőt igényel a munkája. Ezek a sziklával örökös harcban álló emberek, akiknek élete és testi épsége állandóan veszedelemben van, ha akkordban dolgoznak, teljesen megfeszített munkaerővel 11-12 órai munkaidő alatt megkereshetnek 4-4,5 pengőt naponként. Ha esik az eső vagy hó, vagy tulságosan nagy a szél, akkor a bányaüzemben nem lehet dolgozni, tehát elesnek a keresettől, így ezeknek a munkásoknak, különösen a márványbányában dolgozóknak az átlagos keresete nem haladja meg a napi 3 pengőt. Azoknak a munkásoknak pedig, akik trachitot vagy ehhez hasonló kőzetet kitermelő bányában dolgoznak, még kevesebb a keresetük, mint a márványbánya munkásainak. Ezért a rettenetes nehéz munkáért tehát, amely annak a munkásnak nemcsak a fizikumát veszi igénybe, hanem a ruházatát, mindent, a kereset naponta átlag 3 pengő.^{32/}

2. Munkaidő

berében felkereste Gömbös miniszterelnököt és a munkásság ne-
héz helyzetére való tekintettel kérték a 48 órás munkahét tör-
vénybe iktatását. Gömbös megígérte, hogy "vizsgálat tárgyává
teszi a kérdéseket". Az 1935-ös választási harc folyamán
Bornemisza Géza miniszter május 1-én kijelentette: "A 48 órás
munkahét és a legkisebb munkabér kérdése ma olyan probléma,
amelyek elől nem lehet kitérni, és amelyek ma a világ legtöbb
államát foglalkoztatják."^{33/}

Az 1935. április 28-án tartott országos közgyűlés
megállapította, hogy a bányamunkások munkaideje, bér- és
munkaviszonya rendezetlen.

A közgyűlés felszólította a magyar kormányt, hogy
terjesszen törvényjavaslatot a képviselőház elé a 8 órai mun-
kaidő betartására, a 8 órai munkaidőbe a ki- és beszállás
is beszámíttassék, a létminimum megállapítására, valamint
az üzemi választmányok létesítésére, a munkanélküliség eseté-
re való biztosításra.^{34/}

Az 1935 júniusában kiadott 6660 sz. kormányren-
delet^{35/} általánosságban intézkedett a napi 8 órás munkaidő-
nek az iparban történő bevezetéséről. A 8 órás munkaidőt nem
egyszerre vezették be az egész ipar területén, hanem iparágan-
ként külön-külön bizottságra bízta ennek kidolgozását. Meg-
állapították a munkaidőt az asztalosiparban, a cipőiparban
és másutt is, de a munkaidő rendezése késett több iparban,
így a bányászoknál is.

A MÁK Rt. szolgálati rendszabálya /1935. március/
a bányászok munkaidejét a következőképpen szabályozta:

A napi munkaidő a bányában 8 óra, étkezési és pi-
henési idő nélkül, a felváltás a munkahelyen történik. A

személy- és vagyonbiztonság megóvása érdekében, rendkívüli körülmények miatt, vagy a különlegesen kiképzést igénylő munkások helyettesítésénél minden munkás köteles pótműszakot is teljesíteni.^{36/}

A magyar bányaiparban az 1936-ra vonatkozó adatok szerint föld alatti munkánál még mindig dolgoztak napi 12 órát, míg külszíni munkán 117 üzemből 51-ben volt napi 12 óra a munkaidő, holott 1934-ben csak 39 üzemben. Napi 10 órát dolgoztak 1934-ben 5 üzemben, 1936-ban már 8 üzemben foglalkoztatták a munkásokat napi 10 órán át.^{37/}

A szénbányászatot uraló fináncoligarchia olyan nagy politikai befolyással rendelkezett a magyar törvényhozásban, mellyel meg tudott akadályozni minden szociálpolitikai fejlődést. De elzárkóztak a széntermelés technikai fejlesztése elől is, és elsősorban a bányamunkásság testi erejének kihasználására törekedtek. A munkaviszony egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalásán a képviselőház 1937. július 1-én tartott ülésén Györki Imre szociáldemokrata képviselő javasolta, hogy a végrehajtási utasításban speciálisan a bányászokat érintő kérdést, a leszállás és a felszállás idejét a munkaidőbe számítsák be. Elmondotta, hogy több bányában az emberek várnak a leszállás idejére, legtöbbször a bánya helytelen vagy hiányos technikai felszerelése miatt negyedórát, husz per-cig, sőt van olyan bánya, ahol félórát is eltart, amíg a bányász a bányaszintről munkahelyére elkerül, és ezt nem számítják be a munkaidőbe. Ezt tehát szabályozni kell.^{38/}

A kormány 1937. december 14-én a parlament elé terjesztette a szénbányamunkások munkaidejének korlátozásáról szóló nemzetközi egyezménytervezetet, amelyet az 1931. évi Nemzetközi Munkaügyi Konferencia fogadott el. Ez a

nemzetközi egyezmény a szénbányákban a munkaidőt 7 3/4 órában állapította meg olyképpen, hogy ebben az időbe a le- és felszállás idejét is be kell számítani. A magyar kormány ennek az egyezménytervezetnek az elutasítását javasolta, azzal az indoklással, hogy "hazai bányászatunknak súlyos helyzete a bányamunkások munkaidejének leszállítását nem engedi meg".

Ebből az alkalomból Peyer Károly a parlamentben beszédet mondott, amelyben rámutatott a bányamunkások nehéz életére, és tiltakozott az ellen, hogy a kormány ennek a határozatnak törvénybe iktatását megakadályozza.^{39/} A Szakszervezeti Értesítő is arról írt, hogy nemzetközi egyezményeket tárgyaltak a parlamentben, ezek közül olyan kérdést is, amely a szakszervezetek propagandája következtében már megvalósult. Ez alkalommal a Szociáldemokrata Párt képviselői kimutatták, hogy nem embervédelem az, ha a bányamunkások reggeli 6 óra helyett hajnali 3 órakor szállnak le a bánya mélyére, és nem embervédelem, ha a védelmi intézkedéseket a rosszabb viszonyok mellett dolgozó bányászok termelési módjához szabják.^{40/}

A bányavállalatok megrövidítették munkásaikat a fizetéses szabadságukban is. A MÁK tokodi üzemében például 1928 előtt évi 8 nap fizetett szabadsága volt a bányásznak. Ha a bányász ezt nem élvezte, megváltás címén a vájár 30, a segédvájár 25 és a csillás 20 pengőt kapott. Ezt beszüntették.^{41/} A MÁK Rt-nél egyébként az volt a gyakorlat, hogy igazolatlan műszakmulasztások, munkabeszüntetésben vagy sztrájkban való részvétel esetén a vétkesek fizetett üdülési szabadságban nem részesülhettek.^{42/}

A bányamunkásság állandó követeléseai között szerepelt a fizetéses szabadság biztosítása. Az 1935. április

28-án tartott országos közgyűlés is követelte a bányamunkások fizetési szabadságának törvényhozás útján való rendezését a következő arányban:

1 szolgálati év után	1 hét
2 szolgálati év után	2 hét
16 éven aluliaknak 1 szolgálati év után	2 hét.

Tiltakozott az olyan rendszabályok ellen, amelyek által a munkások elesnek az üdülési szabadság élvezésétől.^{43/}

Hosszu harc eredményeként született meg az a rendelet, mely a fizetési szabadságról intézkedett. A hivatalos lap 1938. január 30-i száma közölte az iparügyi miniszternek az iparban /kereskedelemben/, valamint a bányászatban és a kohászatban a munkaviszony egyes kérdései szabályozásáról szóló 1937. évi XXI. tc. végrehajtása tárgyában kiadott rendeletét. A rendelet előírta, hogy egy évi folyamatos, ugyanannál a munkaadónál eltöltött év után 6 munkanap jár. A fizetési szabadság növekedése szempontjából az 1937. évi január 1. napjától eltelt szolgálati időt kellett számításba venni, ami annyit jelentett, hogy a régebbi szolgálat a szabadság növekedése szempontjából nem jött számításba.^{44/}

3. Szociális ellátás

A bányászatban és a gyáriparban az egészségügyi ellátás a kor szintjét figyelembe véve nem volt kielégítő, bár a nagyobb bányatelepeken, például a nógrádi szénmedence központjában és több telepén kórházak, rendelőintézetek működtek. Ennek eredményeként a telepített bányamunkások és ipari munkások között a tbc és a gyermekhalandóság alacsonyabb volt, mint a vidékről bejáró dolgozók és az idénymunkára szerződtek körében.^{45/}

Budapesten 1934-ben az OTI-nál 846 gyógyító orvos volt alkalmazva /1933-ban 866/, míg az egész országban az OTI-nál foglalkoztatott gyógyító orvosok száma 2224. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 1933-ban

az OTI-nál	2275
a közlekedési biztosító intézeteknél	1911
a dohányjövedéknél	121
a postatakarékpénztárnál	22
a MABI-nál	210
a bányapénztáraknál	59
összesen:	4598

szerződötetett gyógyító orvos volt alkalmazva.^{46/}

1933-ban indította meg az Országos Közegészségügyi Intézet a bányamunkások között a bélférgek elterjedésének tüzetesebb vizsgálatát. Eleinte csak szórványos esetekre bukkantak, de az itt-ott előforduló esetek a bányavidékek felé vezettek. 514 esetet dolgoztak fel az intézetben. Ebből 473 a Sopron vidéki Brennbergbánya munkásaiból került ki. Kiderült, hogy a föld alatti munkát végző bányászok nagyobb része bélféreggel fertőzött volt, az 514-ből csak 83 volt mentes. Tehát 100 bányász közül átlag 72-t kinoznak a bélférgek. Megállapították, hogy "a legalább egy évig bányában dolgozott munkások mondhatni kivétel nélkül fertőzöttek". De tovább is jutottak. 1934-ben már az ország valamennyi bányájára kiterjesztették a vizsgálatot. Közben azonban kimutatták a fertőzés gyökerét is: "megfelelő egészségügyi berendezések hiánya a bányák mélyén, ami azután a földet fertőzötté teszi". Ez annál is inkább veszélyes, mert ezek a bányászokat megtámadó bélférgek "a talajban kifejlődő fertőzőképes lárvák útján sértetlen bőrön keresztül" jutnak az emberbe. Az már más kérdés - írta a Népszava -, hogy a magyar bányakapitalizmus mennyire vállalja a fertőzés megelőzésére szolgáló egészségügyi berendezések költségeit.^{47/}

A Pécs vidéki bányászkolóniában lármás bányászgyerekek felsőkabát és kesztyű nélkül, fából összetákoltszánkón, elhasznált mosdótálon és faklumpán csuszkáltak a dombtetőn, kékre, zöldre fagyva. Kérdésre az egyik kisfiú elmondta, hogy neki még sohasem volt kesztyűje és télikabátja, mert az édesapjának sincs. A gyerekek elmondták azt is, hogy mit reggeliztek, a 16 gyermek közül 11 kenyeret, 3 tejet, 2 pedig semmit sem evett.^{48/}

A tatai járásban egy 1938-ban készült szociológiai felmérés megállapította: "A föld alatt dolgozó bányászoknál adatgyűjtésünk keretében 73 esetben találunk egészen szegényes táplálkozást, hetenként csak egyszer kerül hus az asztalra, soknál azonban egyszer sem. 119 családnál találunk valamivel jobb étkezést ami azt jelenti, hogy a családoknál reggelenként kávé, kenyér, esetleg kenyér és szalonna, délből leves, főzelék vagy tészta, azonkívül hetenként 2-3 alkalommal hus is kerül az asztalra. Vacsorára a déli maradékot fogyasztják el, vagy teát és burgonyát esznek. 35 családnál találjuk az átlagos kispolgári viszonyoknak megfelelő étkezést, amidőn reggel kávé, kenyér, délből leves, főzelék, vagy tészta, hetenként 3-4 esetben pedig hus /vagy belsőség/ is jut az asztalra."^{49/}

A baranyai felmérés megállapítja, hogy a bányászasztalára egy héten egyszer kerül hus, étkezésük egyébként megfelelő és bőséges. E felmérés adatai ellentétben állnak az előbbivel. Kun Lajos 8 bányász és 6 földműves család életviszonyait vizsgálta és azt tapasztalta, hogy a bányászok rosszabbul táplálkoznak, mint a földművesek. Minthogy adatai igen kisszámú felvételekre vonatkoznak, így felmérése természetesen csak kisebb jelentőséggel bír.

"A bányászoknál a reggeli rendszerint tejeskávé

s a gyermekek részére tizóraiként zsiroskenyér, vagy hurka, kolbász. Az ebéd rendszerint hagyma-, burgonya- vagy bableves, s utána főtt tészta /leggyakrabban káposztás vagy krumplis/, vagy a leves után főzelék van /krumpli, káposzta vagy száraz főzelék/. Minden főzelékhez rántást használnak, s a rántáshoz pedig egy jó evőkanál zsirt. A főtt tésztákat tojás nélkül készítik. Hust hetenként egyszer vagy kétszer fogyasztanak, s rendszerint marhahust. Borjuhust nem fogyasztanak, disznóhust is addig, míg a sajátmaguk által hizlalt disznóból telik. A vasárnapi ebédjük az említett marhahusból főzött huslevesből, a kifőtt husból készített fasirozottból, hozzá káposzta vagy rizs, s valamilyen sült tésztából áll. Vacsora bővebb és déli maradékból, továbbá sajtból, hurkából, és kolbászból áll. Tejfelt, vaját, turót nagyon ritkán fogyasztanak. A legtöbb helyen 5-6 tyukot is tartanak, s a tojást rendszerint csak levestésztához használják... Nyári étrendjük annyiban tér el, hogy hetenként kétszer zöldfőzeléket főznek /kelkáposzta, spenót vagy zöldbab/, és a heti egyszeri husétel inkább baromfiból készül."^{50/}

Az 1938. XXXVI. törvénycikk intézkedett az iparban /kereskedelemben/, valamint a bányászatban és a kohászatban alkalmazott munkások gyermeknevelési pótlékáról. A gyermeknevelési pótlék minden egyes gyermek után havonként öt pengő volt. A gyermeknevelési pótlék kifizetésével járó teendőket az ipar /kereskedelem/, valamint a bányászat és kohászat egyes ágaira kiterjedő hatáskörrel felállított szakmai családi pénztárak látták el. Budapest székhellyel 1939. január 1-i hatállyal, az egész ország területére kiterjedő működési körrel, hét szakmai családi pénztárt állítottak fel. A VII. számú szakmai családpénztár hatásköre terjedt ki a bányászatra, a kohászatra és a közhasználatu villamosművekre.^{51/}

Ebben az időszakban a bányavállalatok az oktatá-

si kiadások csökkentésére törekedtek, az iskolák és egyéb tanintézmények egyre zsufoltabbakká váltak. A bányamunkások gyermekeinek iskoláztatási, tanulási lehetőségeiről ad képet a MÁK Központi Igazgatósága a tatabányai bányaigazgatósághoz 1937. március 12-én irt levelében:

"Ha bizonyos mértékben megértéssel is vagyunk alkalmazottaink gyermekeinek ujabban tömegesen jelentkező felvételi kérelme iránt, helyesnek és úgy a nemzet mint az egyén szempontjából célravezetőnek semmi esetre sem tartjuk, hogy munkásaink és altisztjeink gyermekei szüleik tisztas munkáját és hivatását elegendőnek nem találva, az amugyis tulzsufolt intellektuális pályák felé özőnlenek és ezzel a szellemi proletáriátust növelik." ^{52/}

Egy másik példa: a MÁK az oktatási kiadások csökkentése érdekében osztályokat szünttetett meg, 57 gyermeket zsufoltak össze egy osztályba. A tatabányai iskolaigazgató jelentése is megállapítja, hogy további összevonást véggezni nem lehet, mert ezt már a "tanügyi hatóságok kifogásolnák". ^{53/}

Az elmondottakból is kiderül: A MÁK Rt. a saját önös érdekei miatt igyekezett meggátolni a dolgozók gyerekeit a tanulásban. Ugyanakkor a bányatelep lakói körében fokozódott az igény a több tudás megszerzésére, egyre többen szerették volna elvégezni a szénipari előkészítőt és szakmát kívántak választani. ^{54/}

A népoktatás helyzete a Horthy-rendszerben egyébként is elhanyagolt volt, különösen vidéken. Kun Lajos orvos Komlórról írott könyvében elmondja, hogy az elemi iskola rendkívül szűk volta miatt az iskola vezetősége mindent elkövetett, hogy legalább még egy tanteremhez jussanak. Igyekeze-

tük "sikerrel" járt. Miután "az ótelepi völgyben lévő régi lóistálló helyett egy új istállót építettek és ezt a régi istállót tanteremmé alakították át."^{55/}

A bányamunkásság központi kérdésnek tekintette a hiányos szociális ellátottságot. A Szociáldemokrata Párt kerületi titkársága a szakszervezet központi titkárságának 1933. november 15-én küldött tájékoztatójában arról adott hírt, hogy "... a múlt munkásmozgalmak idején elért szociális vívmányokat a bányaigazgatóság fokozatosan megszüntette, s ennek az operációnak fájdalmas sebeire gyógyírként megtevesztő jelszavakat dobnak a bányamunkásság közvéleményébe".^{56/}

A bányamunkásság évtizedeken keresztül harcolt azért, hogy a társpénztárakat államosítsák, abban a reményben, hogy akkor magasabb lesz a nyugdíj és rövidebb a szolgálati idő. 1927-ben ez meg is történt, de nem volt benne köszönet.

Heim József mecsekszabolcsi bányamunkás az OTI 1935. december 1-én megtartott közgyűlésén élénken illusztrálta azt a mindennek, csak szociális biztosításnak nem mondható állapotot, amely a bányamunkásságot érinti. Az ipari munkásság öregségi és rokkantsági biztosításának mai formája is csapnivalóan rossz, de ennél sokkal rosszabb a bányamunkásoké, ahol a várományi időt 10 évre tolták ki. A bányász 60-65 éves korában csak akkor nyugdíjképes, ha legalább 40 évi szolgálati ideje van, vagy az orvosi vizsgálatok 50 %-os rokkantnak minősítik. Tárthatatlan az a helyzet, hogy a bányászok átlagos havi nyugdíja 23, az özvegyké pedig 15 pengő. Ha ebből a nyugdíjas kifizeti a lakbért, még a koldulási igazolvány kiváltására sem marad pénze.^{57/}

Az 1935. április 28-án tartott közgyűlés lényegében megerősítette az e tárgyban már korábban hozott határozatát:

1. A nyugdírbiztosítás alapjául szolgáló nyugdírbiztosítási alapösszeg, valamint a megállapított nyugdírek összegének 50 %-kal való felemelése.

2. A nyugdírbiztosítás alapjául szolgáló várakozási idő 10 év helyett 5 év, a nyugdír élvezhetésére előírt 40 szolgálati év 30 szolgálati év legyen.

3. A nyugdír élvezhetésére előírt korhatár föld alatt dolgozóknál 50 évben, a külszínen dolgozóknál 60 életévben állapíttassék meg.^{58/}

Egy-egy nyugbéresre eső havi nyugbér átlaga

1934-1938 között

/pengőben/^{59/}

Év	egy-egy nyugbérezett biztosított	özvegye	árvája
1934	35,86	15,53	4,78
1935	36,36	15,49	4,76
1936	36,52	15,69	4,79
1937	36,70	15,73	4,68
1938	36,45	15,86	4,61

4. A bányamunkások lakáshelyzete

A bányamunkásság település szerint két csoportra oszlott: a bányatelepi - kolonizált - és a nem bányatelepi bányászok társadalmára.

A bányamunkások többsége un. kétlaki munkás volt,

akik a bányászkodás mellett saját gazdasággal is rendelkeztek, de a bányakolóniákon is volt állattartási lehetőség, amellyel éltek is a bányászcsaládok.

A kétlakiak létszámának erőteljesebb növekedése a második világháborús konjunktúra idejére esett. De már ennek előtte is voltak olyan községek például Nógrádban, ahol nagy számban éltek kétlakiak, akik főleg a bányákban vagy az acélgyárban helyezkedtek el. Az igazgatóságok nemegyszer a kétlakiakat használták fel a bérek letörésére és a munkásmozgalom elleni akcióikban. Máskor pedig velük kezdték az elbocsátásokat, illetve nekik adtak alacsonyabb bért vagy kevesebb természetbeni járandóságot. A kétlakiaknak ez a sajátos helyzete a magyarázata annak, hogy bázisul szolgáltak azoknak az erőknél, amelyek szélsőséges szociális demagógiával gyors javulást ígértek. Mégis a kétlakiak egy része közel került a forradalmi munkásmozgalomhoz, másik jelentős része pedig annak tartalékát alkotta.

A bányauzemekben a munkásság település szerinti két főtipusának egymáshoz való számaránya a következő:

Az 1938. évben foglalkoztatott 37 525 munkásból 16 520 /44,02%/ volt a telepített munkás. A telepítés aránya a teljesen kialakult kőszénbányászatban az átlagnál magasabb, a lignitbányászatban az átlagnál pedig jóval alacsonyabb. 1938-ban a telepített 16 520 munkás összesen 17 545 szobában lakott. A lakások közül 14 063 egyszobás volt, a lakásokban kb. 66 000-en éltek, tehát egy szobára 3,76 lélek jutott.^{60/}

A vidéki ipari munkások közül a bányamunkások különösen rossz lakásviszonyok között éltek. Komlón a bányáslakások között a legrégebbi 5 baraképület volt, melyekben egyszoba-konyhás lakások voltak, kamra, udvar vagy kert nél-

kül. A lakások hidegek, nehezen fűthetők. Ezekkel az ótelepi lakásokkal egyidősek az Anna-akna körül részint lakásnak átalakított üzemi helyiségek. A telep egy 6 lakásos fabarakból, két 5-5 lakásos cementépületből és egy 7 lakásos téglépületből /a régi anyagraktár/ állt. A szobákban szimpla ablak volt, a konyhában nem volt ablak csak ajtó. Ezek a lakások is nehezen voltak fűthetők. Itt egy szobára átlag 7 ember jutott. Az új telepen épült lakások már lakhatóbbak voltak és itt kisebb volt az egy szobára eső átlag is.^{61/}

A Pécs vidéki bányatelepeken a lakótelepek elhanyagolt állapotban voltak, a bányavállalat az egészségügyi követelményekkel egyáltalán nem törődött. A lakásokért 1931 előtt havonta 1 fillért fizettek lakbér fejében a munkások, 1934-ben pedig 2,50 pengőtől 8 pengőig terjedő összeget.^{62/} "Cassian és Pécsbányatelep úgy néz ki, mintha itt a közeli napokban földrengés lett volna. Vakolatnak a házakon itt hire sincs, ellenben ökölnyi vastagságu repedések éktelenkednek a házak oldalán. Ha ennek a kerületnek koronázatlan királya kevesebbet törődne a munkások politikai zaklatásával, bizonyosan több ideje maradna, hogy a botrányos állapotban lévő munkáslakásokat rendbehozassa" - olvashatjuk a Nép-szavában.^{63/}

1936 végén a tatabányai bányatelepen, 23 354 lélek élt. Ezek közül 69 volt tisztviselő, 19 segédtiszt, 404 altiszt, 6649 munkás. Más oldalról tekintve 5950 férfi, 6236 nő és 11 168 fiataalkorú és gyermek lakott a bányatelepen. A bányatelepen 55 tisztviselő-lakóház épült 90 lakással, továbbá 63 altiszt-lakóház 196 lakással és 994 munkás-lakóház 5403 lakással. Az összes lakóházak száma tehát 1102, a lakásoké 5689. Ezenkívül 50 munkáslaktanya és barakk állt 1244 ággyal a nőtlen munkások rendelkezésére.^{64/}

E bányatelep lakásviszonyai jobbak voltak, mint más bányatársaságok kezében lévő bányavidékeké, itt inkább törekedtek a munkások megfelelően mondható elhelyezésére is.^{65/}

A MÁK Magyarország egyik legnyereségesebb vállalata volt, s így munkásainak is többet adhatott. Ez a bizonyos többlet ugyanakkor nem jószívüségéből fakadt, hanem a bányakapitalistáknak abból a munkáspolitikájából, amely felismerte, hogy egy viszonylag elégedettebb munkás törzsgárdát kialakítva és zavartalanul termelve nagyobb profitot tud elérni.

De a MÁK bányatelepein sem voltak egyformák a lakásviszonyok. A tatai járásban 1938-ban a lakásprobléma szempontjából 213 föld alatt dolgozó bányászra vonatkozólag gyűjtöttek adatokat. Egyszoba, konyha és kamrából álló lakásban lakott 164 bányász /76,9%/, kétszoba-konyhásban lakott 49 bányász /23,1 %/. A lakások egyes helyiségeiben 67 esetben 4 személy aludt /26,8 %/, 48 esetben 5 személy /19,2 %/, de volt 6 olyan hely, ahol 10, illetve 11 személy aludt egy helyiségben. Ha azt vizsgáljuk, hogy a 213 bányáslakásban egy-egy fekvőhelyen hányan aludtak, még szomorubb a helyzet. Egy fekvőhelyen egyedül aludt 295 /30 %/, ketten 290 /57,9 %/, hárman 33 /10 %/, négyen 3 /1,5 %/, öten 1 /0,6 %/. Fekvőhelyként nem mindig ágy szolgált, gyakran előfordult divány, szalmazsák, gyermekeknél bölcső és járóketrec.^{66/}

Rónai Sándor miskolci párttitkár jelentette, hogy 1937. február 4-én Ózdon volt, ahol meglehetősen siralmas állapotokat talált. A Rima bevezette azt a rendszert, hogy kiválasztott embereknek ad természetbeni lakást, fűtést és világítást. Ezzel a módszerrel nemcsak az ellentéteket mélyíti ki a munkások között, hanem azt is eléri, hogy azok, akik lakást nem kaptak, sok mindenre képesek.^{67/}

A salgótarjáni szénmedence bányamunkásainak törzsgárdája is az ipartelepeken alakult ki. A bányakapitalisták tudatosan és tervszerűen telepítették le a szénbányák közvetlen közelébe a munkásokat. A bánya-altiszteknek, felvigyázóknak, iparosoknak, a "megbízható" és szolgálatkész bányamunkásoknak általában különálló épületeket juttattak. Legtöbb lakáshoz kis kert és különálló nyárikonyha is járt.^{68/}

A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. munkáslakásait háromféle típus szerint lehet csoportosítani. A legszebbek az ujonnan épített kolóniák házai. Ezekben a csaknem villaszerű különálló épületekben jórészt altisztek és a bányáknál alkalmazott iparosok kaptak lakást, azonfelül kevés nagyobb családú és megbízható bányamunkás lakott.

A bányamunkásság gerincét a vájárok, segédvájárok, uraságiak /szállítók/, külszíni munkások, iparosok és az egyéb kisegítő segédszemélyzet alkották. A bányásztörzsgárda többsége kolóniaszerű telepeken lakott, 8-10 lakásos házakban. Közülük került ki a szervezett munkások többsége.

A harmadik háztípus: a barakk - a bányamunkásság jelentős hányada ilyenben lakott -, mely alig különbözött a bányászat megkezdésekor épített primitív és ideiglenes putriktól, a bányamunkásság legproletárabb és legnagyobb létbizonytalanságban élő, legelkeseredettebb és leginkább a romlás szélére taszított részének volt "otthona".^{69/} Ilyen kolóniákat építettek Salgótarjánban, Inászón, Zagypálfalván, Forgácson és másutt a bányák megnyitásakor. A kolóniák barakkjainak többsége fából készült és kátránypapírral vonták be deszkatetejét. A salgótarjáni városi egészségház gondozónője mindössze 303 "jó", viszont 692 éppen-hogy "tűrhető" és 908 "rossz" lakást talált e barakkokban. Egy bányászcsaládnak egy szobája volt a barakkban és semmi

más.^{70/}

Szabó Zoltán Cifra nyomoruság című könyvében a következőképpen mutatja be ezeket az épületeket, az itt élő embereket és életüket: "Pálfalván 10 ház sorakozik egymás mögött, mindenikben 20 lakás van, szobakonyhás. A házak mögött disznóólak és reterátok sorakoznak, düledező szálkás deszkákat füst festette meg. A lakásokban nagy családok élnek egymás hegyén-hátán... Az egyik házban 8 egyszobás lakás van. Egyikben hatan, kettőben öten, háromban hárman laknak. Egyben ketten, nyugbéresek. A nyolcadikban tizen alszanak és van egy kétszobás lakás, amely 15 embernek otthona... Az a lakás, amelyben tizen laknak, szomorú butorokkal, repedezett szekrényekkel van berendezve. Három székük van tizüknek. Egy öregasszony, bányász fia, ennek felesége és hét gyermeke él itt..."

A munkásházak jó mértéket adnak annak megállapítására, mint tagolódik a munkásság. E tétel - írja Szabó Zoltán - a Rimamurányi Birodalomban fokozottan áll, mert míg a salgótarjáni medencében "a különféle típusok egy nagy terület különféle helyein találhatóak meg, itt egymáshoz közelebb vannak és élesen tagolják a munkásságot. Ezt a tagolást a vállalat határozottan elősegíti. Valószínűleg azzal a megfontolással, hogy minél inkább elkülönül és rétegződik a munkásság, annál kevésbé fog egységesen fellépni". A továbbiakban arról ír, hogy a vállalat általában jól fizeti és látja el munkásait, azonban a vállalat "a jobb helyzet mellett egy szigorú függőségi rendszert is kiépített, munkásait jól megfizeti, de munkásainak szabadságát jelentékenyen korlátozza... A tisztviselői kar élesen elkülönül egymástól a társas érintkezésben rang és fizetési nagyság szerint... A munkásság és a tisztikar csillagászati távolságban él egymástól, ez a távolság minden adódó módon kifejeztetik. Például a pompás színházteremben elől négy vagy öt sor van,

ahová csak a tisztikar tagjai ülhetnek le. Még nem volt rá példa, hogy a munkás, vagy általában nem érettségizett ember odamerészkedett volna..."^{71/}

Voltak más problémák is. Istenmezejéről, ahonnan a bánya 30 kilométer messze volt, mintegy 200 bányász járt Egercsehibe. Télen nem lehetett hazajárni, ott laktak a telepen hatalmas közös szállásokon, priccsen, földön és szalmán aludtak. Egyszer egy hónapban mentek haza gyalog, hogy megmosakodjanak és fehérneműt váltsanak.^{72/}

De voltak vigasztalóbb helyzetek is. A Budapest-vidéki Kőszénbánya Rt. pilisvörösvári bányaüzemében dolgozó bányamunkások egészséges, száraz lakásokban laktak.^{73/} Brennbergbányán a bányamunkásság három épületet emelt a nyugdíjas és megrokkant öregek részére. Az egész országban ez volt az egyetlen bányatelep, ahol a munkásság saját erejéből és a helyi igazgatóság segítségével az elaggott bányászoknak otthont létesített.^{74/}

5. A balesetek alakulása

A gépesítés előrehaladása jórészt a termelés kiterjesztését szolgálta, és csak bizonyos mértékig jelentette a fejlettebb technika alkalmazását. Az egy főre eső évi 3,3 %-os termelésemelkedést elsősorban nem a gépesítés növekedése, hanem a munkaintenzitás növekedése eredményezte. A bányászásban pl. 1921-től 1939-ig a termelt érték 72 %-kal emelkedett, a munkások száma pedig csak 16 %-kal. A bányászati termelés emelkedése tehát a racionalizálással és az érték-többlet fokozott elhódításával történt a két világháború között. A balesetek évről évre növekvő számából is a munkaintenzitás nagyfokú növekedésére következtethetünk. A legtöbb

baleset a bányászatban és a kohászatban fordult elő.^{75/}

Év	Ipari üzemi balesetek száma	A balesetek számának alakulása a bányászatban és kohászatban 100 munkásra számítva
1935	32 377	17,8
1936	35 213	22,4
1937	41 815	21,9
1938	43 033	21,2

A nagyszámu baleset egyik oka a védelmi berendezések hiánya, a balesetvédelmi intézkedéseknek az elmulasztása, a munkások egészsége, sőt élete árán való takarékoság; a másik ok a munkások fokozódó hajszolása volt. A "munkások hibájából bekövetkező balesetek" mögött lényegében ez huzódott meg. Ezt a példák sokaságával lehet igazolni.^{76/}

Halálos, súlyos és könnyű balesetek a bányákban^{77/}

	1934	1935	1936	1937	1938
Halálos	22	33	40	42	39
Súlyos	3103	3107	3283	4075	4496
Könnyű	2541	2975	3262	4721	4926
Összes	5666	6115	6585	8838	9461

A halálos balesetek száma csaknem 75 %-kal, a súlyos baleseteké csaknem 50 %-kal, a könnyű balesetek aránya csaknem 100 %-kal emelkedett öt év alatt, ugyanakkor a munkáslétszám mindössze 18 %-kal gyarapodott. 1934-ben kb. minden hatodik munkás, 1938-ban már minden negyedik munkás szenvedett valamilyen balesetet. Kilenc év alatt kilenc bányaszerencsétlenség történt egyetlenegy felelősségrevonás

nélkül.^{78/}

Ha valamelyik munkást baleset érte és nem volt teljesen munkaképtelen, tovább kellett dolgoznia, de a munkabéréből annyit vontak le, amennyi baleseti járulékot kapott. Egy munkást, aki 75 %-os rokkant lett és a bércsökkentést nem akarta elfogadni, elbocsátották és lakásából kilakoltatták. A móri bányában, ha valamely munkás megrokkant, azt minden segély vagy ellátás nélkül elbocsátották.^{79/} Az 1935. április 28-án tartott közgyűlésen Szabó Jenő /Vasas/ szintén elmondotta, hogy a DGT a beteg, megrokkant munkást egyszerűen elbocsátja.^{80/}

A Nemzetközi Bányamunkásszövetség záróülésén, 1936. augusztus 6-án elfogadott határozati javaslat felszólította a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalt, hogy haladéktalanul tegyen intézkedéseket a bányamunkások egészségének védelmére, a balesetek kiküszöbölésére a bányákban, hogy a szerencsétlenségek és halálos balesetek áldozatainak számát az egész világon csökkentsék.^{81/}

III.

A bányamunkásság mozgalmái az 1934-1938-as években

A tőkés kizsákmányolás fokozódása ellen a munkásság erőteljes sztrájkokkal védekezett. A sztrájkokban részt vevők száma 1934-1937 között megduplázódott, 13 ezerről 26 ezerre emelkedett. 1936-37-ben a kedvezőtlen körülmények ellenére növekedett az eredménnyel végződő sztrájkok száma. Ez az időszak a nagyarányú bányászmegmozdulások kora, de az egyes bányavidékeken a harcok intenzitása eltérő volt.

A statisztikai jelentések szerint:^{82/}

1934-ben	10	bányatelepen	6145	munkás	10	614	munkanapon
1935-ben	9	"	4330	"	5	806	"
1936-ban	4	"	3230	"	5	998	"
1937-ben	8	"	6714	"	35	509	"
1938-ban	5	"	1136	"	5	896	"

sztrájkoltak a bányamunkások.

Az országban és a világpolitikában bekövetkezett változások, Hitler uralomra jutása Európában a fasizmus térhódítása, Gömbös Gyula kormányra kerülése következtében a szakszervezet fejlődésében törés állt be. Gömbös és a körülötte tömörülő ellenforradalmi csoportok által irányított belpolitikai életben a fokozódó jobbratolódás következményeként felmerült a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek betiltásának terve is. Az érdekképviselési rendszerrel a munkásosztály még meglévő jogait akarták megsemmisíteni. A munkások kamarákba való szervezésével meg akarták fosztani attól a lehetőségtől, hogy gazdasági érdekeit megvédelmezhesse.^{83/}

A képviselőház 1935. május 27-én tartott ülésén Gömbös a jobboldal lelkes tapsa között kijelentette: "A szakszervezetek nem fognak többé politizálni..."^{84/}

Gömbös miniszterelnöki működése idején az államhatalom fokozta a munkásmozgalom és különösen a kommunisták üldözését. Ebben az időszakban a sztrájkharok nemcsak gazdasági, hanem politikai követelésekért is folytak.

A szervezett munkásság harcba indult a szakszervezetek védelméért, a munkáskamarák bevezetése ellen. A szakszervezetek 1935-ös kongresszusa állást foglalt a fasiszta munkáskamarák létrehozásának terve ellen. A harcot a kommunisták szervezték. A törvénytervezet a parlamenti vitáig sem jutott el. Gömbös terve a szocialista szakszervezetek felszámolására nem sikerült.

A nemzetközi méreteken történő jobbratulódás a hazai politikai életben is gyorsan éreztette hatását, súlyosan érintette a legális munkásmozgalmat és tovább nehezítette a KMP tevékenységét is. A háborús készülődés során az ország gazdasági életét átszervezték és a hadicélok szolgálatába állították. A szervezett munkások harckészsége fokozódott az elnyomás ellen és a fasizmus térhódításával szemben. A bányamunkások több alkalommal is kifejezték szolidaritásukat a harcoló spanyol munkásokkal és a Népszava is megemlékezett a spanyol bányászok hősi harcáról.

1. Az 1934-35. évi pécsi sztrájkok

1934-ben különösen a pécsi medencében lángolt fel a bányamunkások mozgalma. Augusztus 12-én Pécs vidéki bányamunkások Meszesen gyűlést tartottak, melyen 2500-an vettek részt. Malasits Géza országgyűlési képviselő tartott beszé-

det. Ismertette a bányamunkások nehéz helyzetét, "a bányamedencéből egekbe kiált a nyomor" - mondotta. A gyűlésen Esztergályos János országgyűlési képviselő felszólalásában arról beszélt, hogy "most kormánypárti képviselők járják az országot és nem győzik dicsérni a magyar nép vezérét: Gömbös Gyula miniszterelnököt és annak nemzetboldogító munkáját."^{85/} A pécsi bányákban ezekben az években gyakran voltak nagyobb méretű sztrájkok, munkáskizárások és föld alatti sztrájkokban is kirobbant a munkások elégedetlensége.^{86/} Ennek oka az volt, hogy a DGT "az egyre súlyosodó gazdasági helyzet hatása alatt" előbb a munkások lakbérének emelésével s a villanyvilágítási járulék bevezetésével, majd szanált napok bevezetésével, 1933 júniusától pedig 6-7 %-kal csökkentette a munkások keresetét. A bányavállalat már évek óta fokozatosan csökkentette a munkások bérét. A munkások havi keresete 50-60 pengő volt. Azelőtt a munkások a vállalattól kapott lakásukért havonként mindössze egy fillér lakbért fizettek, majd ezt havi 3,50-14.- pengőre emelték. Előbb hetenként egy, majd két, azután három, sőt négy szanált napot iktattak be. Ezek a szanált napok nem jelentettek általánosan teljes munkaszünetet, hanem azt, hogy ezeken a napokon csak a berendelt és a széntermelésen foglalkoztatott munkások dolgozhattak.^{87/}

A DGT bányamunkásai a belga és francia kommunista bányászok példája nyomán felismerték, hogy a szokásos föld feletti sztrájkkal nem tudnak célt érni. Így történt, hogy Mecsekszabolcson és Vasason az őszi segélyek tévesen történt megállapítása miatt 1934. október 11-től öt napig tartott éhségssztrájk már a bányák mélyén zajlott le. Ezt az új harci módszert eredményesnek tartották a bányavállalat ellen megindítandó küzdelemre.

A sztrájk előzményei a következők voltak: a Pécs

vidéki bányamunkások memorandumot juttattak el a DGT igazgatóságához és kérték a bérek rendezését, a szanált napok igazságosabb elosztását és az őszi segélyek folyósítását. Tolnai József október 9-én egy tiztagu küldöttséget vezetett a bányaigazgatósághoz, amely sürgős segítséget kért.

A DGT igazgatósága hosszas tárgyalások után megígérte, hogy téli segély címén 55 000 pengőt folyósít a bányászoknak. Ennek a megállapodásnak az értelmében egy-egy vājārra 17 pengő segély jutott volna. Október 11-én azonban a bányaigazgatóság kifüggesztette az aknában a téli segély kiutalására vonatkozó számításokat, amelynek alapján egy-egy vājārrnak 17 pengő helyett csupán 15,50 pengő jutott. Ez annyira felháborította a munkásokat, hogy leszálltak ugyan a bányába, de a műszak végeztével elhatározták, hogy mindaddig lent maradnak, amíg az igazgatóság súlyos sérelmeiket nem orvosolja. A föld alatt maradt bányászok elsősorban azt követelték, hogy a már korábban megígért 17 pengős segélyeket fizessék ki. A bányatelep felügyelősege és a pécsi igazgatóság a munkásság elkereseredett ellenállásának hatása alatt végül hajlandónak mutatkozott arra, hogy a szerintük "tévesen" kiszámított 17 pengős alapon utalják ki a segélyeket. A munkások bizalmiai ekkor leszálltak a bányába, hogy tudassák a tárgyalások eredményét. De a munkások egyhangulag kiejelentették, hogy most már nem hajlandók visszatérni. Nemcsak a téli segélyek ügyének rendezését követelték, hanem a múlt évben életbeléptetett 8 %-os bércsökkenés megszüntetéséhez is ragaszkodtak.^{88/}

Pécsbányatelepen nem volt munkabeszüntetés, rendszeren folyt a munka, bár a hatóságok tartottak attól, hogy a szomszédban sztrájkoló az itteni munkásokat is csatlakozásra fogják bírni. Vasas és Mecsekszabolcs többször sztrájkolt, de Pécsbányatelep nem csatlakozott. Pedig itt voltak

a legrosszabbak a munkások kereseti viszonyai, és itt "a leg-
erélyesebb a bányakerületi főnök", de a rendőrség megakadá-
lyozta a bányamunkásság legkisebb megmozdulását is.^{89/}

A pécsi kereskedők a sztrájkoló bányamunkásokat
sósorszesszel, cukorral segítették és a nyomorban sinylődő
bányamunkások felsegélyezése céljából Pécsen és környékén
különböző akciók indultak. Mecsekszabolcson a mészárosok,
sütők, valamint a fűszerkereskedők az éhségstrájkot folyta-
tó bányamunkások és azok családtagjai részére kenyeret, sza-
lonnát, hurkát, rumot, cukrot adtak a gyűjtést végző bizal-
miaknak.^{90/}

Az elhuzódó sztrájk azzal a következménnyel járt,
hogy a szociáldemokrata vezetők kezéből kezdett kicsuszni
az események irányítása és a baloldali munkások kezébe ke-
rült. A kormány szerette volna a sztrájk mielőbbi befeje-
zését, - melyre egyébként a szociáldemokrata párt állandóan
ösztökélte is, mivel a sztrájk következtében - mint említet-
tük - felélénkült és mindjobban érezhetővé vált a baloldali
szocialisták és kommunisták tevékenysége.^{91/} A KMP ugyanis
elsősorban a bérharcok idején igyekezett létrehozni a kom-
munista és szociáldemokrata munkások egységfrontját. A sztrájk-
harcokban a szociáldemokrata és kommunista munkások gyakran
egymásra is találtak. A sztrájk elhuzódása tehát az illegá-
lis KMP-nek biztosíthatott további működési és térnyerési
lehetőséget. Ezeket a szempontokat értékelte a kormány, ezért
igyekezett közbelépésével elősegíteni a sztrájk befejezését.
Ilyen körülmények hatására a DGT vezetői közölték Peyerrel,
hogy a munka azonnali megkezdése esetén hajlandók 114 000
pengőt őszi és téli segélyként fizetni október és december
hónapokban. Peyerék úgy látták, hogy az adott esetben többet
nem remélhetnek, ezért hajlandók voltak a sztrájk leszere-
lésére.^{92/}

Az események után a hatóságok "értékelték" a sztrájk kitörésének okait és annak lefolyását. A rendőrség pécsbánya-telepi kirendeltségének jelentése szerint /október 23./ "... a főleg szociáldemokrata érzelmű bányamunkások által felidézett éhségsztrájk - nézete szerint - nem annyira az volt a rendeltetése, hogy azt ők éhezve is folytassák le, hanem az, hogy ezzel a kormánytényezők és általában a világ figyelmét magukra hívja fel, ezzel az ügyük lefolytatásához okvetlenül szükséges szimpátiát megszerezzék és ezzel törekvéseiknek győzelmet biztosítsanak, amit az 50-60 pengős átlagos keresetek indokoltá is tettek". Egy 1934. október 18-án kelt belügyminisztériumi feljegyzés megállapítja: "A sztrájk hátterét, indító okait kutatva még nincs tisztázva teljesen, hogy mi váltotta ki, politikai tekintetben pedig, hogy melyik párt készítette elő." A jelentés megállapításai szerint a sztrájkot előidézhatték gazdasági okok, melyek két csoportra oszthatók. Az egyik a munkásság folytonos rosszabbodó helyzete, a másik a bányavállalat gazdasági állapota. A sztrájkkal a bányamunkásság a gazdasági helyzetét akarta megjavítani. A bányamunkásság egyre rosszabbodó kereseti lehetőségei a bányászok egészét hátrányosan érintették, köztük az elkeseredést fokozta. Előrelátható volt, hogy a helyzet végül is sztrájkokban robban ki. Az ellentétek folyton fokozódtak, és elfogadható az a feltevés, hogy a sztrájk kitöréséhez a szikrát az szolgáltatta, hogy a beígért 17 pengős őszi segély helyett a vállalat 15,50 filléres segélyt adkart adni.^{93/}

A mecsekszabolcsi és a vasasi bányászsztrájk, melyben 830 bányamunkás /Vasason 292, Mecsekszabolcson 538/ vett részt október 16-án véget ért.^{94/} Az elért eredmények jól-lehet, nem voltak jelentékenyek, annyi év sikertelen harca után mégiscsak eredménynek számítottak. A Bányamunkás azt írta: "A magyar bányamunkásmozgalom történetében aranybetűkel kell följegyezni ennek a hősie, elszánt, önfeláldozó

harcnak az eseményeit." ^{95/} Az 1934. évi első pécsi éhség-sztrájk részeredményeket hozott a bányászok számára. A sztrájk véget ért, de nem ért véget a küzdelem a nagyobb falat kenyérért, melyért újabb és újabb sztrájkharcokat kellett vívni, annál is inkább, mert a kiharcolt engedményeket 1935 elején zömükben visszavonták.

A pécsi bányaaigazgatóság hivatalos feljegyzése /1934. november 16./ az éhség-sztrájkot, a munkásság helyzetét és a szervezkedést a következőképp értékeli:

Közismert dolog volt, hogy a munkások közötti mozgólódás nem szűnt meg, ez számos kisebb rendellenességben megnyilvánult. A jelenségekhez csatlakozott a termelés jelentős csökkenése /egy munkanapra számítva 205 vagon - az ünnepnapai műszakok alkalmával jobb időkben 400 vagon is volt a termelés/, azon a véleményen voltunk, hogy a sztrájk alig-ha lesz elkerülhető.

A bányaaigazgatóság ugyanezt közölte a belügyminiszterrel is, kérve őt, hogy "újabb sztrájk esetén ne tegyen lépéseket a munkásság érdekében, hanem lehetőség szerint a Társaságot támogassa. A belügyminiszter, aki már az utóbbi kormány-intervenciót sem helyeselte, ezt megigérte és kijelentette, hogy a pécsi funkcionáriusokkal személyesen fog beszélni és a főispánt is utasítani fogja a hatósági segély megadására stb. vonatkozólag..." ^{96/}

A hivatkozott belügyminiszteri feljegyzés szerint a sztrájknak kétségtelenül megállapítható gazdasági okai mellett azonban a politikai indító okai sem mellőzhetők.

A Szociáldemokrata Párt elérkezettnek látja az időt arra, hogy a munkásságot béremelés kierőszakolása révén ismét a magatáborába csalogassa. A szakszervezet harcot indi-

tott a munkásság gazdasági helyzetének megjavítására. Ebből kifolyólag figyelemmel kísérte a pécsi bányamunkásság bérviszonyait is. Hogy ott a párt valóban nagy erőfeszítéseket tett, bizonyítja az a körülmény is, hogy közvetlenül a sztrájk előtti napokban a Szociáldemokrata Párt taglétszáma erősen megnövekedett, sőt 150 fővel a szociáldemokrata nők szervezete is megalakult. De ettől eltekintve, amint a sztrájk ki-robbant, a párt vezetői közül Esztergályos János, Peyer Károly, Bertrand Antal, Gál Benő, Tolnai József állandóan a sztrájkolók között voltak, s végül is az ő közvetítésükre hagyta abba a sztrájkot a munkásság. Alapos a gyanu, hogy a sztrájkot a Szociáldemokrata Párt indította el.

Nem hagyható ki azonban a politikai háttér kutatásánál a Kommunisták Magyarországi Pártja szerepének vizsgálata sem. A Komintern politikai titkársága a KMP-hez küldött levelében a szakszervezeti vonalon kifejtett kommunista munka eredményességét megelégedéssel vette tudomásul. A pécsi bányászsztrájk utolsó napjaiban már csatlakozó szimpátia-sztrájkot kezdett a MÉMOSZ kebelébe tartozó festőmunkások szakosztálya, szimpátia sztrájk-tervvel foglalkoztak a pilisvörösvári, a tatabányai és salgótarjáni bányászok és a kiskispesti munkások. "E sztrájkokat a munkásmozgalomban vizszintes sztrájk meghatározással jelölik meg, amidőn tehát nemcsak az azonos, hanem különféle szakmájú munkásság is csatlakozik egy szakma sztrájkjához." E jelenségeken kívül még az alábbi adatok is a kommunisták tevékenysége mellett bizonyítanak: a sztrájk alatt azt a hirt terjesztették, hogy a bányászok éhség-sztrájkot tartanak, ez ismert kommunista fegyver, majd azt üzenték fel a mélyből, hogy "készítsék a vörös koporsókat", továbbá a hozzátartozókat békés hangon megnyugtató Esztergályost paradicsommal és paprikával dobálták meg - emelett az egységfront érdekében hangzottak el kijelentések.

Végül a jelentés azt a következtetést vonta le, hogy: "Minden valószínűség szerint a sztrájkot a Szociáldemokrata Párt indította meg a munkásságnak a hátrányos gazdasági helyzetéből folyó elkeseredést és az igazgatósággal támadt ellentéteit kihasználva. A sztrájkban azonban utóbb a kommunista elemek vették át a vezetést."^{97/}

A munkásmozgalmakat értékelő Baloldali Összesítő megállapítása szerint: "A pécsi bányászsztrájk a kommunista pártot előkészületlenül találta. Bár vannak adatok, amelyek azt látszanak megerősíteni, hogy már az elején jelen volt a sztrájkban és azt élesztette, de nem voltak még olyan erős szervezetei, amelyek a sztrájk irányítását képesek lettek volna átvenni. A sztrájk vége felé és utána azonban gőzerővel dolgozott és dolgozik. Amak forradalmi irányu eredményeit, forradalmi hangulatát a maga szekerébe igyekszik befogni. A pécsi bányászsztrájk fontos időpont a magyarországi munkásmozgalmában."^{98/} Ezzel az értékeléssel egyetérthetünk.

Október 26-án 14 órakor a bányából felszálló munkásokat a főaknász felszólította, hogy 27-én a szanált napra kijelölt kb. 50 munkás jelenjen meg a következő napon is, úgy mint a sztrájk előtt szokásban volt. A munkások erre felzudultak és kijelentették, hogy vagy mindannyian dolgoznak, vagy senki sem. A munkások fellépésének eredményeképpen a bányavezetőség 27-ére mindenki számára szünnapot rendelt el. Már a sztrájk alatt is az volt a bányamunkásság egyik követelése, hogy a bányánál töröljék el a protekciós rendszert, ami abban állt, hogy a szanált napokon a bányafenntartási munkák mellett a munkásság egyes kedveltebb csoportjai külön munkaalkalomban részesültek."^{99/}

November 3-án ismét szünnap volt a Szent István-aknán. A bánya vezetősége azonban 480 munkást kijelölt, hogy foglalkoztatni akarja. A munkásság a kijelölésbe nem nyugodott

bele, mert többségük a bánya pártfogoltja volt. Azt követelték, hogy vagy mindenki szálljon le dolgozni, vagy senki, de protekciót nem tűrnek. Így a bánya teljes szünnapot tartott. A bányamunkásság azt is keresztülvitte, hogy a Thommen-aknán /Vasas/ dolgozó Rozmer Edét /az igazgatóság bizalmi egyénét/ az igazgatóság a munkásság követelésére Pécsbánya-telepre helyezte át.^{100/} A pécsi bányamunkások szoros összetartására jellemző volt, hogy amikor a DGT elrendelte, hogy Vasason november 5-től csak heti egy szanált napot tartsanak, míg Mecsekszabolcson hármat, a vasasi munkások együttérzésük bizonyítására megüzenték a mecsekszabolcsiaknak, hogy ők is három szanált napot fognak tartani. Jelszavuk: "Mind, vagy senki."^{101/}

A bányai igazgatóság és a hatóságok a tárgyalások közepette a megerősödött munkásszervezetekkel és a munkásvezetőkkel való leszámolásra törekedtek. A bányai igazgatóság a munkafegyelem helyreállításán és a jobboldali szervezetek megerősítésén fáradozott.

A bányamunkásság elégedetlen volt a kapott engedményekkel. A csendőrség nyomozó osztályparancsnokságának jelentése /1934. december 20./ szerint "ujabb sztrájk bekövetkezése állandóan a levegőben lóg". Megállapította: "A munkások teljesített munkájukhoz arányitva oly kis bért kapnak, hogy abból életszükségleti cikkeiket fedezni csak alig képesek". A továbbiakban rámutatott arra, hogy a DGT nemcsak kizsákmányolja munkásait, de bőrükön még egyéb módon is külön jövedelmet biztosít a vállalat magának. Az osztályparancsnokság ugyanis beszerezte a DGT élelemtárának egynéhány kimutatását, amely feltüntette a leginkább keresett élelmicikkek napi árait. Egybevetve megállapítható volt, hogy a DGT élelemtára egyes cikkeket még drágábban ad el a munkásoknak, mint a kiskereskedők, holott a DGT ezeket az élelmicikkeket

szén ellenében nagykereskedelmi áron szerezte be, úgyhogy az élelemtár jelentős jövedelmet biztosított a vállalatnak. Végül a jelentés megállapítja, hogy a bányamunkások között nagyfoku elszegényedési folyamat indult meg, a bányászok és családtagjaik csak "a legszükségesebb ruházattal rendelkeznek, az is foltozott, hiányos."^{102/}

A DGT Pécs vidéki bányatelepein a béke nem állt helyre. Az előzetes hírek a sztrájk kitörését illetőleg valóra váltak. 1935. január 4-én délután 2 órakor Pécsbányatelepen az Andrásy-aknán 170, a Széchenyi-aknán pedig 200 munkás sztrájkba lépett, mert a "bányaigazgatóság visszautasította azon kérelmüket, hogy 3 keresztényszocialista bányamunkást más bányakerületbe helyezzenek át". Ennek következtében 4-én délután "mindössze 54 nemzeti alapon álló bányász szállt le a bányába". A pécsbányatelepi munkások vezetői kérték a bányamunkásokat, hogy "fegyelmezetten várják meg a fejleményeket és a jövőben csak a vezetőség tanácsára cselekedjenek".^{103/}

A DGT a január 5-i /szombat/ szanált napra az összes aknában a szakszervezeti vezetőket rendelte be a fenntartási munkák elvégzésére. A bányavezetőség eddig a szünnapokra csak a protekciós embereket rendelte be, nyilvánvaló volt, hogy a szakszervezet tagjainak munkára való berendelése csupán taktikából történt. A szakszervezeti vezetők nem jelentkezhettek munkára, mert ha ezt megteszik, akkor a munkások beléjük vetett bizalma megingott volna. Ezt a helyzetet használta fel az igazgatóság a támadásra. Az igazgatóság a munkára berendelt és meg nem jelent 114 bányamunkásnak felmondott, ugyanakkor lakásukat is felmondták. A bányaigazgatóság "végrelegesen rendet akart csinálni", és elhatározta, hogy "a munkafegyelmet még áldozatok árán is feltétlenül helyreállítja..."^{104/}

A Pécs vidéki bányamunkások Összvezetősége 6-án ülést tartott, amelyen Tolnai és Bertrand ismertették a helyzetet, és megállapították, hogy a bányai igazgatóság most akar leszámolni a munkássággal az októberi sztrájkért. Az Összvezetőségi ülés kimondta, hogy 7-én /hétfőn/ mindenki jelenjen meg munkahelyén, a szakszervezet pedig békés tárgyalások során iparkodik elintézni az elbocsátott munkások visszavételét. Küldöttség kereste fel Szabolcs bányatanácsost, aki közölte, hogy "január végén hajlandó a felmondott munkások visszavételét meggondolás tárgyává tenni". A küldöttség Szapáry Lajos főispánt is felkereste, akinek közbenjárását kérték. A főispán megígérte, ha a bányamunkások békésen dolgoznak "rajta lesz, hogy a 114 elbocsátott munkást február elsején visszavegyék".^{105/}

A főispán közbenjárására a bányai igazgatóság hirdetményben közölte: ha a munkásság a munkafegyelmet betartja, akkor a hó végén az elbocsátott bányászokat visszaveszik.^{106/}

Egy január 11-én kelt rendőrségi jelentés szerint a pécsi bányai igazgatóságnak a szanált napokra berendelt és meg nem jelent munkásokkal szemben fogatosított erélyes felmondó intézkedése olyan meglepetésszerűen hatott a Szociáldemokrata Pártra /elsősorban a helyi párt- és szakszervezet vezetőit érte váratlanul a felmondás/, hogy ezért nem tört ki a sztrájk. Igaz, hogy a felmondás olyan időben történt, amikor egy elhirtelenkedett sztrájk a Szociáldemokrata Párt minden kilátását veszélyeztette volna. A párt joggal tartott attól, hogy elveszti a harcot a vállalattal szemben, s ezzel gyengeségének adta tanujelét. Bizonyos, hogy a KMP ezt a Szociáldemokrata Párt ellen folytatandó agitációjánál ki fogja használni.

E következtetés helyességét - az idézett jelentés -

a következő bizalmas értesüléseivel erősítette meg:

a/ Palotás Imre, a KMP egyik vezetője január 5-én leutazott Pécs vidékére azzal a feladattal, hogy készítse elő a Pécs vidéki bányászokat arra, hogy a közeljövőben a Szociáldemokrata Párttól függetlenül robbantsanak ki sztrájkot, amelyet mindvégig a KMP vezetne.

b/ 6-án Budapesten ismeretlen lakásban kommunista gyűlés volt, amelyen főleg vidéki bányászok, köztük két pécsi vett részt. A megbeszélés tárgya egy országos bányász és politikai sztrájk megrendezése, az ezzel kapcsolatos agitáció és röpiratok kiadása volt.

c/ Egyes bányászok az utóbbi időben Budapestre utaznak fel, állítólag a Szociáldemokrata Párthoz utasításokért. Ezek között a KMP-hez irányításért felutaztak Pécs vidéki kommunisták is.

d/ Az elbocsátott Pécs vidéki bányászok tervbe vették, hogy közülük egyesek bejárják az ország többi bányatelepét, ott csatlakozásra hívják fel a bányászokat a pécsiek érdekében rendezendő rokonszenvsztrájkra.^{107/}

A pécsi szakszervezeti vezetőség elhatározta, hogy január 20-án kezdi meg a DGT-vel a tárgyalásokat az elbocsátott munkások visszavétele ügyében. Bertrand Antal és Tolnai József január 19-én kísérletet tettek arra, hogy a DGT pécsi bányagazgatóságával tárgyalást kezdjenek az elbocsátott munkások visszavétele ügyében, azonban az igazgatóság nem fogadta őket. A pécsi bányagazgatóság^{108/} 27-én Budapesten a Kereskedelemügyi Minisztérium, a pécsi főispán, a salgótarjáni és dorogi bányák tanácsosainak közreműködésével /a szakszervezet mellőzésével/ tartott értekezleten elhatározta, hogy az

elbocsátott 114 bányamunkást visszaveszi olyan feltétellel, hogy 6 hónapon át egy fokkal alacsonyabb bérkategóriába sorozza és ez idő alatt bizalmiaknak nem ismeri el őket.^{109/}

A bányamunkásság ez ellen tiltakozott, és követelte, hogy az elbocsátott munkásokat minden feltétel nélkül vegyék vissza. A pécsbányatelepi, szabolcsi, somogyi, vasasi és hosszúhetényi szakszervezetek helyi vezetői január 30-án Somogy bányatelepen bizalmas jellegű megbeszélést tartottak. Elhatározták, hogy az esetben, ha a felmondott 114 munkás ügyében folyó tárgyalások 31-én délelőtt 11 óráig kedvező eredményt nem hoznának, akkor 31-én 14 órakor föld alatti sztrájkba lépnek, hogy követeléseik teljesítését kiereszközlják. E határozat ellenére 31-én már reggel 6 órakor váratlanul kitört a föld alatti sztrájk. Ennek az volt az előzménye, hogy az igazgatóság január 29-én hirdetményben közölte: az elbocsátott 114 bányamunkás február 1-én munkába állhat, de hat hónapon keresztül az eddigieknél egy fokkal alacsonyabb kategóriába kerülnek. "Akik terrorizálnak - így szólt tovább a hirdetmény -, vagy a munkát megtagadják, azokat azonnal elbocsátják és a lakásukból is kitoloncoltatják." ^{110/}

A pécsi Szociáldemokrata Párt és Bertrand Antal a sztrájk leszerelésére törekedtek, ami sikerrel is járt. Mint-hogy az igazgatóság csak azzal a feltétellel volt hajlandó a tárgyalásokat megkezdeni, ha a munkások feljönnek az aknából, február 1-én a bányamunkások - a bizalmiak rábeszélésére - feljöttek a felszínre, és elkezdődhettek a tárgyalások. A bányai igazgatóság képviselői hosszú alkudozások után kijelentették, hogy visszaveszik az elbocsátott bányamunkásokat azzal a feltétellel, hogy hat hónap helyett csak három hónapon át dolgoznának egy fokkal alacsonyabb bérosztályban. A munkások képviselői csak egy hónapi megtorlásba voltak hajlandók belemenni. Itt nem történt megegyezés. A tanácskozáson

egyébként a bányagazgatóság képviselői kijelentették, hogy a jövőben a lázító, viszályszító, fegyelmezetlenkedő munkásokat azonnal elbocsátják, sőt a társulati lakásukból is ki-lakoltatják.^{111/}

Ezek után az elbocsátott bányamunkások szavazással döntöttek. A többség elfogadta az igazgatóság döntését és a sztrájk 4-én befejeződött. A sztrájk eredménye tehát az volt, hogy a bányagazgatóság 6 hónap, helyett 3 hónapban állapította meg azt az időtartamot, ameddig a korábban elbocsátott, majd visszavett munkásokat alacsonyabb bérkategóriában foglalkoztatják.^{112/}

A lezajlott sztrájk után a bányavállalat vezetői és a hatóságok napról napra erőteljesebb retorziókkal éltek a szervezett munkásokkal szemben. A bizalmiakat pedig rosszabb-nál rosszabb munkahelyekre helyezték.

A bányászok követelését az SZDP és a szakszervezeti vezetőség is indokoltnak tartotta, de a sztrájk formájával nem értettek egyet és azzal egyöntetűen szembefordultak. Időközben a Nemzeti Egységpárt, a sztrájk alatt Mecsekszabolcs és Vasas vidékén számos hivat szerzett magának, az SZDP pedig másodjára vallott kudarcot a sztrájkban betöltött szerepével. Mindezen körülményeknek volt a következménye, hogy a Pécs vidéki bányászokat ekkor már nem jellemezte az az öntudatos összetartás, mint aminek az 1934. október 11-16-i sztrájk alatt tanujelét adták.

2. Elbocsátások 1935 tavaszán a bányavidékeken

A bányamunkásság helyzetének romlásáról, elbocsátásokról az ország több bányavidékéről érkeztek hírek.

Zala vármegye főispánja jelentette 1935. január 20-án, a belügyminiszternek, hogy a Zalahalápi Bánya Rt. január 15-ével felmondott összes munkásainak. Mintegy 150 családfőről van szó, akiknek egyenként 6-8 családtagjuk van, s ezek kenyér nélkül maradnak. A bányaigazgatóság szerint a munkásokat kénytelen elbocsátani, mert megrendelés nincs, és a meglévő tartalékot sem tudják értékesíteni. ^{113/}

A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. dorogi bányaüzeménél február 15-én kb. 2000 bányamunkásnak mondtak fel március 1-i hatállyal. Az elbocsátás kiterjedt a dorogi-csolnok-augusztatelepi és tokodi szénmedencékre is. Ugyanakkor a kisterenyei kőszénbánya üzemvezetősége 105 bányamunkást bocsátott el, szénrendelés hiánya miatt. ^{114/}

1935 nyarán, bár az általános gazdasági helyzet javult és a szénfogyasztás is nőtt, a salgótarjáni bányavállalatnál szénértékesítési nehézségek jelentkeztek. A salgótarjáni medencében lévő állapotokról egyébként a vidéki főkapitány tett jelentést a belügyminiszternek 1935. május 22-én. "...Értesülés szerint fennforog a lehetősége annak, hogy amennyiben nagyobb rendelőst nem kap a vállalat, a közeljövőben újabb 1000 munkást fognak elbocsájtani, sőt egyes üzemek leállításáról is szó lehet... Azok a munkások, akik dolgoznak, heti 3-4 műszak mellett oly kicsi keresethez jutnak, hogy megélhetésüket biztosítani nem tudják. Az elkeseredés és elégtelenség tehát nemcsak az elbocsájtottak között van meg, hanem a dolgozók között is." ^{115/}

A salgótarjáni bányaigazgatóságnál az elbocsátások folyamatosak voltak és csökkentették a műszakok számát. Május 15-én mintegy 500 munkásnak mondtak fel. Ebből a vizszoztartások után 342-t bocsátottak el. Junius 15-én újabb 437 munkásnak mondtak fel, akik közül 80-at később vissza-

tartottak. Tehát a kétszeri felmondás és elbocsátás után 700-an váltak munkanélkülivé.^{116/}

Az elbocsátások különösen érzékenyen érintették a többgyermekes, kolonizált munkáscsaládokat. A bányász-szakszervezet és a munkások közös fellépésére az igazgatóság ígéretet tett arra, hogy az elbocsátott munkásokat visszaveszi. Az időnkénti elbocsátások mellett is a válság után az átlagos munkáslétszám fokozatosan emelkedett. A munkabérek azonban változatlanul alacsonyak maradtak, sőt egyes kategóriáknál csökkentek.^{117/}

Junius 19-én a miniszterelnök előtt bányászküldöttség jelent meg. A küldött munkásokat "nyugalomra intették azzal, hogy várják be türelemmel az ígéretek valóraváltását". Az SZDP befolyásának gyengülésére mutat az a körülmény, hogy a miniszterelnök elé a küldöttséget a Nemzeti Egység Pártjának képviselője, Brogly József vezette, bár abban szociáldemokrata küldöttek is részt vettek.^{118/}

A Népszava erről a küldöttségjárásról egyébként később úgy emlékezett meg, hogy az elmúlt hónapokban egyik NEP-képviselő bányászküldöttséget vezetett a mindenkori legnagyobb magyar "ígérőhöz", a kormányelnökhöz, akitől azonban a megszokott testvéri kézszorításon kívül egyebet nem kaptak a munkások.^{119/}

A szociáldemokrata pártvezetők gyengülő befolyásának volt tulajdonítható, hogy nem tudták megakadályozni azt, hogy a bányászküldöttséget egységpárti képviselő vezesse a miniszterelnök elé, bár korábban a szociáldemokrata vezetőség kijelentette, hogy a szervezett munkások küldöttségét nem vezetheti egységpárti képviselő. Julius 30-án, a junius 19-én Brogly József képviselő vezetésével a minisz-

terelnöknél járt bányásküldöttek útjának teljes kudarcáról számolt be a csendőrség.^{120/}

A salgótarjáni bányaigazgatóság a korábbi munkás-elbocsátásokon kívül július 1-ével újabb 175 munkásnak felmondott, továbbá a baglyasaljai üzemnél 304, Zagyvapálfalván 181, Somlyóbányán pedig 45 bányamunkásnak. Bár a felmondott munkások egy részét visszatartották, a munkások elkeseredése a sorozatos felmondások és elbocsátások miatt fokozódott.

A Rózsaszentmárton községhez tartozó Mátra vidéki szénbánya munkásai között szociáldemokrata szervezkedés indult meg. A munkások között elterjedt a hír, hogy fizetésüket csökkentik és ezt szervezetlenségüknek tulajdonították. A szervezkedés vezetője Sibik József bányamunkás volt, akit ezért a tevékenységért a bányaigazgatóság elbocsátott.^{122/}

A belügyminiszter 1935. június 12-én Borsod megye főispánját a következőkről tájékoztatta: "Bizalmasan arról értesültem, hogy a borsodi szénbányavidéken a holt évadra tekintettel nagyarányú munkáselbocsátások kezdődtek. Januárban még 8000 bányász dolgozott a tárnákban és azóta a létszámot több mint 2000 fővel csökkentették. ...az elbocsátott munkások elkeseredését az is fokozta, hogy az eddigi tervek szerint három borsodi szénbánya a nyár folyamán teljesen be-szünteti üzemét." A belügyminiszter felhívta a főispánt, amennyiben úgy látná, hogy a "munkásság körében észlelhető elégedetlenség esetleg szélsőséges agitációs tevékenységre vezethető vissza, úgy ennek tüzetes felderítése érdekében csendőrnyomozók kiküldése iránt..." intézkedjék.^{123/}

Esztergályos János a képviselőház 1935. június 18-án tartott ülésén az égetően sürgős megoldásra váró problémák között rámutatott a bányamunkásság kétségbeejtő nyo-

morára, és követelte a régebben benyújtott szociáldemokrata indítványnak a napirendre tűzését, mely szerint a képviselőház küldjön ki egy bizottságot a bányavállalatok ügyvitelének és a bányamunkásság helyzetének felülvizsgálására. A képviselőház válasza minderre az volt, hogy a többség megszavazta az elnöki napirendi javaslatot, megszavazta önmagának az október 14-ig tartó "nyári vakációt".^{124/}

3. Az 1936. évi bányászmozgások

A Pécs vidéki bányamunkások 1936 elején memorandumot nyújtottak át a bányaigazgatóságnak, melyben ismét kérték a 8 %-os bérlevonás megszüntetését és a szakmánybérek felemelését. Az igazgatóság a munkások kérését elutasította és a további tárgyalásoktól elzárkozott.

Tolnai József párttitkár 17-én tárgyalásokat kezdett a bányakapitányság vezetőjével, majd az alispán közvetítésével a bányaigazgatósággal. Tolnai kijelentette, hogy ha a bányaigazgatóság a munkából kizárt bányászokat teljes létszámban visszaveszi, akkor visszavonják bérjavítási kérényeket és nem kerül sor újabb föld alatti sztrájkmozgalomra. A nyilatkozatot a DGT igazgatósága elfogadta, és 17-én 14 órától teljes létszámmal indult meg a széntermelés. A szervezett munkásság vereséget szenvedett, mert minden bér-emelési eredmény nélkül kénytelen volt a munkát felvenni. Ennek oka elsősorban az volt, hogy "a szociáldemokrata határozatokról, mind pedig a földalatti sztrájk előkészületeiről a bányaigazgatóság saját felderítéséből idejekorán értesült."^{125/}

A Pécs vidéki keresztényszocialista szervezet a bérmozgalomban nem vett részt, mert szerintük "a konjunktura

most arra nem alkalmas". Márciusban azonban a keresztényszocialista vezetőség már azzal biztatta a bányamunkásokat, hogy a 8 %-os bércsökkentés eltörlését minden körülmények között kiharcolja a DGT-nél. A keresztényszocialisták a bérmozgalmat saját taglétszámuk növelésére kívánták felhasználni. Ennek elérése érdekében a keresztényszocialista szakszervezethez csatlakozó szociáldemokrata bányamunkásoknak még a vezetőségben is helyet szándékoztak adni.^{126/}

Raub János és a DGT szénbányáinak szakszervezeti vezetői újabb bérmozgalmat készítettek elő. Ezuttal az őszi, a téli segély felemelése, az előléptetés kiterjesztése és egy Vasason épülő bányászszakszervezeti épület céljaira havonta minden bányamunkástól 1-1 műszak levonásának indítványa, továbbá a szakmányberek rendezése szerepelt a követelések között. A DGT pécsi bányaigazgatósága válaszképpen augusztus 10-én hirdetményt függesztett ki az aknák bejárataihoz, melyben közölte, hogy bár a vállalat nehéz anyagi gondokkal küzd, tekintettel a munkásság gazdasági helyzetére mégis tervezi őszi és téli segély kiutalását, "ha ily segélyeket a többi hazai bányavállalat is fizetni fog". Egyben figyelmeztette a hirdetmény a szakszervezetet, hogy az igazgatóság a vasasi szakszervezeti otthon létesítése céljából a munkásság keresetének levonását "nemcsak elvből utasítja vissza, hanem azért is, mert igen kétes, hogy azt az összmunkásság kívánná". Végül felhívta a hirdetmény a szakszervezeti csoport vasasi képviselőit /Raub Jánost és társait/, hogy "óvakodjanak a bányászok kereseti viszonyait illető valótlan állítások terjesztésétől, de különösen mindennemű mozgalom szításától tartózkodjanak, mert ellen esetben velük szemben a leghigorubbán fog a vállalat eljárni".^{127/}

1936-ban fellendült az SZDP Nógrád megyei tevékenysége is. A szakszervezet vezetősége elhatározta, hogy a salgótarjáni szénmedencében folyó szervezkedés érdekében az

ősz szénrendelések beérkezése után nagyarányú sztrájkmozgalmat indít az ottani bányatelepen. Az SZDP-alapszervezetek aktivizálódását elsősorban az váltotta ki, hogy a salgótarjáni kőszénbánya vezetősége az elbocsátások során 40 SZDP-tagnak mondott fel. A bánya vezetősége az elbocsátások hatására remélte "a féktelen szociáldemokrata agitáció részbeni visszafejlődését".^{128/}

Baglyasalján, Zagyvapálfalván, Somlyón, Kazáron bérmozgalmak indultak, és a bányászok gyűléseiken politikai követeléseket is hangoztattak. Az SZDP tömegkapcsolatai elsősorban a kommunista befolyás alatt álló községekben: Karancslapujtőn, Etesen, Karancsalján, Baglyasalján erősödtek. Ezekben a szociáldemokrata pártszervezetekben tevékenykedtek Hegedűs Kálmán, Kozik Ferenc, Sulyok András kommunisták.^{129/} A megmozdulások más bányatelepekre is áttérjedtek. Rendőrségi jelentés számolt be arról, hogy Vizberger István és Balogh István egercsehi, valamint Berecz László egerbocsi bányamunkások az egercsehi bányatelepen foglalkoztatott bányászokat arra izgatták, hogy az istenmezei bányászokhoz hasonlóan ők is követeljék munkabérük felemelését és a pótműszakok eltörlését. Vizbergert és társát "elégedetlenkedő magatartásuk miatt" a bányaigazgatóság elbocsátotta.^{130/}

A salgótarjáni szénmedencében 1936. július 30-án Surányi Gyula, az etesi SZDP helyi csoport szervezetének elnöke Etesre, Sulyok András Baglyasaljára hívta össze a szociáldemokrata bizalmiakat. Közölték velük, hogy a moszkvai rádió adása szerint augusztus 1-ét az egész világ proletáriátusa megünnepli. Ők azonban jelenleg nem ünnepelhetnek, mert akkor a bányaigazgatóság elbocsátaná őket.^{131/}

A salgótarjáni szénmedence Rau-aknáján lényegesen csökkent a bányászok munkateljesítménye, amit az üzemvezető-

ség "a féktelen szociáldemokrata izgatásnak" tulajdonított. Az etesi bányatelep szociáldemokrata szakszervezeti vezetőségében helyet foglaló Dénes János azt hangoztatta, hogy ő nem akar a magyar hadseregben ingyen szolgálni, ezért felmentését kéri a sorozás alól. Dénes János, Kalcsó Béla és Gadó Sándor szociáldemokrata etesi bányászok már kérvényezték is a kötelező katonai szolgálat alóli felmentésüket. Az itteni bányamunkások között gyakran hangzanak el oly értelmű kijelentések, hogy "jó lenne, ha a szovjet hadsereg bejönne Magyarországra, mert akkor ők is jobb helyzetbe kerülének". Sirkó Lajos etesi bányász a községi jegyző előtt azt a kijelentést tette, hogy "nemsokára más világ lesz, s akkor ki-irtja az urakat". Sirkó ellen eljárás indult.¹³²

A salgótarjáni szénmedence bányamunkásai ismételtelen az ottani bányagazgatósághoz fordultak, kérve, hogy sérelmeiket orvosolják. November 23-án is emlékirattal fordultak az igazgatósághoz panaszaik orvoslása érdekében. Erre a beadványra a bányagazgatóság összehívta a tárgyaló feleket. A tárgyaláson részt vett Róth Flóris bányügyi főtanácsos, bányagazgató, Bérczy Sándor bányügyi tanácsos, bányagazgató, az üzem részéről Krumpár Géza és Császáz Pál főmérnök-üzemvezetők, a szakszervezet részéről Bertrand Antal titkár és Németh Alajos, a munkásság képviselőjében Princz Ferenc, Horváth István Tuki, Hegedüs Kálmán, Simon Mihály, ifj. Kozik Ferenc, Surányi Gyula és Kelemen György vajúrok.

A bányagazgatóság kilátásba helyezte, hogy amennyiben a teljesítmény a régi színvonalat eléri, nem zárkózik el az ujonnan bevezetett prémium revíziójától. A vállalat a szénjárandóságot nem adhatja rostálva a munkásságnak, azonban a szállítási költséget 50 %-kal csökkenti. A keddig túlóráztatást az igazgatóság felfüggesztette, és azt továbbra is fenntartja, amennyiben a termelés megfelelően növekedik. A

nyolc órai munkaidő betartása érdekében, illetve a várakozási idő megrövidítésére az igazgatóság mindent meg fog tenni. A 80 %-os fizetési előleget továbbra is megadják. A munkások helyi panaszaira vonatkozóan az igazgatóság megígérte, hogy azokat vizsgálat tárgyává teszi és a munkásság és az üzem érdekében rendezi.^{133/}

A Borsod megyei alacskai kőszénbányában feltűnően alacsonyok voltak a bérek. Így a kereseti pótlékokkal megtoldott napi kereset is csak 2-2,5 P volt, a kereseti pótlék csökkentésekor pedig a napibér 1,20-1,50 között ingadozott. A bányavállalat még ezeknek a kis munkabéreknek a kifizetését is csak késedelmesen teljesítette. Több bányásznak 200-400 pengővel is tartozott a vállalat munkadij fejében.^{134/}

A Pereces bányatelephez tartozó Baross Gábor-aknán foglalkoztatott bányamunkások 1936 őszén sérelmezték, hogy az elmúlt évi 24-34 filléres órabérekkel szemben most csak 16-28 fillért keresnek. Panaszkodtak ezenkívül a sok rendbüntetés és a durva bánásmód miatt is. Előfordult, hogy Horváth József mérnök egyik munkást valamilyen mulasztásért 2 pengő rendbüntetéssel sújtotta. Majd amikor ez a bányász szegény, családos voltára hivatkozva büntetésének elengedését kérte, akkor Horváth a rendbirságot előbb 4, majd 8 pengőre emelte s a büntetés elengedéséért esedező munkást ki-rugással fenyegette meg.^{135/}

A politikai aktivitás növekedett a bányamunkások között. Ennek egyik jele volt, hogy a bányászok élénk figyelemmel kísérték a spanyol eseményeket. Raub János, a vasasi szakszervezet vezetője bizalmas körben kijelentette, hogy a spanyol kormánycsapatok győzelme után a magyar munkásság felébresztésén van a sor. 1937. január 10-én a vasasi szakszervezet helyiségében dr. Schuller Zoltán pécsi szociáldemokrata

pártvezetőségi tag értekezletet tartott és többek között a következőket mondotta: "Biznunk kell a feltámadásban, mert közel van az idő és miénk lesz az élet. Spanyolországban azért volt már sok forradalom, mert mindig katonatiszti és papi uralom volt és a szegény népet elnyomták. Most, hogy a demokratikus választási módon a spanyol munkásság győzött, a tisztek és papok megijedtek, hogy vagyonukat és tisztii állásukat elvesztik, hazafias nemzeti jelszó mellett tisztii forradalmat robbantottak ki, hogy a munkásságot továbbra is elnyomhassák. Fontos az, hogy a spanyolországi népfőnt győzedelmeskedjen, s akkor a mi ügyünk is jól fog állni, szervezkedjünk, hogy kellő pillanatban erősek legyünk."

Az értekezleten 140-150 bányamunkás vett részt. A megjelentek több ízben tapssal nyilvánították tetszésüket.^{136/}

A dorogi bányászok is sokat beszéltek egymás között a spanyol és francia eseményekről, valamint a titkos választójogról. A dorogi és csolnoki bányatelepeken a politikai élet fellendülésével szociáldemokrata szervezkedés is megindult.^{137/}

4. Szakszervezeti mozgalom 1934-1938 között

1934-1935-ben a magyar szervezett munkások előtt elsősorban az a feladat állt, hogy megvédjék és megszilárdítsák a szakszervezeteket. Az a körülmény, hogy a KMP 1933 őszén egyértelműen kiadta a jelszót: "Be a szakszervezetekbe!", a népfőntpolitika nemzetközi eredményei, a francia baloldali erők előretörése, valamint a pécsi bányászsztrájk sikere kedvező előfeltételeket teremtettek az osztályharc megélénkülésére, a bányászmozgalom kiszélesítésére is.^{138/}

A munkáosztály szervezettségében az 1934-es visz-

szaesést 1936-ban fellendülés követte, 1936. január 1 és március 15 között a szakszervezetek taglétszáma 5033-al gyarapodott. A fellendülést elősegítette, hogy a szakszervezetekben egységfront alakult, a szakszervezeti élet megélénkült, politikusabbá vált.^{139/}

A kommunisták és a baloldali szociáldemokraták összefogása a szakszervezetek védelmében megakadályozta, hogy a jobboldali előretörés megbontsa a szervezett munkásság táborát. /Taglétszáma 1936-ban több mint 112 ezer, a Nemzeti Munkaközpont tagsága pedig 1937 végére alig haladta meg a 13 ezret./ A szakszervezetekben nőtt a politikai érdeklődés. Magyar szervezett bányamunkások is harcoltak a fasiszmus ellen a spanyolországi fronton.

A kommunista mozgalom tanult korábbi hibáiból és le is vonta a megfelelő következtetéseket. A III. Internacionálé VII. kongresszusa /1935/ állást foglalt az egységes szakszervezeti mozgalom mellett. A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa utmutatásainak megfelelően a megváltozott bel- és külpolitikai helyzethez alkalmazkodva a KMP megváltoztatta szakszervezeti politikáját is. A KMP irányvonalában a szektás nézetek fokozatosan háttérbe szorultak, a KMP szakszervezeti politikája ekkor már az egység megerősítésére irányult. 1936-tól a Szaktanács - a Szakszervezeti Internacionálé álláspontja alapján - hallgatólagosan elismerte a kommunisták és az ellenzék jogát, hogy a szakszervezetekben dolgozzanak.^{140/}

A Bányamunkás 1934-ig rendszeresen megjelent. 1934-1938 között azonban évente mindössze csak 10-szer jelent meg egy lap /két oldal/ terjedelemben. Már ezért is csak kevés hatást tudott elérni a bányászok között, de különösen azért, mert kevésbé vette figyelembe a speciális bányászproblémákat.

A lap terjedelmének csökkenése, tartalmának és színvonalának változása nem sokat lendíthetett a szervezkedésen. A szakszervezet 1935. január 5-én tartott központi vezetőségi ülésén foglalkozott a Bányamunkás megjelentetésének lehetőségével. Bertrand Antal titkár szerint kívánatos volna a lapot rendszeresen megjelentetni, azonban a szakszervezet anyagi helyzete annyira még nem javult, hogy a lap költségét fedezni tudja. Többek hozzászólása után a vezetőség úgy határozott, hogy a titkárság próbáljon egyes nyomdáktól árajánlatot kérni. Amennyiben olyan árajánlatot kap, mely lehetségessé teszi, hogy a Bányamunkások Szövetsége a költségeket fedezhesse, úgy a lapot meg kell jelentetni. Ha a Világosság Nyomda is hajlandó ezért az összegért vállalni a lap előállítását, akkor elsősorban ott kell elkészíttetni.^{141/}

A bányamunkások szervezettsége 1933-1936-ban a következőképpen alakult:^{142/}

1933.XII.31	1934.XII.31.	1935.XII.31.	1936.XII.31.	Csoportok száma
3348	3492	3617	3561	18-19

Az össz-szakszervezeti tagok száma:

<u>1934.</u>	<u>1935.</u>	<u>1936.</u>
111 783	111 561	112 669

Különösen nehezítette a párt és a szakszervezet szervezkedését, hogy egyes vállalatok, így például a Budapestvidéki Kőszénbánya Rt. igazgatósága nem tűrt meg olyan munkást, akiről kiderült, hogy szociáldemokrata vagy kommunista párttag.^{143/}

Nemzeti Szövetsége is súlyos gondokkal küzdött. Csóka Vendel és Kraft Jenő titkárok dicstelen távozása után Batta Gyula főtitkár is fegyelmi büntetéssel volt kénytelen otthagyni árulásának színhelyét. A Gazdasági Nemzeti Szövetség etesi helyi csoportja 1934. január 24-én tisztújító közgyűlést tartott. Krauter Gyula sajnálattal állapította meg, hogy "a munkásság legnagyobb része csak jajgat, panaszkodik", de nem tömörül abba a munkásszervezetbe, amely képes "a munkásság érdekeit megvédeni..." A Bányász pedig arról irt, hogy nem találtak megértésre sem a pécsi hatóságoknál, sem a vállalat vezetőinél.^{144/}

A jobboldali és fasiszta szervezetek térhódításával egyidejűleg a hatóságok mindjobban akadályozták a szak-szervezeti helyi csoportok működését.

A pécsi járás főszolgabirája elutasította a somogyi helyi csoport kérelmét, hogy február 11-én közgyűlést tarthasson. Az indokolás a következő volt: "A tartani szándékolt közgyűlésen kizárólag azok vehetnének részt, akik a helyi csoportnak igazolt tagjai. Ezen rendelkezés betartásának ellenőrzése csak akkor áll módomban, ha kérelmező az előterjesztett kérelemhez a helyi csoport tagjainak jegyzékét csatolja, egyben bejelenti: hogy megtette a szükséges intézkedéseket oly irányban, hogy csak a helybeli igazolt tagok nyerjenek a közgyűlésre meghívást, nehogy az nyilvános népgyűlés jellegűvé váljék. Továbbá igazolandó, hogy a vendéglő tulajdonosa a kérdéses termet a közgyűlés megtartása céljából a szövetség rendelkezésére bocsátotta." A mecsekszabolcsi helyi csoport 1934. június 10-re kért gyűlés megtartására engedélyt. A főszolgabíró a gyűlés megtartását nem engedélyezte: "Mert politikai jellegű gyűlések csak az országgyűlésben képviselt politikai pártok részéről tarthatók, márpedig a tartani kívánt gyűlés politikai jellege annak tárgy-

sorozatából kétségtelen megállapítható." A helyi csoport 1934. június 24-re tervezett gyűlését a főszolgabíró ismét csaknem szó szerint hasonló indokolással utasította el.^{145/}

A bányavállalatok és a hatóságok együttes terrorja elérte, hogy több helyen, ahol az SZDP vagy a bányász-szakszervezet helyi csoportjai korábban működtek, tevékenységük megszűnt. Így volt Ajkán, ahol a szociáldemokrata helyi csoport állt megsemmisülés előtt. Ezért a "Corvina" biztosító /szociáldemokrata érdekeltség/ Budapestről ügynököt küldött le, hogy életbiztosítási kötésekkel a pártot összetartsák. Ez azonban nem sikerült, mert akik kötöttek is előzőleg életbiztosítást, később visszaléptek.^{146/}

Komlón 1929-ben a helyi csoport megszűnt, bár hivatalosan nem oszlott fel. A szakszervezethez hű bányászok maguk között összegyűjtötték a tagdíjakat és Vasason vagy Pécsen befizették, így tartották fenn a kapcsolatot a szakszervezettel. A munkások többsége félt belépni a szakszervezetbe, mert attól tartottak, hogy elbocsátják őket vagy egyéb megtorlásoknak lesznek kitéve.^{147/}

1934 júniusában Mecsekszabolcson Heim József kezdeményezésére újból megindult a szakszervezeti agitáció, melynek eredményeként a szakszervezeti mozgalom újból felélénkült. Majd 1934 őszén az SZDP a pécsi bányászsztrájkot politikailag arra akarta kihasználni, hogy a szakszervezetet megerősítse és ezzel a bányamunkásságot ismét közel hozza a párthoz.

Pécs bányavidék minden községében, ahol az októberi sztrájk résztvevői laktak, október 28-án pártgyűléseket terveztek az ottani pártszervezetek erősítése érdekében. A közigazgatási hatóságok azonban a meghirdetett gyűlések

megtartását nem engedélyezték. Indokolásuk egészen meglepő volt: "részben egészségi okból /mert az utóbbi időben számos diftéria megbetegedés történt/, részben pedig a lehiggadt munkásság hangulatának várható újbóli felizgatása miatt". Az SZDP már azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy ezeket a gyűléseket a hatóságok tudta és beleegyezése nélkül, titokban tartsa, ha a hatóságok a párt működését ilyen eszközökkel akadályozzák. A hatósági terror ellenére az SZDP taglétszáma megnövekedett. Így Mecsekszabolcs községben egy nap alatt 123-an léptek a pártba, Mecsekszabolcs bányatelepen pedig egy hét alatt 49-ről 183-ra emelkedett a párttagok száma.^{148/}

A pécsi események hatására országosan erőteljesebb szervezkedés indult meg. Nagybátonyban Orosz Márton és Kakuk Antal vezetésével a helyi csoport rendszeresen tartott értekezleteket. Azoknak a tagoknak a létszáma, akik rendszeresen fizették a tagdíjat 120-140 között ingadozott.^{149/} A salgótarjáni bányászok kerületi értekezletén a Szakszervezeti Tanács képviselőjében megjelent Szakasits Antal arra mutatott rá, hogy a pécsi bányászok küzdelmének nagy tanulságát az egész ország bányamunkásságának magáévá kell tenni. Ez pedig a szervezkedés és a szolidaritás elmélyítése, a harci sorok megerősítése, mert ez az útja annak, hogy a bányásztömegek hozzájussanak a sérelmek orvoslásához, életszínvonaluk emeléséhez és jogaik kivívásához. A nagybátonyi szénmedence munkásai szintén nagygyűlést tartottak. Szakasits Antal itt arról beszélt, hogy abban a küzdelemben, melyet az egész munkásság vív ma a munkabérek felemeléséért és a szociálpolitikai intézmények kiépítéséért, a bányamunkáságnak is ott kell állnia az első sorokban.^{150/}

Az SZDP azonban nem használt fel minden lehetőséget, különösen ahol nagyobb nehézséggel találta szembe magát, ott nem folyt szervezkedés, pedig lett volna lehetőség

az ország más bányatelepein is a szervezkedés kiterjesztésére. Mauks Miklós arra hívta fel a Központi Titkárság figyelmét /1934. augusztus 16./, hogy "...valóban szükség volna különösen vidéken intenzívebb propagandát kifejteni. Itt ózdon, hol közel 3000 ipari munkás él, sajnos semmi élet nincs... pedig - mint írja jelentésében - ...igazán fontos hivatás vár ránk itt, ahol egymás mellett két gyártelep és egy halom bányatelep van".^{151/} Igaz, itt nehéz volt a munkásmozgalom helyzete. A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. évtizedeken keresztül a "szociális gondoskodás" olyan rendszerét építette ki, amellyel a munkásokat teljesen függő viszonyban tartotta szinte életük minden területén. Így a borsodi bányauzemekben tartósan nem alakulhattak ki szakszervezeti csoportok. A faluról bejáró bányászok a főszolgabírók önkényének voltak kiszolgáltatva, a közigazgatási szervek állandó megfélemlítés alatt tartották a bányászokat.^{152/}

A Pécs vidéki bányamunkások - mint már mondtuk - október 28-ára több gyűlés megtartását tervezték. A gyűléseket szabályszerűen be is jelentették, de a hatóságok valamennyi gyűlést betiltottak azzal az indokolással, hogy "a közelmúltban lefolyt bányászsztrájk nagyon felkavarta a kedélyeket, az ingerült hangulat a mai napig nem ült el, kívánatos, hogy minden elkerültesse, ami az izgalmat ismét felkavarhatná".

Vasason, Somogyon és Hosszúhetényben állandóan folyt a szociáldemokrata szervezkedés. 1934 őszén Somogyon az SZDP-nek 311 férfi és 79 nő tagja volt. A tagok között kereskedők, iparosok és földművesek is voltak. Az éhségssztrájk óta Somogyon 271 férfivel és 79 nővel, Vasason 165 nővel, Hosszúhetényben pedig 21 férfivel és 27 nővel szaporodott a párttagok száma.^{153/} A rendőrség vidéki főkapitányának 1934. november 9-i "szigorúan bizalmas" jelentése szerint:

A párt eleven és egyre növeli a szervezett munkások számát. Mig Pécsbányatelepen, ahol a munkások kevés kivétellel keresztényszocialisták voltak és a szociáldemokrata pártszervezet tagjainak száma a legutolsó sztrájk előtt 12 volt, ez a szám ma már 500-ra emelkedett, s a taglétszám további emelése várható.^{154/}

Az SZDP mecsekszabolcsi pártszervezetében 622-re emelkedett a tagok száma. Ugyanakkor a mecsekszabolcsi Bányamunkások Gazdasági Szövetsége anyagiak hiányában megszűnés előtt állt. Bérelt helyiségük lakbérét sem tudták már fizetni. Az egyesületnek 298 tagja volt, ezek jelentős része átlépett a Szociáldemokrata Pártba. A pécsbányatelepi rendőrkirendeltség jelentése /november 26./ szerint is "...az éhség-sztrájk óta a szociáldemokrata szervezkedés igen erősen megindult. Most már legalább 900 tagja van a szervezetnek, míg a keresztényszocialista szervezet maradt a régi, kb. 100 főnyi létszámnál". A rendőrkirendeltség a sikeres szervezkedés okát azzal magyarázta, hogy "a munkásság látta a multban a más szakszervezetek, illetve gazdasági egyesületek /ker. szocialista és gazdasági szövetség/ által benyújtott kérelmek eredménytelenségét, s azok eddig itt nagyobb munkásérdeket megvédeni nem igen tudtak, viszont a szociáldemokraták sztrájkok lefolytatásával, ha nem sokat, de valami eredményt mégis ki tudtak harcolni. Másrészt pedig a bányamunkásság állandóan baloldali irányzatú volt".^{155/}

A vasasi szakszervezeti helyiségben Trecksó János bizalmi 1934. november 13-án a megbízható bányásztársait ki-tartásra és összetartásra buzdította azzal, hogy "most már a munkásoknak kell a bányában dirigálni és nem az uraknak. Ha az urak jól élhetnek, akkor mi is vivjuk ki, hogy ezen-tul jól éljünk. Ne engedjük magunkat az urak által az orrunk-nál fogva vezetni, hanem harcoljuk ki magunknak a megkívánt

jogot és a jobb megélhetést". Majd óvatosságra hívta fel társait, vigyázzanak, hogy mikor, hol és ki előtt beszélnek.^{156/}

A szakszervezet helyi csoportjai Pécsbányatelepen, Mecsekszabolcson, Somogyon, Vasason és Hosszuhetényben december 2-án gyűlést tartottak, amelyeken elsősorban a bányaigazgatósággal november hó 24-én és 26-án a bizalmiak részvételével megtartott tárgyalások során létrejött megegyezést tárgyaltak meg.^{157/} A gyűléseken a szakszervezet vezetői a munkásokat felkérték, hogy legyenek türelemmel, bizzanak a vezetésben, mert az minden kérésüket elintézi, de ahhoz idő kell. Somogy községben Gál Benő és Györki Imre beszélt. Györki felszólította a munkásokat, "most már térjenek észre és hallgassanak vezetőikre, s csak azt csinálják, amit azok javasolnak". Mecsekszabolcson Peyer Károly és Kengyel Ernő szociáldemokrata pécsi ügyvéd jelent meg. Peyer szerint a mostani helyzetnek a munkások az előidézői, mert annak idején hűtlenül elhagyták a pártot. A felszólaló munkások a vezetés munkájának gyengeségét hangsúlyozták, és azt, hogy félrevezették a munkásokat, mert a sztrájk alatt ki kellett volna tartani mindaddig, amíg követeléseik teljesítését nem érik el.^{158/}

A pécsbányatelepi gyűlésen 800-900-an, Somogyon 400-an, Mecsekszabolcson mintegy 1000 ember vett részt, köztük 100 nő is.

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének központi vezetősége 1935. január 5-én ülést tartott. Az ülés napirendjén a Bányamunkás Otthon Kőrös utca 33. sz. alatt levő házával kapcsolatos probléma szerepelt. Bertrand Antal titkári jelentése szerint a befolyt lakbérből az adót és a kamatokat nem lehet törleszteni, mert a lakók legnagyobb része lakbérhátralékban van. Egyesek tudatosan

nem fizetnek lakbért, visszaélnék azzal, hogy a ház munkás-intézmény tulajdonában van. Többek hozzászólása után a vezetőség úgy határozott, "amennyiben megfelelő árat lehet kapni az ingatlanért, úgy azt el kell adni, árából a tartozásokat kell rendezni, a fennmaradó összegből pedig a pécsvidéken lévő telken építsenek Bányamunkás Otthont".^{159/}

1935 januárjában a KMP egyik vezető funkcionáriusa utazott Pécsre adatokat gyűjteni és előkészíteni a bányászok között végzendő munkát. Tevékenysége eredményeként több bányász utazott Budapestre azzal az indokolással, hogy ügyeiket kívánják intézni a szakszervezetben. De céljuk az volt, hogy az illegális kommunista párt tagjaival találkozzanak, és valóban folytattak velük megbeszéléseket. Ezek után több kommunista utazott Pécsre a bányászok között végzendő szervező munka érdekében, de az itt 1935 tavaszán bekövetkezett mozgalmi ellanyhulás következtében a még szabadon mozgó KMP-szervezők kénytelenek voltak működésüket Pécsről Budapestre helyezni. Így aztán nem sikerült a Pécs környéki kommunista sejteket és csoportokat ujjaszervezni.^{160/}

Az SZDP nem tudta kiaknázni a kedvező lehetőséget a párt és a szakszervezeti mozgalom továbbfejlesztésére. A fellendülés csak rövid ideig tartott. 1936 őszéig a bányászszakszervezet életét eredménytelen várakozás jellemezte. A pécsi szénmedencében 1935 őszétől 1936 márciusáig kb. 1800-al csökkent a szakszervezet taglétszáma. A helyi pártszervezet vezetői ezt a folyamatot semmittevésükkel elő is segítették. Tolnai József pécsi párttitkár fel is hívta a helyi csoportokat, hogy átmenetileg semmiféle tevékenységet ne folytassanak, nehogy kommunistáknak bélyegezzék őket. Tata-bányán, Dorogon, Komlón és Salgótarjánban is szünetelt a szakszervezeti élet. Mecsekszabolcson és Vasason szintén nagyon ellanyhult a pártélet. Az elbocsátott, de azóta vissza-

vett bányamunkások között különösen az okozta az elégedetlenséget, hogy a szociáldemokrata párt központjából január hónapban nem volt lent senki sem, aki meghallgatta volna panaszukat. A pécsi párttitkárság figyelmeztette a mecsekszabolcsi és a vasasi pártszervezetek vezetősegeit, hogy "hagyanak fel a további lázítással", a pécsi titkárság "hasonló intelmeket" kapott a párt budapesti központjától.^{161/}

A jobboldali szervezetek kihasználták a szakszervezetek bénultságát és szervezkedésbe kezdtek. A Nemzeti Egység Pártjának szervezkedése nagy lendülettel indult meg a DGT szénmecencéjében. Különösen Mecsekszabolcson és Pécsbányatelepen indult erőteljes mozgalom, hogy az SZDP felső vezetésével elégedetlen bányamunkásságot a Nemzeti Egység Pártjába átvigyék. Ennek érdekében elsősorban Angyal László főmérnök tevékenykedett. Mivel a bányavállalat vezetői vettek részt a szervezetek létrehozásában, s mert e párt nevében előterjesztett egyes követelések eredménnyel jártak, ezért a bányamunkásság nagy részét sikerült a NEP mozgalmaiba beszervezni. Ilyen körülmények között a NEP szervezetei az SZDP és a szakszervezetek rovására megerősödtek. A jobboldali szervezetek azt kívánták bizonyítani, hogy az SZDP nem alkalmas a munkásság részére eredmények kiharcolására. Kétségtelen, hogy a demagóg jelszavakkal fellépő Gömbös-kormánynak sikerült hatást gyakorolnia a munkásságra, így a bányamunkásságra is. Ez hozzájárult ahhoz, hogy az SZDP és a szakszervezet, átmeneti sikerei után, 1935-re vesztett tömegbefolyásából.^{162/}

A bányászok azt látták, hogy a peyerista szakszervezeti vezetés erőtlen, ezzel szemben új erők kerültek felszínre, amelyek sokat ígértek. Ezek a problémák ellentétet is szültek közöttük, többen ingadoztak és megbotlottak.

A szakszervezeti helyi csoportok bomlását a ható-

sági terror csak fokozta. A pécsbányatelepi bizalmiak munkáját az ottani rendőrség állandóan figyelte, folyton a nyomukban volt. A rendőrség a bizalmiaktól az általuk terjesztett Népszava emlék- és választási alap bélyegeket elkobozta és rendőrségi eljárás indult a Népszava terjesztői ellen. Így érthető a pécsbányatelepi szociáldemokrata szakszervezetnél a bomlási folyamat, különösen, ha tudjuk, hogy a "bomlási folyamat elősegítésében - a rendőrkirendeltség fel-tűnés nélkül irányító munkát" végzett.^{163/}

Ilyen előzmények és körülmények között ült össze 1935. április 28-án a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének /VIII./ országos közgyűlése. A közgyűlésen 18 helyi csoport képviselőjében jelen volt 18 kiküldött, 10 központi vezetőségi tag; nem képviseltette magát két helyi csoport: Bánhida és Szászvár.

Takács József elnök nyitotta meg a közgyűlést, és rámutatott arra, hogy a szakszervezet a rossz gazdasági helyzetben is megállta a helyét, annak ellenére, hogy a szakszervezet taglétszáma jelentősen csökkent.

A Bányamunkás Szövetség jelentését Bertrand Antal terjesztette elő. Beszámolt a szervező munkáról, szóvá-tette a munkaidő meghosszabbítását, valamint a bérek csökken-tését. Kérte a közgyűlés hozzájárulását a szakszervezet alap-szabályának módosításához.

A közgyűlés egy napig tartott, így természetesen nem volt lehetőség, hogy a küldöttek részletesen szóljanak a helyi panaszaiukról, előadják kívánalmaikat.

Eibek Imre /Felsőgalla/ ismertette azokat a ne-hézségeket, amelyeket a vállalat a szervezési munka elé gör-dit. Szabó József /Mecsekszabolcs/ kifogásolta, hogy a

Szakszervezeti Tanács a közgyűlésen nem képviselteti magát. Keszler István /Vasas/ felkérte a közgyűlést, hogy hívja fel a Szakszervezeti Tanács figyelmét arra, hogy a bányászügyekkel jobban foglalkozzék. Lippert Ernő /Pécsbányatelep/ és Pernecker István /Somogy/ javasolták, hogy a közgyűlés utasítsa a Központi Vezetőséget, hogy minden kerületben kerületi titkárságot állítson fel. Princz Ferenc /Salgótarján/ és Németh Alajos /Salgótarján/ sajnálattal állapították meg, hogy a bányamunkások gyámság alatt vannak, jó lenne, ha a jövőben ez alól mentesítenék magukat. Javasolták, hogy a szakszervezet önállóan dolgozzék és ne engedjen semmiféle befolyásolást. Orosz Márton és Temesi András elleneztek a kerületi titkárságok felállítását, és azt javasolták, hogy minden kerületben a Központi Vezetőség tartsa kezében a szervezést.

A Központi Vezetőségbe a következőket választották: elnök: Takács József; alelnök: Princz Ferenc, Eibek Imre, titkár: Bertrand Antal, jegyző: Szabó József VI., Lippert Ernő; pénztáros: Wyborny Ferenc és Iró István; vezetőségi tagok: Pernecker István, Temesi András, Kovács András, Wirth Aladár, Sterl József, Barabás Ferenc, Neuschl János; felügyelőbizottsági tagok: Orosz Márton, Hofstädter Lőrinc, Bösz Antal, Till József, Szekeres András; vezetőségi póttagok: Wertike István, Raab István, ifj. Werbovsky József, Wikipil Rudolf, Dorn György, Kovács Rizsó Sándor, Keszler István; felügyelőbizottsági póttagok: Surányi István, Körösty Mihály, Benőcs József, Gaszsteiger József, Kecskés Komár János.

Heim József a szakszervezet vezetőségének nevében határozati javaslatot terjesztett elő a munkabér és a munkaidő rendezésére. Ezenkívül elfogadta a közgyűlés a következőket:

A közgyűlés a termelés és a munkafolytonosság biz-

tosítására a legalkalmasabbnak tartja a bányaiparban a kollektív szerződést, amelyet egyrészt a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége, másrészt a Magyar Bányá- és Kohóvállalatok Egyesülete kötnének. A kollektív szerződés pontos betartására, ellenőrzésére, valamint a vitás ügyek elintézésére egy paritásos alapon álló egyesületközi döntőbizottság szervezendő, amelynek működése a törvényes keretek között biztosíthatnák és határozata mindkét félre kötelező legyen.

Felszólítja a közgyűlés a magyar kormányt, hogy lehetőség szerint hasson oda, hogy a bányaiparban a mindennapi munkát biztosítsa.

Utasítsa a közgyűlés az újonnan megválasztott vezetőséget, kövessen el mindent az addigi havonkénti bérfizetéstől eltérően, a kéthetenkénti munkabérek kifizetésének megvalósításáért.

A közgyűlés az előterjesztett határozati javaslatokat egyhanguan elfogadta.^{164/}

A közgyűlésnek a kollektív szerződésre vonatkozó határozata óhaj volt csupán, az nyilvánvaló volt a szakszervezet vezetői, de a küldöttek előtt is, hogy a bányatókészek nem fognak kollektív szerződést kötni, különösen nem az akkor oly legyengült, számban megfogyatkozott szakszervezettel. Az igény természetesen indokolt volt, és a bányamunkások valóságos kívánságát fejezte ki, kielégítése sokat segített volna a bányamunkásság gazdasági és szociális helyzetének javításán. De az adott helyzetben a bányavállalatoktól, a kormánytól annak teljesítését komolyan elvárni nem lehetett

körében szociáldemokrata szervezkedés indult meg. Ennek előzménye az volt, hogy a munkások körében elterjedt az a hír, hogy a bányaigazgatóság csökkenteni akarja fizetésüket. A munkások ennek ellenszerét a szervezkedés elkezdésében látták. Sibik József bányamunkás érintkezésbe lépett a párt központjával. 1935. május 9-én leutazott a bányászokhoz Bertrand Antal, aki megbizta a munkásokat, hogy gyűjtsenek aláírásokat és ennek birtokában a főszolgabirótól kérjenek engedélyt a gyűlés megtartására. A bányaigazgatóság megtorlásul és a további szervezkedés megakadályozás érdekében Sibik Józsefet elbocsátotta. Ezután a szervező munkát Nagy Sándor bányamunkás irányította.^{165/}

A pécsbányatelepi bányakerülethez tartozó szakszervezet nyilvántartott 458 tagja közül április havában mindössze 235-en fizették be a tagsági díjat. A Népszava fennállásának 30 éves jubileuma alkalmából rendezett fokozott mértékű előfizető-gyűjtések is várakozáson felül sikertelenek maradtak, Pécsbányatelepen mindössze 28 előfizetőt tudtak szervezni. A helyi csoport, mely a múltban körülbelül ezer tagot számlált, márciusban 571, áprilisban pedig már csak 451 III. osztályu tagsági bélyeget adott el. Ezért a vezetőség úgy határozott, hogy "a hátralékban lévő tagok díjait májusig igazoltnak veszik, ha az illetők májustól kezdve tagdíjaikat pontosan fizetik". A szervezkedés fellendítése érdekében május 25-én a pécsbányatelepi helyi csoport taggyűlést tartott, melyen Tolnai József és Bertrand Antal tartott beszédet. A gyűlésen meglepően nagy számban vettek részt, mintegy 400-an. Tolnai itt közölte, hogy ezentul havonként fognak taggyűlést tartani, amelyeken majd a vezetőség beszámol végzett munkájáról. A gyűlés után 14 bányász iratkozott be a szakszervezetbe.^{166/}

A KMP ezekben az időkben több röplapot adott ki, melyek elsősorban a szakszervezetek erősítését célozták. "Az

osztályharcos szakszervezetek a munkásság életének, kenyerének, felszabadulásának biztosítékai. Erősítsük és védjük meg a szakszervezeteinket! A harcot a KMP vezeti" - olvashatjuk az egyik röplapon. Egy rajzos röpirat pedig arra figyelmeztet: "Hajtsuk végre a KMP jelszavát: be a szakszervezetbe."^{167/}

Junius 16-án Somogyon a szakszervezet helyi csoportja gyűlést tartott, melyen Bertrand Antal, dr. Balla pécsi ügyvéd és Herr József pécsi munkás jelent meg. A gyűlésen 80-90-en vettek részt. Tavasz Lajos, a helyi csoport elnöke bejelentette a vezetőség lemondását azzal az indoklással, hogy szerinte a párt tagjai a képviselőválasztás óta bizalmatlanok a vezetőkkel szemben. Az új vezetőség elnöke ismét Tavasz Lajos lett és a vezetőségbe választották Pernecker Istvánt.

Vasason a helyi csoport szintén vezetőségválasztó taggyűlést tartott. Az új elnök, Keszler István beszédében azt ígérte, hogy minden meg fog változni, és az új vezetőség ki fogja harcolni a munkásság követeléseit minden körülmények között. Kérte a munkásságot, hogy támogassa a vezetőséget, mert csak így lehet eredményt elérni. Beszédét a jelenlévő kb. 110-120 munkás többször megéljenezte. Rendőrségi jelentés szerint Vasason a helyi csoport olyan irányu mozgalmat indított, amelynek célja, hogy a bányászszakszervezet egyesítsék a vasmunkások szakszervezetével. "Ez az egyesülés megfigyelést igényel, mert a vasasok szakszervezetébe beágyazott vasasszakszervezeti ellenzék kommunista szerv." Nem kizárt, hogy az említett egyesülési terv a kommunisták törekvése, és a vasasszakszervezeti ellenzékből indulhatott ki. Az SZDP nem rokonszenvez ezzel az elképzeléssel, egyelőre azonban a tervezetnek szabad folyást engedett, mert meggyőződése szerint az egyesülés nem jön létre, vagy csak igen rövid életű lesz.^{168/}

Az 1935. szeptember 8-9-én tartott rendkívüli szakszervezeti kongresszus napirendjén a szakszervezeti szabadság, a szociálpolitika és a szociális biztosítás kérdései szerepeltek.

A szakszervezetek kongresszusa - a Pécs vidéki bányamunkások indítványára - határozatilag kimondta, hogy a bányamunkásoknak a Vasmunkás Szövetséghez való csatlakozása tárgyában a Szakszervezeti Tanács az érdekelt felek között megindítja a tárgyalásokat.^{169/} "Ez közbiztonsági szempontból azért aggályos - olvashatjuk a Baloldali Összesítőben -, mert a vasas szakszervezeti munkások az 1918/19-es forradalmakban vezető szerepet játszottak, s a jelenlegi bizalmas adatgyűjtések során is számtalan adat mutat arra, hogy a vasas szakszervezetben a KMP a Vasas Szakszervezeti Ellenzék néven fokozatosan tör előre." A terv nem is valósult meg, mely egyébként nem találkozott sem az SZDP, sem a bányászszakszervezet vezetőinek egyetértésével.^{170/}

Egy belügyminisztériumi feljegyzés /1935. október 30./ az az értesülését rögzíti, hogy a bányamunkások szervezésének előkészítése azonos körülmények között folyik, mint történt a textilmunkások között. Minden bányában dolgozik egy-két olyan munkás, aki ma is tagja a szociáldemokrata pártnak. Ezekhez kérdőíveket küldtek, melyben az adatokon kívül véleményüket kérik a propaganda lehetőségéről. Ezek a levelek már kimentek legnagyobbreszt, s visszaérkezésük után fognak dönteni a továbbiakról.^{171/}

Valóban voltak ennek jelei. Az SZDP nagy lendülettel fogott hozzá a tokod-dorogi bányamunkások megszervezéséhez. A következő helységekben indult szervezés: Dorog, Leányvár, Csolnok, Sárisáp és Tokod-altáró. A szervezés központja Dorog volt. A beszervezett tagok között több kommunista bányász is volt.^{172/}

Az SZDP vezetősége azt kutatta, milyen módon és milyen eszközökkel válna lehetővé, hogy az ország egész bányamunkásságát bekapcsolja a pártszervezeti mozgalomba. 1936. március 10-én az SZDP ügyvezető titkára levelet írt Jelinek Ferencnek, a felsőgallai helyi csoport titkárának. "Minden áldozatra hajlandók volnánk, hogy ezt a célt elérjük. Eddig azonban a legnagyobb akadályt képezte, hogy a bányamunkások leromlott keresete miatt a legtöbb bányavidéken azt hangoztatták a bányászok, hogy a szakszervezeti és pártjárulékot együttesen képtelenek viselni. Most tehát egy oly formulát találtunk, mely lehetővé tenné annak a legsúlyosabb akadálnak a ledöntését. Így a pécsi szénmedence munkásaival már megállapodtunk arra nézve, hogy azok heti 6 filléres pártjárulékka beléphetnek a pártszervezetbe és emellett megkapják havonta a pártszervezeti közlönyt is... Az a javaslatunk tehát, próbálja meg Ön is a Tatabánya-felsőgallai bányamunkásságot rábeszélni arra, hogy ilyen kedvezmény mellett szintén csatlakozzanak a pártszervezeti mozgalomhoz, amely esetben hozzájárulnánk ahhoz, hogy Ön ezeket a havi 24 filléreket a beszervezett bányászoktól bekaszírozva, a saját maga költségeinek fedezésére minden tagjárulék után 4 fillért visszatarthasson, ami egyuttal jelenthetné újból a tatabánya-felsőgallai párttitkárság megalapozását. Természetesen a pártvezetőség csak abban az esetben tudja ezt a kedvezményt nyújtani a bányamunkásoknak, ha nem egy-néhány embernek a belépését éri ezzel el, hanem ha tömegével tudja beszervezni a bányamunkásokat a pártba...^{173/}

Az 1936. évi szervezeti fellendülésben jelentős szerepük volt a kommunistáknak. A Kommunisták Magyarországi Pártjának az 1930-as évek nagy letartóztatásai után megszaktak a közvetlen kapcsolatai a bányamunkásokkal, ezért tervbe vette a bányamunkásság szervezését, s ezt a Szociáldemokrata Párt szervezetein belül kívánta megvalósítani. Utasi-

totta a szerveit és tagjait, hogy azokon a bányatelepeken, ahol az SZDP-nek helyi szervezete nincs, ott ezek létrehozása érdekében mielőbb lépjenek érintkezésbe a szakszervezet titkárságával. Ezzel egyidejűleg azt tervezte, hogy agitációt folytat a bányászifjuság között a meglévő legális szervezetekben, mint a legényegyletek, sportklubok, dalárdák stb. Ilyen munkát végzett a pilisvörösvári, dorogi és Pécs vidéki szénmedencékben.^{174/}

Egy rendőrségi jelentés arról adott hirt, hogy "a KMP egyik felsőbb szerve a közelmúltban nagyobb mennyiségű kommunista röplapot küldött le a pécsi szénmedencébe terjesztés végett". Egy későbbi jelentés szerint pedig "A KMP irányító szervei a szervezkedésben nagy súlyt helyeznek a múltban részben elhanyagolt vidéki szervezetek kiépítésére. E célból az utóbbi napokban futárok útján, nagy mennyiségű röpiratot szállítottak Budapest közvetlen környékére, valamint az ország bányatelepeire". A rendőrség természetesen élénk figyelemmel kísérte a kommunisták tevékenységét. Ennek egyik eredménye volt, hogy Baglyasalján március 9-től 12-ig a Belügyminisztérium VII. D. osztályával egyetértőleg nyomozás indult "kommunista kémkedési ügyek tisztázására".^{175/}

1936. január 19-én a vasasi szociáldemokrata szakszervezeti vezetők megbeszélést tartottak. Elhatározták, hogy a szociáldemokrata ifjumunkások helyi csoportját Vasason is megalakítják. A szervezéssel Sauerwein József vasasi bányászt bízták meg. Sauerwein a szervezkedéshez hozzá is kezdett, és több ifjumunkásnak azt tanácsolta, ha a levanteoktatók kérdezik, hogy a Szociáldemokrata Pártba járnak-e, akkor keményen és bátran mondják meg az oktatónak: "Igenis szocik vagyunk! Mi is a többi munkások véréből lettünk s a mindennapi kenyérünkért harcolunk, úgy mint az öreg munkások." Figyelmeztet-

te az ifjakat, hogy ne járjanak a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Gazdasági Nemzeti Szövetségének a sport egyesületébe. Ne hordják a sportszövetség "piszkos formaruháját". Kérte az ifjumunkásokat, fejtsenek ki társaik között agitációt, az általa mondottakat közöljék munkatársaikkal és barátaikkal is.^{176/}

1936 elején fellendült a szakszervezeti mozgalom Nógrád megyében is. A salgótarjáni bányamedencében az SZDP az égisze alatt működő Corvina biztosító ügynökei útján kezdett szervezkedést. Mátrahegyi János zagyvapálfalvai lakost a párt budapesti központja arra kérte, hogy vállalja el Salgótarján és környékén a Corvina biztosító ügyletkötéseit, a biztosított tagokat pedig igyekezzen a pártba is beszervezni. Mátrahegyi rövid idő alatt Zagyvapálfalván, Salgótarjánban, Etesen és Zagyvarónán összesen 35 munkást biztosított, kiket egyben a pártba is beszervezett. Az SZDP agitációja a salgótarjáni bányamedencében eredményes volt. Ezt jelzi például, hogy Karancsalján 186 bányász közül 150 lépett be a Szociáldemokrata Pártba.^{177/}

A Gazdasági Nemzeti Szövetség 1936. február 9-én Salgótarjánban tartott kerületi összvezetőségi ülésen Krauter /közben Táborira magyarosított/ Gyula titkár többek között arról beszélt, hogy a szövetség "önzetlen és komoly munkájára vall az a körülmény, hogy bár megőrizve szigorúan nemzeti irányzatát, a gazdasági kérdésekben együtt jár el az illetékes helyeken a szociáldemokratákkal, amikor az összmunkásság érdekeiről van szó..."^{178/}

Volt valóban példa arra, hogy a két szervezet együttműködött bér- és egyéb követelések kiharcolásában. De a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezeti helyi csoportok általában elutasították az együttműködést.

Kabók Lajos és Bertrand Antal közreműködésével június 5-én a salgótarjáni szénmedencében gyűlést tartottak. Ennek már volt konkrét eredménye is: Karancsalján 120-ra, Etesen 30-ra emelkedett a szakszervezet tagjainak száma. A helyi csoportot azonban ekkor még egyik helyen sem alakították meg. A tagdíjak beszédését Karancsalján ifj. Kozik Ferenc, Etesen pedig Sirkó Antal bányász végezte.^{179/}

Később még három gyűlés megtartására került sor, a nagybátonyi bányatelepen, Salgótarjában és Etesen.

A salgótarjáni szénmedencében kerületi ülést tartottak, melyen minden telepről nagyobb számu küldött vett részt. Németh Alajos és Bertrand Antal ismertették a salgótarjáni bányászok tarthatatlan helyzetét. Nem elég, hogy lecsökkentették a béreket, de ujabban felemelték az elvégzendő munkamennyiség mértékét is, úgyhogy a redukált bérek mellett 9-10 órát kell dolgozniuk. Amíg a kiszabott termelést el nem érik a munkások, a munkát nem hagyhatják abba. A hajcsárkodás újra virágkorát éli, amelynek következménye a betegségek és balesetek szaporodása. A bányamunkásság követeléseire határozati javaslatot terjesztettek elő, és elhatározták, hogy a salgótarjáni szénmedence egész területén felhívják a munkásságot a szakszervezetekhez való csatlakozásra.^{180/}

Legnagyobb számban az etesi gyűlésen vettek részt. Az ottani és környéki bányamunkások mintegy 2000-en gyűltek össze, és megalakult a szakszervezet helyi csoportja. A helyi csoport egyik vezetője, Dénes János kijelentette, hogy "az etesi szakszervezet vezetősége 90 %-ban baloldali emberekből áll". Bocsárlapujtő községben augusztus 30-án a párt helyi szervezete tartott gyűlést. A gyűlésen Karancsalja, Etes, Ságújfalú, Mihálygerge, Salgótarján és Somoskőújfalú

kb. 800 bányásza vett részt. Megalakult itt is a szakszervezet helyi csoportja. A salgótarjáni bányamedencében a szakszervezetbe szervezett bányamunkások száma ekkor már 2000 körül járt.^{181/}

A bocsárlapujtői gyűlés befejezése után a karancsaljai szociáldemokrata szakszervezeti vezetők arról tárgyaltak, hogy a tervezett béremelési követeléseikkel addig nem állnak a nyilvánosság elé, amíg az összes bányászokat be nem szervezik a pártba. A szervezési munka befejezése után, szeptember közepén vagy október elején, követeléseik kiharcolása végett általános bányászsztrájkot indítanak.^{182/}

A mozgalom további fellendülése azonban a következő hónapokban alábbhagyott. Ennek több oka is volt. A tervezett sztrájkból nem lett semmi, és ezt a bányamunkások az SZDP megalkuvó politikájaként értékelhették. Az igazgatóság pedig erőteljesen fellépett a szakszervezeti tagokkal, funkcionáriusokkal szemben. Külön problémát okozott a kétlaki munkások beszerzése: minthogy ezek állandó bizonytalanságban voltak, elkerülték a szocialista mozgalmakat. A telepi munkások is féltek, hiszen őket is minden további nélkül elbocsájtották, lakásukból kilakoltatták. Így a salgótarjáni bányamedence területén levő szakszervezetek vezetői a december 20-án megtartott értekezleten már csak "lehangoltan számoltak be a tagság előtt a szakszervezetek taglétszámának csökkenéséről".^{183/}

Mozgalmat indított az SZDP a diósgyőri állami acélgyár Baross-aknai szénbányájában alkalmazott bányamunkásoknak a pártba való tömörítése érdekében. Taktikai okokból azonban egyelőre csak a nyugdíjjogosultsággal bíró bányászokat léptették be a szakszervezetbe, a fiatalabb munkásokat nem, nehogy a pártba való belépésük miatt felmondjanak

nekik. A mozgalom a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Szövetségének őzdi csoportja által 1936. február 9-én rendezett gyűlésén indult meg, ahol Kabók Lajos országgyűlési képviselő tartott beszámolót. A gyűlésen mintegy 40-50, elsősorban nyugdíjas vett részt. A gyűlés befejezése után a Szakszervezeti Tanács által kiadott "Mit kell tudni a bánya nyugbér biztosításáról" című füzetet osztották szét.^{184/}

A megélénkülő mozgalmat jelzi, hogy Felsőgallán a bányamunkásság május 1-én ünnepi kirándulást szervezett. A fősztolgabiró azonban határozatában figyelmeztette a bányászokat, hogy "a kirándulás csupán szórakozás célját szolgálhatja, a helyszínen sem beszédet tartani, politikai célzatu verseket szavalni, vagy ilyen dalokat énekelni nem szabad, ugyszintén tilos a kirándulásra felvonulásszerűleg menetelni, vagy onnan felvonulásszerűleg visszatérni".^{185/}

A tagtoborzó kampány az év nyarán tovább folytatódtott. A Baranya megyei Magyaregregy községben Raub János bányamunkás megalakította az SZDP helyi csoportját. Harkány gyógyfürdőben, ahol dorogi, brennbergi és pécsi bányászok, budapesti szociáldemokrata magántisztviselők és ipari munkások üdültek, az ugyancsak ott tartózkodó dr. Balla Ignác pécsi ügyvéd, a pécsi szociáldemokrata pártszervezet jogtanácsosa különösen a dorogi bányászokat igyekezett a szociáldemokrata eszméknek megnyerni. Felkereste őket szálláson, ott egyenként is foglalkozott velük. Kirándulásokat rendezett, és ezeket az alkalmakat is arra használta fel, hogy őket beszervezze. Egy ilyen kirándulás alkalmával az egyik budapesti nyomdász azt hangoztatta, hogy ha a jövőben a pécsi bányászok sztrájkolnak, akkor a fővárosi ipari munkások is csatlakozni fognak. Ennek ellenében elvárják azt, hogy a budapesti sztrájkokat a pécsi bányászok is támogassák rokonszenvező sztrájkokkal.^{186/}

Az SZDP pécsi pártszervezetének vezetősége június 11-én összejövetelt tartott. Az értekezlet elhatározta, hogy a jövőben az eddigtől eltérőleg havonta csak 24 fillér tagsági díjat fognak szedni. A leszállítástól azt remélték, hogy több munkás fog a pártba belépni, és így "a pécsvidéki lanyhuló bányászmozgalomba életet tudnak önteni". Tolnai József ugyanakkor utasította A Pécs vidéki bányászszakszervezeteket, hogy jelenleg tartózkodjanak mindennemű megmozdulástól, mert annak most olyan színezete volna, mintha a pünkösdkor Pécsen járt munkásdalosok befolyására történne, és a bányamunkásságot ismét megvádolnák, hogy kommunista érzelmű.^{187/} /A pécsi országos dalosünnepségekkor kommunista röplapokat szórtak. - G.E./^{188/}

Több adat van arra, hogy a bányamunkások kulturális igényeinek kielégítésére is történtek kísérletek. A vasasi és somogyi szervezett bányamunkások Somogy községben kb. 50 taggal Munkás Dalos Egyesületet alapítottak. A karnagyit tiszte Ursits Győző mecsekszabolcsi lakos, volt MÁV alkalmazott vállalta, akit a kommun alatti magatartásáért nyugdíjaztak.^{189/}

A párt vezetői 1936 őszén tovább folytatták a bányamunkások megszervezését. A bányamunkások közül sokan vettek részt a tagtoborzó gyűléseken, közöttük több kommunista is, akik a két munkáspárt közötti együttműködésen munkálkodtak. Ezt alátámasztja a rendőrkapitányság politikai előadójának jelentése /1936. október 1./, mely a pécsi szociáldemokrata pártszervezeten belüli baloldali mozgalom és a KMP tevékenységének erősödéséről számolt be:

"A pártszervezet hozzávetőlegesen 500 új párttaggal erősödött meg. A párt vezetősége eddig soha sem tapasztalt arányú demagógiával üzi a szervezkedést. A szociáldemok-

rata pártnak ez a felfokozott iramu szervezkedése szélsőséges irányzatu mozgalmi jelenségnek minősithető. Igazolja ezt az a körülmény is, hogy a pártból ez ideig eltanácsolt rovott multu és más kommunista gyanus elemek nemcsak hogy visszaszivárogtak a pártszervezetbe, hanem ott megkülönböztetett megbecsülést élveznek, vezető szerephez jutnak és előadások megtartására megbízást kapnak. Ebben a jelenségben megértő közeledést láthatunk annak a népfrontnak az eszméjéhez, amely gyakorlati megvalósításában Francia- és Spanyolországban politikai tényezővé nőtte ki magát..."^{190/}

A hatóságokat meglepetésszerűen érte a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Szövetsége pécsi kerületi titkárságának augusztus 9-én tett bejelentése, mely szerint a szakszervezet komlói helyi csoportja 16-án tisztujító közgyűlést kíván tartani.

Az SZDP kerületi vezetősége a június 28-án Pécsen tartott gyűlésén elhatározta, hogy az összes vidéki helyi csoportokat újra megszervezi. Ezen határozat alapján jártak a Pécs környéki bányák küldöttei a komlói bányamunkások között, ahol sikerült is a fiatalság körében érdeklődést keltetniök, nagyjában és egészében azonban a hatóságokban az a vélemény alakult ki, hogy a közgyűlésen nagyon csekély lesz a bányamunkások részvétele. De a közgyűlés az előzetes információkkal ellentétben az egész községben szokatlanul nagy izgalmat és érdeklődést váltott ki. A gyűlésen mintegy 150 igazolvánnyal ellátott párttag vett részt, és körülbelül ugyanennyien voltak azok, akik szintén részt akartak venni, akiket azonban tagsági igazolás hiányában a csendőrök nem engedtek be a gyűlésre.

Tolnai József számolt be a Bányamunkás Szövetség működéséről, magyarázta a szervezkedés, illetve a helyi

csoportok intenzívebb működésének szükségességét. Véleménye szerint a munkabérek leszállítása csak a szervezés elmaradása miatt volt lehetséges. Sohasem volt indokoltabb a munkásság megmozdulása a magasabb bérekért, mint éppen most, amikor az alacsony keresetek mellett fojtogat a drágaság. Senkinek, a bánya vezetőségének sincs joga megakadályozni a munkásságot abban, hogy szervezkedjék.^{191/}

A komlói helyi csoport szervezetszerű működése az utóbbi években nagymértékben meglazult, úgy hogy a gyűlés előtt a pécsi kerületi titkárságnak sem voltak pontos adatai a helyi csoport erejéről s a szervezés eredményességét illetőleg sem tápláltak nagyobb reményeket. De a munkásság hangulata átalakult, s ez az egész községben észlelhető volt a feltűnően lelkes hangulatból "minden szélsőséges irányzat iránt" de főként a gyűlés résztvevőinek megnyilatkozásaiból, melyeket az "önkéntelenül kitörő lelkesedés és a vállalatok és vezetőkkel szemben táplált gyűlölet jellemzett..."^{192/} Tehát teljesen új helyzet állt elő Komlón, ahol korábban nem volt jelentősebb szakszervezeti élet: 1936-ban a munkásoknak több mint 60 %-a lépett a szakszervezetbe.

Október első felében azután megindult az ellentámadás a komlói helyi csoport ellen. Mióta a szervezkedés megindult, megszűnt a komlói munkásság nyugalma, folytak a kihallgatások és nyomozások a kezdeményezők leleplezésére.^{193/} Megjelent Komlón Fényes László miniszteri tanácsos is, és közölte, hogy amíg szakszervezeti alapon szervezkednek, addig az állami bányában semmiféle segílyt ne várjanak. Közölte még, hogy sztrájk esetén a szakszervezeti vezetőket elbocsátják. A helyi csoport tagjai azonban nem hátráltak meg. Ekkor a fellendülő szakszervezeti mozgalom letörésére a bányaigazgatóság az iparügyi minisztérium utasítására a munkásvezetők ellen megtorló intézkedéseket hozott. "Több izgága" szociál-

demokratát, Niedling János, Pálfalvi Nándor, Péter Henrik, Sterl József, Csatlós János és Appelshoffer Győző bányászokat áthelyezték a diósgyőri állami szénbányákba több munkásvezetőt pedig figyelmeztettek, hogy további mozgalmi tevékenységük esetén elbocsájtják őket.^{194/}

A komlói szénbányából Diósgyőrbe áthelyezett bányászokat a perecesi bányauzem Baross-aknájára osztották be. Megérkezésük után azt hangoztatták, az ottani munkások előtt, hogy a párt budapesti központja útján minden körülmények között kiharcolják Komlóra való visszahelyezésüket. Az áthelyezett bányászok kijelentései - az üzemvezetőség megítélése szerint - izgatólag hatottak az egyébként is elégedetlenkedő diósgyőri munkásokra, s félő, hogy az áthelyezett bányászok agitációja révén a perecesi bányatelepen is felángol az eddigi lappangó szociáldemokrata szakszervezeti mozgalom.^{195/}

A Pécs vidéki bányamunkások a komlói bányászokkal együtt november 22-én vezetőségi ülést tartottak. A központot Bertrand Antal, a szakszervezet főtitkára képviselte. A megjelentek száma 70-80 volt. A gyűlés tárgya a külpolitikai helyzet megvitatása és a Pécs vidéki bányamunkások számára külön bányásztitkárság létesítése volt.

Rátérve a bányásztitkárság létesítésének kérdésére, Tolnai elmondotta, hogy a központ jóváhagyásával a pécsi pártvezetőség a pécsi bányászok ügyének az intézésére külön titkárságot létesít. E célra titkárnak Lovas Ferenc pécsi lakos volt kereskedősegédet ajánlja. Lovast úgy mutatta be, mint akiről "köztudomásu, hogy kitűnő elvtárs és a pártnak egyik legügybuzgóbb harcosa". A titkárság székhelye a megközelítés szempontjából a központi fekvésű Meszestelepen lesz, ahol egy helyiséget bérelnék, amit telefonnal

is felszerelnek. A jelenlévők egyhangulag elfogadták Tolnai javaslatait.^{196/}

Lovas Ferenc valóban nagy lendülettel kezdett hozzá a bányászok szervezéséhez, gyakran kereste fel a bányamedence területén a helyi csoportokat, s fokozott szervezkedésre buzdította a bányászokat. De ekkor már a komlói állami szénbányatelepen a szakszervezetben a bomlás jelei mutatkoztak. A szakszervezet részére bérelt helyiséget is felmondták. A hatóság és a bányavezetőség mindent elkövetett, hogy a komlói bányamunkások szervezetét szétmorzsolja. Augusztus óta mintegy hat bejelentett gyűlésüket tiltották be a hatóságok.^{197/}

Közben a bánya vezetősége az SZDP szervezkedésének ellensúlyozására december elején megalakította a "Komlói Bányaoththon Ünsegélyező és a Munkásság Érdekeit Előmozdító Egyesületet". Az alakuló ülésen résztvevő Petneházy államtitkár azonnal ki is utaltatott 7000 pengőt arra a célra, hogy aki beiratkozik, az minden 12 éven aluli gyermeke után 10 pengőt kap. Azt is tudomásukra hozták a bányamunkásoknak, hogy csak azoknak a gyerekeik veszik fel dolgozni, akik tagjai az Ünsegélyező Egyesületnek.

A komlói állami bányából 1936. november 11-én a diósgyőri bányához áthelyezett bányászok december 20-án visszatértek Komlóra. Érkezésüket mintegy 400 fős tömeg várta a komlói vasutállomáson. A várakozók között mintegy 140 szervezett bányamunkás lelkesen éljenezte visszatért társait. Raub János és a szakszervezeti vezetők felszólították őket, hogy térjenek vissza a szakszervezetbe. Közülük egyesek kijelentették, hogy "a szélsőséges szervezkedéssel felhagynak, mert ilyen büntetésből /értve alatta az áthelyezést/ többé nem kérnek". A komlói szakszervezet tag-

létszám ezek után napról napra csökkent. December 24-én már csak 142 fizető tagja volt a szakszervezetnek. Ilyen körülmények között érthető, hogy a komlói szervezett bányászok elhatározták, hogy egyelőre tartózkodnak a nyílt agitációtól, mert az "elbocsájtásuktól, illetve esetleges áthelyezésüktől félnek".^{198/} A tagok közül sokan átpártoltak a "Komlói Bányatthon Ünsegyélyező és a Munkásság Érdekeit Előmozdító Egyesület"-be, ahol gyermekenként 10 pengő segélyt kaptak a tagok. A nemzeti alapon működő új egyesület taglétszáma 1936 végén már meghaladta a 400 főt.^{199/}

Igy került sor arra is, hogy dr. Balla Ignác, a pécsi párt ügyésze a Pécs vidéki bányamedence, valamint a komlói szakszervezet taglétszámának csökkenésével kapcsolatosan úgy nyilatkozott, hogy "további taglétszám csökkenés esetén a próbaidőre Pécssett felállított bányász titkárságot nem tudják véglegesíteni". 1937. február 13-én a somogyi, mecsekszabolcsi és pécsbányatelepi bányamunkások előtt Lovas Ferenc ideiglenes bányásztitkár bejelentette, hogy március hó 1-től a Szakszervezeti Tanács megszünteti a pécsi bányász kerületi titkárságot, így az ő megbízatása is megszűnik. A bányamunkások ügyeit az egyes helyi csoportok fogják intézni.^{200/}

1935-36-ban a bányásszakszervezet a várt megerősítés helyett meggyöngyült és elvesztette korábbi befolyását a bányamunkásokra. Hiába értek el a helyi csoportok eredményeket a szervezetlen munkások megnyerésében, ha az SZDP és a szakszervezet vezetősége nem volt képes megtartani az újonnan belépett munkások tömegeit. Az 1935-1936. években pedig lehetősége lett volna a szakszervezetnek taglétszámát növelnie, mert ekkor volt a legerősebb a bányatökések támadása munkásaik életszínvonala ellen. Míg a bányászok körében a szakszervezeti vezetők arról beszéltek, hogy csak nagyobb

szervezettség révén lehetne valamit elérni, ugyanakkor azonban a sztrájkoktól elzárkóztak, és leintették azokat a helyi szakszervezeti vezetőket is, akik ilyen tervekkel foglalkoztak. Annak a tétlenségnek, amely ezekben az években a bányász-szakszervezetet jellemezte, az lett a következménye, hogy a bányászok zöme csalódottan elfordult a szakszervezettől.

5. Az 1937. évi pécsi föld alatti éhségstrájk és következményei

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége - a pécsi helyi csoport nevében - 1937. február 10-én Bertrand Antal központi titkár aláírásával a pécsi igazgatósághoz írásbeli kérvényt nyújtott be, melyben a vájárok keresetének 6 pengőre való felemelését kérte. Ugyancsak kérte a többi bányamunkás fizetésének arányos felemelését is. A bányaigazgatóság a beadványt azzal utasította el, hogy a bánya jelenleg nincs abban a helyzetben, hogy a munkabéreket felemelje. Ugyanakkor Tolnai József egy bányász-küldöttséget vezetett /február 13-án/ Baranya vármegye főispánjához, és kérte, hogy a bányaigazgatósághoz beadott kérelmet támogassa.^{201/} Horváth István főispán a küldöttség előtt kijelentette, hogy a mai viszonyok között indokoltnak tartja a bányamunkásság bérének felemelését. A főispán a DGT pécsi igazgatóságával tárgyalásokat kezdeményezett és az iparügyi miniszternél is interveniált, hogy a munkások kérelme - a fokozódó drágaságra és a bányaüzem rentabilitásának megőrzésére való tekintettel - annyiban nyerjen teljesítést, hogy a DGT az 1933. évben életbeléptetett 8 %-os bércsökkentést szüntesse meg. Ugyanakkor a bányamunkásság képviselői ígéretet tettek arra, hogy a tárgyalások eredményét - folyó hó 20-ig - minden rendzavarás vagy strájk nélkül bevárják és addig nyugodtan dolgoznak.^{202/}

A tárgyalások erre megindultak, a munka is zavartalanul folyt. Meglepetésszerűen jött ezek után Szabolcs Rezső bányagazgató 17-én kiadott utasítása, hogy - miután bizalmasan úgy értesült, hogy a bányamunkások éhségsztrájkot akarnak kezdeni - üzemszünetet rendelt el. Az üzemszünet elrendelése után 17-én d.u. 1 órakor közölte a bányagazgató Tolnai titkárral, hogy a DGT vezérigazgatósága mindennemű béremeléstől elzárkózik.

Február 22-én Stubna Viktor felügyelő, a vasasi bányauzem vezetője Raub János bányász, a vasasi munkásság helyi pártelnöke és egy harminctagu csoport előtt nyilatkozott. Egyrészt "nyugodt és komoly munkára serkentette a munkásságot", másrészt tudatosan provokálta a bányászokat, mert úgy nyilatkozott, hogy "béremelési ügyükben valószínű, hogy tárgyalnak valahol". Amikor a felügyelő közléseit befejezte, Raub János ingerülten mondta a felügyelőnek: "Szóval nincsenek tárgyalások", mire a felügyelő azt válaszolta, hogy ő nem azt mondta, hogy nincsenek tárgyalások, hanem azt, hogy lehetséges, hogy tárgyalások folynak. A felügyelő nyilatkozata után a munkások többsége a sztrájk megkezdése mellett foglalt állást.^{203/}

1937. február 23-án 14 órakor 265 bányász a DGT vasasi bányatelepének Thomen-aknájában beszüntette a munkát. A bányászok kijelentették, hogy nem kezdenek el dolgozni, s addig nem jönnek ki a bányából, míg követeléseiket nem teljesítik, és bérköveteléseik kiharcolása érdekében föld alatti éhségsztrájkba kezdenek.^{204/}

Az este 10 órai műszakváltáskor a mecsekszabolcsi és pécsbányatelepi aknából a bányászok feljöttek, Vasason azonban lent maradtak. A bányagazgatóság a föld alatti sztrájk elharapódzásának megakadályozására valamennyi bányatelepen üzemszünetet rendelt el.

A Pécs vidéki bányamunkásság éhségsztrájkja február 24-én tragikus fordulatot vett. Mialatt lenn a Thomenaknában kétszázhatvanöt bányász végső elkeseredésében végzetes lépésre szánta magát, a hatóságok is elvesztették a fejüket, eldörrent a csendőrsortüz, amelynek nyomán a bányamunkások és asszonyok vére öntözte a fagyos, hideg földet - írta a Népszava. 24-én délután Vasasról és Somogyról elindultak a bányászok hozzátartozói, hogy a pécsi bányagazgatóságtól kérjék a tárgyalások megindítását, és azt, hogy tegye lehetővé, hogy az éhségsztrájk befejeződjék. A fölvonuló mintegy ötszáz főnyi tömegben nők és férfiak vegyesen voltak. Amikor a mecsekszabolcsi temetőhöz értek, négy csendőr elállta utjukat és vissza akarta szorítani a tömeget. Az előlállók a hátsók nyomták, és így az első sorban levők akarva sem tudtak megállni a szuronyok előtt. Erre a csendőrök a tömegbe lőttek. A sortüz után pillanatnyi dermedt csönd támadt, majd amikor a bányászok látták, hogy férfiak és asszonyok esnek össze véresen, pánik tört ki és menekülni kezdtek.^{205/}

A lövések következtményeként Keller János szervezett bányamunkás, hosszuhetényi lakos holtan maradt a helyszínen, tizenketten pedig részint súlyosan, részint könnyebben megsebesültek. A sebesültek közül még 24-én este Hegedüs Mihály szervezett bányamunkás vasasi lakos, 25-én hajnalban pedig Fajtig Imre, a szakszervezet vezetőségi tagja, somogyi lakos meghalt.^{206/}

Március 10-én Czirják Antal független kisgazdapárti képviselő a képviselőházban kijelentette, nem igaz, hogy a sajnálatos sortüz alkalmával a fegyverhasználatra az adott okot, hogy a munkások megtámadták a csendőröket, nem igaz, hogy a munkások verekedést kezdeményeztek, és ennek megállapításával tartozunk az agyonlőtt embereknek.^{207/}

A bányatelepen a hangulat rendkívül feszült volt. A főszolgabíró véleménye szerint a bányászok hangulata olyan elkeseredett, hogy "szélsőséges összeцаapások elkerülhetetlenek, s a kivezényelt katonaság nem tudja ellensúlyozni a kommunisták vezette mozgalom intenzitását..." Ugyanakkor a Népszava azt írta, hogy az utóbbi időben a munkásság bérmozgalmait azzal a céltudatosan terjesztett rágalommal igyekeznek befeketíteni, hogy a bérmozgalmakat "bolsevista bujtogatás" eredményének tüntetik fel.^{208/}

Az SZDP országos és helyi vezetői meglepetéssel értesültek a sztrájkról, és azzal nem értettek egyet. A bányamunkás szakszervezet sem helyeselte a vasasi bányamunkások lépését, mert - amint Tolnai József titkár az elmúlt héten a vasasi bányászgyűlésen is kifejtette - "az ország legveszélyesebb bányája a Pécs-vidéki, ahol a sujtólég és a különféle mérges gázokkal telített levegő rendkívül romboló hatással van az emberi szervezetre. Az 1934. évi éhségsztrájknak a súlyos nyomait még ma is igen sok bányamunkás viseli, és a munkásság amugy is nagymértékben leromlott egészségi állapotában a bánya mélyén való hosszabb tartózkodás az éhezéssel párosulva, a gyengébb szervezetűekre katasztrofális lehet..."^{209/}

Másnap hasonló szellemben írta a Népszava, hogy a több mint 200 ember minden hivatalos fenyegetés, minden szakszervezeti intelem, minden enyhítő, csillapító közbelépés, minden közbenjárás ellenére lépett sztrájkba. Megjegyzi azonban, hogy ezt azért teszi, "mert éhes, mert nyomorog, mert nem tud kenyeret adni gyermekének, mert egyre több a szünet és egyre kevesebb a munka..."^{210/}

"Mi a magunk részéről is - mondotta a sajtó képviselői előtt Tolnai párttitkár írásban kötelező ígéretet tettünk arra nézve a bányagazgatóság és a hatóság képviselőjének, hogy a békéltető tárgyalások befejezéséig nem fogunk

a sztrájk fegyveréhez nyulni. Ezért a vasasi 265 bányász-társunk föld alatti sztrájkmozgalmával nem tudjuk magunkat azonosítani... A szervezet könyörtelenül kizárja soraiból azokat a bányászokat, akik ebben a föld alatti mozgalomban részt vesznek..." A DGT elégtétellel vette tudomásul a szociáldemokrata titkárság nyilatkozatát, mert abból úgy látták, hogy "maga a vezetőség is elismeri, amit mi már régen állítunk, hogy a munkásságot a saját és a köznyugalom érdekében meg kell tisztítani az állandóan zavart és elégedetlenséget szító elemektől".^{211/}

A baglyasaljai csendőrpáncsnok 1937. március 31-i jelentése szerint február 28-án Salgótarjánban a szociáldemokrata otthonban Németh párttitkár közölte a megjelent párttagokkal, hogy "a múlt napokban Budapesten volt, s az ottani vezetők nem helyeselték a pécsi munkásság sztrájkmozgalmát, elítélték azokat a bányászokat, akik a bányában éhségsztrájkot rendeztek". A jelen volt párttagok viszont helyeselték a Pécs környéki bányászok eljárását és helytelenítették, hogy az itteni szociáldemokrata vezetőkkel az esetet nem közölték, hogy ők is sztrájkba léphettek volna, s így a mozgalomnak országos jellege lett volna.^{212/}

25-én délután Raub János, a vasasi helyi csoport elnöke felszólította a föld alatt sztrájkolókat, hogy mivel a bányavidéken sehol nincs sztrájk, hagyják abba a további éhségsztrájkot. Raub János felhívására a sztrájkoló munkások közül Sauerwein József, Eklics Mihály és Stekl György kijelentették, hogy a sztrájkoló munkásság csakis a bérkérés végleges rendezése után hajlandó a bányát elhagyni. Közben megérkezett a helyszínrre Esztergályos János országgyűlési képviselő és Bertrand Antal központi titkár. Esztergályos János a fősztolgabiró jelenlétében közölte a DGT képviselőjével, hogy Peyer országgyűlési képviselő azt telefonálta:

Bornemissza iparügyi miniszter ur ma délelőtt a következő kijelentést tette: "Ha a DGT a mai nap folyamán nem egyezik meg a munkásokkal, úgy még a mai napon délután kiadja a munkabérmegállapító bizottság összeállítására vonatkozó rendeletet".^{213/}

A kormány és Bornemissza iparügyi miniszter sürgetésére végül is Bécsből közben válasz érkezett, hogy hajlandók megszüntetni a 8 %-os bércsökkentést abban az esetben, ha a társulatnak szabad kezét biztosítanak a sztrájk kirobantóinak elbocsájtásában. Peyer Károly elfogadta ezt a feltevést, mert csak 11 ember elbocsájtása került szóba, s ezek feláldozásával kívánta biztosítani a helyi pártvezetők munkában való megtartását és a béremelés kiharcolását. Ez az állásfoglalás hibás volt, hozzájárult ahhoz, hogy a Pécs vidéki bányamunkások elfordultak a szakszervezettől.

A megegyezés hírére a bánya mélyén maradt munkások február 26-án reggel 1/2 9 óráig valamennyien feljöttek a bányából, s ezzel a föld alatti éhségstrájk véget ért. A sztrájk résztvevői azonban nem tudhatták, milyen feltétele volt a 8 %-os bércsökkentés megszüntetésének. Ők a sztrájk befejezésekor még csak annyit tudtak, hogy sikerült kiharcolniuk az évek óta követelt béremelést.

A DGT igazgatósága február 28-án hirdetmény útján tudatta a bányászokkal, hogy az 1933. évben bevezetett 8 %-os bérlevonást hatályon kívül helyezi. Ezzel egyidejűleg a bányában foglalkoztatott munkások közül 146-nak további alkalmaztatását felmondta. A felmondó levelek kézbesítése után a bányászok elhatározták, hogy a felmondások visszavonása végett ismét sztrájkba lépnek.^{214/} Ennek a határozatnak megfelelően március 1-re a munkára berendelt szervezett bányamunkások nem jelentek meg a munkahelyükön. Kijelentették,

hogy addig nem dolgoznak, amíg a bányai igazgatóság a felmondásokat vissza nem vonja. A sztrájkmozgalomban a szociáldemokrata munkások mellett keresztényszocialisták és a nemzeti munkaközpont tagjai közül is többen részt vettek.^{215/}

Az elbocsátás a munkások között nagy felháborodást keltett. Vasárnap délutánra az SZDP Pécsbányatelepre gyűlést hívott össze. A gyűlésen mintegy 3000 bányász jelent meg, és egyhanguan elhatározták, nem engedik a béremelés ki-harcolásában vezető szerepet vállalt bányásztársaik bosszúból való elbocsátását. Az SZDP - amikor a második sztrájkot kezdeményezte - utólag kiállt az elbocsátottak érdekében. Közben 11 munkásvezető ellen az SZDP Pécs vidéki vezetősége fegyelmi eljárást indított.^{216/}

A munkásság az egész országban erkölcsileg és anyagilag támogatta a sztrájkolókat. Debrecenben február 28-án az SZDP gyűlésén Esztergályos János országgyűlési képviselő például megköszönte a Szociáldemokrata Párt debreceni vezetőségének a pécsi bányászokhoz küldött buzdító levelét. Az SZDP március 14-i tattersaali gyűlésén nagy számban jelentek meg a párt- és a szakszervezetbe tömörült kommunista munkások, akik "Vesszen Hitler! Vesszen a háború! Vesszen a fasizmus! Éljen a Szovjetunió! Éljen a spanyol népfront! Éljen a nemzetköziség! Éljen Leon Blum! Éljenek a pécsi bányászok! Le a gyilkos csendőrökkel!" stb. közbekiáltásokkal tüntettek a fasizmus és a mai társadalmi rend ellen.^{217/}

A rendőrség bizalmas értesülése szerint a KMP szervei és tagjai rokonszenvvel kísérték a Pécs vidéki sztrájkoló bányászok sorsát. A párt funkcionáriusai a szociáldemokrata szak- és pártszervezetekben tevékenykedő tagokat arra utasították, hogy tőlük telhetőleg támogassák a szociáldemokrata párt és szakszervezetek által a sztrájkoló bányamunkások segélyezésére indított gyűjtést. Azokon a helyeken,

ahol a szociáldemokrata szakszervezeti vezetők a gyűjtést nem szorgalmazzák, a KMP tagjai követelték annak megindítását és fokozását.^{218/}

A bányavezetőség kijelentette, hogy az akciót "külföldi kommunisták", 10-15 bujtogató aknamunkája idézte elő, akik a Thomen-aknában több mint kétszáz bányászt terrorizáltak. Ezzel szemben az igazság az volt, hogy a föld alatt sztrájkoló bányászok több olyan társukat küldték fel, akik a tárnában megbetegedtek, s ezek elmondták, hogy lent teljes a szolidaritás, és senkit sem kényszerítenek arra, hogy ott maradjon. A Népszava is kijelentette, hogy nem a kommunista uszítók vitték sztrájkba a bányamunkásokat, hanem "a munkások borzalmas, elviselhetetlen helyzete, a bányatársaság brutális kiméletlen bérpolitikája".^{219/}

Az idő múlásával egyre inkább világossá vált, hogy a hatósági támogatásban részesülő DGT nem hátrál meg a sztrájkkal szemben. A csendőri-rendőri beavatkozás egyre több munkást kényszerített a munka felvételére. Március 16-án a sztrájkolók határozatot hoztak a sztrájk beszüntetéséről és a munka megkezdéséről. A bányászok végül is kiharcolták a 8 %-os fizetésemelést, de vezetőik többségét elvesztették, sokan kivándorlásra kényszerültek és ez visszavetette a Pécs vidéki bányamunkás mozgalmat.^{220/}

A második sztrájk több mint hét hétig tartott, a bányászok már az éhségtől kimerülten vették fel a harcot, így elbuktak.

A képviselőházban a szociáldemokrata képviselők interpellációikban előadták a sztrájkot kirobbantó okokat, és a kormányt kérték a DGT megfékezésére.^{221/} Bornemissza Géza iparügyi miniszter március 3-án és 10-én válaszolt az

interpellációkra, azt hangoztatta, hogy a szociáldemokrata vezetők beleegyeztek az elbocsátásokba, csak azt kötötték ki, hogy azok között ne legyen szervezett munkás, de ennek eldöntése - a miniszter szerint - a vállalat hatáskörébe tartozik, melybe a kormány nem kívánt beavatkozni.^{222/}

Az elbocsátott munkások egy részének szociális okokból való visszavétele érdekében az alispán is kérte a DGT pécsi igazgatóját, aki azonban ez elől elzárkózott. 1937. április 3-án a DGT pécsi igazgatója levélben úgy tájékoztatta az alispánt hogy az elbocsátott munkások kiválasztásánál az egyedüli szempont a bánya zavartalan üzemmenetének biztosítása volt, mely alatt nemcsak a termelőmunka folytonosságát, hanem a munkások állandó nyugtalanításának megszüntetését is kell érteni. Az igazgató szerint az elbocsátások a pártszempontok teljes figyelmen kívül hagyásával történtek mint azonban kiderült, "az elbocsátottak legnagyobb része a szociáldemokrata párthoz tartozik", olyanok akik káros politikai tevékenységet fejtettek ki. Természetes - írja az igazgató -, hogy "ilyen körülmények között a szociáldemokrata párt presztizskérdést csinál a munkások visszavételéből, ami érthetővé teszi azt a hatalmas erőlködést, amelyet ezen párt a visszavétel érdekében kifejt, mert annak sikerülte politikailag is a párt győzelmét jelentené. A munkások állandó nyugtalanítása ennek következtében még erősebb arányokat öltene, amint azt a multban is mindig keserűen kellett tapasztalnunk".^{223/}

A kormány elrendelte a sztrájkot kezdeményező vezetők és az abban résztvevők bíróság elé állítását. Az igazságügyminisztérium felhívta az ügyészséget, hogy a sztrájkkal kapcsolatos bűncselekmények kiderítése és a tettesek megállapítása céljából rendeljen el nyomozást. A nyomozás során megállapítást nyert, hogy "a sztrájkban résztvett bányászok közül egyesek magánosok elleni erőszak büntettét és

véttségét, személyes szabadság megsértésének véttségét és hatósági közeg elleni erőszak véttségét követték el". ^{224/}

A pécsi kir. ügyészség 1937. március 31-én vádiratot adott ki 160 bányász, majd április 2-án pótvádiratot 35 bányász ellen "magánosok elleni erőszak büntette" és "személyes szabadság megsértésének véttsége" miatt. ^{225/}

A pécsi kir. törvényszék több napon keresztül tárgyalta Vasason a bányászok ügyét. Bózsa Jánost 2 hónapi, Kuppi István 2 hónapi, Márk Győzöt 2 hónapi és 15 napi, Papp Józsefet 15 napi, Steckl Györgyöt 2 hónapi és 15 napi, Sauerwein Józsefet 3 hónapi, Wirt Aladárt 1 hónapi, mintegy 70 vádlottat 8-8 napi elzárásra ítélte, a többieket pedig az emelt vád és következményei alól felmentette. ^{226/}

A kihallgatottak valamennyien elpanaszolták, hogy keresetük a 8 % megadása után kevesebb mint valaha volt, mert a szakmánybérek önkényes megállapítása révén, amit a DGT kiadott a vámon, tulságos mértékben visszavette a réven. A vádlottak cáfolták a nyomozati jegyzőkönyveket és kijelentették, hogy a csendőrségi vallomásokban feltüntetett és jegyzőkönyvbe vett állításokat nem mondták. Egy bányász szakszerűen is elmagyarázta a DGT bérpolitikájának lényegét. Külsőségek kedvéért megadták a 8 %-ot, ezt megtehették, mert 1933 óta a szakmánybéreket úgy lenyomták, hogy 25-30 %-kal kevesebbet kapunk - mondotta. A puha, meddő kőzetben, ami a legnehezebb munka, 19 pengő 50 fillér helyett már csak 16 pengőt fizetnek, az 1 métertől 1,20 méterig terjedő szénvastagságu hajtásban a 12 pengős szakmánybér ma már csak 9 pengő. Németh János III. elmondotta, hogy bár nagy családjá van, a két utolsó hónapban a levonások miatt egy fillér készpénzt sem kapott. Állításának igazolására felmutatta a bérelszámolási jegyzéket. Az elnök erre azt mondotta:

"A DGT ugye azért nem tudott béremelést adni, mert rosszul ment a bányá." Mire Németh János azt válaszolta: "A DGT-nek mindig rosszul ment, ha a munkások valamit kértek tőle".^{227/}

Nagy érdeklődés előzte meg Stubna Viktor bányafelügyelő kihallgatását, aki az elnök kérdésére - "Őn durván bánik a munkásokkal?" "Hogyan van az, hogy 1933-ban 5 pengő 17 fillér volt az átlagos vājárkereset, most pedig a 8 százalék visszaadásával csak 4 pengő 80 fillér?" - zavarba jött és összefüggéstelenül magyarázta szerepét, kitérő válaszokat adott és azzal védekezett, hogy bizonyos ügyek intézése nem reá, hanem beosztottjaira tartozott.^{228/}

A büntetés mértékének megállapításánál a törvényszék igyekezett a munkásság kereseti viszonyait, családi körülményeit is megvizsgálni. A munkások egyöntetűen kijelentték, hogy sztrájkoló társaikkal együtt nem kívántak egyebet, minthogy nagyobb kényeret szerezzenek maguknak és családjuknak. A törvényszék nézete szerint "erre méltán rá is szolgáltak, mert a tárgyalás adatai szerint bizonyítottan a legmagasabb vājárkereset havi átlaga 80-90 pengő, amely összeg különösen nagycsaládu keresőknek kellő megélhetést alig nyújt". Nem került el a törvényszék figyelmét az sem, hogy "Vasason, a mecsekvidéki kis bányászfaluban többszáz gyermek van, akiknek ellátása a szülőknek súlyos anyagi gondot képez, és őket erőszakos törekvésekre is hajlamossá teszi". Ugyancsak kétségtelen az is, hogy a bányamunkásság a legnehezebb munkát végzi, különösen Vasason, "az ország legveszélyesebb kőszénbányájában, a föld alatt folyton egészségtelen helyen, rossz levegőben, vizes talajon, meggörnyedve, néha hanyatfekve, életveszélynek is kitéve dolgozik, és emiatt ugyszólván valamennyi idő előtt válik rokkanttá".

dét azzal fejezte be, hogy a bölcs, igazságos ítélet megnyugvást kelthet, "legyen az ítélet mementó a munkásság felé, hogy ilyen módon nem szabad sztrájkolni, de egyben intelem legyen a DGT felé, így pedig Magyarországon magyar munkásokkal 1937-ben nem lehet elbánni". Dr. Balassa Miklós védő arra mutatott rá: "Ha a bécsi vezérigazgatóság az itteni vājár keresetének a tizszeresét kapná fizetésül és abból kellene megélnie, úgy elátkozná a világot, de talán megértené a vasasi társasági odukban lakó munkások szomorú életét. Persze - mondotta -, a bécsi vezérigazgatói fotelekben ezt nem értik." A csaknem egyórás, nagy hatást keltő védőbeszédét azzal fejezte be, hogy a bíróság az ítélet meghozatalánál ne csak a rideg jogászai szempontokat vegye figyelembe, hanem az ítélet megalkotásánál a szivére és lelkére is hallgasson.

Balla Ignác védő kérelmére a letartóztatott bányászokat a bíróság szabadlábra helyezte. Ezzel a tárgyalás 11 nap után, május 4-én befejeződött. A nagy per valamennyi vádlottjának védekezéséből kicsendült a legsúlyosabb vád, ami a DGT bér- és szociálpolitikája ellen szólt, de különösen a Thomen-akna üzemvezetője ellen. Vörös András vallomásában - többek között - elmondotta: a bányatörvény előírása szerint kívánjuk mi, bányászok az ácsolást elvégezni, és ha egy-egy deszkát néhány centivel hosszabbra vagy rövidebbre vágunk le, ezért már büntetés jár. Büntetnek azért is, ha kevés a termelés, de ha sietünk és a csillébe pala vagy kő kerül, akkor is megbüntetnek. Nem is tudjuk, hogy mikor végeztük jól vagy rosszul a munkánkat. Stubna felügelő ur minden csekélységért büntet és ez ellen jogorvoslás nincs.^{229/}

Még el sem multak az előző vasasi tárgyalások hullámai, május 10-én újabb monstre bányászper kezdődött. Ismét 88 bányászt ültettek a vádlottak padjára. A terjedelmes vád-

irat "csoportosulással, fegyveresen elkövetett hatóság közegé elleni erőszak büntettével" azért vádolta a főleg asszonyokból álló 88 vádlottat, "mert ez év február 24-én Mecsekszabolcs község határában abból a célból csoportosultak, hogy hat főből álló csendőrzárőrrel szembehelyezkedve, botokkal fölfegyverkezve erőszakkal és veszélyes fenyegetéssel azt hivatásának gyakorlásában akadályozzák, őket hivatásukból folyó eljárásuk alatt kődobálásokkal tetteleg is bántalmazták, ennek következtében a csendőrzárőr kénytelen volt fegyverét használni".

A vádlottak tagadták a vádbeli büncselekmény elkövetését, és egybehangzóan előadták, hogy békés szándékkal, nagyobb darab kenyeret akartak elérni a felvonulással. Akik hallották a csendőrök felhívását, azok visszafordultak, de a lejtős, sikos ut és a hátuljövők nyomása miatt visszamenni nem tudtak. Sokan a felhívást nem is hallhatták a távolság vagy a nagy zaj miatt. Senki a csendőrökkel nem erőszakoskodott, őket senki sem bántalmazta.

Május 13-án hirdetett ítéletet Szüts tanácselnök, amely szerint a bíróság 88 vádlott közül 58-at jogerősen felmentett, 30 vádlottat pedig 8 naptól egy hónapig terjedő fogházra ítelt. Az ítélet - többek között - megállapította: "A főtárgyaláson arra vonatkozóan, hogy a vádlottak már Vasasról történt kiindulásukkor abból a célból csoportosultak, botokat azért vettek magukhoz, hogy a csendőrök ellen erőszakot fejtsenek ki, vagy őket lefegyverezzék, adat föl nem merült". A büntetés mértékének megállapításával a törvényszék enyhítő körülmény gyanánt mérlegelte "a vádlottak büntetlen előéletét, nős, illetve családos voltát, nagy szegénységét és a súlyos gazdasági viszonyokat. A kiszabott büntetések végrehajtását is azon különös méltánylást érdemlő okból függesztette fel, mert egyesek hozzátartozói a kenyerü-

ket vesztették a sztrájk következtében, s további béremelési kérelmük teljesítésének hiába való várása és eфеletti türelmetlenségük is elkeserítették és a törvénytelen utra, a tömegszenvedély izgalmába kerültek".^{230/}

E percek mellett magánosok elleni erőszak büntetése miatt a pécsi ügyészség vádat emelt 6 bányászfeleség és 4 bányász ellen. A pécsi törvényszék Ádám Jánosnét, Pruzsina Vencelnét, Tankovics Ferencnét és Zore Károlynét 14, illetve 8 napi fogházbüntetésre ítélte, a többi vádlottat pedig felmentette.

A törvényszék enyhítő körülményként vette figyelembe a vádlottak büntetlen előéletét, családos, többgyermekes voltát. A büntetés végrehajtását azon különös méltánylást érdemlő okból, hogy a vádlottak cselekményüket "kenyérgondból fakadó elkeseredésükben követték el" - felfüggesztette.^{231/}

Meg kell objektíven állapítani, a bíróság ítélete méltányos volt és lényegében jobban elmarasztalta a DGT munkásokat kizsákmányoló politikáját, mint az "elitélt" munkásokat. Ez a tények reális felismeréséből fakadt. A sztrájkot előidéző okokat, a sztrájk leírását az ítéletben a valóságnak megfelelően rögzítették. Az elnök jóindulatúan vezette a tárgyalást. Egy alkalommal Sauerwein kihallgatása közben pl. az elnök így biztatta őt: "Nagyon óvatosan beszélnek, úgy félnek, mintha minden kijelentésükkel maguk alatt vágnák a fát. Mondjanak el mindent".^{232/}

Keszler István, a vasasi helyi csoport elnöke május 6-án közölte a DGT által március hóban elbocsájtott bányászokkal, hogy a lehetőség szerint igyekezzenek elhelyezkedni, mert a bányavezetőség nem hajlandó az elbocsátottak

közül senkit sem visszavenni. Az elbocsájtott bányamunkások közül többen kérték felvételüket a szászvári és nagymányoki kőszénbányába, valamint a pécsi gyárakba, de elhelyezkedni elbocsájtásuk után nem tudtak.^{233/}

Közben Kálmán Lajos Zwartbergben /Belgium/ élő bányalakatos arról értesítette Tolnai József pécsi párttitkárt, hogy a zwartbergi és környéki bányavállalatoknak 3000 jól képzett bányászra van szükségük. Arra kérte Tolnait, hogy a Pécs vidéki bányászok között csináljon propagandát a kivándorlás mellett. Kálmán Lajos - amint azt Tolnaival közölte - 7 év óta dolgozik a fenti bányavállalatnál mint bányalakatos, napi 1 műszak alatt 47,20 frankot keres, modern 5 szobás lakása van, amelyért 108 frankot fizet havonként. A belgiumi szénbányászok 7 1/2 órás munkaidő mellett átlagosan 60-68 frankot keresnek naponta.^{234/}

1937. május 23-án a mecsekszabolcsi szakszervezet helyiségében Bertrand Antal az ottani szakszervezeti vezetőkkel közölte, hogy a magyar kormány 300 bányamunkás Belgiumba való kiutazását engedélyezte. Május 25-én megkezdődött a bányászok jelentkezése Belgiumba való kivándorlásra. A DGT által elbocsájtott bányamunkások közül 1937. június 18-án Pécsbányatelepről 67, Mecsekszabolcsról 41, Vasasról pedig 35, összesen 143 bányamunkás elindult Belgiumba.^{235/}

6. Bányásmegmozdulások 1937-ben a salgótarjáni szénmedencében

A pécsi események hatására az ország szinte valamennyi bányavidékén sztrájkharcok robbantak ki. Ezek részben szolidaritási sztrájkok voltak, de emellett az elégedetlenségnek a megnyilvánulásai is. Így volt ez 1937 elején a salgótarjáni Rau-aknán, ahol sérelmezték a bányászok a vizes

munkahelyeken kívül azt is, hogy a légvájatok nincsenek kiépítve, ezért az elviselhetetlenül rossz levegőben alig bírnak dolgozni. Panaszkodtak ezenkívül Krumpár üzemvezető főmérnök "durva és embertelen magatartására is". A munkások keresetük fokozása érdekében hetenként két ízben 12 órás műszakot és 3-4 pótműszakot is dolgoztak. Ennek ellenére keresetük nem emelkedett, hanem csökkent, ezért 10 %-os béremelést kértek.^{236/}

A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. igazgatósága január közepén gyorssegélyről szóló hirdetményt függesztett ki. A hirdetményben foglaltakkal a bányászok nem voltak megelégedve, azt hangoztatták, hogy ők nem gyorssegélyt, hanem jobb szakmánybéreket kértek. 1937 februárjában végül is az igazgatóság felemelte a szakmánybéreket.

1937-ben börtönbe kerültek a zagyvarónai illegális szervezet tagjai. Letartóztatásuk után a KP dél-szlovákiai kerületével is megszakadt a Nógrád megyei kommunisták kapcsolata. A Népszava hirt adott arról, hogy többnapos tárgyalás után március 24-én hozott ítéletet a törvényszék Szemák-tanácsa Andó János salgótarjáni bányamunkás és husz társa perében. Mind a huszonegy vádlottat államfelforgatás vétségében mondták ki bűnösnek, mert kommunista szervezkedésben vettek részt. Andót 6 havi fogházra, a többi vádlottat pedig 15 naptól 5 hónapig terjedő fogházra ítélték. Több vádlott büntetését háromévi próbaidőre felfüggesztették.^{237/}

A salgótarjáni szénmedence illegális kommunista mozgalma szétesett, a hatósági terror minden megmozdulást elfojtott. A kommunisták ellen irtóhadjáratot indítottak, vezetőiket elfogták, börtönbe zárták vagy internálták, többeket pedig rendőri felügyelet alá helyeztek. A nógrádi bányamunkások bérmozgalmai azonban nem szűntek meg, 1937-ben több

megmozdulás is volt. A letartóztatások hatása természetesen érződött a mozgalmak intenzitásán.^{238/}

1937. március 14-én a salgótarjáni Munkásotthonban a salgótarjáni, karancsaljai, bocsárlapujtői, etesi és zagyvapálfalvai helyi csoportok vezetői ülést tartottak. Az ülésen Surányi Gyula etesi szociáldemokrata elnök indítványozta, hogy a salgótarjáni szénmedencében 18-án mondják ki az általános sztrájkot, szállják meg az összes bányászokat, és amíg az igazgatóság a beígért 10 %-os béremelési kérelmüket nem teljesíti, ne jöjjenek fel a munkások a bányából. Az ülésen résztvevők többsége Surányi indítványát elutasította.^{239/}

A tervezett általános sztrájk ügyében a bányai igazgatóság behívta Princz János salgótarjáni párttitkárt és Surányi Gyulát, akik az igazgatóság előtt ígéretet tettek, hogy nem lesz sztrájk. Surányi Gyula azonban mozgalmi tevékenységét nem hagyta abba, a párttagokat arra buzdította, hogy olyan rádiókészülékeket szerezzenek be, amelyekkel a moszkvai adásokat hallgathatják.^{240/} A salgótarjáni bányamunkások más módon is folytattak agitációt. Németh Lajos az SZDP salgótarjáni elnöke nagymennyiségű szociáldemokrata röplapot és "A bányamunkások sorsa a föld alatt és a föld felett" című füzetet adott a karancsaljai helyi csoportnak, hogy azt osszák szét a többi helyi csoport között is.^{241/}

Egyes bányaterületekben a bérviszonyok az átlagosnál kedvezőtlenebbek voltak. A baglyasaljai kerületben a Rau-aknánál 1933 óta a szakmánykereseteket indokolatlanul leszorították. Az üzemvezető mérnök hiába figyelmeztette a bányai igazgatóságot, hogy helytelen bérpolitikát folytat, mert "a bérviszonyok rosszabbodását nem lehet a szakmányadásnál betudni". A bányai igazgatóság azzal érvelt, hogy a Rau-akna

termelési költsége nagyobb bérterhet nem bír el, s különben "sem tudhatják a Rau-akna vájárjai, hogy a többi kerületben szaktársaik mit keresnek". A Rau-akna bányamunkásainak elkeseredése később olyan méreteket öltött, hogy a társulat igazgatósága a várható sztrájk megelőzése érdekében mégis kénytelen volt a baglyaaljai kerületben a kereseteket javítani.^{242/}

Május közepén a salgótarjáni főszolgabírónál megjelentek Németh Lajos és Princz János karancsaljai bányászok és előadták, hogy az SZDP karancsaljai tagjainak nagy részét a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. tulajdonát képező Rau-aknán leszámolták. Kérték a főszolgabíró, hogy a leszámolt bányamunkások visszavétele érdekében járjon el a bánya igazgatóságánál. Május 27-én a karancsaljai szociáldemokrata helyi csoport választmányi ülést tartott, amelyen Bertrand Antal központi titkár is megjelent. Bertrand összeírta a leszámolt bányamunkások nevét és ígéretet tett, hogy visszavételük érdekében lépéseket tesz.^{243/}

A Rau-aknán dolgozó bányászok között június 24-én mozgalom indult meg, hogy követeljék az elbocsátott szervezett munkások visszavételét, Krumpár Géza főmérnök és Hudák János bányamester áthelyezését és az eddigi munkabérek felemelését. Rendőrségi jelentés szerint a bányamunkások "a banyaigazgatóság megfélemlítése végett" június 21-én a Rau-aknából kivezető drótkötélpályára és Hudák János bányamester udvarára gyújtózsínórral ellátott paxitot helyeztek el. Ezeket idejekorán felfedezték, így robbanás nem történt. A csendőrség szabotázst állapított meg és 5 bányászt izgatás büntette, 1 bányászt pedig közveszélyű megrongálás büntettének kísérelte miatt átadott a budapesti ügyészségnek.^{244/}

A megrendezett provokációra azért volt szükség, hogy letörjék a salgótarjáni bérmozgalmat. A Népszava részle-

tesen beszámolt a salgótarjáni "robbantási kísérlet" ügyében folyó nyomozásról. Megírta azt is, hogy ezt a nyomozást a csendőrség milyen brutális módon és eszközökkel folytatta, hogy minél több "beismerő" vallomást tudjon felmutatni. A Népszava megerősítette, hogy akció indult a salgótarjáni szakszervezet ellen: a salgótarjáni szénmedence különböző községeiből bevitték a baglyasaljai csendőrőrsre tizenkét embert, akik mind szakszervezeti funkcionáriusok voltak. Az egész ügyben csak egyetlen dolog van, ami nem furcsa és nem szorul magyarázatra, mégpedig az, hogy ennek a különös "merényletnek" kapcsán hajszát indítottak a szervezett bányamunkások vezetői ellen, és a bányavállalat szeretné a bányamunkásszervezetet szétrobbantani.^{245/}

Ez az akció a bányavállalat és a hatóságok részére sikerrel is járt, a szakszervezeti tevékenység erősen visszaesett.

A salgótarjáni szénmedencében a csendőrség fokozott figyelemmel kísérte a baloldali bányászok tevékenységét. 1937. augusztus 26-án a baglyasaljai csendőrőrs névjegyzéket állított össze az elbocsátott és más bányáknál nem kívánatos bányászokról. Az őrsparancsnok szerint "a fentiek a Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság bányáiból elbocsátott azok a bányászok, akiknek felvétele állambiztonsági szempontból más bányáknál nem kívánatos".^{246/}

7. Bérmozgalmak a többi bányatelepen 1937-ben

A pilisvörösvári bányamunkásság magatartását is állandóan éber figyelemmel kísérték a bányák és a csendőrség beépített emberei útján. A bányamunkások jól tudták ezt, éppen ezért magatartásukban külsőleg nyugodtak voltak, bár

ezt a "nyugalmat" február hónapban különösen három körülmény zavarta:

1. a drágulás miatt életkörülményeik rosszabbodtak,
2. a március hóban tervezett elbocsátások,
3. az egyes munkacsoportoknál tervezett fizetés-csökkentés.

Különösen a drágulási folyamattal kapcsolatban a munkásság között egyre nagyobb volt az elégedetlenség. Nyilvánosan ugyan ennek nem adtak hangot, de a drágaság a bányamunkások állandó beszédtemája volt.^{247/}

Pilisvörösváron a bányai igazgatóság három csoportban 45, 53 és 40 alkalmazottnak mondott fel, köztük több tisztviselőnek is. Semmiféle megmozdulás nem történt, "a munkások hangulata ennek /az elbocsátások/ ellenére nyugodt volt". A csendőrség jelentése szerint: /1937. július 3./ "Nem szélsőséges érzelműek". Megélhetésük biztosítva van /a társulatnál 1500 munkás van alkalmazásban, átlagos keresetük 60-180 pengő/, "politikával nem foglalkoznak". A február hónapban keletkezett izgatottság megszűnt. Az SZDP kísérlete helyi csoport megszervezésére "a munkásság közömbös magatartása folytán kudarcot vallott". A gyűlés megtartásához szükséges helyiséget egy vendéglős sem volt hajlandó biztosítani. "A B hálózat kiépítésére és a munkások folyamatos szemmeltartására intézkedtem."^{248/}

1937-ben több más bányában voltak kisebb megmozdulások. A Berente község határában levő "Mánik"-féle kőszénbányában foglalkoztatott munkások január közepén 30-40 aláírással ellátott kérvényt nyújtottak be a bánya vezetőségéhez, melyben béremelést kértek. A vezetőség a munkások kérését elutasította. Bár a bányászok hangulata nyomott volt,

sztrájkra nem gondoltak, mert attól tartottak, hogy a bányavezetőség új munkásokat fogad fel és kenyerüket elvesztik. A rendőrség a bányamunkások lehangoltsága miatt az SZDP agitációjának megélénkülésére számított.^{249/}

Sümegeen április elején már nem bírták tovább a bányamunkások az éhezést, a nyomorgást és fizetésjavítást kértek, amit megtagadtak tőlük. Erre sztrájkba léptek. Ezeknek a munkásoknak napi keresete 60-70 fillér volt. Addig, ameddig ezek az emberek 60-70 fillér napibéért dolgoztak - mondotta Malasits Géza a képviselőház április 30-án tartott ülésén -, a magyar államot soha semmiféle megnyilvánulásban nem látták, amint azonban letették a munkaszerszámot, mert már nem bírtak 60-70 fillérért dolgozni, azonnal ott termett a csendőrség, azonnal akcióba lépett a szolgabíró-ság, azonnal fülönkapták a munkásokat, keresték a bujtoгатókat, arról természetesen nem is beszélve, hogy a bányatulajdonos azonnal kommunista lázadásról beszélt. Minden érző ember tisztában lehet azzal, hogy 60-70, fillér napi kereset mellett nem kell kommunista izgatás ahhoz, hogy felizgassák ezeket a munkásokat a munka beszüntetésére.^{250/}

A sztrájk eredményeként a munkások 10 %-os béremelést értek el.^{251/}

A brennbergbányai bányatelepeken foglalkoztatott szervezett bányamunkások között is bérmozgalom indult meg. A bányamunkások a szakszervezet központja útján 8 %-os béremelési kérelemmel fordultak a vállalatához. Ugy tervezték, hogy ha kérésüket nem teljesítik, akkor a salgótarjáni bányászokkal együtt küldöttséget menesztenek az Iparügyi Minisztériumba. A brennbergi szakszervezeti helyi csoportnak 80 fizető és kb. 80 pártoló tagja volt.^{252/}

Végezetül az 1937. év krónikájához még egy adalék:

A MÁK Rt. Központi Igazgatóság 1937. október 30-án Rehling Konrád tatabányai bányaigazgatót levélben arról tájékoztatta, hogy Schmidt dorogi bányaigazgató "érdeklődött bérezési rendszerük iránt". Érdeklődésének oka, hogy "munkásai körében terjedő bérmozgalomról szerzett tudomást, és azt szeretné legalábbis átmenetileg leszerelni..." Mint a Központi Igazgatóság megjegyezte: "Előttünk ez az ügy nem új, régebbi idő óta tudjuk, hogy Schmidt ur a nagyarányú kísérletek végrehajtásának bizonyos részét üzemköltségen kénytelen elszámolni, azonkívül a termelésnek esztelen forszírozása következtében oly magas termelési költségei vannak, amelyeket leszorítani már csak bérredukció árán képes."^{253/}

8. Bér- és sztrájkmozgalmak 1938-ban

A Bányamunkás 1938. februári száma ismertette a szakszervezet új programját. A bányamunkások gazdasági helyzete javulás helyett nagymértékben romlott. "Alacsony bérek, fokozódó drágaság, nagyfoku kizsákmányoltság" a jellemző. A bányakapitalizmus a külföldi szénbehozatal megszűnése és a tűzifa drágulása következtében busás és egyre emelkedő nyeresőgre tesz szert, hallani sem akar a bérek felemeléséről és a munkaviszony szabályozásáról. A szakszervezet ilyen körülmények között harcolni fog: a rövidebb munkaidőért, a fizetett szabadságért, a munkásság megbizottainak meghallgatásával megállapított bérminimumért, a korszerű egészségügyi és balesetelhárító berendezésért, az egészséges, kertes munkáslakásokért, a szociális biztosítás bajainak megszüntetéséért, a kötelező 40 évi szolgálati idő és a 65 éves korhatár leszállításáért, a nyugdírek felemeléséért, a rokkantsági ügyek igazságos elbirálásáért, a bányatökések által elvont kedvezmények visszaadásáért.^{254/}

A Borsod és Heves megyei bányák munkásai a legsanyarubb körülmények között éltek. Ahogy onnan egy bányász írta: "Mi itt a rimai bányákban a kopár hegyek között eldugva éljük szomorú napjainkat. A föld mélyén veszélyek és örökös bizonytalanság között kell lennünk napi 9-10 órán át, hogy családjunk részére megkeressük a mindennapi kenyeret. Napi nehéz munkánk után 3-4 kilométeren át kell mennünk esőben-sárban, míg családjunkhoz haza érhetünk." A bányatelepi barakkokban télen 80-100 ember van összezsúfolva. Egy ágyon többen is alszanak, a barakkok férgesek. Ez a levél valóságként adta vissza a korabeli állapotokat. A Borsod vidéki bányászok szomorú sorsáról már sokszor volt szó - írta 1938 februárjában a Bányamunkás. A legnagyobb nincstelenségben él ott a bányász akár kincstári, akár magánbányában dolgozik. "...és még ezt a keserű kenyeret sem adják ingyen, mert felvételnél nagyon sok helyen azt veszik fel elsősorban aki jó falusi borocskát és egyéb élelmiszert hoz. Ha az elkeseredés valakiből kitör, úgy rögtön leszanálják..."^{256/}

Ezekén a bányásztelepeken napi 10-12 óra volt a munkaidő, és a munkahelyeket általában hosszú gyaloglással lehetett csak elérni, a bérék alacsonyak voltak, a nagyfokú kiszolgáltatottság jellemezte a munkások életét. Természetesen a kisebb bányák jobban ki voltak téve a gazdasági válságnak, a munkások a válsággal együttjáró elbocsátásoknak. A kis bányák munkásaiban jobban élt a félelem, mert munkahelyük elvesztése esetén újabb elhelyezkedést nehezebben találtak, és így nagyobb nyomornak voltak kitéve családjukkal együtt.

1938. március 1-én Sümegen a Dunántúli Mész-, Téglá- és Kőipari Rt. tulajdonában levő bazaltbányában foglalkoztatott 130 munkás közül 73 sztrájkba lépett, mert sérelmezték a napi 12 órás munkaidőt, keveselték a munkabéruket, különösképpen az éjjeli munkára fizetett bérpótlékot.

A munkásság kereseti viszonyai február hónapban napi 12 órás munkaidő mellett 3 pengő 19 fillér és 3 pengő 69 fillér között váltakozott. Erre kértek a munkások 10 %-os béremelést. Az üzemvezetőség a kérést elutasította. A sztrájkoló munkások és munkaadójuk között a sümegi főszolgabíró által megindított egyeztető tárgyalások eredményeként az üzemvezetőség megadta a 10 %-os béremelést, mire a munkások a sztrájkot beszüntették. A sztrájkot kezdeményező munkások közül azonban az üzemvezetőség négy munkást elbocsátott.^{257/}

Az esztergomi kőbányavidék valaha a termékeny munka, a pezsdülő élet, a biztonság és nyugodt fejlődés kicsiny, de megelégedett világa volt. Egyszerre aztán elcsendesedtek a bányák, olcsóságával betört az építőipar területére a működő és legyőzte a természetes követ. Mint minden válságnak, a kőipari válságnak is elsősorban a munkások adták meg az árát.

A szépen fejlődő Süttő környéki községek sötét nyomoruságba süllyedtek. Ez a bányavidék tele van keserves panaszokkal - írta a Népszava. A kőbányákban dolgozó munkásokat a leglelkiismeretlenebbül kizsákmányolják. Alig keresnek valamit. Elsorvasztja őket az éhség, a szociális gondozatlanság, a munkanélküliség. A tardosi vörösmárványbányában dolgozó szakmunkások, ha az egész hetet kidolgozhatják, legfeljebb 17 pengőt, a napszámosok 8-10 pengőt kereshettek. A süttői Áprily Testvérek bányájában a kőfejtők órábéra 38 fillér volt, Müller Ernő bányájában heti 60 órai munka mellett legfeljebb 20 pengőt kereshettek a kőfejtők és 10-12 pengőt a napszámosok.^{258/}

Egy másik kisebb bányában, Móron a Zacskó és Társa cég tulajdonát képező szénbányák 400 munkása április 9-én sztrájkba lépett, melynek oka az volt, hogy a munkások

hátralékos járandóságuknak csak igen kis részét kapták meg. A móri járás főszolgabírájának jelentése szerint /1938. április 9./ a bánya fizetési nehézségekkel küzd, a bánya jóvedelmét a hitelezők lefoglalták. A munkások bérfizetése már régebben is úgy történt, hogy a hónap elején munkabérükből kb. 25 %- előleget kaptak, a többi a hónap közepén, illetve a hó végén az elszámolások alkalmával fizették. Ez márciusban nem történt meg, a munkások teljesített munkájuk után a munkabérüknek csak kis részét vették kézhez.^{259/}

A brennbergi bányatelepeken foglalkoztatott szervezett bányamunkások között is bérmozgalom indult meg. A brennbergbányai bányamunkások 7 %-os béremelést és a rendeletben megállapított 6 napi fizetéses szabadság 12 napra való felemelését kérték. Május 5-én Wyborny Ferenc, a helyi csoport vezetője Wikipil Rezső és Modrián János szakszervezeti bizalmiakkal felkereste a bányaigazgatót, és előadták a bányamunkások követeléseit. Vajk Artur bányaigazgató kijelentette a munkásoknak, hogy részükre a rendeletben megállapított szabadságot tudja csak engedélyezni, bérkérdésük ügyében pedig felterjesztést tesz a budapesti központhoz. A bánya központja a munkások béremelési kérését nem teljesítette.^{260/}

A május 6-án hajnali 4-ig dolgozó csoport kb. 150 bányamunkása nem jött fel a bányából, föld alatti sztrájkba kezdett. 6-án reggel újabb csoport szállt le a bányába, szintén kb. 150-en, és az a csoport is lent maradt. 7-ére a sztrájkolók száma 380-ra emelkedett, mert a bányafenntartási munkákra leszállt bányászok is lent maradtak a bányában. A sztrájk áttért a külszínre is, úgy, hogy az egész telepen szünetelt a munka, a sztrájkoló munkások száma 1000-re emelkedett. A bányában maradt munkások azt az üzenetet küldték a bánya igazgatójának, hogy addig nem szállnak fel a bányából, míg követeléseiket nem teljesítik. A bányászok követelték az 1930. évben bevezetett 7 %-os munkabércsökkentés

megszüntetését és a fizetett szabadságoknak 8, illetőleg 12 napra való felemelését. A sztrájk kezdeményezője Wyborny Ferenc, a szakszervezet helyi csoportjának vezetője volt.^{261/}

Vajk Artur bányaaigazgató is leszállt a bányába, hogy feljövetelekre bírja a munkásokat. A tárgyalások során a bányaaigazgató kijelentette, hogy belátja a munkások jogos kérését, de ebben az ügyben csak az igazgatóság dönthet. Május 8-án délután a bánya mélyén sztrájkoló munkások feljöttek a felszínre, mire megindultak az érdemi tárgyalások. A vállalat a bányában dolgozó munkások részére a kért 7 %-os, a felszínen dolgozók részére pedig 4 %-os béremelést ajánlott fel, azzal, hogy a fizetések szabadságok tekintetében a vállalat aláveti magát a törvényes rendelkezéseknek. A bizalmiak ezt elfogadták, a munkásság azonban a felkinált feltételeket visszautasította. 10-én a bányatelepre érkezett Jelinek Ferenc, a szakszervezet titkára és Szakasits Árpád, akik felvették a kapcsolatot a bányaaigazgatóval. A tárgyalások azonban nem vezettek eredményre, azzal szakították félbe, hogy majd az Iparügyi Minisztériumban folytatják. A tárgyalások eredményeképpen a vájárok és a hasonló szakmában dolgozók 7 %-os béremelésben részesültek, a külszíni munkások és az iparosok általános rendezés folytán kaptak béremelést. Az üdülési szabadságnak a fennálló rendelet értelmében megszabott mértékét fogadták el. A bánya vezetősége megígérte, hogy a sztrájkban való részvételnek senkire sem lesz hátrányos következménye. Egy rendőrségi jelentés szerint a "bérmozgalom nem is annyira gazdasági, mint inkább politikai jellegű volt".^{262/}

Az 1937-es sztrájkok után a DGT terroruralmat valósított meg, a bányászok mozgalma teljesen visszaesett. Tolnai József 1938 tavaszán felülről jövő kezdeményezése sikertelenül végződő akciót indított a bányamunkások között.

1938. április 3-án a Pécskörnyéki szakszervezeti vezetők egy részét értekezletre hívta meg Pécsre. Az értekezleten megjelent szakszervezeti vezetők nagy része olyan bányamunkásokból tevődött össze, akiket az 1937-ben lezajlott föld alatti sztrájkokkal kapcsolatban a DGT vezetősége elbocsátott. Ezek a volt bányamunkások közölték Tolnaival, hogy a bányászokat csak úgy lehetne ismét szakszervezetbe tömöríteni, ha sikerülne részükre a szakszervezet kezdeményezéséből béremelést kivívni.

Az értekezlet után Tolnai április 7-én a szakszervezetbe tömörült bányamunkások nevében, a közszükségleti cikkek árának állandó emelkedésére hivatkozva, béremelési kérvényt nyújtott be a DGT bányagazgatóságához. Kérte a jelenlegi szakmá- és órabérkeresetek felemelését. A DGT igazgatósága a kérelmet elutasította azzal, hogy "tudomása szerint a vállalat munkásai a béremelési kérelemtől távol állanak, s az alkalmazottaknak csak igen kis töredéke tartozik már a szociáldemokrata szakszervezetekhez". Közölte a bányagazgatóság Tolnaival azt is, hogy "munkásaikkal a bér- és munkaviszonyaikra vonatkozóan felmerülő ügyekben közvetlenül tárgyalnak, ezért ilyen kérdésekben a szakszervezeti vezetőséggel még csak tárgyalásokba sem bocsátkoznak".^{263/}

A felsőgalla-tatabányai helyi csoport 20 éves jubileumi közgyűlésén Jelinek Ferenc kifejtette a szakszervezet programját: a munkabérek rendezése, a 8 órás munkaidő visszaállítása, emberi bánásmód, nyugbérpénztári reform, a szervező munka megindítása, a szakszervezet anyagi helyzetének megerősítése. A közgyűlésen felszólaló Kabók Lajos arról beszélt, hogy a bányamunkásság csak akkor könnyíthet helyzetén, ha a szervezetének erejével kiharcolja magának mindazt, amit eddig elvettek tőle és megtartja azt, amit sikerült kivívnia.^{264/}

A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. igazgatósága 1938-ban a hatóságok aktív közreműködése mellett, letörte a bányamunkások baloldali szervezkedését. 1938 második felében aztán az igazgatóság kihasználva a szakszervezetek felszámolása révén adódott helyzetet, a rossz üzletmenetre hivatkozva korlátozta a havi műszakszámot, az átlagos vājárbért pedig leszorította.^{265/} Az általános bérjavítás csak a második világháború kitörése idején történt meg, amikor először mutatkozott a salgótarjáni bányászatban munkáshiány. A munkaerőhiányt akkor elsősorban a katonai behívások, valamint az iparmedencéből történő elvándorlás okozta.^{266/}

1938 végének eseményéhez tartozik, hogy december 10-15-e között a csingervölgyi bányamunkások kérvényt nyújtottak be Meinhardt Vilmos vezérigazgatóhoz, amelyben kérték a rossz gazdasági helyzetre való tekintettel a karácsonyi segélyek kiutalását. A kérelmet az igazgatóság elutasította. Ezután a bányamunkások a szakszervezethez fordultak kérelmük elintézése végett. Jelinek Ferenc érintkezésbe lépett a bányai igazgatósággal, ahonnan azt a felvilágosítást kapta, hogy az igazgatóság megfontolás tárgyává teszi a kérelmet. Az igazgatóság azonban 1939. január 10-én a kérelmet ismét elutasította.^{267/}

A tárgyalt időszakban a szénkonjunktúra - kapcsolatban a gazdasági helyzet javulásával - maga után vonta a több munkaalkalmat. Megszűntek a kényszerszünnapok, emelkedett a bányászok keresete. Némileg javított helyzetükön az ún. szociális törvényhozás is.

9. Szakszervezeti mozgalom az 1937-1938-as években

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége 1937. február 1-2-án közgyűlést tartott. A köz-

gyűlésen összesen 20-an voltak jelen.

Heim József megnyitójában arról beszélt, hogy a szakszervezet ebben a nehéz politikai és gazdasági helyzetben is megállta a helyét. A Szövetség jelentését, melyet előzőleg a résztvevők írásban megkaptak Bertrand Antal terjesztette elő. A felszólalók általában a bányamunkásság nehéz gazdasági és szociális helyzetével foglalkoztak és a bányanyugbékék felemelésének szükségességét hangsúlyozták.

A Központi Vezetőség tagjai lettek: elnök: Heim József, alelnök: Princz Ferenc és Eibek Imre; jegyző: Szabó József VI., és Lippert Ernő; pénztáros: Wiborny Ferenc és Iró István; vezetőségi tagok: Pernecker István, Temesi András, Kovács András, Wirth Aladár, Sterl József, Barabás Ferenc, Neuschl János; felügyelőbizottsági tagok: Orosz Márton, Hofstädter Lőrinc, Bősz Antal, Till József és Szekeres András ; vezetőségi póttagok: Wertike István, ifj. Verbovszky József, Wikipil Rudolf, Dorn György, Kovács Rizsó Sándor, Keszler István, felügyelőbizottsági póttagok: Körösty Mihály, Benyőcs József, Gaszsteiger József és Kecskés Komár János.

A közgyűlés szó szerint megismételte az 1935-ben hozott határozatokat, melyek sem akkor, sem most nem voltak alkalmasak arra, hogy a mozgalmat előrevigyék. Teljesen formális közgyűlés volt, mely szinte kizárólag csak az új vezetőség megválasztására korlátozódott.^{268/}

A közgyűlés tükrözte azt a tényleges helyzetet, mely akkor a bányászszakszervezeti mozgalmat jellemezte. A mozgalom ellanyhult, a szakszervezeti tagok száma csökkent, a bányavállalatok terrorja és a hatósági üldözés még tovább fokozódott. A különböző jelentések viszont a KMP aktivitását jelezték.

A Kommunisták Csehszlovákiai Pártjának füleki kerületi bizottsága érintkezést keresett a salgótarjáni és környéki munkásokkal, hogy közöttük kommunista szervezkedést indítson. A mozgalom megindításához különösképpen kedvezőnek kínálkozott a határon levő macskalyuki kőbánya, amelynek egy része Csehszlovákiába, másik része pedig Magyarországon /Somoskőujfalu határában/ van. A cseh területen levő bányába kb. 200-250 magyarországi munkás járt át naponta dolgozni. Ebben a bányában dolgozott a KCSP funkcionáriusa, Bandur Gyula is. Bandur irányítása mellett Valasek József somoskői kőbányász Karancsalja, Baglyasalja, Somoskő, Somoskőujfalu és Zagyva községekben kommunista helyi bizottságot szervezett. A rendőrség tudomást szerzett a megindult szervezkedésről és több munkást őrizetbe vettek. A nyomozás során 9 munkást letartóztattak, ebből 4 ellen állam- és társadalmi rend elleni büntetssel párosult hűtlenség miatt indult eljárás, ezek a kémelhárító osztályra kerültek, 5-öt pedig átadtak a budapesti ügyészségnek. Ezenkívül még 24 munkás ellen indult eljárás.^{269/}

A KMP vidéki agitációjában a bányamunkásság megszervezésére fektette a főszólt. A KMP-nek a bányamunkások szervezését irányító területi bizottsága utasította tagjait, hogy a lakóhelyükön levő legális pártszervezetekben és kulturintézményekben rendezendő előadások, vitaesték, kirándulások, sakk- és sportversenyek leple alatt igyekezzenek munkatársaik rokonszenvét megnyerni, s közöttük a kommunista nevelőmunkát fokozni.

Néhány bányatelepen a terror eszközeivel sikerrel akadályozták meg a szakszervezeti élet megindulását. Így maradt eredménytelen a szászvári és nagymányoki bányatelepeken megindított szakszervezeti szervezkedés. Ezeken a bányatelepeken a bányavezetőség mindennemű szervezkedéstől vissza-

tartotta a munkásokat. A pécsi IV. csendőrkerület nyomozó alosztály parancsnokának jelentése a szászvári szervezkedéssel kapcsolatban szintén megállapítja: "... a bánya munkássága a bánya vezetősége által oly szigorú ellenőrzés alatt áll, hogy a legcsekélyebb agitáció esetén az illető szanálva lenne." A Tolna megye területére eső bányavidéken hasonló volt a helyzet.^{270/}

1937. március 1-től kezdve a Szakszervezeti Tanács megszüntette a pécsi bányász-kerületi titkárságot. A szervezési munka azonban tovább folyt. Tolnai József arra törekedett, hogy szociáldemokrata pártszervezeteket alakítsanak a Pécs vidéki bányatelepeken. Utasította a bányatelepeken működő szakszervezeti helyi csoportok vezetőit, hogy a pártszervezeti mozgalomban a bányamunkásokon kívül vonják be a falusi ipari- és földmunkásokat is.^{271/}

A salgótarjáni bányaigazgatóság által január 28-án a bányamedence Rau-aknáján kifüggesztett szakmánybéreket szabályozó hirdetményt a bányászok meglelégedéssel vették tudomásul. Január 31-én a helyi szakszervezet gyűlést tartott, amelyen Bertrand Antal, Németh Alajos és Princz János fokozott szervezkedésre és összetartásra buzdították a munkásságot és azt hangoztatták, hogy az elért béremelést a Szociáldemokrata Pártnak köszönhetik. A salgótarjáni bányamedencében 1937 tavaszán a szakszervezeti mozgalom fellendült. Általában a bányavidékeken felélénkült szakszervezeti mozgalom a pécsi sztrájkokkal állt összefüggésben. A szociáldemokrata szakszervezeti csoportok vezetői április 4-én vezetőségi ülést tartottak. Az értekezleten Horváth István /Tuki/, a bocsárlapujtői helyi csoport elnöke beszámolt arról, hogy a helyi csoport taglétszáma 259-ről 281-re emelkedett. A karancsaljai helyi csoport elnöke pedig közölte, hogy Karancsalján 20 bányamunkással dalárdát alakítottak. A karancsaljai

szociáldemokrata szakszervezeti bányászok dalkörének ünne-
pélyes bemutatkozása május 2-án a salgótarjáni munkásotthon-
ban volt. Ez alkalommal Pajor Oszkár, a Magyarországi Mun-
kás Dalegyletek Szövetségének főtitkára azt hangoztatta,
hogy "a munkás dalárdában betanított énekek szociális szem-
pontból igen fontosak, mert dolgozó társaik szociális érzel-
meit felébresztik, a csüggedőket bátorítják".^{272/}

A fellendülő mozgalmat azonban a bányai igazgatóság
a hatóságok közreműködésével, a mozgalom vezetőinek elbocsá-
tásával felszámolta. A salgótarjáni szénmedence munkahelyein
rend és nyugalom uralkodik. "A temető rendje és nyugalma,
a bérek is a bányatársulat szempontjából megfelelőek..."^{273/}
- írta a Népszava.

Rónai Sándor a miskolci pártszervezet titkára szer-
vező utjairól beszámoló jelentéséből kiderül, hogy Sajó-
szentpéteren sem a pártnak, sem a szakszervezetnek semmi
kapcsolata nincs. Itt három üvegyári munkással és két bá-
nyással beszélt, "de megdöbbenő az a politikai tájékozat-
lanság, amit ezeknél tapasztaltam". Ennek ellenére Rónai an-
nak a véleményének adott kifejezést, hogy van talaja itt a
mozgalomnak.^{274/}

Alsógallán és Tatabányán a korábbi években a helyi
csoport mintegy 200-300 főnyi rendszeresen tagdíjat fizető
tagsággal működött. A bánya vezetőinek a helyi csoportok mun-
kájával kapcsolatban az volt az álláspontja, hogy amíg ve-
szélytelen módszerekkel működnek s az összmunkássághoz képest
igen csekély a létszámuk, addig tevékenységüket nem akadá-
lyozzák. Ugy gondolták, hogy jobban szem előtt tarthatják
a szervezetet, ha nyilvánosan működik, s az elégedetlenkedő
munkásokat a legális szervezetben inkább megfigyelhetik.
1937. tavaszán a felsőgallai helyi csoport elhatározta,

hogy fokozott szervezési kampányt indít Felsőgalla, Tatabánya, Alsógalla és Bánhida községekben. A mindjobban erősödő szociáldemokrata agitáció eredményeként 190-200 főre emelkedett Felsőgallán a párt tagjainak száma. A hatósági ellenőrzés elkerülése végett az újonnan beszervezett tagokról nem vezettek névjegyzéket, hanem számozott kimutatást, melybe a tagok neve helyett egy törzsszámot jegyeztek be, s az illető tagsági könyvét is ezzel a számmal jelölték meg.^{275/}

Az SZDP felsőgallai kerületi titkársága 1937. március 7-én tartott végrehajtó bizottsági ülésén úgy határozott, hogy az idei pártgyűlésre nem küldenek küldöttet. A végrehajtó bizottság indokolása szerint: "Mélyenjáró súlyos okai vannak a meghozott nemleges határozatnak ugyannyira, hogy sokkal egészségesebb megoldás nem képviseltetni küldöttel magunkat a pártkongresszuson." Az ott levő problémákat jelzi, hogy a végrehajtó bizottság április 11-én tartott ülésén Jelinek Ferenc bejelentette titkári tisztségéről való lemondását és távozását a végrehajtó bizottságból. Borbély Jánosnak, a végrehajtó bizottság elnökének az SZDP titkárságához írt leveléből /1937. április 28./ kiderül, hogy a vezetőségben nagyok voltak az ellentétek. Jelinek Ferenc lemondásával megkezdődött vita "veszekedéssé" fajult.^{276/}

Az SZDP központi vezetősége a vidéki szervezkedés fokozása érdekében nagy számban terjesztette a nincstelen falusi dolgozók között a "Program és valóság" és "A bányamunkások sorsa a föld alatt és föld felett" című szociáldemokrata füzeteket. Felsőgallán a helyi csoport helyiségében március 15-én műsoros estélyt rendeztek, melyen mintegy 4-500-an vettek részt. Az előadás alatt ezeket a propagandafüzeteket osztogatták. Szabó Ferenc felsőgallai újságkihordót az ottani őrsként járóre március 17-én tetten érte, midőn a napilapokon kívül, "A bányamunkások sorsa a föld alatt

és a föld felett" és a "Mit kell tudni a bányanyugbér biztosításáról" című szociáldemokrata füzeteket a felsőgallai bányamunkások között hatósági engedély nélkül terjesztette. Takács József bódéi /Veszprém m./ lakos címére a párt központi vezetősége postán március hó közepén 6 kg-os csomagban szociáldemokrata agitációs füzeteket küldött, hogy a füzeteket az ajka-csingervölgyi bányászok között terjessze.^{277/}

Németh Lajos salgótarjáni szociáldemokrata pártelnök március 14-én nagymennyiségű szociáldemokrata röpiratot és agitációs füzetet adott ki a karancsaljai helyi csoportnak, hogy a füzeteket a bányamedence területén terjesszék. Hasonló célból Tolnai József április 7-én 540 darab szociáldemokrata agitációs füzetet adott át Raub János vasasi szociáldemokrata szakszervezeti elnöknek. Raubtól a vasasi csendőrség a füzeteket elkobozta. A csendőrség 1937 áprilisában Lukács Balázs berentei lakásán házkutatást tartott azon a címen, hogy fegyvereket keresnek, de már a keresés közben azt kérdezték Lukácstól, hogy hol vannak a prppagandafüzetek. A házkutatás során néhány példányt találtak is nála, és engedély nélküli röplapterjesztés címén eljárás indult elene.^{278/}

A komlói szakszervezeti vezetőség 1937. június 3-án elhatározta, hogy a szakszervezet valamennyi tagja belép a komlói Bánya Otthon Egyesületbe. Rendőrségi "bizalmas értesülés" szerint azonban azok közül a komlói bányamunkások közül, akik a szakszervezetből léptek be az ottani Bánya Otthon Egyesületbe, egyesek titokban továbbra is tagjai maradtak a szakszervezetnek. Ezek a havi tagsági díjat Pécssett fizetik.^{279/}

A DGT bányatelepein levő szakszervezetek taglétszáma csökkenően volt. Vasason a szakszervezet tagjai közül

junius 1-én csak hatan fizették be a tagsági díjat. Hosszúhetény községben a szakszervezet taglétszáma 35-ről 8-ra, a pártszervezet tagsága pedig 48-ról 16-ra csökkent. Egy jelentés a szakszervezeti mozgalomnak a hanyatlását annak a körülménynek is tulajdonítja, hogy Tolnai József és Bertrand Antal között ellentétek vannak a Pécs vidéki bányatitkárság megszüntetése miatt. Tolnai állítólag kijelentette, hogy addig egy lépést sem tesz a bányamunkás szakszervezet érdekében, míg a Szaktanács vissza nem helyezi állásába Lovas Ferenc bányásztitkárt. A helyi párttitkárság személyi egyenetlenkedései, valamint az a körülmény, hogy a vezetők egymással versengve tulzott ígérek hangoztatásával izgatják a munkásságot, gyöngíti a szakszervezet erejét.^{280/}

Az SZDP és a Szakszervezeti Tanács a Pécs vidéki és általában az országos bányamunkás szervezkedés fokozása végett Pécs székhellyel ismét szociáldemokrata bányásztitkárság felállítását vette tervbe. A KMP a Szociáldemokrata Pártban helyet foglaló kommunista vezetők révén bekapcsolódott az indított erőteljesebb országos szervezkedésbe. A KMP ez uton kívánta főként a vidéki ipari és bányatelepi munkásokat a mozgalma számára megnyerni és szervezeteiket a jobboldali szervezetekkel szemben életképessé tenni.^{281/}

Peyer Károly és Tolnai József a pécsi bányásztitkárság élére 80 pengő havi fizetéssel Pernecker István volt vasasi, Belgiumban dolgozó bányamunkást szemelte ki. Levélben kérték fel, hogy vállalja el a megbízatást. Pernecker Istvánt a DGT igazgatósága föld alatti bányászsztrájkból kifolyólag bocsátotta el. Jelentős része volt már az 1934. évi föld alatti bányászsztrájk előkészítésében is és általában előljárt a szakszervezeti agitációban. 1937. nyarán vándorolt ki Belgiumba. Pernecker István személyében ismét olyan vezető került a Pécs vidéki szociáldemokrata szakszer-

vezeti bányászok élére, aki mozgalmi tapasztalatokkal rendelkezett, a munkások körében jó hírnévnek örvendett, így kinevezésével a Pécs vidéki bányamunkás mozgalom fellendülésével lehetett számolni. A kinevezendő bányásztitkárral kapcsolatban Tolnai József november 8-án kijelentette, hogy a bányásztitkár nem Bertrand Antalnak, hanem közvetlenül Peyer Károlynak lesz alárendelve, és a Pécs vidéki bányászszakszervezetek közvetlenül a Szakszervezeti Tanácshoz fognak tartozni, mert Bertrand nemtörődősége miatt már háromszor züllöttek szét itt a szakszervezeti csoportok, s ezt a jövőben meg akarják akadályozni.^{282/}

A Szakszervezeti Tanács november 15-én Budapesten a bányamunkások megszervezésének az előkészítése végett országos bányamunkás értekezletet tartott, amelyre az ország összes bányatelepeinek munkásküldötteit meghívták. Az értekezletre rendőrhatósági engedélyt nem kértek. A következők vettek részt: Princz Ferenc a salgótarjáni, Pusztai Ernő a mizserfabányai, Orosz Márton a nagybátonyi, Haász József a dorogi, Temesi /Tenk/ András a tatabányai, Wiborny Ferenc a brennbergbányai, Heim József a mecsekszabolcsi, Tolnai József a Pécs környéki bányamunkások képviselőjében, a borsodi bányamunkásokat pedig Bánvölgyi Róbert, a Rudolftelepi szociáldemokrata szak- és pártszervezet vezetője képviselte. Jelen voltak az értekezleten a baglyasaljai, a tokodi, a sárisápi bányamunkások küldöttei is.

A Szakszervezeti Tanács részéről Peyer Károly, Gál Benő, Szakasits Antal, Kaból Lajos, Csapó Sámuel és Pajor Rudolf, a Népszavától pedig Linhardt Antal vettek részt az értekezleten.

Peyer Károly felszólalásában élesen kikelt a vidéki helyi csoportok vezetőségei ellen, azért, mert a ta-

gok megszervezésével és a tagdíjak beszedésével alig törődnek, így a szakszervezet oda jutott, hogy a beszédett tagdíjakból egyetlen tisztviselőt sem képes eltartani. Peyer különösen kifogásolta a Bányamunkás Szövetség titkára, Bertrand Antal működését, akit ennek folytán titkári állásából azonnali hatállyal el is mozdítottak.^{283/}

Bertrand Antal leváltását a szakszervezet vezetősége is javasolta, de sorsát végül a Pécs környéki szakszervezeti csoportok felbomlása pecsételte meg. Bertrand nem jó munkát végzett, ezért is hívták össze az újraszervezéssel foglalkozó értekezletet. Bertrand korábban pécsi vájár volt, s a Pécs vidéki bányák munkásai, akik a szakszervezet tagságának döntő többségét tették ki, elnézték hibáit és tétlenségét. De 1937 őszén, amikor a pécsi bányászok zöme otthagya a szakszervezetet, Bertrandnak mennie kellett. Csenőrségi jelentések szerint kiválása a szakszervezetből botrányos jelenetek között zajlott le. Sokan nyíltan azt hangoztatták, hogy Bertrand a szakszervezet pénzéből több ezer pengőt elsikkasztott. Peyerék nem kockáztathatták meg, hogy a párt ügyeit jól ismerő Bertrand ellen rendőrségi feljelentést tegyenek, s inkább agyonhallgatták üzelmeit.^{284/}

A bányatelepek küldöttei passzivitásukat azzal indokolták, hogy a vállalatok vezetősége a szervező tevékenységet végző munkásokat elbocsátotta, akik így keresetüket elvesztve sokszor a legnagyobb nyomorba jutottak. A dorogi és baglyasaljai küldöttek rámutattak arra is, hogy a Szakszervezeti Tanács, a Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége és a Szociáldemokrata Párt vezetősége soha nem tett semmit annak érdekében, hogy új munkaalkalmat szerezzen részükre, sem anyagi támogatásban nem részesítették őket, így érthető, ha a munkások nem vállalkoznak a szak- vagy párt-szervezeti mozgalom vezetésére. Kérték a Szakszervezeti Ta-

nácsot, a Bánya Szövetségét és a párt vezetőségét, nyújtson biztosítékot arra, hogy ha a munkások párt- vagy szakszervezeti tevékenység miatt állásukat veszítik, új állást vagy anyagi támogatást biztosítanak részükre. A felszólalásokra Kabók Lajos, Gál Benő és Pajor Rudolf azt válaszolták, hogy ezt anyagi lehetőség hiányában teljesíteni nem tudják.

Az értekezlet a következő határozatot hozta:

1. A salgótarjáni munkásotthonban a Salgótarján és vidéki, a felsőgallai munkásotthonban a tatai szénmedence, a miskolci vasmunkás otthonban a Borsod vármegyei és a pécsi munkásotthonban a pécsi és környéki bányamunkások bevonásával kerületi értekezletet tartanak. Ezeken az értekezleteken beszélik meg a szak- és pártszervezkedés részleteit. Erre vonatkozólag az értekezlet két tervet fogadott el:

a/ A szak- vagy pártszervezeti helyi csoportok vezetőit központi funkcionárius keresi fel és a helyi csoport vezetője által már előre értesített 5-6 megbízható szak- vagy pártszervezeti taggal, a hatóság tudta nélkül, a szervezkedés részleteit megbeszélik.

b/ A párt- vagy szakszervezeti tagok közül a központi funkcionárius és a helyi csoport vezetője ugyanakkor kiválasztanak olyan tagokat, akik teljesen megbízhatók, és azokat házi agitációval bizzák meg. Ezeknek a tagoknak lesz a feladata a párt- és szakszervezeti járulékok beszedése is.

2. A tatai szénmedence, valamint a dorogi és tokodi szénbányák munkásai között kifejtendő agitációt Budapest közelsége miatt, központi funkcionáriusok végzik.

3. Ilyen értelmű utasítást adnak ki az ország

összes bányamunkás szakszervezeteinek, a szervezkedésre vonatkozó utasítás részleteit pedig később dolgozzák ki.^{285/}

A szakszervezet adminisztrációját Bertrand távozása után beolvasztották a vasasszakszervezet apparátusába, a bányászügyek intézésére a vasasok Magdolna utcai székházában egy szobát biztosítottak.

A Bányamunkás Szövetségének elnöksége december hó 3-án ülést tartott. Az ülésen részt vettek: Peyer Károly, Szakasits Antal, a vidékiek részéről: Tolnai József, Heim József és Pernecker István Pécsről, Orosz Márton Nagybátonyból és Salgótarjánból egy küldött. Az értekezlet tárgyát a Bányamunkások Szövetsége központi titkári állásának betöltése képezte.^{286/}

A központi vezetőség 1938. január 21-i ülésén behatóan foglalkozott a szakszervezet tevékenységével, és arra a megállapításra jutott, hogy a szakszervezet vezetésében a hatékonyabb szervező munka érdekében megfelelő változásokat kell végrehajtania. A szakszervezet működésének mindenre kiterjedő és alapos vizsgálata alapján az 1937. november 15-én leváltott Bertrand Antal titkár helyére 1938. február 1-től Jelinek Ferencet bízták meg. Egyidejűleg a pécsi kerületi bányásztitkári teendők ellátására - a korábban hozott határozatnak megfelelően - Pernecker István kapott megbízást. A központi vezetőség ülésén Szakasits Antal vázolta a szakszervezet új programját, megemlékezett az alapszabályok jóváhagyásának 20 éves jubileumáról és bejelentette, hogy a Bányamunkás ezentul rendszeresen fog megjelenni.^{287/}

A szakszervezet ebben az időben igen súlyos anyagi gondokkal küzdött. Mindössze 300 pengő tagsági díj folyt be havonta. A szakszervezet anyagi helyzetének rendezése és

az agitációs költségek fedezése végett Peyer indítványára 10 000 pengő kölcsönt vettek fel a Szakszervezeti Tanácstól a Bányamunkás Otthon ingatlanaira. Ezt az összeget a Törekvés Takarékpénztár folyósította a szakszervezet részére.

1938-tól Jelinek Ferenc irányításával és vezetésével újabb kísérletek történtek a bányászok szociáldemokráta alapon való szervezésére. Ezek a próbálkozások lényeges változást a korábbi taglétszám tekintetében nem hoztak. Jelinek Ferenc szakszervezeti titkárrá választása után rendszeresen felkereste a falvak bányászait, elbeszélgetett velük, ismertette a kül- és belpolitika főbb kérdéseit, agitációs anyaggal látta el a bányászokat. A rendőrség bizalmas értesülése szerint: "Jelinek Ferenc igen nagy hatást tud gyakorolni a bányamunkásokra, s számolni lehet azzal, hogy agitációja révén a szakszervezetek újból meg fognak erősödni."^{288/}

1938. január végén a szakszervezet vezetősége értesítette a helyi csoportokat, hogy a Bányamunkás februárban újból megjelenik. A szaklappal kapcsolatosan a KMP irányító szervei utasították az ország bányatelepein lakó tagjaikat, hogy a szakszervezetekkel együttműködve igyekezzenek azt népszerűsíteni, a bányászszakszervezetet ismét naggyá tenni és fokozzák a bányászok nyilas-, fasiszta- és háborúellenes hangulatát. A lap felhívta a bányamunkásokat: teljesítsék kötelességüket és lépjenek be a szakszervezetbe.^{289/}

A salgótarjáni szakszervezet a Bányamunkás propagálására fekteti a fő súlyt - jelentette 1938. március 31-én a csendőrség nyomozó osztályparancsnoksága. A vezetőségnek az a véleménye, hogy a sajtó díjtalan terjesztésével ugyanazt a célt érik el, mintha gyűléseket, értekezleteket tartanának központi kiküldöttekkel, mert a Bányamunkás lapban olyan cikkeket jelentetnek meg, amelyeknek olvasásával a munkásság megkapja a szükséges felvilágosításokat. Szakasíts

Antal 1938 februárjában a Bányamunkásból 1500 példányt vitt személyesen a salgótarjáni pártszervezet részére, s azt Neuschl János, a salgótarjáni helyi csoport vezetőségi tagja továbbította a szénmedence területén működő pártmegbízottak címére, hogy azt a bányamunkásság között díjtalanul terjesszék. Emiatt a rendőrség kihágási eljárást indított Neuschl János ellen. ^{290/}

Pernecker István január elején megkezdte tagtoborzó tevékenységét, de csak kevés eredményt ért el, pedig igyekezett feladatának minden erővel eleget tenni. Pernecker még éjjel is eljárt a munkásokhoz beszélgetni, de a bányászok többsége tartózkodott a Perneckerrel való találkozástól, mert attól féltek, hogy emiatt a DGT elbocsátja őket. Ilyen légkörben munkája nem lehetett eredményes. Ezért Pernecker a beszervezettek nevét titokban tartotta, nehogy a DGT igazgatóságának tudomására jusson. Pernecker István a maga részéről valóban mindent elkövetett a DGT Pécs vidéki bányatelepein a bomlásnak indult szakszervezetek taglétszámának növelése érdekében és nem rajta mulott, hogy munkája nem volt eredményes. Vasason a szakszervezetnek január hóban tagsági díjat fizető tagja nem volt, Hosszuhetényben 5, Somo gyon pedig csupán 4 bányamunkás fizetett tagsági díjat. Mecsekszabolcson 21 fizető tagja volt a szakszervezetnek. Pernecker István minden nehézség ellenére folytatta tevékenységét a Pécs vidéki és komlói bányatelepeken foglalkoztatott bányamunkások megszervezése érdekében. A komlói bányatelepen sikerült is több bányászt a mozgalom számára megnyernie, azonban ezek is csak titokban csatlakoztak a szakszervezethez, a nyilvánosság előtt nem mertek szerepelni. ^{291/}

A szakszervezetekben helyet foglaló kommunista érzelmű munkások célul tűzték ki a szakszervezetek megerősítését. Egy rendőrségi jelentés szerint a KMP vezetői egyik legutóbbi megbeszélésükön megaláztatással állapították meg,

hogy a párt- és szakszervezetekben működő tagjaik az alig 1-2 éves együttműködés eredményeként igen sok helyen vezető pozícióba kerültek. A kommunisták tehát az illegális munka mellett felhasználták az SZDP és a szakszervezetek által adott legális lehetőségeket is. ^{292/}

A salgótarjáni kerület bányamunkásainak küldöttei 1938. február 13-án jöttek össze értekezletre. A Szakszervezeti Tanács képviselőjében megjelent Szakasits Antal bemutatta a szakszervezet új titkárát, Jelinek Ferencet. Az előadást követő vitában felszólaltak a nagybátonyi, mizserfai, karancsaljai, kisterenyei és bocsárlapujtői küldöttek. A kerületi értekezlet célja: a bányamedence területén foglalkoztatott bányászok között az agitáció fokozása. ^{293/}

A háborút megelőző években Nógrád megyében is tért hódított a szélsőjobboldali nyilas mozgalom, de 1938-ig a munkáslakta vidéken említésre méltó eredményeket a nyilasok nem tudtak felmutatni.

1938-ban a salgótarjáni szénmedencében a bányász-szakszervezetnek kilenc helyi csoportja működött 366 taggal. Valamennyi csoport a nagyobb bányásztelepüléseken tevékenykedett, így Salgótarjában, Zagyvapálfalván, Baglyasalján, Bocsárlapujtőn, Karancsalján, Kazáron, Vizsláson, Kisterenyén és Nagybátonyban. A szélsőjobboldal előretörése nagymértékben megnehezítette a kommunistáknak a szakszervezetben végzett munkáját. Mindenekelőtt a politikai kérdéseket kellett megmagyarázni a szakszervezetek tagságának és egyúttal leleplezni a nyilasok nemzet- és munkásellenes tevékenységét. "Azt kellett a munkássággal megértetni - Neuschl János nyugdíjas bányász szavaival élve -, hogy nincs külön ut, csak egyetlen ut van, s ez a proletárok nemzetközi összefogása, amelyhez a szakszervezeti mozgalmon keresztül lehet eljutni, amelyen minden jószándékú, becsületes munkásembernek haladnia

kell".^{294/}

Miskolcon 1938. március 6-án az SZDP kerületi értekezletet tartott, melyen a bányászközségek közül Berente, Királd és Ózd képviseltették magukat. Rónai Sándor kerületi titkár jelentése szerint 75 meghívót küldött ki, melyből egy jött vissza, tehát a többi megkapták, mégis csak 26 község képviseltette magát. Ennek magyarázatát abban látja, hogy az embereknek nincs pénzük vonatra, azonkívül tekintélyes részük nem lakik a vasutvonal mentén, így csak gyalog, illetve akiknek van kerékpáron tehetnék meg az utat. Az értekezleten K.Puskás János bányász segítséget kért, hogy Királdon helyi csoportot alakíthassanak, Lukács Balázst /Berente/ pedig a megyei intézőbizottságba választották. A kerületi értekezletre parasztruhába bujtatott detektív is beférkőzött. Ezt abból állapították meg, hogy amikor a megjelentek névsorát összehasonlították a meghívottak névsorával, találtak a megjelentek között Tiszalucról egy Ozorai András nevűt, aki viszont a meghívottak között nem szerepelt. Nem is szerepelhetett, mert Tiszaluc Zemplénben van, és csak Borsod megyéieket hívtak meg. Mint később kiderült, Ozorai Andrást Tiszalucon senki sem ismerte.^{295/}

Tatabányán a szakszervezet fennállásának 20. évfordulója alkalmából április 24-én ünnepséget rendeztek, mellyel megindították a politikai munkát a bányamunkásság beszerzésére. A helyi csoport közgyűlésén több száz bányász előtt Jelinek Ferenc azt hangoztatta, hogy a szén ára elég magas ahhoz, hogy a bányavállalat emberségesebb bért biztosítson a bányászoknak. A MÁK helyi képviselői - amikor értesültek a helyi csoport terveiről - nem késlekedtek a maguk részéről mindent megtenni a szervezkedés megbénítására.^{296/}

A szénmedence szociáldemokrata munkásai a kul-

turműsorokat használták fel arra, hogy összejöveteleket tartassanak, és ezt a helyi hatóságok időnként engedélyezték is. Így a tatai járás főszolgabirája engedélyezte Felsőgalla községben a Bányamunkásokotthonban ismeretterejesztő előadás megtartását. A vetítettképes előadás a modern technika csodáit mutatta be. Március 15-én este műsoros ünnepély volt. Műsoron szerepelt Zágon István "Az okos lepke" és Békeffy László "Fogadás" c. egyfelvonásos szindarabja, továbbá Petőfi Sándor "A Nép", "A bilincs" és "Az erdélyi hadsereg", valamint Szakasits Árpád "A tűzben új évszázad izzik" c. verse. Majd a főszolgabíró jóváhagyólag tudomásul vette a helyi csoportnak azt a bejelentését, hogy május 1-én /vasárnap/ délelőtt 9 órától este 9 óráig tartó zenés kirándulást tarthassanak. A határozat szerint azonban "ott semmiféle politikai vonatkozásu, vagy általában semmiféle előadás vagy szavalat nem tartható".^{297/}

A brennbergbányai helyi csoport február 20-án tisztújító gyűlést tartott. A gyűlés szónokai voltak Buchinger Manó országgyűlési képviselő, Udvaros István győri kerületi párttitkár és Wyborny Ferenc, a helyi csoport elnöke. Buchinger német nyelven, Udvaros magyar nyelven a munkásság összefogásáról, a földreformról, a választójogi törvénytervezetről beszélt. Wyborny Ferenc azt javasolta, hogy forduljanak a miniszterhez és kérjék, hogy a bányamunkásoknak adják meg 5 év után a 8 napos, 15 év után pedig a 14 napos fizetett szabadságot, valamint a nyugdíjkorhatárral kapcsolatos szolgálati időt 40 évről 35 évre szállítsák le.^{298/}

Jelinek Ferenc és Pernecker István kerületi bányásztitkár felhívta a Pécs vidéki bányatelepeken dolgozó párt- és szakszervezeti vezetők figyelmét arra, hogy a munkásság szervezését feltűnés nélkül folytassák. Jelinek és Pernecker Mázán, Szászváron, Nagymányokon és Komlón is megindították a

szervezést a bányászok között. Az agitáció fokozása végett a szakszervezet statisztikai adatok gyűjtését is megkezdte. Ezzel kapcsolatosan kérdőíveket bocsátottak ki, amelyeken a munkaidő és kereseti viszonyok mellett arra a kérdésre is feleletet kértek, hogy a Bányamunkás című lap megjelenése óta hány új tagot szereztek a szakszervezetnek. A lakóhelyük szerinti bányatelepen mikor a legalkalmasabb gyűlést tartani, és kik azok, akik a gyűlés bejelentését vállalják.^{299/}

Ausztria német megszállása következtében a DGT régi vezetőit eltávolították. Fey őrnagy elnök öngyilkos lett, Korwik vezérigazgató pedig megszökött. A DGT-t a Hermann Göring konszern olvasztotta kereteibe. E változást követően a DGT a náci pángermán propaganda egyik hazai bázisává vált. A DGT Pécs vidéki bányatelepein megindult a munkásság szervezése a hungarista mozgalomba, és pedig a DGT bécsi vezetőségének erkölcsi és anyagi támogatásával. A jó munkahelyek kiosztásával, béremelés ígéretével igyekeztek megerősíteni a nemzeti szocialista szervezeteket.

Április 10-én tartotta a szakszervezet hosszúhetényi csoportja évi rendes közgyűlését. A közgyűlésen kb. 70-80 helyi csoportbeli tag vett részt. A gyűlésen Jelinek Ferenc ostromozta a bányamunkásokat, mivel az utóbbi időben nem érdeklődnek a saját sorsuk iránt, ellanyhult a szakszervezetbe való tömörülés, csak a vezetőséget kritizálják, urrá lett a vele szemben való elégedetlenség és bizalmatlanság. Nincs meg az összetartás, az egymás megbecsülése - mondotta -, munkás a munkás ellen szegődött akkor, amikor a mai elviselhetetlen kereseti és megélhetési nehézségek közepette éppen a legnagyobb szükség lenne arra, hogy a bányamunkások, akiknek sorsa az összes ipari munkások között a legrosszabb, egy emberként összefogjanak és álljanak a szakszervezeti vezetőség mellett. A bányamunkások jogos sérelmei csak úgy

találnak orvoslást - hangsúlyozta Jelinek -, ha azokat a munkásság maga tárja elő és a megengedett törvényes keretek között az illetékes fórumok elé terjeszti. Statisztikai adatokkal bizonyította, hogy a Pécs vidéki bányamunkásság van a leggyengébben fizetve és a szociális állapotok itt a legrosszabbak. Sürgette a gyermeknevelés érdekében a családi pótlék bevezetését, a bányanyugbér felemelését és a szolgáltatási idő leszállítását kívánta. Felszólította a jelenlevő bányamunkásokat, hogy minél nagyobb számban tömörüljenek a szakszervezetbe, hogy ezáltal saját érdekeiket is minél nagyobb erővel tudják a vállalattal szemben érvényesíteni.

Tolnai József felszólalásában szintén összetartásra buzdította a munkásságot, a szakszervezetbe való tömörülésre szólította fel őket. Figyelmeztette a bányamunkásokat, hogy felelőtlen izgatóknak ne üljenek fel, nehogy ennek következtében ismét a közelmúlt szomorú sztrájkja következzen be. Ha a munkásság a jövőben kellő öntudattal és összetartással fog érdekei előmozdítása céljából együttműködni, több eredményt érhet el, mint a széttagoltságával és széthuzásával.^{300/}

Jelinek Ferenc áprilisban bejárta az ország bánya-telepeit, s felkérte a szakszervezetek tagjait, hogy írjanak levelet a különböző bánya-telepeken lakó bányász ismerőseiknek, hívják fel őket a szervezkedés fokozására, az időközben megszűnt helyi csoportok újbóli megalakítására. Jelinek ezután is a szünetelő bányamunkás szervezeteket kívánta életre kelteni. Ez azonban nem volt könnyű feladat. Az ajkai csingervölgyi bánya-telep munkásai azzal az indokolással voltak kénytelenek kitérni a szakszervezetbe való belépés elől, hogy "ha szervezkednek, úgy munkaadójuk el fogja bocsátani őket". Jelinek Ferenc felkérésére Horák Ferenc várpalotai bányász agitációba kezdett Várpalotán a Szociáldemokrata Párt

helyi csoportjának megszervezése érdekében. Horák Ferencnek 80 tagot sikerült is beszerveznie. Az alakuló gyűlés megtartását a fősztolgabiró azonban nem engedélyezte. A bányamunkások közötti szervezkedésről az igazgatóság is tudomást szerzett, és az agitációt folytató munkások közül kettőt elbocsátott, mire a bányászok a retorziótól félve kiléptek a pártból.^{301/}

A német fasizmus előretörése Magyarország politikai életében is jelentős jobbratolódást váltott ki. Ez az irányzat különösen megerősödött, amikor 1938. májusában Imrédy Béla kormánya került hatalomra. A belpolitikai helyzet tehát nem kedvezett a szocialista mozgalmaknak. Imrédy parlamenti bemutatkozó beszédében felosztatással fenyegette meg a szakszervezeteket, Bornemissza iparügyi miniszter pedig kijelentette, hogy a szakszervezetek vagy megváltoztatják álláspontjukat az osztályharcról és a nemzetköziségről, vagy el kell tűnniök a magyar közéletből.

A szakszervezet egyre inkább anyagi gondokkal küzdött. Annyira lecsökkent a szakszervezet taglétszáma és olyan kevés tagsági díj folyt be, hogy abból még a legszükségesebb kiadásokat sem tudták fedezni.

A különböző szintű hatóságok továbbra is akadályozták a helyi csoportok működését, taggyűlések tartását sokszor nem engedélyezték. A csolnoki helyi csoport július 31-ére taggyűlés tartására kért engedélyt, de e kérelmet az esztergomi eljárás fősztolgabirója elutasította azzal az indoklással, hogy a "kérvényben megjelölt helyiség nem alkalmas arra, hogy abban gyűlést tartsanak".^{302/} A felsőgallai helyi csoport 1938. november 6-án tartott vezetőségi ülésén elhatározta, hogy bált rendez, de a táncmulatság megtartását a helyi hatóság nem engedélyezte.^{303/}

Pécsett a szociáldemokrata Párt az őszi folyamán ismét megindította a szervezkedést a bányatelepeken. Tolnai a vasasi nemzeti szocialista szervezkedést "szalmaláng"-nak nevezte, és bizott abban, hogy a szakszervezetet a bányavidéken rövidesen életre tudják kelteni. Ez a remény azonban nem vált valóra, Pernecker István bányásztitkárt is elbocsátotta a párt, mert a tagok létszáma mindinkább csökkent. E csökkenést Pernecker gyengeségének tulajdonították. Raub Jánosnak ajánlották azután fel a Pécs vidéki bányásztitkárságot, de ő nem vállalta. Raub a felkérés előtt azzal tért ki, hogy a vasasi szénbányában akar dolgozni, és ha a bányásztitkárságot vállalja, akkor ott nem kap munkát. Raub a párttól - mivel munka nélkül volt - havi 60 P segélyt kapott, de mert a bányásztitkárságot nem vállalta, tőle a segélyt megvonták.^{304/}

A szakszervezet vezetősége Jelinek Ferenc titkár aláírásával szeptember 15-én körlevelet küldött a bányásztelepeken működő helyi csoportok vezetőinek és levelezőinek. A körlevélben foglaltak szerint: az állami beruházásokkal kapcsolatban a bányáiparban is megszorodott a munka. Egyes bányatelepeken az utóbbi két hétben már bányamunkáshiány mutatkozik. Ezt a körülményt kívánja a szakszervezet a bányászok megszervezésére felhasználni. Ezért felszólította a vezetőségi tagokat, hogy fogjanak hozzá a szervezéshez. A szakszervezet taglétszámának szaporodása után követelni fogják a szakmá- és órabérek felemelését, a 8 órai munkaidő bevezetését, az emberi bánásmódot, a bányanyugbér megreformálását, az üdülési szabadság rendezését és a betegbiztosítás átalakítását. Hangoztatja a körlevél azt is, hogy "a bányamunkások most ne féljenek, szervezkedjenek, a régiiek térjenek vissza, az öregek oktassák a fiatalokat, a fiatalok pedig tegyék meg a kötelességüket".^{305/}

Ez a körlevél is lényegében eredménytelen maradt. 1938 Őszen ugyan a Szociáldemokrata Párt Pécs vidéki szervezetei erőteljesebb szervezésbe kezdtek, s az újabb propaganda átmenetileg némi sikerrel is járt, ez azonban nem tudta megállítani azt a folyamatot, mely szerint "a párttagok egy része a párt célkitűzéseivel szemben közömbösséget mutat és attól sok esetben teljesen elfordul. Ez a jelenség a szélsőséges jobb oldali mozgalmak térfoglalásának tudható be". A belpolitikai helyzet is a nyilas demagógiának kedvezett, és a nyilasok más bányatelepeken is szervezkedést indítottak. A tokodi igazgatóság 1938. szeptember 1-én jelezte központjának, hogy az "un. hungarista mozgalomnak közvetlen környékén is vannak előretolt szervezői... főképpen a fiatalság huzódik az áramlat felé".^{306/}

Jelinek így minden igyekezete ellenére sem tudott ekkor a szakszervezet életében jelentősebb eredményeket elérni. A sikertelenség egyik oka, hogy Jelinek Peyer akarata ellenére nem szervezhetett sztrájkokat. Lehet, hogy Jelinek sem bízott a bányászok harci készségében, de lehet, hogy visszarettent egy komolyabb összezapás várható következményeitől. Azt mindenesetre tudta, hogy ezen az uton Peyerrel kerül szembe, és az adott körülmények között megmaradt a megszokott, régi agitációs módszerekénél. E mellett természetesen a sikertelenség okához egy sor negatív kül- és belpolitikai tényező is járult. Mindezek együttes hatására esett vissza a baloldali szervezkedés. Így történt azután, hogy 1938-ban a szakszervezet taglétszáma jelentősen csökkent és a rendszeresen tagdíjat fizetők száma még a 200-at sem érték el. 1938 végén a belügyminiszter betiltotta a szakszervezet lapjának, a Bányamunkásnak a megjelenését is, ezzel nagymértékben megnehezítette a szakszervezeti központi agitációt, valamint a helyi csoportokkal való kapcsolat fenntartását. A szakszervezet hireit a tagsággal részben körlevelek útján

részben a Népszaván és a Vas- és Fémmunkások Lapján keresztül közölte. Az SZDP elvesztette tömegeit, s a munkások bizalmát nehéz volt visszaszerezni, és a szakszervezeti mozgalom csak 1943-ra tudott újból számottevő tényezővé válni.^{307/}

IV.

A bányászati termelés alakulása 1939-1944

A magyar uralkodó osztályok területszerző imperialista céljaik megvalósítása érdekében csatlakoztak a német és az olasz fasizmushoz. Ez a politika átmeneti területgyarapodást hozott. 1938 novemberében az ugynevezett első bécsi döntéssel Magyarország megkapta Szlovákia déli, Magyarországgal szomszédos területeit. 1939 tavaszán részt vettek Csehszlovákia feldarabolásában, megszállták Kárpát-Ukrajnát. 1939. szeptember elsején a német náci csapatok megtámadták Lengyelországot, szeptember 3-án Anglia és Franciaország hadat üzent Németországnak - kitört a második világháború. 1940 augusztusában a második bécsi döntés alapján Magyarország megkapta Észak-Erdélyt. Teleki Pál miniszterelnök 1941. április 3-án történt öngyilkossága után, az ország Bárdossy László új miniszterelnök irányításával részt vett Jugoszlávia katonai megszállásában. 1941. június 22-én Németország megtámadta a Szovjetuniót, majd június 27-én Magyarország is csatlakozott a Szovjetunió elleni háborúhoz.

A haditermelés a nehézipar gyorsabb ütemű fejlesztését követelte meg, ami jelentősen növelte az ipar szén-szükségletét. A széntermelést a hadiüzemek szükségletei kielégítésének rendelték alá. A bányakapitalisták a háború kezdetétől nagy iramban fokozták is a széntermelést, azonban a szénbányák fokozott termelése sem volt képes kielégíteni az ipar szükségletét. A nehézségeket fokozta, hogy a Magyarországhoz csatolt részek széntermelése jelentősen kisebb volt, mint e területek szénfogyasztása. Így tehát a szénfogyasztás legnagyobb részét a korábbi országterület

szénbányáinak kellett fedezni. 1941-től a szénszükséglet és fogyasztás még nagyobb mértékben nőtt, s ezt a meglévő bányák és berendezések teljes kihasználásával sem lehetett már kielégíteni. Szükségessé vált tehát a beruházások és a termelés fejlesztése. A növekvő szénigény miatt gyorsították az üzemek gépesítését, javították a munka szervezését és annak intenzitását, fokozatosan növelték a dolgozók létszámát.^{308/}

1938-tól a Darányi-kormány által meghirdetett győri programmal a bányauzemeket is fokozatosan a háborus érdekek szolgálatába állították. Ettől kezdve a korábbi évekhez képest nagyobb méretű beruházások történtek a bányászat fejlesztése érdekében. Az újonnan létesített bányauzemek és a beállított gépek jelentősen növelték a termelést. A bányavállalatok nagyobb összeget fordítottak a bányászati technika fejlesztésére is. A háboru alatt mind a szállítás, mind a termelés gépesítése meggyorsult. A korábbi esztendőkhöz kevés pénzt fordítottak a bányák gépekkel való ellátására, mert a munkaerő olcsóbb volt. Így a fejtési módszerek is elmaradtak voltak. A salgótarjáni szénmedencében a háboru alatt, 1941-1944 között, 67,4 millió pengő^{309/} fektettek a bányauzemekbe a termelés fokozása érdekében.

A széntermelésnek mintegy egyharmadával történő növekedését elsősorban a két legnagyobb monopolista bányatársaság /a MÁK, a Salgótarjáni/ termelésének rendkívül gyors emelkedése eredményezte. A háboru, a haditermelés hatalmasan megnövelte a tőkések jövedelmét.^{310/}

A feketeszén-termelés 1943-ban érte el csúcspontját, igen gyors volt a fejlődés az állam komlói feketeszénbányáiban, a Salgótarjáni Kőszénbánya nagymányoki üzemében és végül a legjelentősebb feketeszénbányában, a Dunagőzha-

józási Társaság pécsi bányáiban.

311/

A széntermelés alakulása 1938-1943 években /tonnában/

Év	Feketeszén	%	Barnaszén	%	Összesen	%
1938	1 042 050	100	8 305 830	100	9 347 877	100
1939	1 107 059	106	9 518 393	114	10 625 452	113
1940	1 207 448	115	10 305 605	124	11 513 052	121
1941	1 300 729	124	11 297 810	136	12 598 539	134
1942	1 249 781	120	11 720 140	141	12 969 921	139
1943	1 376 147	132	11 295 688	136	12 671 835	135
1943 ⁺	1 372 563	131	10 788 587	130	12 161 150	130

+ változatlan, 1938-as területen

A háború éveiben történt új beruházásokkal sem tudták elérni a termelés szükséges fejlesztését, kielégíteni az igényeket. Ennek az lett a következménye, hogy fokozódtak a nehézségek, amit különösen a háztartások szenvedtek meg. A képviselőház 1940. január 17-én tartott ülésén Malasits Géza a szénellátás kérdésében interpellált. Minden télen - mondotta Malasits - súlyos gondot okoz a budapesti és környéki háztartásoknak a szénbeszerzés. Az idén még rosszabb volt a helyzet mert szenet egyáltalán nem lehetett kapni.^{312/}

Alliquander Ödön, a Széngazdálkodási Bizottság elnöke nyilatkozott azokról a szénellátási nehézségekről, amelyek 1939-1940 telén a dolgozó emberek százezreit kényszerítették arra, hogy fűtetlen szobában dideregjenek. Nyilatkozatában elmondotta: "És ami talán még súlyosabb: a szénhiány igen sok üzemet is leállított és az év legnehezebb szakaszára tett munkanélkülivé embereket".^{313/}

A szénhiány hatásai megmutatkoznak a gyárakban is, amelyek közül több már szerencsésnek mondhatja magát, ha félüzemmel dolgozhat - írta a Népszava -. Ami pedig a háztartásokat illeti "...hát a dolgozó emberek - úgy viszonylag - boldognak éreznék magukat, ha háztartásukba naponként 5-10 kiló szén tárlódna".^{314/}

1943 második felére már nem lehetett biztosítani a növekvő szénszükséglet kielégítését, a súlyos szénhiány az egész gyáripari termelést akadályozta. A kormány még 1939-ben megszüntette, a szénbehozatali tilalmat. Ettől kezdve emelkedett a szénbehozatal, de a szénhiányt ez sem szüntette meg. Bár a salgótarjáni bányatársulat történetében soha nem látott mértékben növelte a termelést, ennek ellenére már 1942-ben nem volt képes kielégíteni a haditermelő üzemek szénszükségletét.^{315/} Egész sor iparág jelentősen korlátozta termelését. A Minisztertanács 1940 telén az ország egész területén 25 %-kal csökkentette a közvilágítást.^{316/} Az őszi bányászsztrájk nagy kiesést jelentett az ország széntermelésében, a korán beállott hideg pedig nagyban fokozta a magánháztartások szénszükségletét, ezért a szénrel való takarékoskodás érdekében sor került a vasuti forgalom korlátozására is.^{317/}

1943 őszén szénhiány miatt több gyárban heti egy napos munkaszünetet léptettek életbe, az iskolákban 3-4 hónapi téli szünetet rendeltek el. A kormány 1943-ban intézkedést hozott a bányákban a kötelező vasárnapi munka bevezetésére. A szénhelyzet azonban tovább romlott, bekövetkezett a széngazdálkodás teljes válsága, 1944 januárjától a termelés tovább csökkent. 1944 őszén az északi bányavidéken és Pécsen megszűnt a rendszeres termelés, majd a dunántúli bányászat is nagy részben leállt. A háború utolsó hónapjaiban a nógrádi medence bányáinak termelése is minimálisra csökkent.

1944. december utolsó hetében megszűnt mindenféle termelő munka a tatabányai üzemekben is. Erről számolt be az 1944-es termelési évről készített év végi jelentés is, amely többek között a következőket tartalmazza: "A teljesítmény és vele együtt az egész széntermelés esését nemcsak a már 5 éve tartó háború következtében fellépő nehézségek okozták, hanem - különösen az év második felében - a mind gyakrabba váló légiriadók, amelyek zavarták a külszíni szállítást, s a munkába jövetelt. Az október havában történt légitámadások felsőgallai osztályozónkat több hétre megbénították, és mivel telepünk harcterré vált, december utolsó hetében minden termelő munka megszűnt." 318/

A háború éveiben a timföldgyártás 10 ezer t-ról, 40 ezer t-ra, négyszeresére növekedett, s még gyorsabb volt az aluminiumtermelés növekedése. A MÁK 1940. január 27-én helyezte üzembe a Tatabányán létesült aluminiumgyárat. A gyár évi 1000 t aluminium fém előállítási teljesítménnyel indult meg.

A bauxit mellett Magyarország másik jelentősebb fémje a mangán volt, melyet a dunántúli Urkut környékén bányásztak. A mangánkitermelés a háború előtt viszonylag kisebb mennyiségben történt, a háború idején viszont a termelés szintje jelentősen nőtt.

A háború kitörésekor rezet - igen kis mennyiségben - egyedül a recski bánya termelt. Erdély egy részének Magyarországhoz való csatolásával bekapcsolódtak a réz-, ólom- és a nemesfém-termelésbe a Nagybánya környéki bányák is. A szlovákiai területek Magyarországhoz csatolásával a csucsomi antimonbányászat, valamint a Jolsva körüli magnézitbányászat is megindult, és a vasérc-termelés a kétszeresére nőtt.

A széntermelés fejlesztése igen nagy mértékben új munkaerő bevonásával valósult meg. 1938 és 1943 között /az 1938. évi területre vonatkoztatva/ mintegy 11 000 új munkást alkalmaztak a szénbányászatban.

Bányamunkások száma és megoszlása^{319/}

Év	Összesen		Ebből föld alatt dolgozók		Ebből vájárok	
	száma	%	száma	%	száma	%
1938	37 140	100	24 394	100	15 030	100
1943	48 141	129	29 510	121	17 926	122

Már a háboru első éveiben munkaerőhiány jelentkezett, a bányákba egyre több új, tapasztalatlan munkaerő került. A munkaerőhiányt fokozta, hogy sok régi baloldali érzelmű bányászt - 1942 őszére mintegy 3200-at - behívtak katonának. Nem oldotta meg a munkaerőproblémát a baloldali érzelmű munkásokból, értelmiségiekből és parasztokból alakított katonai munkásszázadoknak a bányákban való foglalkoztatása és levanteegységek kivezénylése sem. Később a honvédelmi miniszter utasítására a munkáshiány enyhítésére /lengye, román, zsidó/ munkaszolgálatosokat is alkalmaztak.^{320/}

A munkaerő felhígításával együtt természetesen csökkent a termelés, különösen az egy munkásra eső hányad. Így a munkaerő problémáját az egész időszak folyamán kielégítően nem sikerült megoldani. 1943-ban az 1938-as színvonal

alá esett a teljesítmény.

Míg 1938-ban 8,31 q volt egy bányász teljesítménye, egy műszak alatt, addig 1943-ban 8,18 q.

V.

A bányamunkások gazdasági és szociális helyzete /1939-1944/

1. Munkabérek

Az iparügyi miniszter 4560/1939. XIII.sz. alatt elrendelte a bányászatban foglalkoztatott alkalmazottak legkisebb munkabérének megállapítását, az ország egész területére kiterjedő hatállyal. A bérmegállapító bizottság első összetételében igyekezett a bányamunkások helyzetén javítani. A bizottság alelnöke Hilscher Rezső a salgótarjáni szénmedencében 29-60 %-os béremelést jelentő minimális munkabéreket állapított meg. A bányatókészek ez ellen felszólalással éltek az iparügyi miniszternél, aki a minimális bérmegállapító bizottság határozatát hatályon kívül helyezte, Őket visszahívta és helyettük újakat küldött.^{321/} A bérmegállapító bizottság új elnökévé Simay Gyula nyugalmazott ítélőtáblai tanácselnököt, alelnökké Michnay Árpádot, érdektelen rendes taggá egy volt miniszteri tanácsost nevezetek ki. Rajtuk kívül még négy munkaadói, köztük Schmindt Sándor és Rehling Konrád bányavezetők, és négy munkavállalói rendes tagot jelöltek. Ezek között ott volt Rohály János, a keresztényszocialisták képviselője és Jelinek Ferenc, a szakszervezet titkára is. Új összetételében a bérmegállapító bizottság már csak 15 %-os béremelést adott.^{322/}

A bányászatban fizetendő legkisebb munkabérek megállapítására kinevezett bizottság 1939. június 27-i és július 1-i ülésein a salgótarjáni bányamedencére kiterjedő hatállyal a következő határozatot hozta:^{323/}

Fizetendő munkabérek:

/A százalékszámítás alapja az átlagos vājārkereset 5,60 P/

Föld alatti munkánál százalék napibér 8 órás
műszakra pengőben

szakmában dolgozó vājārók legkisebb átlagbére	100	5,60
--	-----	------

szakmában dolgozó segéd- vājārok legkisebb átlagbére	90	5,04
---	----	------

szakmában dolgozó csillás legkisebb átlagbére	80	4,48
--	----	------

Külszíni munkánál

/A százalékszámítás alapja a 10 %-kal csökkentett átlagos
vājārkereset 5,04 P/

százalék napibér 8 órás
műszakra pengőben

18 éven felüli munkásnők és 16-18 év közötti ifjumunkások	40	2,02
--	----	------

Férfi napszámosok kor és munka szerint	50-60	2,52 - 3,02
---	-------	-------------

Betanított munkások

/salakhordó,előmunkás,iroda- szolga,telefonkezelő,fűtő stb./	65	3,28
--	----	------

százalék napibér 8 órás
műszakra pengőben

Ipari szakmunkások stb.	65	3,28
-------------------------	----	------

A többi bányában is hasonló bérmegállapítási határozatok születtek. ^{324/} 1940 őszén már 53 iparágban és 8 bányauzemben, az összmunkásság 85 %-ára kiterjedően voltak határozat útján megállapított minimális munkabérek. ^{325/}

A szakszervezet vezetősége 1940. május 26-án tartott ülésén megállapította: Elszaporodtak a panaszok a már eddig megállapított legkisebb munkabérek körül. A bányavállalatok nem nézik a teljesítmény növelését, a legkisebb béreket rögzíteni, illetőleg a legmagasabbakat tartani iparkodnak. Sulyosbitja a helyzetet, hogy a bérkérdés orvoslását kérő bányamunkásokat megfenyegetik, büntetésből rossz munkahelyekre osztják be, vagy egyszerűen elbocsátják. A bányákban való bánásmód körül is rengeteg a panasz, a bányamunkások úgy érzik, hogy a helyzetük napról napra elviselhetetlenebbé válik. ^{326/}

A szénbányászatban a hadikonjunktura okozta előnyös változásokat messzemenően ellensúlyozták a dolgozók helyzetére sulyosbitóan ható háborus tényezők, mint pl. a munkaidő meghosszabbítása, a munkások katonai ellenőrzés alá vonása, a háborus terhek, az infláció, a katonai behívások. A háboru első időszakában, 1943-ig átmenetileg a korábbi évekhez viszonyítva a bányászok keresete és reálbére is emelkedett. A bányászok létfenntartási költségei azonban a háboru éveiben gyorsabban emelkedtek, mint a bérek. Ennek következtében a következő években, bár a béreket többször is emelték, az árak gyors, a béreknél gyorsabb növekedése rontotta a bányászok helyzetét. Béremelést a háboru alatt első ízben 1939-ben hajtottak végre. ^{327/} Akkor 10, ezt

követően 1940-ben 7, majd 1941 áprilisában 15 százalékkal emelték a bérpótlékot. 1941 decemberében az alapfizetéshez képest 30 %-os bérpótlékot határoztak meg, melyet 1943-ban újabb 30 %-os drágasági pótlék megállapítása követett.^{328/}

A munkásság helyzetén azonban a bérek emelése nem sokat javított, mert ugyanakkor a különböző létszükségleti cikkek ára 40-60 %-kal emelkedett. Így a munkásság helyzete nem javult, és a bányamunkások között csak fokozódott az elégedetlenség.

A minimális vājárbérek az ország nagyobb bányáiban 1940-ben:

tatai szénmedencében	6,30 P
dorogi szénmedencében	6,00 P
pécsi szénmedencében	5,90 P
várpalotai szénmedencében	6,20 P
ajkai szénmedencében	6,00 P
móri szénmedencében	5,60 P
gánti bauxitbányában	6,20 P
kisgyóni bányánál	5,38 P

A bányászati munkabérek indexe 1938-1942 között mindössze 145-re emelkedett, ami elmaradt az egyéb ipari bérek 172-es indexétől is, de mélyen alatta maradt a profitnövekedés indexszámainak. Még így is 1943-ig a bányamunkások életszínvonala, ha nem nagy mértékben, de emelkedett.

A várpalotai szénbányából 1943. április hóban kb. 25-30 külszíni bányamunkás távozott el engedély nélkül, mert az ő fizetésük volt a legkisebb. A külszíni munkások napi keresete 3,00-3,20 pengő, mely havonta 80-85 pengőt tett ki. Ezeknek legtöbbjé vidéki nőtlen ember volt, akik a

bánya barakkalakásaiban laktak, és a csilléskonyhán kaptak étkezést. Étkezési pénz havonta 43,50 pengő, szállás havi 9 pengő, OTI és egyéb levonások havonta 7 pengő, mosatás kb. 10 pengő. Mindezeket összevetve maradt kb. 10-15 pengő-jük.^{329/}

1943. július 1-én újólag szabályozták a munkabé-reket, melynek mértéke a hadiiparban 60 %, egyéb iparágak-ban legalább 30 %, de legfeljebb 50 % volt. A bányamunkások azt hangoztatták, hogy sokkal rosszabb helyzetbe kerültek, mint azelőtt voltak, a bérrendezést bércsökkentésnek mondták, mert a 30 %-os béremeléssel szemben az élelmi- és egyéb élet-szükségleti cikkek árai 40-60 %-kal emelkedtek. Így a várva várt bérrendezés nem hozott megnyugvást.

1944 elején a bányatökések és a hadigazdálkodás vezetői nagyobb erőfeszítéseket tettek a válságba jutott széntermelés megmentésére. Ismét emelték a bányászok fizeté-sét, és a kormány ellátási intézkedésekkel igyekezett a mind-inkább nyugtalankodó és kimerült bányamunkásokat megnyugtatni.

2. Élelmiszer-ellátás

A világháború időszakában különösen jelentős prob-lémaként jelentkezett az élelmiszer-ellátás biztosítása. Amíg a tartalékok elégségesek voltak, addig nem léptek fel nagyobb nehézségek. De 1940-ben és különösen 1941-től már élelmi-szerhiány keletkezett, s előfordult több alkalommal is, hogy a bányamunkások heteken át sok fontos élelmiszerhez nem jutottak hozzá.

A Szakszervezeti Tanács 1940. június 6-án tartott ülése ismételten foglalkozott a munkások és alkalmazottak

szociális helyzetével. Az ülés megállapította, hogy a legfontosabb életszükségleti cikkek árának emelkedése következtében a megállapított minimális munkabérek és az árszínvonal között egyre mélyülő szakadék tátong. Egyes szakmákban kísérlet történt a bérek rendezésére, amelyek átmenetileg és helyenként a kérdést rendezték is, nagy általánosságban azonban a probléma megoldatlan maradt, s a munkásság megélhetése súlyosbodott. A Szakszervezeti Tanács az összes dolgozókra kiterjedően a béreknek legalább 15 %-kal való felemelését kérte.^{330/}

A 7. honvéd kerület országmozgósítási kormánybiztosának jelentése /1940. szeptember 13-án/ beszámolt arról, hogy a hét folyamán beutazta Borsod vármegye déli járásait és a szénmedence községeit, hogy az általános politikai és szociális helyzetről, a kereseti viszonyokról és a közélémezési cikkek áralakulásáról tájékozódjon. "A szénmedence bányatelepeinek élelemtárjai üresek, zsir és szalonna egyáltalán nincs, s mint a többi helyen jelentették, ez az állapot már hetek óta tart. Eltűnt a szappan, s nagyon kevés liszt és cukor áll rendelkezésre. A bányászok azt mondják, hogy a mostani hiányos élelmezés mellett nem bírják az erős munkát. Több esetben megtörtént, hogy a bányászok megtagadták a munkábaállást azzal az indokolással, hogy amíg élelmiszerüket be nem szerzik, nem dolgoznak."^{331/}

A miskolci nyomozó alosztály parancsnokság jelentése /1941. április 30/ szerint a salgótarjáni szénmedencében a munkásság között, főleg az asszonyoknál elkeseredettség és nyugtalanság tapasztalható. Ennek oka a következő: "Az iparügyi miniszteri rendelet értelmében május 1-től felemelték a zsir árát kg-ként 90, a szalonnát kg-ként 60 fillérrel. Más cikkek ára is emelkedett, amelyet a munkásság nem az élelemtárakban szerzett be, pl. a hus, tej,

ruha. A munkásság bérét május 1-től 8 %-kal emelték, a bér-emelést azonban a jelzett drágulás nagyban csökkenti. A munkásság tudja, hogy a kormány a szén árát is emelte, ezért indokolatlannak tartja a zsir, a szalonna árának felemelését. Ma egy küldöttség jelent meg a hadiüzem személyzeti parancsnokánál és tolmácsolták a bányamunkások kérelmét, hogy vonják vissza azt a rendelkezést, mely a zsir és szalonna árát felemelte.^{332/}

1941 december elején az SZDP statisztikát állított össze, hogy a bányamunkások az ország különböző bányatelepein mennyi élelmiszert kaptak fejenként és havonként. Mint az a kapott adatokból kiderült, a fejadag annyiféleképpen változott, ahány bányatelep volt. Volt olyan bányatelep, ahol mind a dolgozók, mind a családtagok fejenként és havonta 17 kg lisztet és 7 kg zsirt kaptak, de volt olyan bányatelep is, ahol a dolgozó havi lisztfejadagja 12, a családtagoké 8 kg volt. Sőt volt olyan bányatelep is, ahol még ennél is kevesebbet kaptak. A párt kérte a Közellátásügyi Minisztériumot, hogy a bányamunkások havi lisztfejadagját az egész országban egységesen havi 17 kg-ban, a zsirfejadagot pedig mind a dolgozók, mind a családtagok részére 2 kg-ban állapítsák meg.^{333/}

A belügyminiszter 1942. május 8-án utasítást adott a bányavidéki törvényhatóságok főispánjainak a bányamunkások körében teendő intézkedésekről. Közölte, hogy bizalmas jelentésekből megállapította, hogy "a bányamunkásság körében titkos szervezkedés észlelhető, melynek célja egyrészt a munkabérek emelése, másrészt az élelmiszerek és általában a közszükségleti cikkek árának leszorítása. Az ország lakosságára nehezedő gazdasági válság nyomán fellépő elégedetlenségnek rendbontó vagy politikai törekvéseknek szolgálatba való állítása a jelenlegi viszonyok között fo-

kozottan elítélendő és meg nem engedhető", miért is felkérte a főispánokat, utasítsák a rendőrhatóságokat, hogy fenti jelenségeket kísérjék éber figyelemmel, "s míg egyrészt a hatóságok iparkodjanak tőlük telhetőleg a bányamunkásság ellátását a lehető legjobban biztosítani, másrészt a rendbontó törekvéseket már csirájukban fojtsák el, és ne engedélyezzenek olyan gyűléseket, amelyeken a bányamunkásság a közszükségleti cikkek elégtelenségének, a drágaságnak és a munkabér aránytalanságának kérdését tárgyalhassa".^{334/}

Az utasítás alapján beérkezett jelentésekből idézünk.

A csingeri bányamunkásság körében leginkább a szappan- és tejellátás terén mutatkozik hiány. Az edelényi járásban a szappan- és zsirellátás, a sajószentpéteri járásban a burgonyahiány okozott panaszt. Nógrád megyében állandó szóbeszéd tárgya a lisztadagok elégtelensége és a hushiány. A bányamunkások általában kedvezményes élelmiszer-elátásban részesültek, azonban a vállalat hust nem szerzett be a részükre. A bányamunkások azt hangoztatták, hogy "nekik, mint akik a legnehezebb fizikai munkát végzik - nagyobb szükségük van a szükségletüket kellő mértékben ki nem elégitő kenyér- és lisztadagok mellett a hiányzó husra, mint a könnyű testi munkát végzőknek".

Esztergom vármegyében a tatabányai szénmedencében elkeseredett kijelentések hangzottak el a közellátási nehézségek miatt. Itt a bányamunkásság körében elégedetlenséget teremtett a burgonya hiánya, valamint a hetek óta tartó hushiány, az élelmiszerek drágasága és az alacsony munkabérek.^{335/}

Nagybánya és a környéki bányatelepek munkásai azt panaszolták, hogy ez a fontos iparvidék közellátása nincs

biztosítva. "Ma az a helyzet - mondták -, hogy igen sok közszükségleti cikket az üzemi élelemtárban nem tudunk megkapni és a városban pedig elutasítanak, mert az élelmezési könyvünkben be van írva, hogy az üzemnél vagyunk ellátva... a fokozatosan emelkedő drágaság miatt hovatovább oda jutunk, hogy nem tudjuk ruházatunkat kellőképpen pótolni". Kérték továbbá, hogy "a város az üzemekkel karöltve állítson fel tejcsarnokot, hogy a nehéz testi munkát végző bánya- és üzemi munkásság gyermekei hozzájussanak a tejhez".^{336/}

A közellátásügyi miniszter leiratot intézett valamennyi munkaadóhoz és érdekképviselőhöz, így felkérte a Magyar Bányászati és Kohászati Egyesületet is, hogy a magyar bányászati és kohászati üzemeket tájékoztassák arról a kívánságáról, hogy a facipőknek minél szélesebb körben való használatba vételéről gondoskodjanak. A miniszter remélte, hogy a munkaadók és a munkások megértéssel fogadják kívánságát és azt "áldozatos magyar lélekkel teljesítik".^{337/}

A Rimamurányi Rt. Lucia-bányatelepén dolgozó bányamunkások csekély fizetést kaptak, napi 8 órai munka után 5-5,50 pengőt. Április végén a termelés eredményének megállapítása termeléseszkökenést mutatott ki. A csökkenés mértéke az 1943. januári termelési eredményhez viszonyítva napi 8 vagon volt. Ennek okát az üzemvezetőség szándékos munkalassításban látta. A munkások viszont azt állították, hogy a hatóság szerinti kiszabott élelmezés elégtelen és oly gyenge, hogy nagyobb fizikai erőlkifejtést kívánó munkát végezni képtelenek. A bányászok azért is zugolódtak, mert a kiosztott szalonna és kukoricaliszt dohos és ponda, tehát táplálkozásra alkalmatlan volt, zsirral pedig egyáltalán nem voltak ellátva.^{338/}

helyzetjelentése hasonlóan "nyomottnak" jellemezte a bányamunkásság hangulatát. Az élelmezési nehézségek, főleg a zsir és a tej hiánya egyre kirívóbbak, sok a panasz azért is, hogy a kiosztott margarin ugyszólván élvezhetetlen. A "feketepiac" mind szélesebb körben mozog, maholnap nem lesz olyan közszükségleti cikk, mely a rendes forgalomban kapható lenne.^{339/}

A szakszervezet 1943. évi novemberi közgyűlésén elfogadott határozat követelt a munkaviszony javítása érdekében: az élelmezési fejadagok egyenlő megállapítását az összes bányatelepeken; az alsó- és felsőruha, továbbá a cipő és bakancsellátás megjavítását, az üdülési szabadság természetbeni megadását, a pótműszakok után járó százalékok fel-emelését, a kedvezményes ellátást ellenőrző bizottságok fel-állítását; az üzemi természetű, a munkaviszonyokat és munká-sokat érintő kérdésekben a munkások által választott bizalmi férfiak elismerését és utjukon a közvetlen tanácskozás le-hetőségének biztosítását a felmerült sérelmek orvoslására.^{340/}

Több hivatalos helyről származó jelentés is szól a munkások tömeges legyengüléséről. A tatabányai járás főszolga-bírója is szóvá tette, hogy az élelmiszer-fejadagok rohamos csökkenése, majd egyes cikkek eltűnése a társulati élelem-tárakból és a feketepiac virágzása kedvezőtlen hatást vál-tott ki a bányamunkásság tömegeiből. "Az emberek fáradtak, rosszul tápláltak - olvashatjuk a tatabányai igazgató je-lentésében -, mert a fejadag - dacára annak, hogy a bányá-szoknál országos viszonylatban is a legnagyobb - kevés. Ez a tény csakugy, mint a feketepiaci kereskedelem elburján-zása kihatott a termelésre is. Ugyanez a jelentés erről is tájékoztatott: "Az élelmiszer fekete bevásárlása igen sok szabadságra és kimaradásra vezet. Sok esetben messze vármegyébe mennek el, hogy feketén összevásárolják a feja-

daghoz szükséges elsőrendű élelmiszer cikkeket."^{341/}

A különböző jelentésekben általánossá vált, hogy a lakosság hangulata nyomott, zugolódnak a rossz ellátás miatt. A kozári helyi csoport jelentésében 1944. július 31-én arról számolt be, hogy "az éhes banda elrabolja tőlünk a csepp buzát is, eléggé ki vagyunk már szipolyozva, úgy élelemből, mint ruhából és erőből..."^{342/} A pécsi rendőrkerületi parancsnokság jelentése /1944. augusztus 30./ szerint "...a jelenlegi háborús események miatt, a zsirellátás miatt a bányamunkások között elégedetlenség uralkodik. Már több mint egy hónapja nem kapnak zsirt, szalonnát fejenként 1 1/2 kg-ot kapnak. A füstölt szalonnát kenyér mellé kapták, de zsir hiányában ezt főzésre használják fel. Így amire a zsir megérkezik, a szalonna már elfogy és nem lesz kenyér mellé való. Zsiros kenyeret nem ehetnek, mert a zsir még a főzésre is kevés..."^{343/} Közben a Nagybánya és Vidéke azt írta, hogy a lakosság ismét méltányolta a Szatmár megyei főispán előterjesztését, hogy a legnehezebb termelői munka teljesítőit, a bányászokat sürgősen hozzák jobb helyzetbe. A főispán "tárgyalásokat folytatott az iparügyi államtitkárral, aki a tárgyalások után közölte a főispánnal, hogy a bányászok részére eddig is megszabott kedvezményeken felül felemelik a természetbeni juttatásokat. Gondoskodás történt abban az irányban is, hogy a bányamunkások jobb zsiradékelátásban részesüljenek. A főispán abban az irányban is tárgyalt, a tejforgalmi központ elnökével, hogy emeljék fel a bányamunkások vajkontingensét".^{344/} Erre már nem került sor, sőt a helyzet csak rosszabbodot.

A közellátásügyi miniszter 1944. október 31-én arról értesítette az iparügyi minisztert, hogy a fennálló cukorhiányra tekintettel szigorú takarékosági rendszabályokat kell életbe léptetnie. A jövőben a cukorjegyekre

egységesen csak havi 50 dkg cukor szolgálható ki. Ez szintén érzékenyen érintette a bányászokat, mert 1940 őszén a bányákban bekövetkezett munkabeszüntetési mozgalom leszerelése alkalmával megállapodás történt a bányamunkásokkal, hogy a föld alatti munkások havi cukorfejadagja a legmagasabb fejadagot csaknem teljesen megközelítően 1 kg-ra, a külszíni munkások fejadagja 75 dkg-ra egészíthető ki.^{345/}

3. Munkaidő, fizetési szabadság

A munkakörülmények rosszabbodásában, a munkásosztály kizsákmányolásának súlyosbodásában a munkaidő meghosszabbítása is közrejátszott. 1938 előtt ugyan törvényesen elrendelték, de gyakorlatilag csak részlegesen vezették be a 8 órás munkanapot. A felsőgallai-tatabányai bányamunkásoknak is egyik legsúlyosabb panasza a nyolc órai munkaidő kijátszása volt. Azzal, hogy a bányába való le- és felszállás nem számított bele a nyolc órába, a munkaidő lényegében kilenc, kilenc és fél órára tolódott ki.^{346/}

A világháború kitörésekor a szociális törvényhozás vívmányait, így a munkaidő törvényes korlátozását is gyakorlatilag hatályon kívül helyezték. Bevezették a hadiüzemi rendszert, s ezzel katonai fegyelem alá vonták a bányák munkásait is.

A kormány elrendelte a munkaidőt korlátozó rendeletek felfüggesztését. A rendelet a fizetési szabadság módosításáról is intézkedett. A fizetési szabadságot legkésőbb a szabadságra jogot adó év elteltével számított egy éven belül meg kell adni. Ha a munkaadó a "közérdek sérelme nélkül" ezt nem tudja megadni, e határidő elteltével az alkalmazottak fizetési szabadságra vonatkozó igénye megszűnik,

a munkaadó azonban a rendes illetményen felül köteles az alkalmazottnak a fizetési szabadság tartamának megfelelő időre eső járandóságot megfizetni.^{347/}

A világháború kitörése után a bányavállalatok élve a rendelet adta lehetőséggel meghosszabbították a munkaidőt. 1942-ben a külszíni munkások átlagosan 10 órát dolgoztak naponta. 1944 nyarán a Salgótarjáni Kőszénbánya üzemében már 12 órás munkaidő bevezetését akarták megvalósítani.^{348/}

A munkakörülmények - már a háborút megelőzően is - rendkívül embertelenek voltak, a 8 órás munkaidő sem valósult meg teljes mértékben, aminek következtében a munkaidő látszólag csak kisebb mértékű megnyújtása, a munkaintenzitás továbbfokozása a munkásosztály végletekig való kiuzsorázását jelentette. A szénbányászatban 1942-től a 10-12 órás munkaidő szinte általánossá vált. A túlmunka rontotta a bányamunkások helyzetét és ezen nem segített az sem, hogy a túlmunkára pótlékot fizettek.

Az egy munkásra eső műszakok évi átlagos száma, az évi összes vasárnapi pótműszak számának alakulása a bányászatban és kohászatban^{349/}
/8 órás műszakra átszámítva/

Év	A műszakok évi átlagos száma	Az évi összes vasárnapi pótműszakok	
		száma ezerben	indexe
1938	292,1	44	100
1939	290,0	572	129
1940	291,3	683	154
1941	290,3	828	186
1942	289,0	1260	284
1943	294,0	1082	244

A pótműszakok száma 1938-1943 között az ország egész akkori területén több mint két- és háromszorosára, a "visszacsatolások" előtti területen pedig közel két és félszeresére nőtt. A közölt adatok tehát a bányászat és kohászat dolgozóinak jelentős tudfoglatoztatásáról tanuskodnak, ami ki-tűnik a pótműszakok számának igen nagymértékű növekedéséből.

Az iparügyi miniszter 1941. december 23-án elren-delte a hazai szénbányaüzemeknél az 1942. évi január és február hónapokban a vasárnapi széntermelő munkát. A minisz-teri indokolás az 1891-ben kiadott pénzügyminiszteri utasi-tásra hivatkozott, melynek alapján "megengedem s egyben el is rendelem, hogy az ország minden szénbányaüzeménél 1942. évi január és február havában minden vasárnapon legalább egy nyolc-órás műszakban vagy minden hónapban minden második vasárnapon két nyolcórás műszakban rendes széntermelő munkát végezzenek, az 50 % bérpótlék juttatása mellett".

A vasárnapi munkában való részvétel kötelező volt, "törvényessé" váltak a vasárnapi műszakok.^{350/}

Az ország tüzelőellátásának zavartalan biztosítá-sa érdekében az iparügyi miniszter 1943 elején ismét rende-leket adott ki. Elrendelte, hogy valamennyi szénbányaüzemben, ahol csak lehetséges, január, február és március hónapokban annyi nyolcórás pótműszakot állítsanak be, ahány vasárnap a három hónapban van. Pótműszakonként 50 %-os, hétköznapi 25 %-os bérpótlék járt a munkásnak.^{351/}

A rendőrség diősgyőri kapitányaságának jelentése /1943. július 9./ arról számolt be, hogy a múlt hetekben közölték lapjaink az amerikai bányászsztrájkáról szóló hireket. Az egyik követelésük az volt, hogy "azoknak a bányászok-nak, akik a munkahelyüktől távol laknak, munkabér már a la-

kásukból való kilépésük idejétől számítson". A diósgyőri kapitányság véleménye szerint: "Nem kívánatos az ilyen hírek terjesztése, mert a mostani izgalmas időkben akadhatnak olyanok, akik ezt a mi bányászaink izgatására használják fel. Az elégedetlenség, elkeseredés - ha a munkásság érdekében intézkedés nem történik - növekedni fog. Ma még a szakszervezetek kezükben tartják embereiket, de ott bujkálnak már közöttük a kommunisták is, akik alig várják, hogy a szociáldemokrata vezetőket eltávolítsák s nyíltan kezükbe vegyék a tömegek vezetését".^{352/}

Közben egyre szaporodott az igazolatlan mulasztók száma, romlott a munkafegyelem. A Salgótarjáni Kőszénbánya katonai parancsnoka 1943 októberében már kijelentette, hogy a rendkívül sok igazolatlan mulasztás ellen nem elég a pénzbüntetés vagy a néhány napos elzárás; a "notórius mulasztók" ellen a frontra küldést helyezte kilátásba.^{353/}

Az iparügyi miniszter 1944. szeptember 1-én ismét elrendelte, hogy az ország mindazon szénbányaüzemei, amelyeknél csak lehetséges, szeptember hónapban annyi 8 órás pótműszakot dolgoztassanak, amennyi vasárnap ebben a hónapban van. A pótműszak teljesítése kötelező.^{354/}

4. A bányamunkások lakáshelyzete

A bányamunkások többsége igen rossz lakáskörülmények között élt.

A kisgyóni bányatelepen a munkások egy részének az elhelyezése a legelemibb követelményeknek sem felelt meg. Két nagy barakkban 6-6, tehát összesen 12 család lakott. A barakkokat használt anyagból még az üzem telepítésekor állították fel.^{355/}

A Rimamurányi Rt. Lucia bányatelepén a lakásviszonyokat az jellemezte, hogy volt olyan helyiség, ahol 3-4 család lakott összezsúfolva.^{356/} Nagybánya munkásságának nagy része bérelt lakásban lakott, és nem ment ritkaságszámban, hogy több család volt kénytelen egy lakásban összeszorulni. Már korábban arról írt a Nagybánya és Vidéke hogy kevés az egészséges munkáslakás, s ami van, az megfizethetetlen. Arra biztatta a munkaadókat, hogy építsenek munkáslakásokat, munkáskolóniákat. "Mennyire fokoznák ezzel munkásaik munkakedvét - írta a lap - nem utolsó sorban munkabírást, mert megfigyelhettük, hogy kolóniákban lakó munkások sokkal jobban és többet termelnek, mint a nyomortanyákon lakó társaik. Bőven megtérül az áldozat a munkaadóknak, csak egy kis sziv kell hozzá, mert legtöbbször nem is anyagiakon, hanem a szívtelen közönyön mulik."^{357/}

A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. igazgatójának levele /1939. augusztus 25./ a munkásbarakkok elhanyagolt állapotáról számolt be: A bányakapitányság az utóbbi időkben 5-6 üzemnél vizsgálta meg a munkáslaktanyákat és azokat a legelhanyagoltabb belső állapotban találta. "A falak piszkosak, meszelve már régen voltak. A padlót nem surolják, azon ujjnyi vastagon áll a sár, a por. Nincs megfelelő számú mosóedény, s a munkások élelmüket ágyuk előtt, vagy alatt tartják piszkos ládákban. Ivóviztartó edény sehol sincs. A pihenő munkások arcát rajokban lepik el a legyek, s nem hagyják őket aludni, de szalmazsákjuk is foszlott már. Az árnyékszékek piszkosak, egészségtelenek." A kir. bányakapitányság felhívta az Igazgatóságot, "vizsgáltassa felül ezen laktanyákat, győződjön meg a tarthatatlan állapotról, s szüntesse azokat azonnal meg".^{358/}

Tarthatatlan volt a nyugdíjasok helyzete is. Csak az a nyugdíjas maradhatott a lakásban, akinek akkora fia

volt, hogy a bányában dolgozhatott, így a lakást az ő nevére irták át. A többieknek el kellett hagyni lakásukat és a környező falvakba kellett költözniük, ahol csekély nyugdíjuk fele ráment a lakbérre - írta a Népszava.^{359/}

A szakszervezet 1939. augusztus 20-án tartott közgyűlése határozatban követelte: "Az elaggott nyugdíjasok számára szobás és szobakonyhás, esetleg termes otthonokat létesítsenek olyan helyeken, ahol a megtört nyugdíjas és rokant bányamunkások egészséges otthont találjanak."^{360/}

Zagyvapálfalván az öreg nyugdíjasoknak 1940 őszén felmondták a lakásukat. Ez rendben volna - írta a Magyar Vasmunkások Lapja -, ha a nagy házakció során mindegyiknek a meglevő lakás közelében volna megfelelő hajlőka. Ez azonban nincs. Szegény öregeknek távozni kell onnan, ahol "életük legszebb idejét leélték a fárasztó 10-20-30-40 éves becsületes földalatti munka után".^{361/} A bányatelepi lakásokból a munkából kiöregedett bányászokat azonnal kilakoltatták. Volt, ahol a bányászok saját maguk igyekeztek segíteni munkatársaikon: a brennbergi bányászok villanyvilágításos, kertes, szoba-konyhás lakásokat építettek munkatársaiknak, ahol azok havi egy pengő bért fizettek.^{362/}

A tatabányai munkásokat is különösen súlyosan érintette a lakáskérdés megoldatlansága. A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. az 1920-as években munkástörzsgárda biztosítása céljából mintegy 6000 munkáslakást építtetett, de 1940-ben a munkások száma már meghaladta a 10 000 főt. Az új munkások nagy része családos ember volt, akik a környékbeli falvakban mosókonyhákban és faskamrákban kényszerültek családjukkal együtt meghuzódni. Nem számított ritkaságnak, hogy a telepen levő szoba-konyhás kamrás lakásokban két család is lakott. Így 8-10 személy is összezsufolódott 25-30 m² alapterületű lakásokban. A lakbérüzsora, semmitől

sem korlátozva, a munkásfizetések 30-40 %-át vitte el.^{363/}

A háboru időszakában a bányászok életkörülményeit tehát nagymértékben nehezítette, hogy a bányatökések lakás-építésre nem is gondoltak. A távolról járó dolgozóknak barakkokban biztosítottak elhelyezést, ahol egy szobában 10-30 ember is lakott együtt.

A bányászok lakáshelyzete a salgótarjáni bányamedencében a korábban létesült kolóniákban szinte elviselhetetlen volt. A salgótarjáni bányakolóniában a bányászok háznak nem is nevezhető ólakban laktak, melyeket deszkákból ácsolták össze, és az asszonyok időközönként ezeket meszelgették. Egy-egy ilyen négy méter hosszú és három méter széles ólban együtt volt minden, szoba, konyha és kamra, de mint mondták, elférnek benne, mert nem sok valamije van egy bányásznak a gyerekén kívül. Általában ezekben a barakklakásokban a munkásokra sohasem járt jó idő, mert ha hideg volt, attól szenvedtek, ha a nap sütött, az átforrósodott fal melege kinozta őket. Így a bányász valóban nemcsak a munkahelyén, hanem a "lakásán" is szenvedett, ahol az éhségen kívül egyszer a hideg, máskor a meleg gyötörte.^{364/}

A csendőrség központi nyomozó parancsnokságának jelentése /1943. augusztus 19./ arról számolt be, hogy a diósgyőri gyári- és bányamunkások nyugtalanságát fokozza, hogy a vidékről odaköltözött munkások nem kapnak megfelelő lakást, s ha mégis akad néha, azért olyan magas bért kérnek, hogy azt a munkásember nem tudja megfizetni. Renyó Péter feleségével és két gyermekével egy ujjáépítés végett lebontott lakásnak még lebontatlanul hagyott maradványában lakik, amelyben egy ágy és két szekrény van. A lakás tetőzetén keresztül beszivárog az eső. Földi József és Szlávik István pedig a lakáshiány miatt családjukkal a cigánytelepre költözködtek.^{365/}

A Nagybánya és Vidéke egyébként így vigasztalta a bányamunkásokat: "Igaz, hogy még sok más tennivaló is akad különösen az egészségvédelem és a bányamunkásság olcsó és egészséges lakáshoz való jutása terén, de mindent nem lehet egy csapásra megoldani. Mindennek eljön a maga ideje".^{365/}

5. Szociális ellátás

"Egy munkanélküli famunkás levele" bepillantást ad a Pécsbányatelepen levő viszonyokba:

"Egy szürke, szomoru márciusi reggelen körülbelül 25-30 társammal együtt várjuk a pécsbányatelepi Széchenyi-aknánál, hogy a bányatanácsos ur magas színe elé járulhassunk - olvashatjuk a levélben -. Az első benyomásom az, mintha nem is Magyarországon lennék. Jobbról-balról német köszöntést, német beszélgetést hallok. Ugy érzem, hogy csak álmodom ezt a valószínűtlen rossz valóságot és talán nem is vagyok két kilométernyire a szinmagyar lakosságu Pécs városától. Elsétálok a várakozók csoportja előtt és szemügyre veszem ezt a munkára éhes, sápadt, beesettarcu, szomoru társaságot. Rongyosruhájú, elnyűtt asszonyok, gyerekek és meglett férfiak. Vannak közöttük 16-18 éves fiúk, 25-40 éves asszonyok, de legtöbben vagyunk mi, a 24-35 éves fiatal-emberek..."³⁶⁷

Tatabányán sem volt nagyon vigasztaló a helyzet. Itt a hideg, csatakos időjárás beálltával ruha, cipő hiányában a szülők nem tudták gyermekeiket rendszeresen óvodába küldeni. Természetes és megszokott látvány volt, különösen a bányatelepen, még november végén is az utcákon mezitláb játszadozó gyermek. Az óvodába járás pedig ebben az időszakban a gyermekek számára egészségügyi szempontból is rend-

kivüli jelentőségű volt, hiszen ott - legalábbis részlegesen - egészségügyi gondozásban is részesültek. Nagyjából ugyanez volt a helyzet az elemi /ma általános/ iskolák esetében is.^{368/}

A salgótarjáni bányai igazgatóság a rendelkezések teljesítése érdekében a létszámot állandóan emelte. A környező falvak munkaerejét felszívta, és a távolabbi járásokból is sokan vállaltak munkát a bányai üzemeknél. Elhelyezésük barakkokban történt, de üzemi konyháról, fürdőről a bányavezetőség nem gondoskodott. A nehéz fizikai munka után minden barakklakó saját maga főzött, az étel legtöbbször nem volt más, mint bableves, krumplileves, vagy paprikáskrumplice. A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-nél egyáltalán nem gondoskodtak az emberekről, nem törődtek egészségi állapotukkal.^{369/}

A Nagybátony-Ujlaki Egyesült Iparművek Rt. Nagybátony községhez tartozó szorospataki bányatelepén 150 bányászcsalád lakott. A bányatelepen orvosi rendelő volt, de orvos nem. A bányatelepre Mátraverebély községből járt ki az OTI-orvos hetenként egyszer. Ha a bányában szerencsétlenség történt, távbeszélőn hívták ki az orvost, aki 4-5 óra múlva érhetett a helyszínre. A bányászok vagy családtagaik ha megbetegedtek, napokig kellett várakozniuk az orvosra, mert az rendszerint csak a szokásos heti hivatalos látogatásai alkalmával kereste fel a betegeket. A bányatelepen semmiféle szállítóeszköz nem állt rendelkezésre, így a beteget orvoshoz szállítani nem lehetett. A szorospataki bányatelepen a bányászok részére sem mosdó, sem fürdő, sem öltöző nem állt rendelkezésre. A bányavállalatnak Nagybátonyban volt ugyan fürdője, de az a teleptől és a bányától nagyon távol esett, 8 km-re. Ezt az utat a bányászok, különösen télen, munka után nem tudták megtenni. A bányászok már több ízben kértek orvoslást panaszaikra a bányai igazgatóság-

tól, kérelmüket azonban nem vették figyelembe. E miatt a bányászok állandóan zugolódnak - jelentette a csendőrség nyomozó osztályparancsnoksága 1940. december 30-án.^{370/}

Ma - írják a Népszavához a tatabányai bányászok - elég szomorú állapotok vannak az egészségügyi ellátás terén. Tessék csak egy-egy alkalommal végignézni az orvosi rendelőben folyó munkát, még a gyakorlatlan szemlélő is megállapíthatja, hogy az orvosi rendelés nem más, mint az orvosadminisztrátor tevékenysége. A tatabányai elég modern kórházban a súlyos betegeket meredek lépcsőn cipelik az ápolók az emeleten levő műtőbe, mert nem építettek be felvonókészülékeket. Volt Tatabányán egy tüdőszanatórium, melyet megszüntettek, és most a tüdőbetegeket a kórház egyik részében ápolják. Most, hogy ujabban szaporodik a tüdőbetegek száma, sürgős szükség lenne megfelelő zöld környezetben a mai kor igényeinek megfelelő tüdőbeteg-gondozó intézményre.^{371/}

A szakszervezet 1941. június 22-én tartott közgyűlése jelentős teret szentelt a bányamunkásság gazdasági és szociális problémáinak és a következő határozatban szögezte le kívánságait:

1. a bányamunkásság élelmezése és ruházattal való ellátása minőségben és mennyiségben jobb és több legyen; 2. az üdülési szabadságot azoknak, akik azt pihenésre kívánják felhasználni, minden feltétel nélkül adják ki; 3. a legutóbbi időben indokolatlanul alkalmazott, leromlott bánásmód enyhítésére sürgős vizsgálat után a visszaéléseket torolják meg; 4. a betegbiztosítási ágazatnál az orvosi ellátást lényegesen javítani kell; 5. a baleseti járadékot már 10 %-os rokkantság esetén is folyósítsák; 6. a jelenlegi családi pótlékot a megélhetési viszonyok arányában emeljék fel.^{372/}

A Bányamunkás szaklap megindulásának 30. évfordulója alkalmából Jelinek Ferenc nyilatkozott a Népszavának. Rövid történeti visszatekintés után elsősorban a megoldatlan egészségügyi kérdésekről beszélt. A bányásznak magának, de családjának egészsége is megkövetelné, hogy külön munkaruhája legyen, ne vigye haza a bánya porát, piszkát lakásába. Üzemi fürdőket, zuhanyozókat kellene létesíteni. Küzdünk a szilikózis, a nagymértékben gépesített termelés következtében mind gyakoribb szemrengés és rossz levegőjű munkahelyeken előálló egyéb gyógyithatatlan betegségek foglalkozási betegségként való törvényes elismeréséért és a kártalanításért. Mind gyakrabban fordul elő a bányászok között tuberkulózis. Állandó követelésünk, hogy a munkások részére tüdőbeteg-gondozó intézeteket és üdülőházakat építsenek. A megbetegedett vagy munkából kiöregedett bányászok helyzete is a legsürgősebben orvoslást kíván. Ha például egy vájár szemrengésben megbetegedik, akkor gyógyintézeti kezelés és pihenés helyett külső munkára osztják be. Ez a kereset 40-45 %-ának elvesztését jelenti, ugyanakkor amikor otthon esetleg 6-7 gyermek vár a kenyérre. A szakszervezet rászoruló tagjainak temetkezési, betegségi és katonai segínyt folyósít, ami csak enyhít, de nem oldja meg a bányamunkásság szociális problémáit.^{373/}

A nagybányai bányakerület munkásai azt panaszolták, hogy a bánya-, kohó- és vegyészeti munkásság között gyakrabban fordul elő tüdőbaj és ólommérgezés. Ennek elkerülése végett kérték, hogy a betegsegélyző negyedévenként köteles legyen megröntgenezni minden munkást és kiskorú gyermekeit, hogy ezzel elejét lehessen venni a nagybányai és környéki sorozatos tüdőmegbetegedésnek.^{374/}

A Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének jubileumi közgyűlésén 1943. november 1-én titkári beszámoló-

jában Jelinek Ferenc elmondotta, hogy a balesetbiztosítás sok kívánnivalót hagy hátra, a legjellegzetesebb bányászbetegségeket máig sem sorolják az elismert foglalkozási betegségek közé. Sok a kívánnivaló a betegség esetére szóló biztosítás területén is. A betegpénztárnak nincs megfelelő önkormányzata és a főorvos döntése megfellebbezhetetlen. Az orvosok alkalmazásának jogát vissza kell adni a munkásság képviselőinek. Szükség van a bányatelepeken szülőotthonokra és tüdőgondozókra. Meg kell javítani az egészségvédelmet, a baleset-elhárítást, a lakásviszonyokat.^{375/}

1939 januárjában kezdte meg működését a családvédelem szolgálatába állított Országos Ipari és Bányászati Családpénztár.^{376/} 1940. évi működéséről és eredményeiről számolt be a Népszava. Ez az intézmény - írta - a legfrissebb hajtása a magyar szociálpolitikai hálózatnak, és noha csak két éve működik és még a kezdet nehézségeivel viaskodik, mégis igen figyelemreméltó eredményeket ért el. A hatálya alá tartozó üzemek száma 1939-ben 2879, 1940-ben 2962 volt. A gyermeknevelési pótlékban részesült gyermekek száma 1939-ben 256 497, 1940-ben 286 022. A pótlékok összege a törvény előírása szerint fejenként és havonként 5 pengő. Száz alkalmazottra 1939-ben 71,52, 1940-ben 67,56 pótlékban részesülő gyermek jutott.^{377/}

Az 1939. augusztus 20-án tartott közgyűlésen elfogadott határozatok is a szociális ellátás megjavítását és a bányanyugbér biztosítás reformját szorgalmazták.^{378/}

A visszacsatolt területek munkásai nagy érdeklődéssel, de aggodalommal is tekintettek a munka- és szolgálati viszonyra vonatkozó jogszabályoknak a keleti és erdélyi országrészekre való kiterjesztése elé. A Hivatalos Lap 1941. január 25-én megjelent 20. száma közölte az 580/1941. M.E.

számu rendeletet, amely erre vonatkozólag intézkedett. Érthető - írta a Nagybánya és Vidéke -, hogy a visszacsatolt területek munkásai bizonyos elégedetlenséggel fogadták a rendelet megjelenését, mert a 22 éves megszállás alatt a munkásság részére az ottani munkaügyi és szociális vonatkozású rendeletek előnyösebb helyzetet biztosítottak, mint a magyarországi jogszabályok.^{379/}

1941. június 22-én a bányamunkások országos kongresszusának jelentős napirendi pontja volt a bányanyugbér-biztosítás reformja.

A vitában többen vettek részt, s mindnyájan szóvá tették a bányamunkások nyugdíj sérelmeit.

Wyborny Ferenc /Brennberg/ szerint a mai nyugbérviszonyok mellett az öreg munkásokra nyomor és lakástalanság vár. Brennbergben a bányászok fillérei összeadásával igyekeznek a nyugdíjasok részére lakásokat építeni. Niedling János /Komló/ arról beszélt, hogy egyedül a bányamunkásoknál fordul elő az a lehetetlen helyzet, hogy képzett szakmunkásokból öregségükre csillések lesznek. Dániel József /Baglyasalja/ követelte, hogy véget kell vetni a nyugdíjasok kilakoltatásának. Bittner Alajos és Buzsáki Imre /Pécs/ elmondották, hogy a DGT a nyugdíjasokat kiteszi a lakásukból. Lehetetlennek tartják, hogy az egészséget felőrlő munkatempó mellett valaki egészségesen elérje a 40 éves szolgálati időt. Hermann Ferenc /Salgótarján/ nyugdíjas telepek felállítását javasolta.

A közgyűlés határozatot hozott, melyben a bányamunkások a jelenlegi nyugbérbiztosítás megreformálását követelték.³⁸⁰

Az egy-egy nyugbérésre eső havi nyugbér átlaga
1939-1941 között^{381/} /pengőben/

Év	nyugbérezett biztosított	özvegye	árvája
1939	36,38	15,95	4,64
1940	36,31	16,08	4,52
1941	41,52	19,02	5,54

A bányanyugbér-biztosítás területén alaposan elkésetten 1942-ben alapvető rendelkezés született, a 300/1942. B.M. sz. rendelet, mely felemelte a bányanyugbért. A rendelet a bányatörvény hatálya alá tartozó üzemekben és ezekkel kapcsolatos ipari üzemekben foglalkoztatott munkásoknak és egyéb alkalmazottaknak, továbbá mindezek családtagjainak régi bányanyugbér-biztosítását korszerűsítette.

A rendelet családvédelmi szempontból új szolgáltatásként bevezette a gyermekpótlékot, amely minden öregségi vagy rokkantsági nyugbérben részesülő járadékos részére nyugdíja 10 %-ának megfelelő összegben minden gyermek után járt. A rendelet szerint bizonyos egyszeri szolgáltatásnak, végkielégítésnek és járulék-visszatérítésnek is helye van.

Az 1942. május 24-én tartott országos bányászkielégítési ülésen Heim József a szakszervezet elnöke, a napirendi pont előadója rámutatott, hogy "a nyugdíjrendeletet se nem hozzáértéssel, se nem jóakarattal csinálták". A rendelet hiányosságaként említette, hogy a betegidőt és a katonai szolgálati időt nem számítják be a várományi időbe. És ezek a körülmények éppen akkor sujtják a bányamunkásokat, amikor helyzetükön nem tudnak változtatni. Heim József tájékoztatása csak részben volt igaz. A helyzet ugyanis az volt, hogy a betegidőt és a katonaidőt részben beszámították a várakozási időbe. A rendelet részleteit a résztvevők nem ismerték.

Ezt igazolja a közgyűlésnek az a határozata, mellyel utasította az ujonnan megválasztott vezetőséget, hogy "az új nyugdíjrendelet hibáit kísérvé figyelemmel, azokat gyűjtse össze és adott esetben illetékes helyen juttassa kifejezésre. Egyben utasítja az új vezetőséget, hogy a nyugdíjrendelet szövegét népszerű nyelven megírt magyarázat kíséretében nyomassa ki és azokat a bányamunkásság között megfelelő áron terjessze".^{382/} Erre rövidesen sor is került.^{383/}

6. A balesetek alakulása

A balesetek számának szaporodása közvetve megmutatja a munkaintenzitás növekedését. Az üzemi balesetek száma igen gyorsan - 1938-at 100-nak véve, 1942-ben 144-re - emelkedett. A termelés nagymértékű felfuttatását a biztonsági berendezések javítása, bővítése nélkül végezték. A közölt adatok azonban erősen megszípitik a valóságot, mert csak a "bejelentett" baleseteket foglalják magukban.

A bejelentett ipari üzemi balesetek száma^{384/}

1933	1939	1940	1941	1942	1943
43 033	46 318	53 168	58 663	64 537	61 624

A tőkések számára csupán a bányászat zavartalan üzemeltetése volt a fontos, a védelmi berendezések korszerűsítésére alig fordítottak gondot. Igyekeztek minden olyan beruházást elkerülni, amely az olcsó emberi munkaerő helyzetét tette volna elviselhetőbbé és biztonságosabbá. A műszakok számának növekedése, a berendezések és felszerelések felújításának elhanyagolása megnehezítette a bányászok munkakörü-

ményeit. Ha a balesetek számát és a bányamunkásság egészéhez viszonyított arányát vizsgáljuk, képet nyerünk a bányamunkásság munkakörülményeinek súlyosbodásáról.

Súlyos vagy halálos balesetek a bányákban^{385/}

Év	Halálos balesetek	Súlyos száma	Az összes bányamunkás %-ban
1938	39	4496	12,1
1939	47	6049	15,5
1940	62	6334	14,7
1941	77	-	-
1942	141	7774	-
1943	80	9706	18,7
1943 ^x	65	8734	20,1

x 1938-as területre számítva.

VI.

A bányamunkásság mozgalmái a második világháború éveiben

1. Bányásmegmozdulások a második világháború kitörésének előestéjén

A kizsákmányolt bányamunkások már a világháború kitörése előtt harcoltak keresetük emeléséért, szociális helyzetük javításáért. Erre már korábban többször példákkal utaltunk. A bányászok céljaik megvalósítása érdekében a rendelkezésükre álló minden lehetőséget kihasználtak. A dorogi bányamunkások bércsökkentési ügyével kapcsolatban pl. 1939. január 22-én a dorogi vasútállomás alatt lévő alagutban "ismeretlen egyének" a következő - kézzel írott - szövegű feliratokat ragasztották ki: "Munkás testvérek! Dorogon újabb bércsökkentést akarnak végrehajtani. Ne tűrjétek! Fogjunk össze az alattomos bércsökkentés ellen. Ne hagyjunk családunktól újabb falatot elvenni! Egy elkeseredett bányász."

Az ügy előzménye az lehetett, hogy január 15-én a dorogi bányaaigazgatóság gyűlésre hívta össze a bányamunkásokat. A gyűlésen közölték a munkásokkal, hogy a családok öreg vajúrok fizetését 10 %-kal akarják javítani, "azonban, hogy ez keresztülvihető legyen, a segédvajúrok és csillések fizetését 10 %-kal le kell szállítani". A gyűlésen többen tiltakoztak a levonások ellen, az öreg vajúrok lemondtak a munkatársaik terhére tervezett fizetésjavításról. A rendőrség bizalmas értesülése szerint a bányaaigazgatóság a tervezett levonást nem az öreg vajúrok fizetésének emelésére fordította volna, hanem ebből fizette volna ki a kormányrendelettel megállapított családi pótlékot.386/

A baglyasaljai gépműhelyben és szénszállításnál foglalkoztatott iparosokat és napszámosokat a bányai igazgatóság hirdetmény útján értesítette, hogy havonta 18 műszaknál többet nem dolgozhatnak. Az iparosok műszakonként 3.-P-t, a napszámosok pedig 2.-P-t kerestek. A hirdetmény az iparosok és napszámosok között nagyfoku elégedetlenséget váltott ki. Azt hangoztatták, hogy ilyen csekély havi keresetből képtelenek magukat és családjukat eltartani.

A munkásokkal Dubovszky Elemér bányai igazgató magyarázatképp közölte, hogy a bányának nincs fedezete és ezért volt kénytelen a műszakot leszállítani. A rendőrség bizalmas értesülése szerint "Dubovszky igazgató kapzsi természetű, csak saját anyagi előnyét igyekszik biztosítani. A műszak csökkentését azért vezette be, mert az általányon akart takarékoskodni. A megtakarított pénzt pedig év végén a környezetében levő tisztviselőkkel - mint jutalékot - elosztják. A múlt év végén is 17 ezer pengőt osztottak szét, Dubovszky azonban kevesellte a megtakarítást." A bánya vezetője a munkások csekély jövedelmét még azzal is megrövidítette, hogy havonta 30 fillért sportalapra, évi 2 pengőt zenealapra, 2 pengőt pedig lövészalapra levont a fizetésükből. A levonások miatt "a munkások elégedetlenek, de nem mernek tiltakozni, mert aki szólni mer, azt az igazgatóság a munkából azonnali hatállyal elbocsátja".^{387/}

A baloldali bányászok bátor kiállásáról naponta hirt adtak a különböző hatósági jelentések. A székesfehérvári II. csendőrkerületi parancsnokság jelentésében Sárisáp községben levente ellenes propagandáról számolt be. Az történt, hogy Hajnik Gáspár és Varga Jakab sárisápi lakosok, nyugalmazott bányászok január 22-én Sárisáp községben, a Kollár-féle kocsmában megtartott leventemulatságon az ott megjelent leventéket arra igyekeztek rábirni, hogy lépjenek

be a Szociáldemokrata Pártba, továbbá olyan kijelentéseket tettek, hogy "ha az ő pártjuk /az SZDP/ erős lesz, akkor... a nős embereknek nem kell elmenni katonának... nem kell leventébe járni, és ha a főoktató valamelyik leventét megbünteti, akkor ne a főoktatónak fogják pártját, hanem rohanják meg és verjék meg a főoktatót."^{388/}

A szakszervezeti mozgalommal és a sztrájkharcokkal szemben foganatosított hatósági intézkedések ellenére 1939 tavaszán nagyobb arányú sztrájkmozgalmak bontakoztak ki. A Somoskőujfalu község határában levő Eresztvény /Hofbauer-féle/ kőbányában foglalkoztatott 50 kőfejtő május 23-án, a Somoskői Bazalt Kőbánya Rt. bányáiban pedig május 26-án 70 kőfejtő és 12 iparos beszüntette a munkát. Az ok a volt, hogy a legkisebb munkabéreket megállapító iparügyi miniszteri rendelet értelmében az akkordmunkában dolgozó munkások az eddiginél lényegesen kevesebbet kerestek, továbbá a bánya vezetősége nem volt hajlandó a kitermelt követ tömény állapotban átvenni, mivel a kő között föld is van, az ipari munkásokat pedig 10 %-kal alacsonyabb bérrel akarták fizetni, mint azt a rendeletben megállapították.^{389/}

Urkut községben mintegy 320 bányamunkás május 26-án este 10 órakor sztrájkba lépett a munkások bérjavítást követeltek. A munkásság, melynek összes követelései elől eddig mereven elzárkózott a bánya vezetősége, végül is nem tudta tovább tűrni a rettenetes nyomort, és sztrájkba lépett. Miután a helybeli és a budapesti hatóságok ígéreteket tettek, hogy a követelések teljesítését megfelelően elintézik a bánya vezetőségével, a munkásság újra dolgozni kezdett, de a határozott ígérek ellenére semmiféle intézkedés nem történt. A hatóságok részéről az volt a válasz, hogy "azonnal intézkedtek megfelelő karthatalom kirendeléséről." A sztrájkmozgalom nem szűnt meg, és június 20-án

az urkuti mangánércbánya munkásai bérkövetelés miatt ismét abbahagyták a munkát.^{390/}

A salgótarjáni szénmedencében 1939 kora nyarán a sztrájkmozgalom azzal kezdődött, hogy a zagyvapálfalvi Frigyes-akna 100 dolgozója 1939. június 6-án, béremelést követelve - abbahagyta a munkát. A bányagazgatóság eleinte hallani sem akart semmiféle béremelésről, majd Mocsáry Ödönnek, a Magyar Élet Pártja salgótarjáni képviselőjének közbenjárására tárgyalások indultak meg. A bányagazgatóság a vājárbért 4,18 pengőről 4,50 pengőre emelte és vállalta, hogy ha a bányászok felveszik a munkát nem történik bántódásuk azoknak, akik a sztrájkban részt vettek. Megígérték a kiszabott birságok elengedését is. Ennek alapján a bányászok felvették a munkát. De a bányagazgatóság csak részben tartotta be ígéretét.^{381/}

Június 19-én az Etes község határában levő kőszénbányában a munkások szintén sztrájkba léptek. Csatlakoztak hozzájuk a zagyvapálfalvai, a frigyesi és ketyházai akna munkásai is. A sztrájkolók száma 1400 volt. A munkások 35 %-os béremelést követeltek. 20-án a salgótarjáni bányamedence szénbányájában dolgozó 5000 munkás közül már 2000 volt a sztrájkoló, akik szintén béremelést kértek. A sztrájk hatására a Salgótarjáni Üveggyár Rt. munkásai is leálltak.^{392/}

A sztrájk tovább szélesedett, 23-án a sztrájkolók összlétszáma a salgótarjáni medencében már 4200 volt. A fenntartási munkálatokat a nemzeti munkavédelem tagjai teljesítették, többeket azonban "saját biztonsága érdekében a munkához elő kellett vezetni, mert félő volt, hogy ezeket éjjel a nemdolgozó munkások megtámadják".^{393/}

A sztrájk és a béremelés ügyében bányásküldött-

ség járt az Iparügyi Minisztériumban, ahol Vargha József államtitkárnak beszámoltak a leromlott életkörülményeikről, és előadták követeléseiket. A küldöttség azzal a válasszal tért vissza Salgótarjánba, hogy a tárgyalások lefolytatása kb. 8 napot vesz igénybe. A minisztériumban a küldöttséget arra ösztönözték, hogy bírják rá a sztrájkolókat a munka felvételére. Ezt a salgótarjáni főszolgabíró a sztrájkolók előtt ki is hirdette. A sztrájkolók azonban közölték, a munkát addig nem hajlandók felvenni, míg követeléseiket nem teljesítik.^{394/}

Junius 25-én Jelinek Ferenc, a szakszervezet titkára Salgótarjában járt és ott sérelmezte, hogy a bányamunkások a szakszervezet megkerülésével kezdtek bérmozgalmat. Hangoztatta, hogy "ha a jelenlegi érdekképviselőten a bérmegállapító bizottságban nem fognak eredményt elérni, akkor majd a szakszervezet karolja fel ügyüket, s akkor megmutatja a munkásságnak, hogy mit lehet komoly szervezettel elérni".^{395/}

Az iparügyi miniszter csak június 27-én küldte ki a bérmegállapító bizottságot dr. Hilcher Rezső vezetésével. A bizottság a bányászok tényleges helyzetével számoló javaslatát azonban a miniszter nem fogadta el, és új bizottságot küldött ki. Az újabb bizottság jelentése alapján született meg azután a döntés, mely az előző bizottság 29-60 %-os béremelési javaslata helyett csak 11-15 %-os béremelést hagyott jóvá.^{396/}

A bányamunkások - miután bizonyos mértékben rendezték bérüket, orvosolták sérelmüket - újra felvették a munkát. Látták, hogy a tőkésektől nem tudnak többet kicsikarni, s mivel nem volt betevő falatjuk, meg kellett elégedniük a szerény eredménnyel. Az ujonnan megállapított béreket azonban

a bányászok zöme nem tudta elérni, a bányavezetés gondoskodott arról, hogy a munkásság a béremelés ellenére se jusson jóval nagyobb keresethez.^{397/}

A dorogi bányamunkások június 23-án, a bányaigazgatóságnak emlékiratot nyújtottak át. Az emlékiratban kérték az 1930.-31. évben bevezetett 10 %-os bér csökkenés megszüntetését és az egyéb járandóságok visszaállítását. Róth igazgató a küldöttségnek ígéretet tett, hogy kérésüket a központi igazgatóságnál támogatni fogja. Június 25-én Jelinek Ferenc Dorogon járt és utasította a szakszervezet tagjait, hogy ha az igazgatóság követeléseiket elutasítja, a munkát ne szüntessék be, mert a bérmegállapítás folyamatban van, így a sztrájk céltalan lenne. A MÁK Rt. tokod-altárói bányauzemének munkásai június 28-án szintén béremelési kérvényt adtak be a bányaigazgatósághoz. Vigh Ferenc bányaigazgató a kérvényt elfogadta és közölte, hogy döntés végett a központi bányaigazgatósághoz felterjeszti. A dorogi bányamunkások bérmozgalma folytatódott, mert a bányamunkások nem voltak megelégedve a bérmegállapító bizottság által megállapított minimális munkabérrel. Július 9-én a dorogi bányamunkások Önszegélyező Egyesületének helyiségében a bérmozgalommal kapcsolatosan gyűlést tartottak. A gyűlésen jelen volt Gruber Lajos nyilas országgyűlési képviselő is. Grubert a nyilas érzelmű munkások kérték, hogy szólaljon fel, amihez azonban az egyesület vezetősége nem járult hozzá. Gruber több bányász panaszát meghallgatta és ígéretet tett, hogy a képviselőházban szavá teszi a bányászok helyzetét.^{398/}

A Nemzeti Munkaközpont és a kormánypárt agitációja azt igyekezett bizonyítani, hogy sem a szociáldemokrácia, sem a nyilas párt nem értek el eddig semmit a munkások helyzetének javításában. Ha a Nemzeti Munkaközpont tagjai lesznek, akkor hatósági támogatás mellett jogos kéréseik telje-

sülni fognak. A nyilasok szintén azzal agitáltak, hogy csak ők tudnak a bányamunkások helyzetén javítani. Az kétségtelen, hogy ezek a szólamok, valamint a nyilasok demagógiája ideig-óráig sikereket értek el a bányamunkások körében. A nyilasok ennek érdekében mindent el is követtek, még a rágalmazástól sem riadtak vissza.^{399/}

2. Az 1940. évi országos bányászsztrájk és következményei

1939. szeptember 1-én kitört a második világháború. A Teleki-kormány elrendelte a kivételes állapotot, kiterjesztették a rendőri felügyelet aláhelyezés és az internálás rendszerét. Már 1939 nyarán a legjelentősebb gyárakat és bányákat zömükben hadiüzemekké nyilvánították és június 1-től hadiüzemi titkárokat neveztek ki.

Az 1939. II. tc., az un. honvédelmi törvény a bányákat hadiüzemmé nyilvánította. A korábbi hadiüzemi titkárok az üzemek katonai parancsnokai lettek, akiknek jóváhagyása kellett minden intézkedéshez. A hadiüzemi parancsnok feladata elsősorban a termelés zavartalan biztosítása, a szabotázs megakadályozása, a munkafegyelem szigorú betartatása, kémelhárítás, a politikailag gyanús munkások megfigyelése, a kommunista és baloldali agitáció elleni védekezés volt. A háború kitörése után rendszabályokat vezettek be a munkahelyváltoztatások csökkentésére, a bányai üzemet csak a hadiüzemi parancsnok hozzájárulásával lehetett más munkahellyel felcserélni. A hadiüzemi dolgozókat a katonai büntetőbiráskodás és a katonai fegyelmi szabályok hatálya alá helyezték. A munkásokat a bányai üzemnél is katonai egységekbe osztották, felállították a fogdákat, rendszeresítették a napiparancsokat és kihallgatásokat, valamint a kisebb méretű fegyelmeztetlenségek helyszíni megfenyítését, a fogdába való elzá-

rást. Az elitelt munkásnak nappal dolgoznia kellett és éjjelre zárták a fogdába. A munkások teljes jogfosztása következett be. A súlyosabb esetekre /sztrájkra/ öt és tízévi börtön, illetve fegyházbüntetés is kiszabható volt.

1940-ben a bányásmegmozdulások szempontjából különösen figyelemre méltó események zajlottak le, szinte az egész év a szakadatlan küzdelmek időszaka volt. Tavasztól állandó kisebb-nagyobb megmozdulások jelezték egy nagyarányú országos bányászsztrájk kitörését. A tatabányai munkásság 1940 tavaszán béremelési kérelemmel fordult az igazgatósághoz. A dorogi és a salgótarjáni bányamunkások között is mozgalom indult a bérek emeléséért. Az ország legsilányabban kereső, legnehezebb helyzetben levő bányamunkásai a borsodiak voltak: itt még 2,80-3,88 pengős vājárkeresetek is előfordultak. A Pécs vidéki szénmedencében sem változtak a munkabérek. A nehéz munka, a vele járó életveszély és a megélhetési gondok gyötörték a munkásságot. Belátást pedig a bányai igazgatóságtól nem lehetett várni. Itt is csak az volt a fő szempont, hogy a munkást kellően ellenőrizzék, nehogy véletlenül is belépjen a szocialista szakszervezetbe.

A tatabányai szénmedencében június első hetében egy-két aknán a 18-21 éves csillécek csoportosan kértek fizetésrendezést, amit az igazgatóság kereken visszautasított. Erre válaszként nem szálltak le, és az ügy a katonai parancsnokság elé került. A napi föld alatti munkáért, ezeknek a fiatalembereknek 1 pengő 80 fillértől 2 pengő 20 fillérig fizettek, azzal az indokolással, hogy most az apa mellett dolgozik a fiú is, és az összeadott két kereset lényegesen emeli a család bevételeit. Azonfelül - szólt a válasz - a múltban az apa egyedül volt kereső, hetenként 3-4 műszakot teljesíthetett és ebből kellett eltartania családját, ma pedig a hetet mindketten kidolgozhatják, sőt pótműszakot is teljesít-

hetnek, ami csaknem duplájára emeli a család jövedelmét.^{400/}

Nagyon sok volt a panasz a bányatelepeken a durva bánásmód ellen. A bányamunkásság fejlődött, igényesebbé vált és jobban érzékelte az emberi méltóságát sértő trágár, durva szitkozódást. Különösen bántotta önérzetét a besugók hada. A szakszervezet vezetőségéhez csaknem minden bányatelepről érkeztek panaszok arról, hogy "sok a besugó, a hizelgő, alattomos áruló".^{401/}

Tokodon 1940. szeptember 23-án a munkásságnak a bányából délutáni váltásról kiszálló harmada egységesen a bányaigazgatósági iroda elé vonult és kéttagu küldöttséget irányított az igazgatóságához. A munkások előadták, hogy nélkülöznek és sürgős változtatást kértek, mert nehéz munkájukat a kellő élelmezés hiányában nem tudják majd tovább végezni. A munkások egyébként fegyelmezetten viselkedtek és kijelentették, hogy a felvonulással egyrészt nagyobb nyomatót kívántak adni a nehéz helyzetükből fakadó panasznak, másrészt ily módon akarták védelmezni munkatársaikat, akik mint küldöttség adták elő az általános panaszt, nehogy esetleg egyéni felelősségrevonásban részesüljenek. Ezután teljes rendben hazatértek.^{402/}

1940. október elején az Ózd környékén lévő Farkaslyuk és Somsály bányatelepeken a bányászok beszüntették a munkát. A Rima azonnal lezáratta az élelemtárákat a bányatelepeken, a hatóságok pedig Ózdon és a környező falvakban a korcsmákat is lezáratta. A sztrájk napján egy század katonaság érkezett Ózdra, a bányatelepeket csendőrök és katonák őrizték, még Királdot is, ahol pedig a munkát nem is szüntették be. A katonai parancsnokság a házak falain kifüggesztett parancsban elrendelte a munka felvételét, ellenkező esetben a hadbírótság elé állítást. A bányászok közül többbe-

ket előállítottak.^{403/}

Ilyen előzmények után 1940. október 7-én robbant ki a magyar bányamunkásság történetében egyedülálló, az ország minden jelentős bányavidékét hosszabb-rövidebb időre megbénító országos sztrájkmozgalom. A bányászok a magasabb munkabérekért, jobb élelmiszer- és ruhaellátásért, a goromba bánásmód megszüntetéséért léptek sztrájkba. A bányászsztrájkot a nyilasok fel akarták használni a Teleki-kormány megbuktatására, s ezért kezdetben támogatták. Amikor azonban kiderült, hogy a bányászok sztrájkmozgalma nem szolgálja céljukat, cserbenhagyták őket.^{404/}

A nyilas párt felhasználta a baloldal erőinek szétforgácsolódását, a szakszervezet elvesztett befolyását. A párt egyik vezető emberét, Gruber Lajos országgyűlési képviselőt állította a bányászügyek élére. Gruber már 1939-től kezdve több bányászvonatkozásu interpellációt terjesztett a képviselőház elé, így sikerült olyan látszatot keltenie, mintha a nyilasok szívéükön viselnék a bányamunkások sorát. A bányásztelepüléseken a nyilaskeresztes agitáció évek óta folyt, a nyilas agitátorok azt hangoztatták, hogy a bányászok panaszait és sérelmeit pártjuk hatalomra kerülése után majd megoldják.

1940 nyarán a fegyverkezési konjunktura megtorpan, az árak emelkedtek, a munkásság gazdasági körülményei romlottak. Bevezették a hustalan napokat, felemelték a tej árát, rendeletet adtak ki a "népkenyér" készítésére, a cukor- és zsirjegy bevezetésére. A nemzetközi helyzetre a német fasizmus háborús győzelmei nyomták rá bélyegüket. A német fasiszta hadsereg megszállta Dániát, Norvégiát, Belgiumot, Hollandiát és Luxemburgot, elfoglalta Párizst. Romániában a asiszta Nemzeti Vasgárda vette át a hatalmat.

A Nyilaskeresztes Párt elérkezettnek látta az időt egy bányászkongresszus összehívására. A párt október 17-én a bérmozgalmak ügyében nyilatkozatot adott ki. "Látva a bányászok elégedetlenségét, de látva azt a nyomorúságot is, amelybe a drágulás következtében jutottak, Gruber 1940. szeptember 1-ére bányászkongresszust hívott össze a Nyilaskeresztes Párt Andrássi ut 60. sz. alatti központjában, amelyen az ország minden bányájának kiküldöttei megjelentek... Ezen a kongresszuson a bányamunkásság egyhangulag 30 %-os béremelést kért..."^{405/}

A kongresszus után fokozott erővel folytatódott a bányamunkások körében a nyilas párt népszerűsítése és a tagtoborzás.

A kormány végül is felismerte, hogy nem zárkózhat el teljesen a béremelés elől, még a nagytőkések tiltakozása ellenére sem, ezért úgy határozott, hogy 7 %-kal felemeli az ipari munkabéreket.

Amikor október 7-én a kormány közhirre tette az ipari és bányamunkások részére adott 7 %-os béremelést, kitört a munkások között az elégedetlenség. Nógrád megye főispánja táviratilag jelentette október 7-én, "Zagyvapálfalván és Kisterenyén 1000 bányamunkás sztrájkba lépett".^{406/} A Salgótarjáni Kőszénbánya tulajdonát képező Frigyes-, Barátvölgyi-, Déli-, Kisteleki-, László- és Ságujfalui-aknák, a nyárjasvölgyi, az etesi, a kisterenyei és Ilona-bányák, valamint a Nagybátony-Ujlaki Egyesült Iparművek Rt. tulajdonában levő szorospataki bánya munkásai 1940. október 7-én szintén sztrájkba léptek. A sztrájk oka: az élelmiszer-drágulás folytán az alacsony bérükből nem tudják létfenntartásukat biztosítani. Ezért 30 %-os béremelést követelnek.^{407/}

A sztrájkmozgalom letörésére a honvédelmi minisz-

ter karhatalmat rendelt ki.

Október 9-én megkezdték a sztrájkoló munkások letartóztatását. Az "izgató - főkolomposok" közül többeket őrizetbe vettek. Ungár ezredes a sztrájk felszámolása céljából letartóztatott 800 bányászt beszállíttatta a salgótarjáni kaszárnyába. De mivel ezzel sem ért el eredményt, leállította a letartóztatásokat és jelentette, hogy a sztrájkot nem tudta letörni.

Bartha honvédelmi miniszter október 10-én Barabás Emil tábornagyot küldte Salgótarjánba. Barabással együtt utazott Salgótarjánba Kádas Kálmán iparügyi államtitkár és Magasházy Béla miniszteri tanácsos. Este tárgyalásra ültek össze Barabás elnöklete alatt a karhatalmi parancsnokok, a vezérkar és a kémelhárító tisztjei, Ronkay Ferenc és Mocsáry Ödön kormánypárti, Gruber Lajos nyilaspárti országgyűlési képviselők, a városi közigazgatási hatóságok, valamint a bányatársulat megbízottai. Az elnöklő Barabás altábornagy elmondotta, hogy hat bányászt hallgatott ki, akiknek napi keresetük 2-4,33 pengőt tett ki. Ő megállapította, hogy ezek családos emberek és fizetésük a létminimumot sem éri el. Véleménye szerint nem politikai harcról, hanem bérmozgalomról van szó, amelyet úgy lehet megszüntetni, ha a társulat ad valamit a munkásoknak. A tárgyalás eredményeként a bányatársulat vállalta, hogy október 20-án a munkásság szeptemberi keresetének 20 %-át adja meg külön őszi segélyként, Kádas államtitkár pedig ígéretet tett arra, hogy október 31-ig a kormány felülvizsgálja a kereseteket és megadja a munkásoknak a létminimumot. A bányavezető vállalta a durva bánásmódra vonatkozó panaszok kivizsgálását és megszüntetését.^{108/}

Ezek az "engedmények nem elégitették ki a munkásokat, a

sztrájk folytatódott. Ezek után Bartha honvédelmi miniszter újabb parancsot adott ki, mely szerint 200 sztrájkolót le kell tartóztatni és Hatvanba szállítani, ahol árvízvédelmi munkát fognak végezni. A letartóztatások és a munkások elhurcolása mindenütt csak fokozta az izgalmat és elkeseredést.

A honvédelmi miniszter október 12-én átadta a sztrájkügyekkel való foglalkozást Werth Henrik vezérkari főnöknek. Werth elrendelte, hogy a munkásokat falragaszok és doboltatás útján szólítsák fel munkára. Bár megszüntette a további letartóztatásokat, a sztrájk október 14-én áttért a dorogi és tokodi bányatelepekre is. Az üzemi katonai parancsnok felsőbb parancsnokságától utasítást kapott, hogy a munkásságot plakátokon és röplapokon szólítsák fel a munka felvételére. Az eredmény azonban az volt, hogy a plakátokat letépték, a röplapokat gunyos megjegyzésekkel fogadták és a munkát nem vették fel.^{409/} 14-én csatlakoztak a sztrájkhoz a felsőgallai bánya, a gépüzem, valamint egyéb üzemek munkásai, október 15-én reggel a tatabányai és egercsehi bányászok, október 16-án a DGT Pécs vidéki bányáiban foglalkoztatott bányászok, október 17-én pedig a móri és szászvári bányászok. A sztrájkoló munkások munkabérük 30-40 %-kal való felemelését követelték.^{410/}

Tatabányán az események menete a Nyilaskeresztes Párt programjának megfelelően, annak hatására alakult. Egy Tatabányán készült jegyzőkönyv többek között a következőket tartalmazta: "Nekünk nem az a fontos, hogy hány százalék béremelést adnak, nekünk a hatalom átvétele a legfontosabb, mert akkor mindent el fogunk érni. Szálasi egy hónap múlva átveszi a hatalmat és aki most velünk szemben ellenszegül, azt majd annak idején el fogjuk intézni. Ebből a sztrájkból kifolyólag senkinek baja nem történhetik, mert ha velünk szemben erőszakoskodnának, akkor a német hadsereg bejön, és

rendet teremtem.^{411/}

Október 19-én a gánti bauxitbánya 900 és a nagymányoki kőszénbánya 600, október 23-án az Ózdhoz tartozó bányák 2200 és a berentei bánya 172 bányásza lépett sztrájkba. A móri bányászok 22-én munkába álltak, de 23-án ismét sztrájkba léptek. A salgótarjáni, nagybátonyi és tatabányai munkások egy része az elmúlt napokban jelentkezett munkára. Ezen a telepeken, valamint a dorogi medence ebszönyi bányájában csökkentett széntermelés folyt.^{412/}

Október 14-én rendkívüli minisztertanács tárgyalta meg a sztrájkhelyzetet. A minisztertanácsi határozat hangsúlyozta, hogy a bányássztrájk politikai erőpróba, s ezért minden eszközt fel kell használni annak letörésére. A vezérkari főnök szigorú intézkedéseket hozott a sztrájk terjedésének megakadályozására. Utasítást adott a bányatelepek körülzárására, a rendzavarók letartóztatására, elrendelte a mozgási és gyülekezési tilalom betartását, tilos volt az utcákon megállni, a járőkelőket rendszeresen megmotozták, elkobozták a bányatelepekre behozott élelmiszereket, őrséget álltak a sztrájktörők háza előtt.

A nyilasok a sztrájkoló munkásokat demagógiájukkal a saját oldalukra igyekeztek állítani, de nyilvánosan tagadták, hogy részük volna a sztrájk kirobbantásában. A Nyilas-keresztes Párt a bérmozgalmak ügyében október 17-én nyilatkozatot adott ki. Megállapította: 1940. október 17-én a magyar bányászok közül több mint 40 000-en sztrájkolnak. A kormánykörök úgy akarják beállítani a kérdést, mintha a sztrájkmozgalmakat a Nyilas-keresztes Párt és különösen annak egyik képviselője Gruber Lajos szítaná. Kötelességünknek tartjuk rámutatni a sztrájk okaira és keletkezésére. Gruber Lajos már 1939 nyarán több ízben szóvá tette a bányászok

lehetetlen helyzetét. A salgótarjáni szénmedencében azonban Faragóna József szociáldemokrata vezető utasítására állt le a munka.^{413/}

Gruber Lajos a képviselőháznak a bányássztrájkkal kapcsolatos vitájában is kijelentette: "Kötelességem rámutatni arra, hogy a sztrájkot Salgótarjában a Frigyesakna egy Faragóna József nevű szociáldemokrata munkás-vezetője indította meg." A vitában felszólaló Kabók Lajos ezzel a kijelentéssel szemben bizonyította, hogy "Zagyvapálfalván a Frigyes-aknában október 7-én kitört bányamunkás-sztrájkot nem Faragóna József bányamunkás kezdeményezte, hanem elkezdődött ez már ezen a napon délután fél 2 órakor, amidőn a leszálló csoport a leszállást megtagadta. Ebben az időben Faragóna lent volt az aknában és a munkájáról 3/4 3-kor érkezett fel." Kabók ezek után tényekkel bizonyította, hogy a bányatelepeken hosszabb ideje nyilaskeresztes agitáció folyt, a nyilasok felhasználták a bányamunkások nyomoruságos helyzetét és "sztrájkba vitték a bányamunkásokat azzal a meghirdetett hangoztatással, hogy a nyilaskeresztes párt uralomra jut, átveszi a hatalmat és akkor a bányamunkásoknak minden panasza és sérelme kielégítést nyer". Kabók a sztrájk kitörésével kapcsolatban elmondotta azt is, hogy Gruber a sztrájk érdekében több bányatelepen, így Salgótarjában, Nagybátonyban és másutt is agitált.^{414/}

A kormány álláspontja az volt, hogy csak a munka felvétele után kerülhet sor a munkások panaszainak és követeléseinek megvizsgálására. 17-én Henney Gusztáv tábornok vette át a Tatabányára kirendelt karhatalom irányítását. Henney kíméletlenül fellépett a munkások ellen, s hozzáállt a rend helyreállításához. A sztrájkot karhatalmi erővel igyekeztek továbbra is letörni.^{415/}

Az idő múlása nem kedvezett a nyilasok terveinek, nem állt le a bánhidai erőmű, a Salgótarján környéki teljes munkaszünet megvalósítása sem sikerült, nem állt le a MÁV szükségleteire dolgozó komlói bányamű sem. Minthogy a nyilasok kalandor politikai tervei csődöt mondtak, megváltozott a nyilas párt magatartása. A bérmozgalom kezdeti szakaszában pénz és természetbeni segélyek osztogatásával igyekeztek a sztrájkoló munkásokat kitartásra ösztönözni. Miután azonban terveik kudarcba fulladtak, cserbenhagyták a bányamunkásokat.^{416/}

A kormány végül belátta, hogy a bányászok helyzetén javítani kell, ha biztosítani akarják az ország iparának szénellátását és csökkenteni a nyilasok befolyását a bányamunkásságra. A honvédség vezérkari főnökének küldött összeítő jelentés is nyomatékkaal mutatott rá arra, hogy "ugy a szemléltető előljárók, mint a karhatalmi parancsnokok egyöntetű jelentése szerint a munkásság szociális helyzete feltétlen javításra szorul, szükségét látom annak, hogy mindazokon a helyeken, ahol a munkásság a katonai karhatalom ténykedésének hatása alatt a munkát újból vállalja, ezt azonnal a munkásság helyzetének megjavítását célzó kormányintézkedések kövessék".^{417/}

A kormány képviselői tárgyalásokba is kezdtek a bányatókésekkel. Október 24-én Alliquander miniszteri tanácsos, szénkormánybiztos és Vizer Vilmos MÁK vezérigazgató között megállapodás jött létre a munkásoknak adandó kedvezményekről. A megegyezés hírére a bányatelepeken megkezdődött a bányászok munkába állása és megindult a termelés. Így Tatabányán, Mórton, Szászváron, Nagymányokon és a Nagybátony-Ujlaki szénbányákban, valamint a gánti bauxitbányában a sztrájk megszűnt. A salgótarjáni és az Ózd környéki szénbányákban a sztrájkoló nagy része ugyancsak jelentkezett mun-

kára. A Pécs vidéki medencében is megszűnt a sztrájk. November 5-én a "Népszava Gárda" gyűlésén Tolnai József beszámolt arról, hogy a bányászsztrájk megszűnése után a DGT tárgyalásra szőlitotta fel a munkásokat. A tárgyaló bizottságba egyetlen nyilast sem választottak be, így a tárgyaláson a szervezett munkások vesznek részt. Az ózdi bányákban a sztrájk csak november 16-án fejeződött be.^{418/}

Dorogon és Tokodon a sztrájk a tatabányai meg egyezés ellenére tovább tartott, mivel ott a munkások sérelmei még súlyosabbak voltak. Dorogon most az addig passzivan viselkedő baloldali érzelmű bányászok is sztrájkba léptek. Október 27-én a Szakszervezeti Tanács üzenetet küldött Dorogra, hogy a munkások október 28-án a munkát vegyék fel. E fellépésnek azonban nem lett foganatja. A tokodi éhségssztrájkhoz a dorogi munkások is csatlakozni akartak, de a csendőrök az aknák bejáratánál letartóztatták a sztrájkvezetőket. November 2-án Paksy tábornok közölte a sztrájkolókkal, hogy a kormány hajlandó kívánságaikat teljesíteni, ha beszüntetik a sztrájkot. Közölte a munkásokkal, hogy kívánságaik teljesítése érdekében tárgyalásokat kezdeményez. A munkások zöme úgy látta, hogy a kormány és a bányatókések most már hajlandók követeléseik nagy részét teljesíteni és abbahagyták a sztrájkot.

A dorogi és tokodi munkások memorandumát november 12-én nyujtották át az iparügyi miniszternek, aki személyesen fogadta a küldötteket. A bányászok tisztességes bért kértek és a bányaüzemek államosításának szükségességét hangsúlyozták. A kormány a széntermelés biztosítása és a bányászok mozgalmainak leszerelése érdekében élt a béremelés jogával, és a megjelent iparügyi miniszteri rendeletek egymásután szabályozták a bányavidékek legkisebb munkabéreit.^{419/}

A bányászsztrájk végül is részleges eredménnyel zárult. Átmenetileg javult az élelmiszer-ellátás, a kormány a bányamunkások bérét 20-30 %-kal emelte, az október 1-i színvonalon rögzítették az élelemtári élelmiszer árakat és bevezették a tulórák, a pótműszakok 20-25 %-os bérpótlékát. Az eredmények kivívását a bányamunkásság a felfegyverzett karhatalommal szemben fegyvertelenül, központi irányítás nélkül érte el. A bányavidékeken lassan helyreállt a nyugalom és megindult a termelés. A vezető kormánytényezők úgy értékelték az általánossá vált sztrájkot, mint a nyilasok hatalomátvételi kísérletét.^{420/}

November 4-én a vezérkar főnöke jelentette a honvédelmi miniszternek a "bányászsztrájkmozgalomból le-szűrt tapasztalatokat". A jelentés kénytelen megállapítani, hogy "a jelen esetben az történt, hogy a kirendelt karhatalom csak hosszú tárgyalások, vitatkozások, ígéretések után tudta a munkások egy részét a munka felvételére rábírni..." Ennek okát abban látja, hogy "a karhatalomnak nem volt meg a megfelelő eszköze akarátának keresztülvitelére". Ugyanakkor a jelentés megállapítja, hogy a jelenlegi bányászsztrájk kimondottan bérmozgalom gyanánt indult és csak később fajult el politikai mozgalommá. A karhatalmi csoportok parancsainak nem egy helyzetjelentésében olvashatjuk, hogy "a munkát felvenni akaró munkások közül számosan az általános testi gyengeség, a nem eléggé való tápláltság miatt nem bírtak munkába állani..."^{421/}

A sztrájkügyekkel kapcsolatban több száz bányászt és bányászasszonyt internáltak, sok sztrájkoló ellen katonai bünvádi eljárás indult. A bányamunkások nagy részét Komáromban, a Samberg-erődítményben gyűjtötték össze. November 3-án Tokodról 138 embert szállítottak Komáromba, a vasut mentén levő német ajku községek lakossága Volksbund-jelvényel,

karfelemeléssel és "Sieg Heil" köszöntéssel üdvözölte a katonai és csendőri fedezet mellett szállított bányamunkásokat. 25-én 87-et hazaengedtek, 51 bányászt továbbra is őrizetben tartottak.^{422/}

A m.kir. miskolci haditörvényszék az 1941. évi október 25. és 26. napján megtartott főtárgyaláson huszonhat salgótarjáni bányamunkást a honvédségi törvényben meghatározott büntett miatt egy évi négy havi börtöntől három évig terjedő börtönbüntetésre ítélt. Majd a november 2-án megtartott főtárgyaláson szintén több, Salgótarján illetve Ózd környéki bányamunkás ellen hozott hasonlóan súlyos ítéletet.^{423/}

A börtönbüntetésekén kívül valamennyi bányamunkást több évi hivatalvesztéssel és politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésével súlytották.

Az első időben letartóztatott dorogi bányászok egyik csoportjának november 18-án megkezdődött a hadbírószági tárgyalása. A sztrájkból kifolyólag letartóztatott dorogi és tokodi munkások közül 51 bányászt 1 hótól 3 évig terjedő börtönbüntetésre ítélték, az ítéletek végrehajtását azonban még 1940 karácsonya előtt félbeszakították s az elítélteket feltételelesen szabadon bocsátották.^{424/}

1940. október 17-én a salgótarjáni rendőrségi épületben a Belügyminisztérium nyomozó osztálya kihallgatta Hermann Ferenc és Verbovszki József bányamunkásokat. Az előbbi a salgótarjáni helyi csoport elnöke, az utóbbi annak alelnöke volt. A nyomozás célja az volt, hogy megállapítsák valóban ki indította el az egész sztrájkmozgalmat.

Az első kérdés az volt, hogy ki adta az utasi-

tást a munka beszüntetésére, mert a korábbi vélemények szerint a Bányamunkások Szövetsége és annak salgótarjáni helyi szervezetei indították el a mozgalmat. A helyi szakszervezet vezetői bebizonyították ennek a föltevésnek ellenkezőjét. Hivatkoztak arra, hogy már a szeptember 8-án megtartott közgyűlésen is mind a központi titkár, mind ők a sztrájkmozgalom ellen foglaltak állást. Azután pedig amikor a harc elkezdődött, ahol csak tehették nem engedték leállni az üzemeket. A jelenlevő salgótarjáni rendőrfőkapitány és a detektív csportfelügyelő igazolták, hogy mindaz, amit a helyi csoport vezetői elmondottak, megfelel a valóságnak.^{425/}

Felsőgalla-Tatabánya helyi csoportjának 1940. november 9-én tartott vezetőségi ülésén Temesi András, a helyi csoport elnöke rámutatott arra, hogy helyesen járt el a szakszervezet, amikor nem azonosította magát a Nyilas-kereszties Párt által kezdeményezett sztrájkokkal és a következmények is a szakszervezetet igazolják. A vezetőség ezzel egyetértett. Tolnai József pécsi párttitkár több vezető párttag előtt kijelentette, hogy a nyilasok nem bér-, hanem politikai harcot folytattak a sztrájk leple alatt. Ez azonban nem járt eredménnyel, mert a bányamunkások nem hódoltak be a nyilas eszméknek.^{426/}

A bányatelepeken lezajlott események után szervezett bányamunkások képviselői november 17-én országos értekezletre ültek össze. Az értekezleten minden kerület képviseltette magát. Megvitatták a bányamunkásokat érintő kérdéseket, foglalkoztak a kormánynak a bányaipari legkisebb munkabérekre vonatkozó rendeletével és jelentést tettek a bányatelepeken dolgozó munkások gazdasági és szociális helyzetéről. A szakszervezet vezetőségének az volt a véleménye, hogy az elmúlt hetekben lefolyt bányászsztrájk nem javi-

tott a munkásság szociális helyzetén.

A tanácskozás során - amelyen a bányamunkásszövetség vezetőségén kívül a szakszervezeti mozgalom vezetői is részt vettek - a bányászok legmesszebbmenő támogatását helyezték kilátásba. Az országos tanácskozás elfogadta a következő határozati javaslatot:

"A Magyarországi Bányamunkások Szövetségének vezetősége, a kötelékébe tartozó helyi csoportok és azok tagjai a leghatározottabban visszautasítanak minden olyan törekvést, amely a bányamunkások gazdasági helyzetének javítását célzó mozgalmát a munkásság igazi érdekeivel ellenkező politikai célokra kívánja kihasználni. Helyeslőleg veszi tudomásul a vezetőségnek a legutóbbi hetekben ez ügyben tett intézkedéseit és minden közösséget megtagad azokkal, akik kiondott politikai célokból a munkásságot olyan cselekedetre bírták, amely a termelés menetét megzavarta."^{427/} Meg kell azonban itt állapítani, hogy a szociáldemokrata vezetők felajánlkozása a kormánynak a termelés zavartalan biztosítására, nem talált kedvező visszhangra a bányászok között. Ez a körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy a párt nem tudta kihasználni a kedvező lehetőséget a bányamunkások szervezeteinek megerősítésére.

1940. október 28-án a pécsi IV. hadtestparancsnokság nyomozó csoportvezetője a főispánhoz a Pécs vidéki bányássztrájkáról a következőket jelentette: "A sztrájk szervezésében kezdeményező szerepet azok a nyilas pártvezetők és csoportvezetők játszottak, akik az ottani keresztényszocialista szervezetekből léptek be a tavaly ősszel megalakult nyilas szervezetekbe... Mecsekszabolcson a nyilasok agitátorai szociáldemokrataként tüntették fel magukat, Mánfán és Komlón ugyanugy, s így vették rá sikerrel a bányászok dolgozó cso-

portjait a sztrájkra." Majd arra mutatott rá, hogy a sztrájk mozgatói minden telepen a nyilasok voltak. A szociáldemokraták központjuk utasítására a sztrájk ellen foglalnak állást, s röplapon értesítették valamennyi társukat, hogy a munkát vegyék fel. Mindebből a katonai parancsnokság azt a következtetést vonta le, hogy a sztrájkot a nyilasok indították és ők hajszolták bele a bányászokat, hogy ezzel tért nyerjenek más szervezetekkel szemben.⁴²⁸⁷

Az 1940. évi őszi nagy bányássztrájk a maga ellentmondásosságában is a bányamunkásság, az egész magyar proletáriátus kenyérért és szabadságért folytatott osztályharcának szerves részét képezte. A bányászokat a már szinte elviselhetetlenné vált helyzetük késztette, hogy letegyék szármukát, amit egyébként semmiféle nyilas demagógia befolyásra nyilván nem vállaltak volna. A bányászok azonban nem látták, hogy a kenyérért folytatott harcukat a nyilasok csupán eszközként akarták felhasználni küszöbön álló puccsterveik végrehajtásában. Az illegalitásban működő Kommunista Párt nem volt képes kellő befolyást gyakorolni a sztrájk vezetésére.

1940. november végén a karhatalom elvonult a bányavidékekről és másfél-két éven át komolyabb mozgalom, nagyobb szervezkedés nem volt. A bányászok is, éppugy mint a magyar munkásosztály más rétegei, a megadott béremelések, a munkanélküliség megszűnése és az átmeneti háborús konjunktúra hatására nagyobb jövedelemhez jutottak. 1942 nyarától a közellátás zavarai, a túldolgoztatással és a bevonultatásokkal összefüggésben figyelhető meg alapvető fordulat a bányamunkások osztályharcának alakulásában.

A rendőrség salgótarjáni kapitányságának jelentése /1941. május 26/ szerint az 1940. évi őszi sztrájk meg-

szűnése lényegében csak fegyverszüneti állapotot hozott létre, a salgótarjáni szénbánya munkásainak körében ujabban egyre inkább kialakulóban van egy olyan mozgalom, melynek végcélja a munkások általános sztrájkja. A szociáldemokrata helyi csoport május 25-én kerületi értekezletet tartott, amelyen a bányamedence területéről kb. 50 küldött vett részt. Ezen az értekezleten elhangzott olyan figyelmeztetés, amely a felelőtlen elemek által megindítani szándékozott sztrájktól való tartózkodásra hívta fel a bányamunkásokat.^{429/}

3. Szakszervezeti mozgalom 1939-től a Szovjetunió elleni háboru megindításáig

1939. január 1-én a kormány több mint 20 szervezeti lapot betiltott, májusban felfüggesztették a szakszervezetek autonómiáját és vizsgálatot rendeltek el ellenük; tevékenységüket átmenetileg kormánybiztosok ellenőrzése alá helyezték. A fasiszta terror növekedésének hatására a szakszervezetek felső vezetésében a jobboldal is hallgatólagosan tudomásul vette a kommunistákkal való együttműködést, a baloldal megerősödött, befolyása megnőtt. Lehetővé vált, hogy a Szovjetuniót ismertető cikkek jelenjenek meg a Népszavában. Ezzel egyidőben a szociáldemokrata vezetés kereste a kapcsolatot a nyugati nagyhatalmak mozgalmaival, igyekezett rokonszenvűket megnyerni.

1939. szeptember 1-én kirobbant a második világháboru. A kormány életbe léptette a kivételes törvényt. Az SZDP és a szakszervezetek vezetősége elítélte a Hitler-fasizmust, a kormány nyilasokat támogató politikáját, az antiszemitizmust, de támogatta a kormány nacionalista-revizionista törekvéseit. A pártvezetőség politikáját a bizonytalanság, a lavirozás és az alkalmazkodás jellemezte. A szakszerveze-

tekben nőtt a baloldali érzelműek száma és befolyása. A baloldal megerősödése lehetővé tette a kommunistákkal való együttműködés kiterjesztését. A kommunista és szimpatizánssá váló rétegek ebben az időben önálló illegális szervezetek építése helyett a Szociáldemokrata Pártban, a szakszervezetekben és az ifjúsági szervezetekben tevékenykedtek.^{430/}

A munkásosztály elleni támadás az 1939. február 15-én lemondott Imrédy Bélát követő Teleki-kormány alatt tovább fokozódott. A rendszer azonban nem szánta rá magát, hogy a munkásosztály szervezeteit teljesen megsemmisítse. A szakszervezetek fennállottak, de a fasiszta "munkásszervezetek" egész sora igyekezett a magyar munkásokat a fasiszmus szolgálatába állítani. A szakszervezeteket lépésről lépésre szorították vissza, kényszerítették mind kisebb és kisebb térre. Ezekkel a tervekkel szemben a szakszervezetek a nehéz körülmények között, hol több, hol kevesebb sikerrel vették fel a harcot.

A háború éveiben a bányászatban jelentős munkáslétszám-emelkedés következett be, ami objektíve a munkásosztály társadalmi súlyát és erejét növelte. Ugyanakkor jelentős felhigulással is járt ez a folyamat, ami a bányamunkások szervezettségét is próbára tette. E tendenciát olyan tényezők is erősítették, mint a hadiüzemi rendszer bevezetése, a szociáldemokrata vezetők egy részének opporunistá politikája, az uralkodó osztályok terrorhadjárata, a különböző álmunkás és fasiszta jellegű pártszervezetek tevékenységének fokozott kiterjesztése a bányavidékeken.

A különböző szélsőjobboldali "munkásmozgalmak", elsősorban a nyilaskerestes mozgalom és a Hivatásszervezet, ha 1938-39-ben értek is el átmeneti sikereket, a munkásosztály öntudatos tömegeihez nem sikerült hozzáférkőzniök. Nagyobb

befolyást tudtak azonban elérni, legalábbis időlegesen, a bányamunkások között. Legjelentősebb eredményt Erdélyben érték el, ahol a nacionalista hangulat következménye az volt, hogy az ottani munkások, közöttük a bányamunkások zöme a Nemzeti Munkaközponthoz csatlakozott. A szakszervezetekben dolgozó kommunisták felvilágosító munkájukkal segítették, hogy a szakszervezetek a háboruellenes harc bázisai legyenek. A Szociáldemokrata Pártban és a szakszervezetekben tevékenykedő kommunisták mind több és több vezetői tisztséget foglaltak el ezekben a legalísan működő munkásszervezetekben.^{431/}

A kommunista bányászok az 1930-as évek eleje óta nem rendelkeztek felsőbb pártkapcsolatokkal, így az adott viszonyoknak megfelelően igyekeztek munkát végezni. A bányászszakszervezet és a Szociáldemokrata Párt keretein belül ismertették a KMP politikáját. Jelinek Ferenc, miután megválasztották a bányászszakszervezet titkárának, a szociáldemokrata vezetők hivatalos álláspontjának megfelelően kénytelenségből elitőleg szólt a szakszervezetben folyó illegális munkáról. A személyesen ismert vagy feltételezett kommunistáknak azonban funkciót adott a szakszervezetben. Jelinek bevonta őket a központi vezetőségbe, a helyi csoportok vezetőségeibe is. Jelinek Ferenc tevékenysége jó alapot teremtett a későbbi esztendőben valóra váló szociáldemokrata, szakszervezeti, és az illegalitásban dolgozó kommunista bányamunkások akcióegységének megteremtéséhez.

A harmincas évek közepétől a munkásosztály létszámához viszonyítva jelentősen csökkent a szervezett munkások száma. 1938-ban a mintegy 700 ezer ipari munkásból 108 342 volt szakszervezeti tag, vagyis az összmunkásság 15,5 %-a. A munkáslétszám növekedése ellenére a második világháború kitörését követően a szervezettség aránya az egyre fokozódó terror hatására romlott, 1942 első felében

kb. 70-80 ezer volt a szakszervezeti tagok száma, vagyis az összmunkásság mintegy 7-8 %-a. A visszaesés ennél sokkal nagyobb volt a bányamunkásság között. A bányák munkáslétszáma 1936-hoz viszonyítva megkétszereződött, 36 ezerről 72 ezerre emelkedett, a szervezettség viszont egyhatodára, 3500-ról 900-ra csökkent. 1936-ban minden tizedik bányász szervezett volt, 1942-ben csupán minden hetvenedik.^{432/}

A rendkívül nehéz politikai körülmények nem kedveztek a szocialista mozgalomnak. Mégis ott, ahol eddig szünetelt a mozgalom, mint például Ajkán, megindult az élet, vagy ahol nem működött helyi csoport, így például Sárissápon, megalakult 140 taggal. A bányavállalatok egyöntetűen arra törekedtek, hogy a bányamunkások szervezett erejét megtörjék. A dorogi medencében nem a teljesítőképességet vették figyelembe a munkás elbírálásánál, hanem annak politikai pártállását. Talán sehol sem érezte a dorogi bányamunkásság annyira a hiányát a szervezettségnek, mint a keresetek terén. Itt valóban érvényesült az a fenyegetés, amivel az egyik igazgató élt, amikor kijelentette, hogy neki mindig módjában áll "amit az egyik kezével ad, azt a másikkal visszavenni". Mindez annak is volt a következménye, hogy a bányászszakszervezetet kiüldözték a dorogi medencéből.^{433/}

Az 1939. január 29-én Budapesten megtartott országos pártgyűlés befejezése után Szeder Ferenc, Jelinek Ferenc, Linhardt Antal és Zuschlag Vilmos titkárokkal a bányamunkások szervezéséről külön megbeszélést folytatott. Elhatározták a bányamunkások szervezkedésének a fokozását, egyes bányatelepeken pedig szakszervezeti helyi csoportok megalakítását. A megindult agitációs tevékenység első eredménye az ajka-csingervölgyi és a dorogi bányászok között volt észlelhető. Az ajka-csingervölgyi bányamunkások szervezésére Jelinek Takács Józsefet, a dorogiakéra pedig Till József

nyugdíjas bányászt kérte fel.^{434/}

A Veszprém megyei főispán jelentette a belügy-miniszternek /1939. február 3./, hogy a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének ajkai helyi csoportja f. hó 12-ére közgyűlés megtartásának engedélyezését kérte. A tárgysorozat szerint a közgyűlésen Jelinek Ferenc központi titkár a bányaipari munkásság általános gazdasági és szociális helyzetével foglalkozna. A főispán véleménye szerint a kérelem elutasítása indokolt volna azon az alapon, hogy "az ajkai helyi csoport már közel tíz év óta nem működik, tehát tulajdonképpen megszűntnek tekintendő annál is inkább, mert ezen idő alatt semmiféle alapszabály szerinti működést nem fejtett ki, az évi közgyűléseket sem tartották meg".^{435/}

A szakszervezet vezetősége a Magyarországhoz csatolt Rozsnyón és környékén is megkezdte a bányászok szervezését. Jelinek Ferenc titkár felhívta a szakszervezethez csatlakozott bányászokat, hogy a szakszervezeti helyi csoport megalakulása után a Szociáldemokrata Párt helyi csoportját is alakítsák meg.^{436/}

1939. február 5-én Pécsen Jelinek Ferenc vezetésével a Pécs vidéki bányamunkások értekezletet tartottak, melynek tárgya szervezkedés megindítása volt. A részt vevő mintegy 30-35 bányász elhatározta, hogy helyi csoportot nem alakítanak, mert megfelelő eredmény elérésére kevés a kilátás, ezért egyelőre a szakszervezethez csatlakozni kívánó munkások Pécsen a munkásotthonban fizetnek járulékot. Február 26-án Tolnai József pécsi párttitkár értekezletre hívta meg a vasasi Szociáldemokrata Párt vezetőségi tagjait. Tolnai felkérte Keszler István és Pernecker József vezetőségi tagokat, alakítsák meg újból a feloszlott helyi csoportot. Keszler és Pernecker ezt "visszautasították azzal, hogy a munkásságra

most már nem tudnak olyan befolyást gyakorolni, mint régen".^{437/}

Március végén a szakszervezetek és az SZDP miskolci szervezetének vezetői együttes megbeszélést tartottak. A tanácskozás arról folyt, miként lehetne a szociáldemokrata mozgalmat és a szakszervezeteket megerősíteni. A pártszervezet több funkcionáriusa félt attól, hogy a kormány feloszlattja a pártot és a szakszervezeteket. A pártszervezet baloldá-
lához tartozók azonban lényeges változást kívántak mind a párt, mind a szakszervezeti mozgalom jövőbeli munkájában. Hangoztatták, hogy "a további fennmaradás, illetve legalizációféltés szempontjából nem lehet mindent eldobni, s a végletekig alkalmazkodónak lenni..." Követelték a lendülete-
sebb munka megindítását. A szakszervezeti mozgalomban a Borsod vidéki bányászok problémáinak rendezése is szóba került, s azt tervezték, hogy agitációt indítanak a bányászok körében.^{438/}

Budapesten, a Vasmunkásotthonban a proletárdiktatura kikiáltásának 20. évfordulóján, március 21-én az egybegyültek között általános vita indult meg. A vita során egyesek hangoztatták, hogy "a munkásság és a szociáldemokrata párt parlamenti frakciója között áthidalhatatlan szakadás állott be. A szakadást a szociáldemokrata képviselőknek sorozatos hazugságai és csalásai idézték elő. Ezek után a munkásság nem hajlandó a vezetőséget támogatni, hanem igyekszik a szélső baloldal felé tömörülni."^{439/}

1939. május 12-én a belügyminiszter a Magyarországi Szakszervezeti Tanács, valamint a kötelékébe tartozó szakszervezetek ellen - az egyesületek feletti főfelügyeleti jog alapján - vizsgálatot rendelt el, és annak foganatosításával miniszteri biztosokat és számvevőiségi szakértőket küldött ki.^{440/}

Jelinek Ferenc, a bányászszakszervezet titkára úgy igyekszik a vizsgálatot kijátszani - olvashatjuk egy csendőrségi jelentésben -, hogy "csak a járulékok befizetéséről vezetett könyveket és előjegyzéseket bocsátott a vizsgálat rendelkezésére, míg a bányász-szaklapra befolyt összegekkel kapcsolatos könyvelést és előjegyzéseket elrejtette." Ennek magyarázata az volt, hogy a bányamunkásszövetség bevételeiről kétféle könyvelést vezettek. Az egyik könyvbe bevezették a járulékból befolyt pénzeket, a másikba pedig a lapra befolyó összegeket. A bányászszaklap azonban 1935 óta csupán egy-két esetben jelent meg, a befolyó összegeket tehát nem erre a célra, hanem egyéb célokra használták fel.^{441/}

A belügyminiszter a 106.243/1939. VII.a. számú rendeletével a szakszervezet ellen lefolytatott vizsgálat vezetésével Dr. Barakovich-Bács László miniszteri osztálytanácsost, miniszteri biztost, a vizsgálat munkájával Major Mihály miniszteri számvizsgálót és Kézdy Ferenc rendőrségi számvevősenyi tanácsost bízta meg.

A vizsgálat során három ténynek a megállapítására törekedtek. Először: a tagoktól szedett díjak egy részét alapszabály-ellenesen pártpolitikai célokra fordítják-e, másodsor: a tagok munkaközvetítése alkalmával tettek-e különbséget pártpolitikai megbízhatóság szempontjából; harmadsor: a tisztujításoknál a fontosabb irányító funkciókra választandó személyeket illetően a szakszervezet megakadályozta-e, hogy a tagok többségének a szabad akarata nyilvánuljon meg.

A vizsgálat során e három tény közül egyik sem nyert bizonyítást, mert a beszédett járulékokból semmiféle politikai célra kifizetés nem történt, a tagjaikat nem is

közvetíthették ki szociáldemokrata mivoltuk miatt, már azért sem, mert szociáldemokratákat, szakszervezeti tagokat a munkaadók nem alkalmaztak, a tisztségekre választandó személyek tekintetében korlátozás csak a hatóságok részéről történt, de egyébként is a Bányamunkások Szövetsége életében az utolsó évtizedben a megválasztott vezetők saját elhatározásukból vállalták a nehéz tisztségeket, a tagok pedig örömmel választották meg azokat, akik erre önként vállalkoztak.

A vizsgálat tehát e három lényeges körülményre vonatkozóan semmi olyan tényt nem tárt fel, amelynek alapján a Bányamunkások Szövetségének további működését beszűnethetnék.

Megállapítást nyert azonban, hogy a szakszervezet kettős könyvelést tartott fenn, az egyiket a bányamunkásszövetség, a másikat a Bányamunkás szaklap bevételeinek és kiadásainak vezetésére. Megállapítást nyert, hogy a Bányamunkás szaklapra 1939. január 1-től /amióta be volt tiltva/ az előfizetési járulékokat a szervezet jogtalanul szedte. Az a helyzet állt elő, hogy ezen összegeket az előfizetőknek vissza kell fizetni, de a szakszervezet ezt a pénzt elkölthette költségeinek fedezésére. Ezért a szakszervezet vezetősége kérte helyi csoportjainak vezetőségét és befizetőhelyeinek bizalmi férfait, hogy az előfizetőkkel ismertesék ezen körülményt, és a szakszervezet tagjai aláírásukkal ellátott nyilatkozatban, illetve jegyzőkönyvben jelentse ki, hogy igénylik-e az előfizetési díjak visszafizetését, vagy pedig hajlandók-e a szakszervezet javára arról lemondani. A beérkezett jegyzőkönyvek és nyilatkozatok alapján a tagok /előfizetők/ a díjak igényléséről lemondtak, és az általuk befizetett pénzösszegeket a szakszervezet javára adományozták.^{442/} A szakszervezetnél a vizsgálattal megbízott miniszteri tanácsos megállapította, hogy a központ-

nak több a kiadása, mint a bevétele. Ennek kapcsán utasította a Központi Vezetőséget, hogy a szükséges fedezetről gondoskodják. A miniszteri tanácsos felhatalmazást adott a titkárnak, hogy a felsőgallai bányamunkásotthon mögött levő telket és a pécsi otthon telkét eladhassa, a két telek ára kb. 2400 pengő, ami fedezni fogja a félévi költségvetésből hiányzó összeget. Így lehetővé válik a félévi költségvetés hiány nélküli benyújtása.^{443/}

Az SZDP a szakszervezetek ellen indított vizsgálat befejezése után a pártszervezeteit fokozottabb mértékben akarta kiépíteni. Így Dorogon párttitkárság felállítását, Keszthelyen, Cséven, Leányváron, Csolnokon és Szent István kertvárosban helyi csoportok létesítését tervezte. A szervezést Jelinek Ferenc irányította.^{444/}

Jelinek Ferenc június 8-án a szervezés megindítása céljából Dorogra érkezett, ahonnan Till Józseffel Csolnokra mentek. Jelinek közölte Tillel és társaival, hogy ha a szakszervezetek ellen a vizsgálat befejeződik, akkor az összes bányatelepeken szakszervezeti és szociáldemokrata szervezetet létesítenek. A párt- és szakszervezet azonban nem tudott jelentős eredményeket elérni, csak egy-egy helyen, mint például az Esztergomhoz tartozó Szent István kertvárosban alakult szociáldemokrata helyi csoport. A taglétszám itt 18 volt, a párttagok közül többen a dorogi bányamunkások közül kerültek ki.^{445/}

A Magyar Bányamunkások Országos Szövetsége 1939. augusztus 20-án tartotta X. országos közgyűlését, melyen 11 helyi csoport és 8 befizetőhely képviselőjében 28 küldött jelent meg.

Heim József elnök nyitotta meg a 20 éve fennálló

szakszervezet közgyűlését. Üdvözölte a Szakszervezeti Tanács nevében megjelent Peyer Károlyt, a vasmunkásszövetség részéről megjelent Kabók Lajost, a szervezett dolgozó nők nevében megjelent Kéthly Anna országgyűlési képviselőt, valamint a visszatért Felvidék szervezett munkásságának küldötteit. Majd beszélt az elmúlt két évtized munkájáról, szólt a szakszervezet nehéz helyzetéről. Elmondotta, hogy 1918-ban 78 helyi csoportja, 30 000 tagja volt a szakszervezetnek, 1939-ben pedig mindössze 11 helyi csoport és 8 befizetőhely működik. Bejelentette, hogy a belügyminiszter a Bányamunkások Szövetsége ellen a vizsgálatot megszüntette és 11 pontban írta elő a teendőket.

Jelinek Ferenc, a szakszervezet központi titkára jelentésében arról számolt be, hogy az elmúlt két esztendő talán a legsúlyosabb időszak volt a bányamunkásszövetség életében. A legtöbb helyen a hatóságok lehetetlenné tették a szervezeti élet kibontakozását. A bányamunkások több bányavidékről levélben keresték meg a Szövetség vezetőségét, hogy szeretnék a szervezkedést megindítani, a csoportok működését ismét visszaállítani. Ez a kísérlet azonban abbamaradt mert a 181.000/937. sz. belügyminiszteri rendelet kötelezővé tette, hogy minden helyi csoport jelentse be működését, amennyiben tagjárulékot szed és egyéb tekintetben működőképes. A rendelet előírta, hogy ha ez záros határidőn belül nem történik meg, akkor a régi csoportok a működésüket csak újjáalakulás után kezdhetik meg. Több helyi csoport azért nem tett eleget bejelentési kötelezettségének, mert a vezető tisztséget betöltő bányászok ennek következtében elvesztették volna munkájukat. Ennek ellenére ezen idő alatt 779 bányamunkás lépett be új tagként, Ajkán, Rozsnyón, Sárissápon, Keszthelyen, Várpalotán pedig alakuló közgyűlésre kértek engedélyt. Hosszu és kínos eljárás után Ajkán és Rozsnyón meg is alakultak a csoportok, működési engedélyük azonban még a

mai napig nincs. Hasonló a helyzet Sárísápon és Keszölcön. Ezeknek a csoportoknak az alakításával és a munkásság szervezésével kapcsolatban 10-12 ember vesztette el munkáját. A munkaadók megfélemlítéssel, a hatóságok pedig engedély megtagadásával akadályozták a törvényes alapszabállyal működő szakszervezeti helyi csoportok megerősödését. Ezek a körülmények gyöngítették meg a Bányamunkások Szövetségét olyannyira, hogy súlyos pénzügyi helyzetbe jutott, ezért szükségessé vált a vasasi és a felsőgallai ingatlan egy részének értékesítése. Végül bejelentette Jelinek Ferenc, hogy az év végén a vasmunkások székházában kap a bányamunkásszövetség irodahelyiséget, fűtést, világítást, takarítást és telefont - egyelőre ingyen.

A közgyűlés hozzájárult a szakszervezet vasasi és felsőgallai házhelyeinek eladásához.

Wyborny Ferenc pénztáros a Szövetség 1938. évi bevételeiről és kiadásairól, vagyoni állapotáról Orosz Márton a felügyelő biztottság részéről tett jelentést. Az 1939. évre szóló költségvetés a következőképpen áll össze: tagkönyvek, havi járulékok, a felsőgallai helyi csoport hozzájárulása, a két ingatlanból származó eladási összeg, összesen 7800 P; az előirányzott személyi és dologi kiadások összes költsége 7731 P.

A közgyűlés a vezetőség tagjaiul a következőket választotta: elnök: Heim József /Mecsekszabolcs/; alelnökök Eibek Imre /Felsőgalla/, Princz Ferenc /Salgótarján/; pénztárosok: Wyborny Ferenc /Brennberg/, Urbán Imre /Felsőgalla/; ellenőrök: Orosz Márton /Nagybátony/, Hofstädter Lőrinc /Csolnok/; jegyző: Blaskó János /Ajka/, Pepsiczky József /Zagyvapálfalva/; vezetőségi tagok: Pernecker István /Somogy/, Hermann Ferenc /Salgótarján/, ifj. Modrian János

/Brennberg/, Hubert Károly /Rozsnyó/, Nánási János /Sárisáp/, Horváth István /Bocsárlapujtő/, Till József /Dorog/; vezetői póttagok: Vincze Sándor /Mecsekszabolcs/, ifj. Verbovszky József /Salgótarján/, Kertész János /Bánhida/, Szekeres András /Zagyvaróna/, Kertész Ferenc /Keszthely/; számvizsgálóbizottsági tagok: Temesi András /Felsőgalla/, Neuschl János /Salgótarján/, Gasparez Alajos /Rozsnyó/, Buzsáki Imre /Pécsbánya/, Takács József /Ajka/; számvizsgálóbizottsági póttagok: Czakó János /Nagybátony/, Dorn György /Szászvár/, Fojtig Antal /Somogy/.

A közgyűlés a bányamunkásság legfontosabb és legerősebb kérdéseivel kapcsolatban a következő határozatokat hozta:

1. A jelenlegi munkabér-megállapító bizottságok összetétele és működése nem felel meg a bányamunkásság életviszonyait feljavító célnak, ezért a közgyűlés a bizottság létszámának emelését kéri úgy, hogy abban minden nagyobb bányakerület képviselőt kapjon. Az arány egyelő legyen, ugyanannyi munkaadói, mint munkavállalói tagja legyen.

2. A 8 órás munkaidőt minden bányatelepen sürgősen be kell vezetni. Ahol esetleg technikai nehézségek jelentkeznek, ott legkésőbb 6 hónapon belül. A 8 órás munkaidőbe a be- és kiszállás is be legyen számítva.

3. A közgyűlés követelte a szolgálati szabályzat sürgős módosítását is: "A munkavállalót munkájában, keresetében megkárosítani, a munkából ideiglenesen vagy véglegesen elbocsájtani azért nem szabad, hogy valamely szakmai szervezetnek, amely miniszterileg jóváhagyott alapszabállyal működik, akár vezető, akár egyszerű tagja."

A közgyűlés végül követelte, hogy az összes bányai üzemekben szüntessék meg a durva és trágár bánásmódot. Ha a feljebbvaló a munkást tettleg vagy oly erkölcsi kijelentéssel bántalmazza, amely egyébként is büntető eljárás alá vonható, a bányahatóság indítson ellene fegyelmi eljárást.^{446/}

Barakovich-Bács László miniszteri biztos 1939. augusztus 21-én jelentést tett a belügyminiszternek a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségénél lefolytatott vizsgálatról azzal, hogy a szakszervezet a 109.580/1939. VII. a. BM. számú rendeletet a f. évi augusztus 20-án tartott közgyűlésen végrehajtotta.

Főbb intézkedések:

Alapszabályzatukat módosították.

A közgyűlés által elfogadott új mérleg és eredmény-számla már a tényleges helyzetet tünteti fel.

Rendezték a nyilvántartásukat.

A közgyűlés által elfogadott költségvetés az egyesület gazdasági helyzetét egyensúlyba hozta. Ezzel kapcsolatosan hivatalos helyiségüket a Vasmunkásszövetség székházába helyezték át, ahol díjtalanul kapnak helyiséget. A Szociáldemokrata Párttal való közös helyiséget megszüntették.

A tagsági járulékok szedését olymódon szabályozták, hogy a járulékbélyegekre fillérig pontos értékkel feltüntetik az értéket és a pénztáros a pénz átvételét járulékbélyeggel szignálja.

Sem a vezetőségben, sem a tisztikarban, valamint az alkalmazottak között zsidó nincs.

Barankovich-Bács László a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége működését és pénzkezelését a helyszínen megvizsgálta. Jelentése részletes képet adott a szakszervezet helyzetéről. Fontosabb megállapításai:

A bányamunkásszövetség legutolsó közgyűlését 1937. február 1-2-án tartotta, 1935 óta vezetőségi ülés nem volt. Az elnökség évente 3-4 ülést tartott. A felügyelőválasztmány évek óta nem tartott ülést. A felügyelőválasztmány tevékenysége csak arra szorítkozik, hogy a pénztárkönyvet és pénztárt az elnöke időközönként felülvizsgálja és szignálja. A szakszervezetnek 13 helyi csoportja és 6 befizetőhelye van /Ajka, Brennberg, Bocsárlapujtő, Felsőgalla-Tatabánya, Hosszúhetény, Mecsekszabolcs, Nagybátöny, Pécsbánya-Meszestelep, Rozsnyó, Salgótarján, Somogy-bányatelep, Szászvár, Dorog-Tokod, Vasas, Csolnok, Zagyvaróna, Uj-Bánhida, Zagyvapálfalva, Sárisáp/. A helyi csoportok a tagdíjak és hirdapelőfizetési díjak után járó inkasszójutalékból és előadások rendezéséből befolyt jövedelemből tartják fenn magukat. Mind a központ, mind a helyi csoportok csak a fizető tagokat tartják nyilván. A szakszervezet fizető tagjainak száma a munkaalkalmak szerint évenként 450-490 között változik. A bányamunkásszövetség megalakulása óta a belépő tagokról törzslapkartót vezet, így annak következtében, hogy a tag kilépése esetén törzslapját a kartotékból nem emeli ki, ezideig kb. 145 000 törzslap gyűlt össze.

A Szövetség szaklapja a Bányamunkás volt 1938. december 31-ig, amikor a lapot beszüntették. A lap 1200-2000 példányban jelent meg évente tizszer, és a szakszervezet minden tagja megkapta. A lap bevételei a Bányamunkások Szövetségének pénztárába folytak be, a kiadásokat is onnan fizették.

A bányamunkásszövetségnek a központi pénztáron

kivül a helyi csoportoknál és befizetőhelyeknél összesen 19 fiókpénztára van. A tagjárulék-befizetések kizárólag a fiókpénztáraknál történnek, melyek járulékbélyeg-ellátmányt kapnak, s azzal, illetve a pénzzel havonta számolnak el. A lapelőfizetési díjak beszédését is ezek végezték, és inkasszójutalék címén 5-5 fillért kaptak.

A bányamunkásszövetség gazdálkodása évek óta veszteséges, magát csak kölcsönből tartja fenn, bevételeit a dologi és személyi kiadásokon kívül főleg agitációra fordítja.

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége tulajdonát képező ingatlanok:

	Vétel ideje	Vételár
Felsőgalla	1936.december 10.	9.000 P
Salgótarján	1936. november 14	4.000 P
Tokod	1937. május 4	1.000 P
Dorog	1936. december 3	300 P
Mecsekszabolcs	1936. november 30	300 P
Vasas	1936. november 30	250 P
		14.850 P

Mindezekre való tekintettel a miniszteri biztos javasolta a szakszervezet önkormányzatának felfüggesztését, illetve az egyesület feloszlatását. Erre azonban - mint már korábban utaltunk rá - nem került sor, a belügyminiszter a szakszervezet ellen a vizsgálatot megszüntette, további tevékenységét engedélyezte.^{447/}

A bányászszakszervezet közgyűlése után újult erővel indult meg a szervezkedés. Szeptember 15-én Jelinek Ferenc titkár, szeptember 17-én Kéthly Anna országgyűlési képviselő és Zuschlag Vilmos párttitkár Dorogon és Esztergomban a bányászszakszervezet helyi csoportjainak megalakítását szorgalmazták. A rendőrség losonci kapitányságának jelentése /1939. november 20./ szerint a Szociáldemokrata Párt a Felvidéken erős szervezkedésbe kezdett, és e célból december hónap valamelyik vasárnapján Losoncon titkos összejövetelt tart. Megindult a szervezés a Pécs vidéki bányatelepeken is. Augusztus 23-án Buzsáki Imre pécsujhelyi bányamunkás kijelentette, hogy titokban megkezdik a Pécs vidéki bányászok szervezését.^{448/}

A szervezéssel kapcsolatos elképzelések nem váltak valóra, a taglétszám inkább csökkent, mint nőtt. Pécssett a szeptember első hetében megtartott pártrendezvényen Tolnai József párttitkár kénytelen volt közölni a párt- és szakszervezeti tagokkal, hogy a pécsi és környéki pártszervezetek taglétszámának csökkenése miatt a párt központi titkársága elhatározta a Pécs vidéki körületi párttitkárság megszüntetését, a jövőben Pécssett csak kisegítő titkárt alkalmaznak.^{449/}

A pártélet újjáélesztése érdekében a pécsi pártvezetőség a már korábbi tervek végrehajtását határozta el. Ilyenek voltak: szemináriumi oktatás, az eszperantó nyelv-tanítás folytatása, az ifjumunkások csoportjának erőteljesebb szervezése, a nőbizottság megalakítása. A rendkívüli politikai helyzettel kapcsolatban kiadott kivételes intézkedések hatása miatt a pártszervezet végül is ezeket a terveket teljes egészében nem tudta megvalósítani. Az ellanyhult pártélet fellendítése érdekében a szakszervezeti bizottság, valamint az ifjumunkások csoportjának élére új vezetőket választottak.^{450/}

Mindezek azt jelzik, hogy átmeneti megtorpanás után a szervezkedés ismét megindult, melyben fontos szerepet játszottak a kommunisták és a baloldali munkások.

A rendőrkapitány jelentése a főispánnak /október 18./ arról az értesülésről számolt be, hogy Buzsáki János pécsujhelyi bányász az augusztus 20-án tartott országos közgyűlésen bizalmas utasításokat kapott a szakszervezet vezetőségétől, hogy a pécsi szervezkedést óvatosan ugyan, de a legnagyobb odaadással újra kezdjék meg, hogy megfelelő taglétszámmal a szakszervezet működése biztosítható legyen. A szervezéssel megbízottak az agitáció során gyakran bizalmatlanságot tapasztaltak, nem egyszer visszautasításra találtak. Vasason és Mecsekszabolcson sikerült mintegy 100 bányászt feltételelesen beszervezni, vagyis úgy, hogy amint a bánya hadiüzemmé nyilvánítása megszűnik, azonnal és nyilvánosan tagjai lesznek a pártnak és szakszervezetnek. Pécsbányatelepen és Pécsen a mozgalom eredménytelen maradt.^{451/}

Jelinek Ferenc szeptember első felében felkereste az ajka-csingervölgyi és dorogi bányákban foglalkoztatott szervezett bányamunkásokat. Utazásának célja az ajka-csingervölgyi és a dorogi szakszervezeti helyi csoportok működési engedélyének kieszközlése volt. Utazása során felkereste a devecseri főszolgabíró és a veszprémi főispánt is. A csendőrség nyomozó osztályparancsnokságának jelentése /1939. november 28/ szerint az ajka-csingervölgyi bányamunkások között évtizedek óta észlelhető szervezkedés. Ezt a mozgalmat minden esetben a Szociáldemokrata Párt befolyása alatt álló Bánya- és Kohómunkások Szövetségének agitátorai kezdeményezték. Eredményeként több ízben megalakították Ajkán a szakszervezet helyi csoportját. Legutóbb 1939. április havában alakult újjá a helyi csoport. A

Szociáldemokrata Párt térhódításának ellensúlyozása végett Kakas Aladár plébános 1939 tavaszán elhatározta, hogy a bányamunkások körében létrehozza a Hivatáásszervezet helyi csoportját. Ettől az időtől kezdve a szakszervezet térhódítása fokozatosan ellanyhult. A bányászok nagy része belépett a Hivatáásszervezetbe, mert azt remélték, hogy ezen szervezeten keresztül kívánságaik elintézését nyernek.^{452/}

1940. májusától a Hivatáásszervezet ajka-csinger-völgyi csoportjának mozgalma visszaesett, mert a csoport vezetője, Kakas Aladár plébános, a munkások kívánságainak teljesítését nem tudta elérni a bánya vezetőségénél.

Ezekben az időkben a nemzetközi és a belpolitikai helyzet nem kedvezett a szakszervezet fejlődésének. A német fasizmus háborus győzelme Lengyelországban, a hazai szélsőjobb oldali csoportosulások megerősödése, a központi és helyi hatóságok, valamint a vállalatok üldözése a szakszervezeti tagokkal szemben, súlyos helyzetet teremtett. Jelinek Ferenc - a rendőrség bizalmas értesülése szerint - közölte a szakszervezeti vezetőkkel, hogy a szakszervezet anyagilag igen gyengén áll, mert az országban 12 helyi csoportban és 4 befizetőhelyen csupán 500 tag van. Így a szakszervezet az 1939. évet súlyos gondokkal küzdve zárta.^{453/}

1940-ben a szakszervezet munkája tovább hanyatlott, a politikai élet baljós eseményei kihatottak a bányamunkások szakszervezetére is. A proletariátus ellenállását a tőkések állandó támadásával szemben nagymértékben akadályozta a német fasizmus háborus sikere, ami a hazai nyilas-kereszties fasiszták propagandájának kedvezett. A DGT tisztviselőikara például olyan "féktelen pángermán izgatást folytatott, hogy ezeket az embereket már annyira megfertőzte a nagynémet gondolat, hogy a DGT területét már a Németbi-

rodalomhoz tartozónak vallják".^{454/}

1940. augusztusában a második bécsi döntés, amely Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolta, csak erősítette a nacionalizmus térhódítását. A területi növekedés nacionalista hangulatot váltott ki, mely hatott a munkásságra is. A Szakszervezeti Tanács jobboldali vezetői támogatták a Teleki-kormány háborus politikáját arra való hivatkozással, hogy ezen az áron is meg kívánják őrizni a mozgalom legalitását. Ebben a helyzetben a szakszervezet vezetői igyekeztek leszerelni a munkástömegek elégedetlenségét, hogy legalább szervezeteik kereteit megvédjék. Ilyen politikai viszonyok között a bányamunkásság szervezetének fellendülésében még reménykedni sem lehetett. A bányamunkások a szakszervezetből kiábrándulva másutt keresték bajaik orvoslását.

1940. február 18-án a felsőgalla-tatabányai helyi csoport közgyűlést tartott, ahol Jelinek Ferenc ismertette az országos közgyűlés lefolyását és az ott hozott határozatokat. Majd tájékoztatást adott a gazdasági és szociális helyzetről. Elmondotta, hogy a munkabérek és a munkaviszonyok ott, ahol a bányamunkásság ismét szervezkedésbe kezdett, javulást mutatnak, de ahol a szervezetlenség és tudatlanság honol, ott csak állandósul a nyomor. Ma a szakszervezet - mondotta - van olyan fontos tényező a termelés és gazdasági élet frontján, mint az államgépezet bármelyik fontos intézménye, és ha az érdekek küzdenek egymással, az a fél jut kedvezőbb helyzetbe, amelynek megvannak a jól kiépített szakmai érdekvédelmi szervezetei.^{455/}

A gyűlésen Borbély János rámutatott a nehéz viszonyokra, amelyek között az ország legnagyobb bányatelepének, a tatai szénmedencének a munkássága él. Elmondot-

ta, hogy a "szövetség első helyi csoportjának kell kivezethetnie a többi helyi csoport szervezett bányamunkásságát a tudatlanság és szegénység reménytelen helyzetéből". A helyi csoport közgyűlése sürgette az 1939. évi kongresszus határozati javaslatában lefektetett követelések gyakorlati kivívását, hangsúlyozva, hogy az előterjesztett javaslatoknak csak akkor lesz fogamatja, "... ha a bányamunkásság egységesen, szervezetten kilép a mostani mozdulatlanságából és becsületesen, még áldozatokat is vállalva, erejének tudatában rábírja a munkáltatókat az anyagi áldozatvállalásokra. Minden más, ami az ügy körül történik, csak reménykeltés, amiből soha sem lesz kézzelfogható eredmény a munkásság javára."^{456/}

Az 1940. évi októberi általános sztrájk után a bérek emelése, a munkanélküliség megszűnése, valamint az, hogy egy családból többen is dolgozhattak, bizonyos javulást jelentett a bányászoknak. Éppen e magasabb életszínvonal biztosítása érdekében a bányászok elzárkóztak a szervezkedéstől. Ezért is maradt teljesen eredménytelen a régi szakszervezeti vezetők szervező munkája. De nem maradt hatástalan a bányamunkásokra a néhány bányatelepen folytatott speciális politika. Így például Ózdon a Rimamurány telepén az óvodától kezdve az iskolán, cserkészeten, leventén, a különböző egyházi és társadalmi egyesületeken keresztül agitálták a dolgozókat. Mauks Miklós /Ózd/ a Szociáldemokrata Párt titkárságának 1940. október 25-én küldött jelentésében azokat az okokat boncolgatja, melyek Ózdon a mozgalom elsorvadását okozták. Ezt elsősorban az 1929-30 évekre vezeti vissza, amikor a munkások százait bocsátották el. Az akkor bonyolódott társaspénztári választásokban részt vett elvtársak is az elbocsátás sorsára kerültek. A nemzetközi helyzet, majd a belpolitikai helyzet alakulása is kedvezőtlenül hatott a mozgalomra. Végül rámutatott arra,

hogy "nincs kellő számu emberanyagunk, aki a mai zürzavaros helyzetben tisztán lásson, s célirányosan agitálni tudjon".^{457/}

A szakszervezet vezetősége 1940. május 26-án ülést tartott. Jelinek Ferenc előterjesztette jelentését a szakszervezet működéséről, amelyben vázolta a pénzügyi, mozgalmi helyzetet és a tagforgalmat. /Számszerű adatokat nem közölt. - G.E./ A vezetőség - többek felszólalása után - megállapította: "Több bányauzemben a bánásmód szokatlanul durva és embertelen lett az utóbbi két hónap alatt. Sok esetben mesterségesen előkészített okokat találnak arra, hogy az ártatlanul dolgozó bányászt lehordhassák, szidhassák és ijeszthessék azt remélve, hogy az ijedt, megbántott ember ezekután fokozza az amugyis tulhajtott teljesítményét." A vezetőség foglalkozott a bányamunkásság leromlott bérviszonyaival, amelyek a folyton emelkedőben levő létfenntartási költségekkel szemben türhetetlenné váltak. Az országos vezetőség felhívással fordult Magyarország bányamunkásságához: térjen vissza régi szakszervezetébe, hogy egységesen léphessenek fel jogos kívánságaik teljesítéséért.^{458/}

Az előzőekben részletesen vázolt körülmények közepette a felhívás szinte csak a pusztába kiállító szó maradt. A szakszervezet, elsősorban Jelinek Ferenc, minden nehézség ellenére ismét és ismét próbálkozott, hogy a szervezés terén valami eredményt érjen el. Zuschlag Vilmos és Jelinek Ferenc gyakran felkeresték a Dorog és környéki bányákban foglalkoztatott munkásokat. A háborus konjunktúra hatására itt is átmenetileg - az 1930-as évek színvonalához viszonyítva - bizonyos jólét alakult ki. Egyrészt ezért, nem tudott tért nyerni a szakszervezet, másrészt azért, mert a helyi csoport megalakulását a közigazgatási hatóságok

nem engedélyezték, így a fizető tagok száma 60-80-ra csökkent.^{459/}

A salgótarjáni helyi csoport 1940. szeptember 8-án tartotta évi rendes közgyűlését. Jelinek Ferenc ismertette a bányamunkásság gazdasági, szociális és szakszervezeti mozgalmának helyzetét. Rámutatott, hogy a munkáltatók egyetlen érdekvédelmi szervezetben vannak, ugyanakkor a munkások négy-ötféle szervezetben élnek. Ezzel szétforgácsolják erejüket, márpedig addig nem lesz jobb a bányamunkásságnak - mondotta -, amíg meg nem találja az utat az egységes szakszervezetbe, amely biztos vára mindenkor az élni akaró, öntudatos munkásoknak.

Az új vezetőségbe a következőket választották: Hermann Ferenc, ifj. Verbovszky József, Antal József, Neuschl János, Dániel József, Ozvald Mátyás, Balga Antal, Szlenár József, Kómár Gábor, ifj. Pervai István, Kovács Kálmán, Domokos László, Domokos Bence József és Kakuk János. 460/

1940 őszére a szakszervezeti mozgalom, de különösen a bányamunkások szervezete, tovább vesztett korábbi tömegbefolyásából. A kormány igyekezett ezt a számára kedvezőnek vélt folyamatot a maga részéről is előmozdítani.

A szakszervezet vezetősége 1940. november 17-én ülést tartott, melyen megjelent Jelinek Ferencen kívül Peyer Károly, Kabók Lajos és Tolnai József is. A vezetőségi ülés elhatározta, hogy az egész ország területén megkezdik a bányászszervezetek felállítását és újból megindítják a bányász csoportok működését. Elhatározták azt is, hogy az egész ország területén szemináriumszerű előadásokat fognak rendezni.^{461/}

1941-ben az SZDP változatlanul folytatta a bányamunkások között a szervező munkát, bár az 1940. évi sztrájkot követő időben ez nehezebbé vált. A kormány a hivatalos álláspontot és a vállalatok érdekeit képviselő Nemzeti Munkaközpontra kívánta bízni a bányamunkások irányítását.

1941-től Jelinek Ferenc újból megkezdte vidéki agitációs utjait. A bányamunkások szervezését több szociáldemokrata funkcionárius is segítette. 1940. december 15-én Salgótarjában Kovács Sándor, a kispesti vas- és fémmunkások titkára, Dorogon december 18-án Kéthly Anna tartott külpolitikai beszámolót. 1941. január 22-én és február 7-én Esztergomban, 5-én Dorogon Fehér András pesterzsébeti párttitkár, Pécsen Tolnai általában hetenként tartott értekezletet. Február 9-én Salgótarjában Kovács István újpesti párttitkár, február 19-én Dorogon Peyer Károly, júliusban Pécsen Marosán György vett részt bányászgyűlésen. A bányászok közötti szervezkedés során az előadók arra is hivatkoztak, hogy "a miniszteri biztos az egyes helyi szervek működésének engedélyezésére ígéretet tett".^{462/}

Az agitációs utnak voltak eredményei. Így 1941. február 25-én Jelinek Ferenc Kazár községben megalakította a szakszervezet helyi csoportját. A tagok száma 24 volt, a helyi csoport ideiglenes vezetője Balogh János lett. Tolnai titkár meglelégedéssel számolt be arról, hogy Pécsen a bányamunkások elismerésre méltó sikert értek el szervezkedésükkel. Megjegyezte azonban, hogy a csendőrség "már megszimatolt valamit, mert állandóan figyeli a bányászokat". A Pécs vidéki bányamunkások szervezésének segítésére a párt Pécsre küldte legtevékenyebb titkárát, Fehér András pesterzsébeti párttitkárt, aki a központ megbízásából lelkiismeretesen járta a pécsi bányamedencét. A bányamunkások

között egy rölapot is terjesztettek, mely Peyer Károly 1941. február 25-i parlamenti beszédét tartalmazta. Ez a beszéd a bányászok bérkövetelésével foglalkozott.

Fehér szervező munkáját gátolta, hogy a Bányamunkások Szövetségének nem volt elegendő pénze, hogy a telepeken munkásothont és befizető helyeket béreljen. A hatóságok és a bányavállalat persze nem jó szemmel nézték a szervezkedést. A bányavállalat a szervezkedést még béremeléssel is gátolta; egyes csoportok főképpen az ipari munkások /pl. lakatos/ bérét lényegesen emelte. Ezzel az elégedetlenségben vezető szerepet játszó ipari bányamunkásokat a mozgalom szempontjából lényegében leszerelte.^{466/}

A pécsi rendőrkapitányság 1941. április 28-i jelentése szerint a bányamunkások beszervezése nem halad. Ennek legfőbb oka, hogy nem akad olyan bányász, aki a felállítandó helyi csoportban vezetőségi tisztséget vállalna. A pártvezetőség most azon gondolkodik, hogy megszervezi a bányásztelepeken a Természetbarátok Turista Egyesületének helyi csoportjait, amelyekbe a bányászok vezetői is belépnének. Ezek útján kívánja a pártvezetőség megvalósítani az összeköttetést a pártszervezet és a bányászok között. De már néhány nappal később /1941. május 4/ a rendőrség pécsi kapitányságának "bizalmas értesülése szerint" Jelinek és Fehér központi titkárok újra megkezdték a bányamunkások szervezését, Meszesen és Pécs-Ujhegyen mintegy 30 főnyi bányászcsoporthat szerveztek. Hosszuhegyben kb. ugyanannyi bányamunkást sikerült bevinnia szakszervezetbe.^{467/} Még 1941. március 30-án Fehér András Hosszuhegyben értekezletet tartott, amelyen 17 komlói bányamunkás is jelen volt. A komlói bányamunkások közül Niedling János és Péter Henrik Fehérnek mondták, hogy Komlón is meg akarják alakítani a szakszervezetet. Május 22-én Fehér Komlón tartott ér-

tekezetet. A megjelent 10-15 bányamunkás sürgette Fehért, hogy mielőbb alakítsák meg a szakszervezetet, mert attól félnek, hogy ha a szakszervezet megalakítása soká huzódik, a bánya vezetősége a szociáldemokrata érzelmű munkásokkal szemben retorziót alkalmaz, esetleg egyeseket el is bocsátanak. Komlón 30-40 olyan bányamunkás volt, akik szakszervezeti tagok akartak lenni, s akik a szakszervezet megalakításán fáradoztak. Kb. ennyi volt azoknak a száma, akik a tagsági díjat közvetlenül a budapesti központba fizették be.^{468/}

Erdély egy részének visszacsatolása után a nagybányai és környéki bányamunkások kérték az anyaországi szövetséggel való kapcsolat felvételét. Nagybánya munkássága közgyűlést akart tartani, amelyen szavaztak volna erről, de a hatóságok a közgyűlés megtartását nem engedélyezték. Így a visszacsatolás után elsőként Alsófernezely, majd Láposbánya és Felsőbánya munkássága csatlakozott a Bányamunkások Szövetségéhez. Nagybánya bányamunkássága 1941. január 4-én, a második közgyűlésen a sok munkaközponti mesterkedés, valamint a különböző helyekről jött szelid és kemény intelmek és rábeszélések ellenére 201 szavazattal 22 ellenében a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Szövetségéhez való csatlakozás mellett döntött. Kapnikbányán a hatóságok megakadályozták a közgyűlés megtartását.^{469/}

1941 márciusban a pártvezetőség foglalkozott a vidéki, de különösen az országhoz visszacsatolt területeken jelentkező nehézségekkel. Megállapította, hogy a vidéki mozgalom felépítésére irányuló kísérletek kezdeti sikerei után a vonatkorlátozások meglehetősen megzavarják ezirányú tevékenységüket. Az erdélyi mozgalom kiépítése egyébként éppenséggel nem könnyű, a hatóságok éppen olyan ellenségesen állnak szemben itt is a mozgalommal, mint egyéb terüle-

teken. A felvidéki mozgalom kiépítése még ennél is nehezebb.^{470/}

A szakszervezeti csoportok megalakítása érdekében Jelinek Ferenc ezeket a bányatelepeket is felkereste. A rendőrség besztercei kapitányságának jelentéséből /1941. február 24./ képet kapunk Jelinek Ferenc erdélyi szervező munkájáról. Itt a rendőrség Jelinek Ferencet "kémgyanu miatt" előállította. A nála talált feljegyzésekről készített másolatot a kapitányság felsőbb hatóságának felterjesztette. Jelinek Ferenc ellen "kémgyanu miatt" eljárást ugyan nem indítottak, de "mint kommunista gyanus egyén van nyilvántartva". Erdélyi szervező útján, bár a szociáldemokrata szakszervezet ügyét propagálta, érintkezésbe került az ottani "szélsőséges körökkel és gyanu van rá, hogy a volt román kommunista gyanus egyénekkkel is kapcsolatot keresett. Legnagyobb részben a bányák környékén fejtett ki szervező tevékenységet."

Jelinek Ferenc jelentése az erdélyi utjáról:

November 23-án érkeztem Nagybányára, még aznap Hottya Miklós elnökkel megbeszéltem a tennivalókat. Másnap a bányamunkás otthonban összehívott vezetőségi ülésen informáltattam magam az ottani helyzetről. A nagybányai kerülethez 11 helyi csoport tartozik, melyek a magyar csapatok bevonulása után semmiféle tevékenységet nem fejthettek ki, ennél fogva a tagok járulékot sem fizettek. A románok alatt a járulékot az összes vállalatok, beleértve az állami üzemeket is, hivatalból levonták. Igéretet tettek, hogy továbbra is a régi szellemben akarnak működni és csupán a szakszervezetet ismerik el egyetlen érdekképviselőjüknek. Nagyon várják a csatlakozást, mert a bevonulás óta a nagymérvű drágulás következtében a béreik teljesen leromlottak,

és ennek rendezésére még semmi sem történt. Sürgősen szeretnék a csoportok közgyűléseit lebonyolítani, és a működést megkezdeni, mert akciót kívánnak indítani a bérek rendezésére.

Egy másik részlet Jelinek Ferenc feljegyzéséből:

"Nagybányára indultam Budapestről 20-án éjjel 1/2 11 órakor és 21-én este 7 órakor érkeztem Nagybányára. 22-én délelőtt Nagybányán és délután Alsófernezelyen fogtam munkához. 23-án délelőtt eljártam a rendőrségnél, délután Felsőbányára mentem, 24-én délelőtt voltam a főszolgabírónál, délután Láposbányán dolgoztam, 25-én délelőtt Nagybányán, délután Felsőbányán értekeztem. 26-án délelőtt Felsőbányán a rendőrségen jártam, délután Kapnikbányán, 27-én a kapnikbányai főjegyzőnél, este a nagybányai rendőrségnél sok akadállyal kellett megküzdeni. 20-24 km-t kell gyalogolni, mert az autóbuzsközlekedés megakadt a hó miatt. Hidegben, szélben, hófúvásban 7-800 méteres hegyek között kell gyalogolni, mert nincs pénz kocsí, vagy szánfuvarra. Hideg, fűtetlen szobában kell aludni, mert nincs pénz szállodai szobára. Hátra van még a legnehezebb feladat, a távoli bányatelepek előkészítése, melynek egyikét a Retundat 1731 méteres magas hegyen át lehet megközelíteni. 28-án délelőtt Alsófernezelyben a rendőrségen, főszolgabírói hivatalban, délután a munkásotthonban, éjjel írásbeli munka, 29-én délelőtt Nagybányán, délután Alsófernezely, 30-án délelőtt Misztotfalú, délután Laposbánya..."^{471/}

A kül és belpolitikai helyzet azonban a nyilas mozgalomnak kedvezett. A bányamunkásság eddig legnagyobb részt - mint az Jelinek feljegyzéseiből is kiderül - a Szociáldemokrata Párt bánya- és kohómunkások csoportjához tartozott, azonban a nyilaskeresztes párthelyiség megnyitása

óta tömegesen léptek át az eddig szocialista elvet vallók a Nyilaskeresztes Pártba. A tömeges belépés oka az volt, hogy a nyilasok olyan ígéreteket terjesztettek, hogy "ezután a bányamunkásoknak is éppen olyan fizetése lesz, mint a munkavezetőknek". Azt is hangoztatták, hogy "a munkásság fejénként eddig csak egy fél kilogram 0-ás lisztet kapott, az urak pedig fejénként 2 kg-ot, - ezután fordítva lesz". A nyilaskeresztesek olyan kijelentéseket is tettek, hogy "ők kerülnek majd hatalomra, s hogy azok a bányamunkások, akik most nem lépnek be a pártba, el lesznek bocsájtva".^{472/}

A bányamunkásság a nyilasok elveiről vajmi keveset tudott, s éppen ezért a hangzatos ígéretekkel igen sokukat be tudták szervezni a pártba. Azt remélték, hogy a Nyilaskeresztes Párt megvalósítja a béremelést, amit eddig nem sikerült elérniük. A visszacsatolt erdélyi területeken az ottani kommunisták megkezdték a román uralom alatt kifejlődött kommunista mozgalom átszervezését. Ebben a munkában részt vettek az illegális mozgalom legalakalmasabbnak bizonyult tagjai.^{473/} A rendőrség beszállásának jelentése /1941. április 15./ viszont arról szólt, hogy bár kommunista mozgalom, illetve szervezkedés nem észlelhető, mind a román, mind a magyar nincstelenek körében a kommunista eszméknek lenne talaja. Ez a réteg már régebben fertőzött a kommunista eszméktől, és a mozgalom célkitűzésének végrehajtására és a mozgalomban való részvételre is hajlamos. Itt külön is számításba kell venni az orosz határ közelségét, és az innen irányítható propagandát. A munkások magatartásán általában észrevehető, hogy a szociáldemokrata eszmék áramlata elérkezett hozzájuk. Itt a nyilas mozgalom kisebb előretörés után megtorpant.

A Nyilaskeresztes Párt nagy súlyt helyezett Nagybánya és környéke bányamunkásságának megnyerésére. Ennek

érdekében március 22-én az országos pártvezetőség több tagja, élükön Szálasi Ferencsel lent járt Nagybányán. A Nyilaskezes Párt nagyarányu szervezésének eredményeként Nagybányán és környékén ebben az időben 3200 nyilas párttag volt. Ebből kb. 1500-2000 nagybányai volt, míg a többiek a környékbeli bányamunkásokból kerültek ki. Nagybánya mellett különösen Misztbányán a Kapnikbányán sikerült több bányamunkást beszervezniük. Tagjaik elsősorban a munkásság fiatalabb rétegéből kerültek ki.^{474/}

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének vezetősége 1941. március 28-án ülést tartott. Jelinek Ferenc számolt be a szakszervezeti mozgalom helyzetéről. Elmondta, hogy a Szakszervezeti Tanács a szakszervezetet anyagi és erkölcsi támogatásban részesítette. Az intézkedések nyomán a szakszervezet taglétszáma néhány hét alatt több mint 200 új taggal szaporodott, ezenkívül sok régi tag tért vissza a szakszervezetbe. A szakszervezet pénzügyi helyzete javulóban van, az ingatlanok tehermentesek, sőt némi jövedelmet is hoznak.

Jelinek Ferenc négy kerületi titkárság felállítását javasolta: 1. Keleti kerület: az erdélyi területek, székhelye: Nagybánya. 2. Északi kerület: Heves, Nógrád, Borsod és Gömör megyék, székhelye: Salgótarján. 3. Déli kerület: Tolna, Baranya, Fejér és Zala megyék, székhelye: Pécs-Mecsekszabolcs. 4. Nyugati kerület: Esztergom, Komárom, Sopron és Veszprém megyék, székhelye: Felsőgalla-Tatabánya. Az országos vezetőség tudomásul vette Jelinek Ferenc beszámolóját, valamint jóváhagyta a tervezett kerületi beosztást, egyben utasította a titkárságot, hogy a kerületi titkárságok létesítéséről mielőbb gondoskodják.^{475/}

1941 tavaszán megkezdte a szakszervezet a nyár

végén tartandó kongresszus propagálását. Mint arra az előzőkben már utaltunk, a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezet a központból szervezőket küldött a bányavidékekre. Ezek kiemelték, hogy a szervezkedés elé sem a kormány, sem a hatóságok nem gördíthetnek akadályt. A tervbe vett bányász-kongresszus összehívását a Nemzetközi Vásárral egyidőben akarták Budapesten megtartani, mert akkor féláron lehet utazni.

1941 májusától a szakszervezeti agitátorok óvatosan ugyan, de már a tengelyhatalmak vereségéről beszéltek. Hangoztatták, hogy a szervezkedés egyik fő célja a munkáosztálynak a háboru utáni időkre való felkészítése. Kifejtették, hogy a munkásság csakis az SZDP-től várhatja helyzetének javulását, mert a többi "munkásszervezet" elsősorban a munkásegység megbontása céljából létesült, a munkások ott nem is várhatnak semmit, mert egyesek azokat csak politikai céljaik elérésére használják fel. Jelinek Ferenc, Fehér András és Kovács József vidéki utazásaik során a szakszervezeti mozgalom szervezése mellett pártagitációval is foglalkoztak. A párt által kiadott agitációs füzeteket is terjesztették a bányászok között.^{476/}

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége 1941. április 25-én Jelinek Ferenc aláírásával körlevelet küldött vidéki szerveihez. A körlevélben jelezték a bányász-kongresszus megtartásának időpontját, s egyben felhívást intézett a bányamunkásokhoz: "Mindenki tegye meg kötelességét, minden tag május hónap folyamán szerezzen legalább 5 új tagot, a helyi csoportok rendezzenek agitációs kirándulásokat, keressenek kapcsolatot a legközelebbi helyi csoportok vezetőivel és tagjaival. Olvassák és terjesszék a munkásmozgalmi irodalom termékeit és vigyék széjjel a tudatlanok között az egyetlen igazságot: Hiába várnak csodára, a munkásság sorsát csak a maga szervezett erejével tudja

elviselhetőbbé tenni. Csodákat csak a szervezettség útján maga a munkásság teremthet."477/

A Szakszervezeti Tanács a bányamunkásszövetség megerősítése érdekében február 1-től kezdődő hatállyal 6 hónapra terjedő időre a szakszervezet segítésére átengedte Poldauf Ferencné tisztviselőt, Kovács József és Fehér András titkárokat; költségeiket a Szaktanács fedezte. Munkájuk eredményeként 230 új tag lépett be a szakszervezetbe.

Salgótarjában az 1941. május 25-én megtartott kerületi értekezleten 14 küldött jelent meg Salgótarján, Zagyvaróna, Zagyvapálfalva, Baglyasalja, Vizslás, Kazár, Kisterenye, Nagybátony, Horthy-telep, Inászó, Bocsárlapujtő, és Kishartyán szervezett bányamunkásságának képviselőit. Itt jegyezzük meg, hogy a rendőrség salgótarjáni kapitányságának 1941. június 23-i jelentése szerint: "Még néhány héttel ezelőtt a szociáldemokrata párt erőteljesen nem jelentett, ezidőszelint elérte, hogy a bányamunkások 25 %-a táborába tartozik a Nyilaskeresztes Párt 40 %-ával szemben. A fennmaradó 40 % részben a MÉP-hez tartozik, kis részben pedig szervezetlen."488/

Juniusban a párt- és a szakszervezet tovább folytatta az agitációt a bányászok között. A bányászkongresszus sikere érdekében elsősorban Jelinek Ferenc sűrűn utazott a bányásztelepekre, és ott a demokratikus hatalmak győzelmét hangoztatta. A szervezés segítését szolgálta két agitációs füzet, az "Utmutatás a bányakerületi intéző bizottságok eredményes működésére" című tájékoztató és a "Toborzó", melyet a bányászok között terjesztettek.

1941. június 15-én a Pécs vidéki bányamunkások kerületi értekezletet tartottak; melyen részt vettek Pécs-

bánya, Ujhegy, Mecsekszabolcs, Somogy, Vasas, Hosszúhetény, Meszes, Komló küldöttei. Az értekezleten megjelentek és felszólaltak Jelinek Ferenc, Fehér András és Tolnai József.

Jelinek Ferenc visszapillantott a bányamunkásság 24 esztendőszakszervezeti mozgalmának történetére, vázolta azokat az eredményeket, amelyeket a szakszervezet útján értek el. Ezután kijelölte azokat a feladatokat, amelyek a bányamunkásság szervezeti erejét növelhetik. Új küzdelem lesz - mondotta -, hogy a bányamunkásság hozzájuthasson a törvényes keretek között működő szervezeteinek elismertetéséhez. A feladatok során első helyen áll a szakszervezeti intézmények továbbfejlesztése. Bemutatta az országos vezetőség jegyzőkönyvi határozatát, mely szerint most már időszereinek tartja a kerületi titkárságok létesítését és ismertetése a tervezett kerületi beosztásokat.

A kerületi értekezlet egyhangulag elfogadta a kerületi titkárság felállítására vonatkozó javaslatot.

Jelinek Ferenc ezek után előterjesztette a kerületi intézőbizottságba jelöltek névsorát: Buzsáki Imre, Vincze Sándor, Pintér József, Fojtig Antal, Bencze József, Sudár István, Todinbier Imre. Póttagok: Keszler István, Szűcs István, Hirth János. A kerületi értekezlet a javaslatokat egyhangulag megválasztotta.

A felszólaló Tolnai József őszintén beszélt arról az időszakról, amikor a Pécs vidéki helyi csoportok a szervezeti legyengülés legmélyebb pontját élték át. Részletesen ismertetette a pécsi és környéki szakszervezeti mozgalom helyzetét és javaslatot tett az eredményesebb szakmozgalom kiépítésére vonatkozóan. Példákkal igazolta, hogy mit veszíthet a munkásság, ha szervezetlen, és mit nyerhet akkor,

ha egy intézményesen kiépített szakszervezeti mozgalom keretén belül küzdenek jogos érdekeikért. Vázolta, azt a helyzetet, ami különösen a pécsi szénmedencében a DGT intézkedései nyomán a környező községekben fennáll. Mindezen vi-
gasztalan állapotok csak azért vannak, mert a munkásság
többszáznyolcvan szervezkedésben vesz részt, vagy egyáltalán tá-
volt tartja magát a szervezeti élettől.

Az országos vezetőség a kerületi titkárság székhelyéül a pécsi szociáldemokrata székházat /Zrinyi u. 13/ jelölte ki. A nagy tervekből azonban nem lett semmi. 1941. július 28-án a polgármester, alispáni felszólításra, az államrendőrség pécsi kapitányától információkat kért a kerületi titkárság és befizetőhely megalakulásáról. A főkapitányhe-
lyettes nem javasolta a titkárság engedélyezését, "mert vezetői szociáldemokrata párttagok... a munkásság érdekei-
nek védelmére a jelen időkből nincs szükség szociáldemokrata
érdekvédelemre, most erről a kormány és a vállalat kielégítő mértékben gondoskodik". Ezek után, valamint a sorozatos ha-
tósági zaklatások nyomán a pécsi párttitkárság meghátrált,
és Tolna József 1942. január 3-án a polgármesterhez küldött levelében visszavonta a kerületi titkárság felállítására vo-
natkozó javaslatot.^{489/}

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége 1941. június 22-én Budapesten a Vasmunkásotthon-
ban tartotta országos kongresszusát, amelyen 58 bányatelep-
ről 84 küldött és a központ részéről 5 tag volt jelen.

A megjelenteket Heim József elnök üdvözölte, aki "a küldöttek fegyelmezett és higgadt magatartását" kérte. Peyer Károly mint a Szakszervezeti Tanács képviselője vett részt a közgyűlésen. Felszólalásában ismertette azt a küz-
delmet, melyet a bányamunkásság az első császári pátens meg-

jelenésétől folytatott a nyugdíjkérdés megoldásáért.

A közgyűlés második napirendi pontja a tervezett egységes munkarendszabályzat és a bányamunkások szociális helyzete volt. Jelinek Ferenc előadói beszédében elmondotta, hogy a bányamunkások részére az eddigi külön-különálló munkarendszabályok általános rendezésére egy egységes, minden bányatelepre kiterjedő általános munkarendszabályzat van készülőben. A szakszervezet vezetősége még nem kapta meg a tervezet szövegét. Azon leszünk - mondotta -, hogy mindazokat a sérelmeket, amelyek a múltban a bányamunkásokat sújtották, ennek a javaslatnak elkészítése során szóvátegyük és kiküszöböljük. Követelte, hogy ne lehessen senkit sem indokolatlanul elbocsájtani, és ne lehessen létszámcsökkentés címén szervezett munkások helyébe szervezetlen olcsó munkaerőt felvenni. Meg kell szüntetni az embertelen bánásmódot. Rendezni kell a munkabérek kérdését, mert a vágár sohasem tudja előre, hogy mennyit keres a nap folyamán és mennyit vesznek el tőle.

A kialakult vitában Huber István /Dorog/ elmondotta, hogy náluk minden rendű, rangu egyesülés a legteljesebb cselekvési és működési szabadságot élvezi, kizárólag a szakszervezet helyi csoportjait nem engedik a hatóságok megalakulni.

Fábián Antal /Felsőbánya/ az erdélyi bányamunkások üdvözlését tolmácsolta. Követelte, hogy a Felsőbányán elvett Bányamunkásotthon adják vissza azoknak, akik azt filléreikből építették fel, és ne szolgáljon politikai párt klubhelyiségévé. Elmondotta, hogy hatalmas munkatempót követelnek meszsze a törvényesen megállapított munkaidőn túl.

Mokán István /Aknaszlatina/ elmondotta, hogy az

ottani sóbányában 5 napos munkahét mellett dolgoznak, keresetük a legminimálisabb megélhetési kiadásait sem fedezi. A műszakok beosztásánál kivételezés érvényesül, a bányamód indokolatlanul szigorú.

Heim József elnök összefoglalójában megállapította, hogy a bányamunkásság sok tekintetben hátrányban van más ipari szakmák munkásainak gazdasági és szociális ellátottsága mellett, annak ellenére, hogy a bányászat a legnehezebb iparágak közé tartozik.

A határozatok általában nem tartalmaztak sok újat, lényegében a korábbiak megismétlései voltak. Határozatok születtek, melyeknek többsége nem valósult meg, vagy pedig az élet túlhaladta azokat, egyesek pedig feledésbe merültek. Mégsem mondhatjuk, hogy ezeknek a határozatoknak, követeléseknek nem volt eredménye. Egyrészt azért, mert az aktuális problémákat feszegette, másrészt mert ezek eljutottak a bányásztömegekhez, és ezért jelentős szerepük volt a bányamunkások szervezkedése szempontjából.

A Bányamunkások Szövetségének 1940-1941-ben 919 nyilvántartott tagja volt, ezek egy része azonban nem fizetett rendszeresen tagdíjat.^{490/}

A közgyűlés után folytatódott az agitációs kampány. Kovács József a szakszervezet megbízásából szervező körutja alkalmával június 12-én Salgótarjánban a helyi csoport vezetésével tárgyalt időszerű szervezési kérdésekről. Június 15-én Zagyvapálfalván a szakszervezeti tagokat maga mellé gyűjtötte és a község határában levő Szánasi völgyben előadást tartott az időszerű politikai kérdésekről. Minthogy a gyűlésre nem volt engedélye ezért "a baglyasaljai őrs Kovács Józsefet és Faragona Józsefet, mint a gyűlés megszer-

vezőit, a balassagyarmati kir. ügyésszéghez, a többi résztvevőt pedig a salgótarjáni főszolgabíróhoz július 4-én jelentette".^{491/}

4./ A bányamunkásság harcai a szovjetellenes háború időszakában

1941-ben folytatódtak a bányamunkásság különböző formában jelentkező megmozdulásai, bár kisebb intenzitással és egyre inkább juttatták kifejezésre tiltakozásukat a háború ellen.

Az Erdélyi Trassz Ásványművek Rt. tihói köszénbányájában a munkabéreket általában mindig késve fizették ki. Ennek oka állítólag az volt, hogy a vállalat nem rendelkezett megfelelő forgótőkével, és csak akkor tudta a munkabéreket kifizetni, ha az eladott szén árát megkapta. A bérek kifizetéséig a vállalat a munkásainak "bon"-t adott. A bányamunkások azonban még a bérek kifizetése előtt, hogy létfenntartásukat biztosítani tudják, kénytelenek voltak a keresetükről kapott "bon"-t eladni. Az itt dolgozó 248 bányamunkás július 1-én beszüntette a munkát, mert sem kenyeret, sem lisztet napok óta nem kaptak. Kijelentették, hogy ha a bánya vagy a hatóság a liszt beszerzéséről intézkedik és azt megkapják, a munkát megkezdik. A bányaigazgatóság akkor gondoskodott a liszt beszerzéséről, és ennek kiosztása után, július 3-án a munkások megkezdték a munkát. A munkások elégedetlensége azonban nem szűnt meg, aminek oka továbbra is a hiányos közellátás és a bérek késedelmes kifizetése volt. Ugyanez volt a helyzet a szurdoki, a kiskeresztesi és farkasmezői köszénbányáknál is. Egy rendőrségi jelentés rámutatott, hogy a "Désen székelő bányaigazgatóság nem törődik eléggé a munkások szociális kérdéseivel".^{492/}

A móri kőszénbányában augusztus 4-én 17 órakor munkabéremelés és a munkabér arányosabb elosztásának követelésével egy 17 fős csoport beszüntette a munkát, a 22 órai váltásnál pedig újabb 11 munkás nem szállt le a bányába. A munkát beszüntető munkások a munkahely rendszertelen elosztása miatt napi 4 pengőt kerestek, míg azok, akik jobb munkahelyen dolgoztak, napi 7 pengő keresethez jutottak. A sztrájkolók azzal érveltek, hogy napi 4 pengős keresetből képtelenek a mai árviszonyok mellett létfenntartásukat biztosítani. Miután az Iparügyi Minisztérium kiküldöttjétől ígéretet kaptak kérelmeik felülvizsgálatára, 5-én - 5 bányász kivételével - folytatták a munkát. 1942. július 10-én a móri bányászok kérték Brender Ferenc bányai igazgatónak a bányauzemből való eltávolítását, mert az igazgató a bányászok részére tárolt élelemből a saját részére jogtalanul felhasználta. A bányászok Brender igazgató eltávolítását el is érték azzal, hogy július 10-én és 11-én 1-1 órára beszüntették a munkát. Brender igazgató július 11-én szabadságra utazott, s utána a munkások tovább dolgoztak. Az igazgató ellen nyomozás indult.^{493/}

1941. november 16-án a szakszervezet országos vezetősége ülést tartott. Több vezetőségi tag felszólalása után megállapította a vezetőség, hogy a munkabéremelés, az élelmiszer- és a ruházati cikkekkel való ellátás, a családi bérpótlék, a bányanyugbérések karácsonyi segélye, valamint a bányanyugbérreform életbeléptetése érdekében sürgős lépéseket kell tenni. Ennek érdekében a szakszervezet vezetősége beadvánnyal fordult az Iparügyi Minisztériumhoz. A Jelinek Ferenc, Hermann Ferenc és Temesi Andrásból álló küldöttség az emlékiratot átadta Alliquander Ödön szénkormánybiztosnak. Az egyes kívánságokra adott szóbeli válasz a következő volt:

A kormány most foglalkozik újabb munkabérpótlék folyósításának a gondolatával. A lisztfejadagok felemeléséről szó lehet ott, ahol az indokolt. A bányanyugbérreform 1942. január 1-én lép életbe, mert a kormány erre a célra a jövő évi költségvetésben 8 és 1/2 millió pengőt irányzott elő. A bőrellátást újtipusu bakancsok kiosztásával javítani fogják, a hozzátartozók olcsó ruházattal és lábbelivel való ellátását megbeszélik az illetékes körökkel.^{494/}

A bányamunkások Mecsekszabolcson elkeseredve tárgyaltak, hogy a DGT ez évben csak annyi karácsonyi segélyt adott, mint a múlt évben. Közben politikai kérdések is felmerültek. Ferenc István kb. 10-15 emberrel beszélgetve azt mondta, hogy "ne higgyenek a magyar sajtónak, ahogy az a híreket beállítja. Csak egyet említék meg - mondta Ferenc -, hol vannak a németek 20 kilométerre Moszkvától? Az idők mindent meghoznak magukkal. A németek 70 kilométerre vonultak vissza mindenhol, az egész fronton. Ezt nem kürtöli a magyar sajtó. Kár, hogy a Népszava az erős sajtócenzúra miatt nem írhatta meg a valót." Kifogásolta, hogy "a bányászok kevesen olvassák a bányászok lapját, a Népszavát".^{495/}

A 12.345/1941. VII.res. BM. sz. rendelet intézkedett "a nemzetvédelmi szempontból megbizhatatlan egyének" rádiójának összeírásáról és elkobzásáról. A pécsi főszolgabíró jelentése szerint: "Különösen nagymértékben mutatkozott a külföldi rádióállomások útján terjesztett propaganda káros hatása a komlói bányamunkásság körében...", ezért a főszolgabíró intézkedett, hogy a "kommunistagyanus" bányászok rádióját kobozzák el. A Pécs vidéki bányamunkások 1941. november 30-án tartott ülésén az ott megjelent Jelinek Ferenc elmondotta, hogy a bányatelepeken több bányamunkás rádióját elkobozták a hatóságok állítólag azért, mert az orosz és angol híreket hallgatták. A Szociáldemokrata Párt illetékes

helyen eljár, hogy az elkobzott rádiókat a jogos tulajdonosaik újra visszakapják és üzembe helyezhessék és minden remény meg van arra, hogy ez meg fog történni.^{496/}

A háboru menetében 1942 végén bekövetkezett fordulat hatására a németek fokozottabb nyomást gyakoroltak Magyarországra. A Szovjetunió elleni villámháborus győzelem tervének megghiúsulása következtében a német fasizmus Magyarország fokozott háborus részvételét követelte. A munkások a hadiüzemi rendszertől, a parasztok a szigorú beszolgáltatástól szenvedtek a legtöbbet. Az életszínvonal tovább hanyatlott, a közhangulat romlott, a politikai erjedés fokozódott. A letartóztatások mellett általánossá vált a különleges büntetőmunkaszolgálat, amelynek során több száz szervezett munkás lelte halálát. A szakszervezetek nagy veszteségeket szenvedtek. A taglétszám az 1938. évi 108 ezerről 1942-ben a terror következtében 72 ezerre csökkent.

1942 tavaszán a munkabérek a háborus drágulással kapcsolatban újból felemelték, de a bérek alig érték el a háborus áremelkedések mintegy 80 %-át. Ilyen körülmények között 1942-ben fokozódott a bányamunkásság ellenállása a háborúval szemben, több szabotázsakciót is végrehajtottak. Ugyanakkor fokozódott a hatósági terror is. A bányászszakszervezet titkára, Jelinek Ferenc élénk háboruellenes propagandát fejtett ki. Január 11-én egy Pécsett tartott értekezleten kijelentette: a keleti harctéri helyzet alakulása folytán számolni kell azzal, hogy az orosz haderő néhány hét múltán megjelenik a Kárpátok gerincén és a szervezett munkásságnak erre az időre helyén kell állnia.^{497/}

1942 február első felében Jelinek Ferenc a felsőgallai helyi csoport vezetőivel folytatott megbeszélésen arra hívta fel a bányamunkásokat, hogy "észrevétlenül"

csökkentsék a termelést. "Ehhez nem kell magyarázatot adni - mondotta Jelinek -, mert minden szervezett munkás tudja e téren a kötelességét". A helyi csoport vezetőségi ülésén Jelinek Ferenc a tengelyhatalmak közeli vereségéről és összeomlásáról beszélt. "A baloldali beállítottságu bányamunkások az oroszok győzelmében reménykednek", - szól egy rendőrségi jelentés. 1942 nyarán Jelinek Ferenc a salgótarjáni munkásotthonban mondott beszédet. Itt is azt hangoztatta, hogy "rövid időn belül a tengelyhatalmak kapitulálnak, mert az orosz hadsereg leverhetetlen".^{498/}

1942. február 19-én a székesfehérvári hadtestparancsnok vád- és elfogatóparancsot adott ki két sárisápi vājár ellen, akik munkatársaik előtt nyíltan a szovjet győzelmet hangoztatták, és a fogságba esett magyar katonák biztató üzeneteiről beszéltek.^{499/} Március 15-én Felsőgallán a szakszervezet helyi csoportja műsoros ünnepélyt tartott, melyen Kabók Lajos mondott beszédet. Ismertette az 1848. évi 12 pontos követelést. Annál a pontnál, hogy a "magyar katonát ne vigyék külföldre idegen érdekekért harcolni", a hallgatóság nagy tapssal és "ugy van" kiáltásokkal adott kifejezést tetszésének. Március 8-án Pécsen Millok Sándor arról beszélt, hogy a munkásságnak szervezkedéssel kell előkészülnie a háboru után reá háruló feladatok megoldására. A magyar munkásság kérdéseit csak egy szabad, független országban lehet megoldani. 16-án Tolnai a keleti front eseményeit ismertette. Egy rendőrségi jelentés e beszéd kapcsán azt a következtetést vonta le, hogy az SZDP és a szakszervezetek tovább folytatják a tengelyhatalmak elleni propagandájukat.^{500/}

A belügyminiszter 1942. április 8-án körrendeletet adott ki valamennyi bányavidéki törvényhatóság főispánjának. Ebben felhívta őket; hassanak oda, hogy a hatóságok

tőlük telhetőleg iparkodjanak a bányamunkásság ellátását a lehető legjobban biztosítani. A "rendbontó törekvéseket" azonban már csirájukban fojtsák el és ne engedélyezzenek olyan gyűléseket, "melyeken a bányamunkásság a közszükségleti cikkek elégtelenségének, a drágaságnak és a munkabér aránytalanságának kérdését tárgyalhatná". Tokodról az ottani hatóság azt jelezte, hogy közvetlen értesüléssel nem rendelkeznek "sem a bérmozgalom kezdeményezésére, sem az élelmiszerellátás megjavítását célzó oly együttes fellépés teréről, amely a munka menetére, vagy az általánosan kívánatos köznyugalom megzavarására irányulna..." Ugyanakkor rámutattak arra, hogy a Tokod területén lakó munkások körében bizonyos elégedetlenséget teremtett a burgonya hiánya, valamint a már két hét óta tartó hushiány.^{501/}

A farkaslyuki bányaüzem 1942. június 12-én a Bányauzemi Személyzeti Parancsnokságtól kérte a tulórázást megtagadó munkások bevonultatását. A bányauzem jelentette, hogy öt munkást /Gál Imre, Fazekas Joachim, Fazekas Lőrinc, Koska Sándor, Kovács József/ a munkából felfüggesztették, mert a munkát nem voltak hajlandók felvenni és kérik, bevonultatásukat.^{502/}

Ez persze nem volt egyedi eset. A bányavállalatok és a hadiüzemi parancsnokok egymás után hoztak megtorló intézkedéseket a bányamunkások ellen.

A diósgyőri vasgyár üzemében két ízben, 1941. október 27-én és november 19-én előfordult, hogy a Svédországból Stettinen keresztül vasuti kocsikban érkező vasérc között egy-egy öt dkg súlyu dinamittöltényt találtak. 1942. július 2-re virradó éjjelen Királd bányatelepen az eger-putnoki vasuti pályatesten, a sebességet jelző tábla hátlapjára ismeretlen tettes krétával "Le a háborúval, vesszen Hitler"

jelszavakat irt. Ugyanebben az időben Királdon a bányatelepi elemi iskola falára ismeretlen tettes kék színű krétával "Le a háboruval" szöveget írta. Október 16-án éjjel Rozsnyó városnak a Rimatelep felé vezető utcáján ugyancsak ismeretlen tettesek fémről készült, ruhára feltűzhető, sarló és kalapácsot ábrázoló kommunista jelvényeket szórtak. December 18-án Starkbauer Győző dorogi bányaintéző udvarában "Békét kérünk, némuljon meg minden fegyver és éljen a béke. Nem kérünk a német elnyomásból. Minden gyermek és anya koplál. Nincs ruhám, sem bakancsom" szövegű, tintaceruzával írt papírszeletet dobta be.^{503/}

A nőgrádi bányamunkások magatartását és hangulatát jól jellemzi a salgótarjáni kapitányság jelentése /szeptember 5/ : "A harctéri eseményeket meglehetősen közönnyel fogadja a város lakossága, aminek okát az képezi, hogy a lakosság 60 %-a kommunista elveket vall, és csak a rendkívüli helyzettel járó rendszabályok tartják vissza attól, hogy Sztalint nyíltan dicsőítsék".^{504/}

1941 augusztusában több nőgrádi bányászt internáltak. A salgótarjáni járás főszolgabírája Sándor ispán István vizslási lakost internálta azért, "mert a munkásság körében a szovjetet dicsőítő, suttogó propagandát folytatott... szélsőbaloldali propagandájával a bányamunkások magatartását kedvezőtlenül befolyásolja." A salgótarjáni járás főszolgabírája Józsa Pál zagyvarónai lakost is internálta, "mert a szovjet hadsereget dicsérte és amikor a "Nyugati Győzelem" című filmjásokban közölt képeit neki megmutatták, gunyos mosollyal adott gyűlöletének kifejezést a szövetséges csapatok erejét illetően..." A pécsi Szociáldemokrata Párt végrehajtó bizottságának ülésén Tolnai párttitkár bejelentette, hogy "Komlóról 15 bányamunkást bevonultattak a szigetvári zsidó munkatáborba".^{505/}

A felsőgallai helyi csoport vezetősége májusban összegyűjtötte a medence szervezett munkásainak panaszait, azokat kérvénybe foglalta és eljuttatta a bányagazgatóság-hoz. Majd augusztus 6-án tatabányai munkások juttatták el béremelési kérelmüket a MÁK igazgatóságához. Kérték az érvényben levő drágasági munkabérpótlék felemelését az újabb drágulás arányának megfelelően, továbbá olcsóbb anyagból készült munkásruhát a dolgozók, valamint a családtagok számára, és a személyenként járó hiányzó kedvezményes élelmiszerek más, megfelelő árucikkal való pótlását. Hasonló kérelmet terjesztettek elő a nógrádi bányamunkások is a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt igazgatóságához. Jelinek Ferenc ezeket a panaszokat összegyűjtötte, majd a salgótarjáni, dorogi és a tatai munkásság 1-1 küldöttével augusztus 10-én megjelent az Iparügyi Minisztériumban, ahol a fentiek mellett még kérték a családi pótlék felemelését és a zöldségfélék kedvezményes áron való beszerzését is. Az Iparügyi Minisztérium "a munkásság kérelmét méltányosnak találta, s ígéretet tett kérelmüknek illetékes helyre való eljuttatására."^{506/}

Az 1942-es letartóztatási hullám következtében a KMP megyei szervezetei is súlyos veszteséget szenvedtek, az újjászerveződött illegális kommunista mozgalom tevékenysége meggyengült, sőt egyes helyeken átmenetileg teljesen megbénult.

1943-ban több bányánál sztrájkra, bérmozgalomra került sor, különösen 1943 nyarán megszorodtak a munkabeszüntetések és bérkövetelések. Ezek a gazdasági mozgalmak összefonódtak a politikai harccal. A háborús hajsza okozta kimerültség és az élelmiszerhiány következtében mind több bányában tagadták meg a nyolc órán túl végzendő 4 órás pótmunkákat. Az élelmiszerhiány miatt pl. a farkaslyuki bányatelepen már 1943. februárjában állandó elégedetlenség alakult ki, ami akadályozta a termelést.^{507/}

A bérmozgalmak mellett jelentősek voltak a szabotázsakciók, amelyek különböző formákban valósultak meg: munkalassítás, a műszakokból való tömeges távolmaradás, rongálás stb. Ezeknek az akcióknak a következtében már 1943 tavaszán jelentős termelés kiesés mutatkozott. A bányamunkásság így fejezte ki elégedetlenségét a kormány politikája, a háború növekvő terhei, a kedvezőtlen bér- és ellátási viszonyok miatt.

1943 februárjában az SZDP pécsi titkára az országos vezetőségnek küldött jelentésében a munkásság hangulatáról is beszámolt. Egyebek között megállapította: "A munkásosztály körében rendkívül sok a panasz a rögzített munkabérek és a folyton emelkedő árak miatt, annak ellenére, hogy Pécsen a közellátási viszonyok igen kielégítőek. A bányászok helyzete hatványozottabban rosszabb. A hosszú munkaidő, illetve a munkatempó miatt a táplálkozást is fel kellene javítani. Az ismert viszonyok miatt a bányászoknak csak egy kisebb hányada volt abban a helyzetben, hogy sertést vághatott, ami viszont náluk a legfontosabb az ellátás szempontjából. De baj van a bányászok bakancs- és talpkiutalása körül is, mely nélkül a föld alatt dolgozni egészségük veszélyeztetése nélkül nem lehet." A jelentés tényként állapítja meg végül: "A bányamunkások ma már teljesen kiábrándultak a nyilas demagógiából - különösen a nemzetiségi csoport részéről feléjük szajkózott propagandából."^{508/}

A rendőrség nagybányai kapitányáságnak jelentése /1943. február 6./ arról számolt be, hogy a kommunista érzelmű egyéneket a sztálingrádi események bizonyos tekintetben kifelé is észrevehetően jobb hangulatra derítették. Beszélgetéseik során olyan értelmű nyilatkozatot tettek, mely szerint "a hadihelyzet megfordult és ennek alapján biznak az orosz győzelemben".^{509/}

A DGT pécsujhegyi villamosáram-fejlesztő szénmosójánál alkalmazott Keszthelyi József február 31-én csavart dobott a saraboló gép fogaskerekei közé, amittől a gép akadózott. Keszthelyi azzal védekezett, hogy gyerekes csinytevésből dobta a csavart a gépbe. A nyomozás azonban kiderítette, hogy "szabotázs esete látszik fennforogni". A rendőrség véleménye szerint ezt igazolja az is, hogy "a szénmosó munkásai meglehetősen szélsőséges magatartásuak". Március végén Vasason a Thomen-akna falára és a kerítésre fehér krétával "Le a nációkkal, le a háboruval! Pfuj Hitler" szavakat irtak ismeretlen tettesek. Julius 17-ről 18-ra virradóra a sajjóházai vasércbánya telepén nagyobb mennyiségben szórták a "Munkások! Parasztok! Polgárok!" kezdetű és "A Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottsága" aláírásu röplapot.^{510/}

A csendőrség nyomozó osztályparancsnoksága jelentette a belügyminiszternek /1943. június 5./ hogy Jelinek Ferenc adatokat gyűjtött a bányamunkások keresetével kapcsolatban. Közlése szerint az adatokra azért volt szüksége, "mert a szakszervezet béremelési kérelemmel akar a kormányhoz fordulni. A munkások abban a tudatban vannak, hogy a béremelési ügyet Jelineken keresztül a bánya- és kohómunkások szakszervezete kezdeményezte". A jelentés szerint: A kormány által folyamatban tett béremeléssel kapcsolatban az eredményt a Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége iparkodik szervezési és taggyűjtési célból a saját javára kihasználni. Jelinek Ferenc szakszervezeti titkár folyó év április óta kb. kéthetenként megjelenik Salgótarjában, és az ottani szakszervezeti vezetőséggel a béremeléssel kapcsolatban megbeszéléseket folytat, s azt úgy tünteti fel, mintha a szakszervezet kezdeményezte volna a béremelést."^{511/}

A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. bányatelepein a mun-

kások között az a hír terjedt el, hogy a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. múlt évi mérlege 2 millió pengő tiszta jövedelemmel zárult, s ezt az összeget a részvényesek között osztották szét; a haszonból a bánya volt igazgatója 280 000 pengő osztalékot kapott, annak ellenére, hogy havi 10 000 pengő nyugdíjat élvez. A bányászok elkeseredése tehát nagyon is indokolt volt. Ilyen körülmények között érthető volt az is, hogy ezeknél a szénbányáknál azok a bányászok, akik saját földdel rendelkeztek, a tavaszi munkák végzése miatt rendszeresen mulasztottak műszakot, és különösen a pótműszakon nem jelentek meg. A rendőrség salgótarjáni kapitányságának jelentése /1943. október 2./ szerint: "A munkásosztály észrevehető módon feszülten figyeli a világeseményeket. A szociáldemokrata alapon álló munkásság és a velük szimpatizáló egyéb ketegóriájú lakosság adott esetben teljesen nyíltan elszakadna a nemzeti alaptól, melyre most a hadiüzemek fegyelme rákényszeríti. Önzetlen hazaszeretet, áldozatkészség, lelkesedés ismeretlen fogalmak".^{512/}

A május elsejét a pécsi munkásság a szokásos kirándulással ünnepelte meg, és igen sok üzemben szüntelt a munka. Ez annak ellenére történt, hogy a bányauzem vezetősége a munkásság előtt április 29-én délelőtt és délután kihirdette az iparügyi miniszter utasítását, amely május 1-ére kötelező munkateljesítést írt elő. Az eredmény mégis az lett, hogy szombaton a reggeli harmados műszakon a munkásság 60 %-a hiányzott, míg a délutános műszakon aknánként alig 5-6 ember jelent meg. Természetesen ennek az lett a következménye, hogy a DGT felkérésére a rendőrség nyomozást indított, hogy kik szervezték meg a munkaszünetet. "Elfelejtik közben - olvashatjuk a pécsi szociáldemokrata pártvezetőség jelentésében /1943. május 5./ -, hogy a bányamunkásokban a május 1-e szimbólikus ünnepet nem lehet semminemű parancsszóval kiirtani... Igaz, hogy a munkások maguk is meglepődtek az ilyen spotán és nagyarányú leálláson."^{513/}

A várpalotai szénbányához 1943 tavaszán 215 szerb munkaszolgálatost vezényeltek. Ezeknek a munkaszolgálatosoknak 25 %-át az illetékes katonai parancsnokság aratási szabadságra engedte, de ugyanakkor elrendelte, hogy a visszamaradtak az aratási időny alatt az eddigi 8 órai munkaidő helyett 12 órát kötelesek dolgozni. Julius 1-én a felemelt munkaidő miatt 59 munkaszolgálatos megtagadta a munkát és nem szállt le a bányába. Az üzemi katonai parancsnok intézkedésére egy honvéd szakaszt vezényeltek a bányához. A karhatalom megjelenésére és az üzemi parancsnok felszólítására a munkaszolgálatosok leszálltak a bányába. Ebben a bányában a termelés állandóan csökkent. 1943 áprilisában kb. 1400 munkás 270 vagon szenet termelt. Ugyanezzel a munkáslétszámmal a termelés július hónap első felére fokozatosan 150 vagonra csökkent. Megállapítást nyert, hogy a csökkenést a munkások gyakori igazolatlan elmaradása okozza. A régi, begyakorolt bányamunkások kevesellték a béreket és minden tilalom ellenére igazolatlanul elmaradoztak. Ez már annyira elharapódzott, hogy július 1-től 19-ig összesen 105 munkás maradt el a munkából.^{514/}

Legerőteljesebb a mozgalom Diósgyőrött, az ország második legnagyobb ipartelepén volt. Május 28-án csaknem ezer munkás az igazgatóság elé vonult és sürgette bérköveteléseik kielégítését. A megmozdulást kormányígéretekkel, Peyerék közbelépésével átmenetileg sikerült leszerelni. Szeptember 9-én reggel azonban a diósgyőri gyárban 1500 munkás küldöttségileg kereste fel az igazgatóságot, és kérték, "tolmácsolja a kormányhatóságok előtt azt a kívánságukat, hogy az olasz eseményekre tekintettel Magyarország is kössön különbékét". A tüntetésben résztvevő két műhelyben dolgozó munkásoknak kb. 70 %-a tagja volt a szakszervezetnek, közülük többen állandóan hallgatták az angol és orosz rádióadásokat, és a hallottakat munkahelyükön munkatársaikkal megvitatták. Így kétsége-

len, hogy az esetenként mutatkozó nyugtalanságok előidézésében ezek a rádióhírek nagymértékben közrejátszottak.^{515/}

1943. augusztus 15-én értekezletet tartottak a felsőgallai üzemek és aknák képviselői. Borbély János, a helyi csoport elnöke a rossz gazdasági viszonyokról beszélt. Az értekezlet három pontban foglalt határozatot hozott: 1. Küzdelem a 4 pengős vágárkereset felemeléséért. 2. Küzdelem a jelenlegi szakmánybérrendszer eltörléséért és helyébe olyan szakmánybérrendszer állításáért, melyben minden munkás megkeresheti a szükségletei kielégítésére nélkülözhetetlen összeget és keresetét maga is ki tudja számítani. 3. Küzdelem az élelmiszer-fejadag felemeléséért. Augusztus 29-én a felsőgallai helyi csoport vezetősége tartott ülést. Itt azt hangzott, hogy a bányatársulat 30 %-os béremelést adott, de ugyanakkor az árakat úgy felemelték, hogy a munkásság a béremelés után még rosszabb helyzetbe került. Olyan kevés zsiradékot, lisztet és más élelmiszert kapnak, hogy azzal nem bírják a munkát.^{516/}

Október 11-én a tatabányai X. akna üzemvezetői irodájában megjelent Paulik József, Moróc Gyula, Barkóczi József, Bödecs Gábor és Temesi András, és a július havi alacsony kereseteket reklamálták. A tatabányai igazgatóság kérdésére elmondották, hogy még nem az összmunkásság megbizásából jöttek, de rövidesen eljön ennek is az ideje. Tatabányán a Szociáldemokrata Párt október 15-én gyűlést tartott, melyen a minimális keresetek kérdéséről tárgyaltak. Itt szenvedélyes kifakadások hangzottak el, mely szerint "rövidesen megérkezik az idő, amikor a piros zászlót kitűzhetik és a bányakapitalistáknak megmutathatják álláspontjuk helyességét".^{517/}

A pécsbányatelepi rendőrkirendeltség vezetője november 8-i jelentésében arról számolt be, hogy a bányaüzemek-

ben a munka ez ideig még zavartalanul folyik, de mindig több és több a műszakmulasztó, részben betegség címén, de igen gyakran minden indokolás nélkül. A háborús állapotokkal kapcsolatban "a bányamunkásság biztosra veszi az angolszász hatalmak győzelmét és reménykedve, bizakodóan tárgyalja az orosz harctéri eseményeket is... Kétségtelen, hogy a bányamunkásság között igen sokan vannak, akik a kommunistákhoz közelállónak érzik magukat, bár érzelmeikről nyíltan megnyilatkozást nem adnak".^{518/}

A rendőrség rozsnýói kapitányságának jelentése 1943. december 21-én és 31-én szintén a munkásság, főleg a bányamunkásság nyomott, elkeseredett hangulatáról számolt be. Ennek okául a kevés fizetést és a nagy drágaságot jelölte meg. Ugyanez a jelentés arról számolt be, hogy a bányamunkásság felfogása a politikai világnézet szempontjából mindjobban a tulzó szélsőbaloldal felé tolódik. A szovjet állapotokról történt közléseiket nem hiszik, s azt mondják, hogy jó volna arról személyesen meggyőződni. Néhány hónappal ezelőtt a bányamunkások közül az elégedetlenkedők az üzemi munkavezetőknek nyíltan, őszintén megmondták sérelmeiket, egy idő óta azonban a munkavezetők előtt már nem panaszkodnak, csak bizalmas körben tesznek közléseket. Ugyanakkor a szabotázstól sem riadnak vissza. 1943. december 1-én a Rozsnýóbányát Dernővel összekötő drótkötélpályának az egyik tartó kötelét fűrésszel elvágták, "minek következtében a drótkötélpálya két hétig üzemképtelen lett". A nyomozás adatai azt igazolták, hogy "politikai célzatu szabotázsról van szó..."^{519/}

A bányászok minden elégedetlensége ellenére is sztrájkra ritkán került sor. Ennek egyik oka volt a sztrájkot megtiltó hadiüzemi törvény, a másik, hogy a bérmozgalmakban hiányzott az egységes irányítás, kezdeményezés. A szakszervezeti vezetők a sztrájk ellen foglaltak állást, a helyi vezetők fél-

tek a megtorlástól, s nem tudták, vajon sztrájkjuk esetén a többi medence bányászai támogatják-e őket. Így a bányatulajdonosoknak a fegyelmi intézkedésekkel, kisebb béremelésekkel és a szociális vonatkozású követelések részbeni kielégítésével sikerült leszerelni, elejét venni egy olyan sztrájk sorozatnak, amely alapját képezhette volna a bányamunkásság politikai megmozdulásának. A gazdasági harcok s a különféle politikai akciók helyi jellegűek, egymástól elszigeteltek voltak.

A német megszállás után, mint az a pécsbányatelepi rendőrkirendeltség vezetőjének 1944. április 13-án kelt jelentéséből is kiderül, a németellenesség a bányamunkásság között "a végsőig fokozódott". Bár a német haderőnek a bányához vonulását nem akadályozták, Mecsekszabolcson, Somogyon és Vasason incidensre került sor. A templom falára, a kocsmakerítésére és a telepen minden lehető helyre nagyméretű horogkereszteket meszeltek, s azokat vörös festékkel áthúzták. Több helyütt felírták: "Deutsche hinaus!", másutt: "Vesszen Hitler Adolf!" A Thomen-aknán ismeretlen tettesek közvetlenül az odalátogató német birodalmi tiszték érkezése előtt nagyméretű csomagolópapírra festették ugyanezeket a feliratokat. A jelentés végül megállapítja: "A munkásság erősen baloldalra orientálódott, s a német hadsereg még erősebb baloldali érzelmi eltolódást okozott körükben..."^{520/}

1944 tavaszától, de különösen a nyár folyamán, fokozódott a bányamunkások elégedetlensége az ellátási nehézségek és az alacsony bérek miatt. A "munkahelytől való indokolatlan távolmaradás" pedig olyan méretet öltött, hogy gátolta a termelést. A jelentések is arról számoltak be, hogy az igazolatlanul távolmaradók száma igen jelentős, a bányamunkások munkafegyelme meglazult. A salgóbányai, tatabányai, Pécs vidéki bányák hadiüzemi parancsnokai fegyelmi büntetésekkel igyekeztek a folyamatot megállítani. A tatabányai bá-

nyaigazgatóság decemberben még statáriummal fenyegette a munkahelyüket elhagyó bányászokat.^{521/}

A dorogi szénmedencében is a bányamunkásság hangulata a rossz kereseti és ellátási viszonyok miatt "nagyon nyugtalan" volt. A zsirellátásra különösen panaszkodtak, "mert csak margarint és müzsirt kaptak, ami több munkásnál gyomorfájást idézett elő". Mint arról a különböző hatósági jelentések beszámoltak, az ország más bányavidékein is a bányamunkások hangulata az alacsony munkabérek miatt nyugtalan volt. A Diósgyőr-Borossakna munkásai közül az augusztus 10-i bérfizetés alkalmával mintegy 500-an béremelést követeltek. A várpalotai Unió szénbánya munkásai a bérek felemelését kérték. A tatabányai szénmedencében a munkások 3 tagu küldöttséget választottak, és annak közvetítésével a szakmánybérek rendezését, a leszállási időpont megállapítását és a fenytések enyhítését kérték az üzemvezetőségtől. Több bányamunkás megszökött lakásáról és mezőgazdasági munkát vállalt, ahol lényegesen többet keresett. Még éjjel sem mentek haza, hogy ne tudják őket a bányába elővezetni. Augusztus 13-án a felsőgallai helyi csoport értekezletén a béremelés kérdésével foglalkoztak. Ennek során Golub Rudolf a következő megjegyzést tette: "Nem sok szükség lesz erre, mert ezeknek már nem lesz idejük legfeljebb csak egyszer kifizetni a felemelt béreket".^{522/}

A pécsi medencében 100-130 fő között ingadozott a műszakmulasztók száma, ami 10-15 vagonnal csökkentette a termelést. A helybeli mulasztások oka arra volt visszavezethető, hogy a silány élelmezés pótlására a bányamunkások pár napra elmentek vidékre dolgozni, hogy ott élelmet kapjanak. 1944. szeptember 28-án Pécsen járt Jelinek Ferenc, aki "bizalmasan" felkereste a bányavidék "hangadó" munkásait és a munkabérek iránt érdeklődött. A bányamunkások nem voltak megelégedve az augusztus havában lezajlott illetményrendezéssel,

amely az alaphér 70 %-ának a felemelését eredményezte. Ezt a körülményt jelentették Jelinek Ferencnek és kérték, hogy illetékes helyen újabb bérrendezést igyekezzék kieszközölni.^{522/}

Augusztus 15-én a Mátraverebély községhez tartozó Szentkutpusztán bucsu volt. Ezt a körülményt az ország szociáldemokrata vezetői "ügyesen kihasználták" feltűnés nélküli összejövetel megtartására. Vidékről összesen 16 vezető jött el a bucsura. A megjelentek között volt Jelinek Ferenc, aki rövid tájékoztatót adott a munkásság helyzetéről. A salgótarjáni járás főszolgabírája jelentésében hangsúlyozta, hogy "kívánatos lenne Jelinek Ferenc megfigyeltetése, és amennyiben továbbra is bujtogató tevékenységet fejtene ki, azonnali letartóztatása".^{523/}

5. A szakszervezeti mozgalom helyzete és alakulása a szovjetellenes háboru idején

1941 júniusában Németország megtámadta a Szovjetuniót, s a magyar kormány még ugyanabban a hónapban követte. Ebben az időszakban a munkásmozgalom legfőbb feladata az antifasiszta küzdelem szervezése, a háboruból való kiválás szorgalmazása volt. A KMP a szakszervezetekben a munkásegység megvalósítására törekedett, és eljutott a szakszervezeteknek a két munkáspárt megegyezése alapján történő együttes vezetésének gondolatáig. A KMP helyes politikája nyomán a baloldal előretört, egyes szakszervezetek vezető funkcióiba kommunisták kerültek.

A szakszervezetek jobboldali vezetői a kivárás álláspontjára helyezkedtek; a vezetésben fokozódott a polarizáció, egy részük közeledett a kommunisták álláspontjához. A szervezett munkások és a szakszervezeti funkcionáriusok zöme nem

titkolta kiállítását a Szovjetunió mellett. A szakszervezeteket gyülekezési tilalom sújtotta, a munkásotthonok jelentős részét lefoglalták. Internálták a kommunistagyanusakat, a baloldali szociáldemokrata és szakszervezeti aktivistákat.

Jelinek Ferenc július 6-án Salgótarjánban megbeszélést folytatott a helyi vezetőkkel. Figyelmeztette a megjelenteket, hogy amíg a háború tart, különösen ügyelejenek arra, hogy a hatósági spiclik be ne férkőzhessenek a szakszervezetbe. Majd amikor júliusban sor került a nyugbértörvény kiadására, a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek előadói a bányásznyugbér rendezését természetesen igyekeztek harcuk eredményeként feltüntetni és szervezési propagandájukban felhasználni. A szakszervezeti agitáció hatására a salgótarjáni bányamedencében többen kiléptek a nyilas pártból és beléptek a szakszervezetbe.^{524/}

1941-ben már érezhető volt a nyilas párt gyengülése a bányavidékeken. 1941. július 20-án a felsőgallai nyilas párt-helyiségben tartot vezetői értekezleten felszólították a szervezőket, hogy a szervezést fokozzák, mert eddigi munkájuk elégtelen. A felszólításra több szervező azzal érvelt, hogy "nem veszi be a gyomruk, hogy taggyűjtés céljából házaljanak".^{525/}

A rendőrség felsőbányai kapitányságának 1941. augusztus 14-i jelentése tudatta, hogy a Nyilaskeresztes Párt helyi tagozata nagyobb politikai tevékenységet nem fejt ki. Egy későbbi /október 15./ jelentés szerint pedig a Nyilaskeresztes Pártban a bomlás jelei mutatkoznak, a párt működését általában a bizonytalanság és várakozás jellemzi. A rendőrség nagybányai kapitányságának jelentése /1941. november 15./ szintén arról számolt be, hogy a Nyilaskeresztes Párt kebelében az utóbbi időben nagy visszaesés mutatkozik. A párt

tagjai között nagy az elkedvetlenedés, mert nagy ígéretekkel szervezték be őket a pártba, azonban az ígéreteket nem tudták valóra váltani.^{526/}

1941. július 16-án Pécssett Jelinek Ferenc beszámolót tartott. Felhívta a figyelmet, hogy vigyázzanak kik előtt beszélnek, mert szükség van arra, hogy a párt tagjai szabadon jár hassanak, és ha eljön az idő, készen legyenek a cselekvésre. Ne higgyenek annak, amit a lapok írnak, figyeljék a Népszava cikkeit, mert a cenzura ellenére is a sorok között megtalálják a valódi helyzetet: a német győzelmek távolról sem olyanok, ahogy azt beállítják, a németek ezt a háborút elvesztik. A kormány nem meri feloszlatni a szakszervezeteket, mert fél ezekhez hozzányulni. Az orosz rádió híradását többen hallgatják, így értesülhetnek a való helyzetről itt is.^{527/}

Julius 25-én Pécssett az SZDP végrehajtó bizottsága ülést tartott, melyen 8 bizottsági tag volt jelen. Herr József pártelnök tekintettel a gyűléstilalomra, kérte a jelenlevőket, hogy a "gyűlésről még az elvtársaknak se szóljanak". Ezután Tolnai titkár elmondotta, hogy az elmúlt héten több helyen házkutatást tartottak, és többeket internáltak is.^{528/} Ózdon Mauks Miklósnál, a helyi csoport vezetőjénél fegyverkeresés ürügyén többször tartottak házkutatást, közben könyveket és propagandaanyagokat kerestek és "szélsőséges elemek után érdeklődtek". Röplap terjesztése miatt többször eljárás indult ellene, megbüntették, majd rendőri felügyelet alá helyezték.^{529/}

A dorogi szénmedencében 1941. augusztus 6-án a szakszervezet bejelentést tett az esztergomi alispáni hivatalban befizetési helyek létesítéséről: Dorogon Till József és Csizmadia János, Keszthelyen Nagykéri Lajos és Kara Menyhért,

Cséven Nagy Imre és Szászvári Mihály, Csolnokon Hofstädter Lőrinc és Huber József, Sárissápon Motesiczki József és Nánási János bányamunkások lakásán tartottak fenn szakszervezeti befizetőhelyeket. 10-én a felsőgallai helyi csoport tagjait Jelinek Ferenc fokozott szervező munkára buzdította. Különösen felhívta a figyelmet a fiatalság beszervezésére. Jelinek szerint lehetséges, hogy a közeljövőben a párt vezetőit internálni fogják. Ha ez bekövetkezik, akkor is állja meg mindenki a helyét nyugodtan, és mutassa meg, hogy szervezett munkás. Az internálás előtt azonban legalább 5000 bányamunkást kell beszervezniök a szakszervezetbe, amire azért van szükség, hogy a "beszervezett tömeg egységes fellépése meg tudja védeni az internálandókat".^{530/}

Szeptember 13-án Jelinek Ferenc Salgótarjában a helyi csoport vezetőivel megbeszélést folytatott és tájékoztatta őket az időszerű kül- és belpolitikai kérdésekről is. Felhívta a megjelenteket, hogy hűségesen tartsanak ki továbbra is a szakszervezet mellett, mert "hamarosan bekövetkezik az az idő, amikor a tapasztalt vezetőségre nagy szüksége lesz a szakszervezetnek".^{531/}

A pécsi bányamedencében a munkásság ellenszenve egyre nőtt az igazgatóság által támogatott Volksbunddal szemben. Különösen az váltott ki rosszallást, hogy a kinevezéseknél a német nyelvűek és érzelműek részesültek előnyben, a volksbundistákat jobb munkahelyre osztották be. Ahol lehetett, a munkások ezzel szembeszegültek.

Az SZDP október 9-én tartott összehívott ülésén Tolnai párttitkár beszámolt arról, hogy amikor a DGT bányatárspénztára orvost választott, előtte dr. Sik Jenő, a vállalat főügyésze bizalmasan figyelmeztette a választásban résztvevő 5 tisztviselőt és 5 munkást, hogy a bécsi igazgatóság

kivánsága szerint az első helyen jelölt Volksbund-tag orvost válasszák meg, ennek ellenére a harmadik helyen jelölt és egyetlen magyar származású dr. Palotai Károlyt választották meg a péntár orvosának.^{532/}

Október 22-én Pécssett járt Jelinek Ferenc. Elmondotta, hogy a jövőben az lesz a módszer, hogy Pécsről mint központi helyről irányítja majd a bányászok szervezőit. A szervezés közvetlen végrehajtója Buzsáki Imre, a bányavállalat villanytelepi munkása, aki régi, megbízható harcos tagja a pártnak. Másnap, október 23-án, Pécssett a pártvégrehajtó bizottsága megbeszélést tartott. Tolnai párttitkár javaslatára két bányászt vettek be a pártbizottságba, hogy ezáltal a párt és a bányamunkások között állandó összeköttetés legyen.^{533/}

A szakszervezeti élet megélénkülése megmutatkozott a taglétszám alakulásában is. 1941. decemberi adatok szerint a szakszervezetnek 919 tagja volt, igaz, közülük nem mindenki fizette rendszeresen tagdíját, de ez a csaknem ezer munkás mégis megbízható magja maradt a szervezetnek, és alapját képezte a későbbi években a szervezés fellendülésének. A szakszervezeti munka fellendülésében jelentős szerepe volt az illegális Kommunista Pártnak, amely 1941-ben megerősödött és eredményesen tudta segíteni a bányavidékek kommunista szervezeteinek tevékenységét.^{534/}

A bányászok szervezése a DGT bányatelepein lassan haladt előre, mert a Volksbund és a bányavállalat terrorisztikus magatartása miatt nem mertek nyíltan szervezkedni. Ezzel szemben Komlón egyre többen léptek be a szakszervezetbe. Ezt igazolja Baranya vármegye főispánjának 1942. január 24-i felterjesztése a belügyminiszterhez, melyben utalt arra, hogy Komlón a múltban volt a szakszervezetnek helyi csoportja és működött is, majd a tagok kilépése folytán megszűnt. A leg-

utóbbi időkben azonban sikerült a kőszénbánya munkásai között a szociáldemokrata ideológiát ismét népszerűsíteni, és jelenleg mintegy száz tagja van Komlón a pártnak.^{535/}

A baloldali erők megerősödését elősegítette a bányamunkások egyre rosszabb gazdasági helyzete, ellátásuk romlása. A Szociáldemokrata Párt pécsi titkárságának 1942. január havi jelentése is rámutatott arra, hogy ezek a körülmények is hozzájárultak, hogy "a bányamunkások ma már kiábrándultak a nyilas demagógiából, különösen a nemzetiségi csoport részéről feléjük szajkózott propagandából". A bányamunkásságnak a Volksbundból való kiábrándultságára a rendőrség pécsbányatelepi kirendeltségének jelentése /1942. március 9./ is utal. E jelentés szerint a Volksbund az 1941. év második felében igen erélyes szervezkedésbe kezdett és sikerült is neki a bányamunkásság német ajku részét szervezetébe tömöríteni. Dacára annak, hogy a bányaigazgatóság sokszor munkaadói presszióval is igyekezett a munkásságot a Volksbund érdekörébe terelni, az utóbbi időben a mozgalomnak határozott ellanyhulása észlelhető.^{536/}

A bányamunkások szociáldemokrata szervezkedése a pécsi medencén kívül is megindult. Január 14-én Jelinek Ferenc Salgótarjában tartott külpolitikai beszámolót, majd a szervezkedés erősítése érdekében április 26-án a Népszava kiküldöttjével Jelinek ismét Salgótarjában járt. 1942-ben Németh Péter, Kara József, Flórián István és Lukácsi Máté kommunista bányászok, akik a spanyol polgárháborúban is részt vettek, elhatározták, hogy megszervezik a Tokod-Erzsébet-akna bányáüzemnél a bányamunkások helyi szervezetét. A szervezéshez jelentős segítséget adott a sárisápi helyi csoport és annak vezetője, Zgyerka János. A helyi csoport létszáma alig pár hónapos szervezési munka után, az üldöztetések ellenére, 140 tagra szaporodott. A szakszervezetek és a Szociáldemok-

rata Párt vezetősége egyöntetűen a szervezkedés fokozását határozta el. A bányászszakszervezet is erősítette a szervezési munkát, valamint a Népszava-előfizetők gyűjtését. E célból Felsőgallán megjelent Fehér András budapesti szociáldemokrata titkár és Jelinek Ferenc szakszervezeti titkár. Agitációjuk eredményeként Felsőgallán 30 taggal, megalakult a Népszava gárda. A salgótarjáni propaganda is sikeres volt, szintén jelentős eredményt értek el a tagtoborzásban és a Népszava-előfizetők gyűjtésében.^{537/}

A felsőgalla-tatabányai bányamunkások helyi csoportja 1942. március 1-én tartotta rendes évi közgyűlését. A helyi csoport működéséről Szabó Pál alelnök számolt be. Eszerint a helyi csoport 1941-ben 124 új taggal gyarapodott. Szép fejlődést ért el a szakszervezet kulturális téren is: megnövekedett a könyvolvasó tagok száma, gyarapodott a műkedvelőgárda számban is, tudásban is, ismét megalakult a dalárda és megerősödött a zenekar. Németh György könyvtáros részletesen beszámolt az 1500 kötetes könyvtár múlt évi forgalmáról, és örömmel állapította meg, hogy az olvasók táborára napról napra növekszik. A Bányamunkás Otthon belső festésére, külső tatarozására, rádiós zenegépre és a vízvezeték beszerelésére mintegy 2000 pengőt fordítottak. A könyvtár, a zenekar fenntartása, a dalárda megszervezése, az adó, fűtés, víz, világítás, a takarítás csaknem 1500 pengőbe került. Mindezt a bányamunkások fedezték összeadott filléreikből.

Jelinek Ferenc kemény szavakkal ítélte el azokat, akik kicsinyes kibuvókkal hátráltatják a bányamunkásság szervezkedését és kiszolgáltatják a munkásságot különböző szervezeteknek. Felhívta a munkásságot a szervező munka folytatására, hogy amikor a negyedszázados fennállását ünnepli a szakszervezet, ugyanolyan erős legyen, mint a múltban volt.

Bár voltak a szervezkedésnek bizonyos eredményei, kétségtelen, hogy a bel- és külpolitikai helyzet nem kedvezett a szervezkedésnek, a szakszervezet igen nehéz helyzetben tevékenykedett. Így a rendőrség pécsbányatelepi kirendeltségének jelentése /1942. március 9./ a valóságnak megfelelően tükrözhetette a pécsbányatelepi helyzetet, mikor arról adott hírt, hogy a szociáldemokrata pártszervezet működése nem észlelhető, "mert a bányamunkás, miután katonai üzemben lévén alkalmazva, politikai magatartásának nyílt megvallásától már saját érdekében is tartózkodik". Az azonban a rendőrség előtt is nyilvánvaló volt, hogy "a munkásság javarésze a mozgalomtól csak kényszerűségből zárta el magát, mert a bányavezetőség nem tűri a szociáldemokrata szervezkedést. A munkásság lélekben mindig a párthoz huzott és most is ahhoz tartozónak vallja magát."^{538/}

A rendőrségi besugók segítették a szociáldemokrata mozgalom letörését. A Belügyminisztérium Török Lajos pécsi rendőrfőkapitányhelyettes 1942. január 3-án kelt leiratában kérte, hogy rendelje magához Tolnai József párttitkárt és megfelelő formában figyelmeztesse, hogy "a belügyminiszter ur öccsenntiájának tudomása van az ő most már hosszabb idő óta tartó és a párt bizalmas összejövetelein kifejtett tengelyellenes agitációjáról és a háborús helyzetnek következetesen ilyen irányu - rémhirterjesztésének minősülő - tárgyalásáról. Ezért figyelmeztetni kell, hogy ezzel a tevékenységgel azonnal hagyjon fel, mert folytatódás esetén a belügyminiszter ur őt internálni fogja... Ugyanez vonatkozik a vele karöltve hasonló természetű agitációt és rémhirterjesztést kifejtő társaira is, kívánatos volna tehát, ha azokat megfelelő módon leintené."

A figyelmeztetés után Tolnai óvatosabb lett. Ezt a rendőrség pécsi kapitányságának jelentése /1942. február 23./

is megerősíti: "Tolnai József párttitkár közölte hűveivel, hogy elárulták őt a csendőrségnek és ezért figyelmeztetést kapott, hogy esetleg internálni fogják..." A hatóságok tehát komolyan gondolták a mozgalom kordában tartását. Így a párt vezetőségének március 26-án tartott értekezletén Tolnai már ennek megfelelően figyelmeztette a pártot és a szakszervezetet, hogy senki ne politizáljon, dolgozzék mindenki a nemzet és a párt érdekében, s óva int mindenkit a meggondolatlan cselekményektől.^{539/}

1942-ben a Brennbergbányánál alkalmazott német állampolgárságu bányamunkásokat és családtagjaikat áttelepítették Németországba. A munkások nagyrésze nem szívesen távozott, közülük néhányan megpróbálták elintézeni, hogy ne kelljen visszaköltözniük, sőt egyesek magyar állampolgárságot is kértek, de eljárásuk eredménytelen maradt. A bányaigazgatóságot kellemtelenül érintette a bányamunkások Németországba való költöztetése, mert sok munkást veszített el.^{540/}

1942. május 8-án a Belügyminisztérium körlevélben fordult a bányavidéki törvényhatóságok főispánjaihoz a drágaság és a munkabér aránytalanságát tárgyaló munkásgyűlések megtiltása tárgyában. A belügyminiszter "bizalmas jelentésekből" megállapította, hogy "a bányamunkásság körében titkos szervezkedés észlelhető, melynek célja egyrészt a munkabérek emelése, másrészt az élelmiszerek és általában a közszükségleti cikkek árának leszorítása, illetőleg kedvezményes áron való beszerzésének lehetővé tétele. Az ország lakosságára nehezéő gazdasági válság nyomán fellépő elégedetlenségnek rendbontó vagy politikai törekvések szolgálatába való állítása meg nem engedhető... - szólt a leirat -, és utasította az illetékes vármegyei és rendőrhatalóságokat, hogy ezeket a jelentéseket kísérjék éber figyelemmel, "s míg egyrészt a hatóságok iparkodjanak tőlük telhetőleg a bányamunkásság

ellátását a lehető legjobban biztosítani, másrészt a rendbontó törekvéseket már csirájukban fojtsák el, és ne engedélyezzenek olyan gyűléseket, melyeken a bányamunkásság a közszükségleti cikkek elégtelenségének, a drágaságnak és a munkabér aránytalanságának kérdését tárgyalhassa".^{541/}

1942. május 12-én a pécsi szénmedencében működő helyi csoportok küldöttjei összejövetelt tartottak, melyen Pécs-bányatelep, Mecsekszabolcs, Somogy, Vasas, Hosszúhetény és Komló képviseltette magát. Az értekezleten 150 bányász vett részt. Jelinek Ferenc felszólalásában megállapította, hogy minél súlyosabbak a közellátási és gazdasági viszonyok, annál fontosabbak a szakmai szervezetek, mint kiegyenlítő erőtnyezők. Felhívta a szervezett bányamunkásság figyelmét a munkássajtó, különösen a Népszava olvasására, mert - mondta - csak így és ezen keresztül lehet az öntudatos szervezett bányamunkás példája az arra rászorulóknak. Jelinek a szervezkedés fontosságát hangsúlyozta és azt mondotta, hogy a szakszervezeti bizalmiaknak be kell kapcsolódniuk a bányamunkásság gazdasági problémáinak megoldásába. A szakszervezet csak úgy tud segíteni a munkásság helyzetén, ha a bányamunkásság felsorakozik mögötte. Példának hozta fel a tata-bányai szénmedence munkásait, akik belátták, hogy a szervezkedésben van az erő és meg is kezdték a szervezkedés munkáját.^{542/}

Április és május hónapokban több szakszervezeti helyi csoport tartott megbeszélést. A helyi csoportok vezetői összegyűjtötték a munkások panaszait és követeléseit, így készültek fel a május 24-re meghirdetett országos bányász-kongresszusra.

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége 1942. május 24-én tartotta XI. rendes országos köz-

gyűlését. A közgyűlésen 15 helyi csoport és négy befizetőhely képviseltette magát, a Szakszervezeti Tanács képviselőiben megjelent Kabók Lajos országgyűlési képviselő.

Jelinek Ferenc titkár visszatekintett a szakszervezet elmúlt 3 éves működésére, és rámutatott azokra az okokra, amelyek miatt az eredmények elmaradtak a várankozástól. Vázolta a Szaktanács segítő intézkedésének jelentőségét, amelynek során Fehér András és Kovács József titkárokat és Poldauf Ferencné tisztviselőnőt segítségül adta a szakszervezet megerősítése céljából. Mindezekután megállapította, hogy a "bányamunkásság nem áldozott eleget a meghozott anyagi és erkölcsi erőfeszítések sikere érdekében". A taglétszámot 834-ben jeélte meg, miszerint az emelkedés 3 év alatt elérte a 620-at. A továbbiakban arról beszélt, hogy a hosszú idők munkájával megszerzett jogok egy része elveszett, és amikor 1939-ben megkezdődött az újabb fellendülés, a szakszervezetnek ezeket a 15 év alatt elvesztett jogokat kellett visszaszereznie. A szakszervezet a munkásélet minden területén megtette a kötelességét: védte a munkásság érdekeit a munkabér-megállapító bizottságban, a hivatalos fórumokon, az OTI-ban, a szakmai családpénztáraknál és a bányapénztárakban. Értékes kulturmunkát is végzett, ahol lehetett. Sok eredményről beszélni nem lehet - fejezte be beszámolóját Jelinek Ferenc -, de ez nemcsak tőlünk függött, függött a bányamunkások összességétől is. Ha emberi életet, szociális törvényeket, igazságos munkamegosztást akarnak, fogjanak össze egyetlen erős szakmai szervezetbe, a szakszervezetbe, hogy kívánságaik teljesüljenek. Vigyék el a küldöttek az intelmet mindenfelé, senki se várja, hogy csoda történjék. Ahhoz, hogy az eredmény közös legyen, a munkának is közösnek kell lennie.

dotta, hogy belátja azokat a nehézségeket, amelyekkel a vezetőségnek meg kell birkóznia, de a munkásság megkívánja, hogy a vezetőség továbbra is erélyesen végezze munkáját. Buzsáki Imre /Pécs/ arra mutatott rá, hogy idegen eszméket akarnak a pécsi bányamunkásságba belevinni, melyekkel összetartását szeretnék megakadályozni. Szabó Pál /Felsőgalla/ a katonai parancsnokság embertelen magatartásáról kezdett beszélni, de a jelenlevő hatósági közegek megvonták tőle a szót.

A közgyűlés a vezetőségbe egyhangulat választotta: elnök: Heim József /Mecsekszabolcs/; alelnökök: Borbély János /Felsőgalla/ és Hermann Ferenc /Salgótarján/; jegyzők: Szabó Pál /Felsőgalla/ és Nánási János /Sárisáp/; pénztárosok: Eibek Imre /Felsőgalla/ és Orosz Márton /Nagybátony/; ellenőrök: Wyborny Ferenc /Brennberg/ és Hofstädter Lőrinc /Csolnok/. Vezetőségi tagok: Buzsáki Imre /Pécs/, Verbovszki József /Salgótarján/, Mazán János /Tatabánya/, Till József /Dorog/, Takács József /Ajka/, Pepsicki József /Zagyvapálfalva/ és Csizmadia János /Dorog/. Póttagok: Szpruzsina Lipót /Mecsekszabolcs/, Szászvári Mihály /Csév/, Kertész János /Felsőgalla/, Nagykeri Lajos /Keszthely/ és Boda Viktor /Bánhida/. Számvizsgálóbizottsági tagok: Temesi András /Felsőgalla/, Neuschl János /Salgótarján/, Huber István /Dorog/, Sudár István /Pécs/, Zgyerka János /Sárisáp/; póttagok: Kertész Ferenc /Keszthely/, Gasparits Sándor /Felsőgalla/ és Héder Károly /Tatabánya/.^{543/}

A harminc tagu vezetőségnek több mint a fele baloldali bányamunkás volt, kiknek egy része kommunista volt, illetve érzelmileg a párthoz tartozott.

A közgyűlés után a szervezkedés még erőteljesebbé vált, üteme fokozódott. Több bányamunkás lépett be a Szociáldemokrata Pártba. A pécsi kerületben főként a volt nyilasok csatlakoztak ismét a párthoz. A munkások csatlakozása a komlói és szászfürdői bányákban volt élénkebb, a Pécs vidéki bányákban gyengébb. Az agitációt azonban a hatósági terror gátolta. A hatóságok mind erőszakosabb eszközökhöz nyultak, munkaszolgálatra vezényelték azokat, akikről kiderült, hogy intenzívebb tevékenységet folytatnak. Julius 15-én 18 pécsi bányászt vittek el munkaszolgálatra.^{544/}

Jelinek Ferenc minden nehézség ellenére folytatta a bányavidékek látogatását. Julius 4-én és 5-én a dorogi szénmedencében járt szervezési köruton. Utjainak eredményeit jelzi, hogy a tatai szénmedencében a szakszervezeti taglétszám 900 fizető tagra emelkedett. Az itteni kommunisták tevékenyen vettek részt a szakszervezet építésében. Jelinek terve az volt, hogy Tatabányán és Bánhidán a szakszervezet befizetőhelyeket létesít.^{545/}

Voltak kísérletek más bányatelepeken is a helyi csoport megalakítására. Így Nagybatonyban több munkás mozgalmat akart indítani, azonban az üzemi parancsnok Bakó Józsefet, a mozgalom vezetőjét a bányából azonnal eltávolította, így a "további szervezkedést csirájában elfojtotta." Ezek után jelenthette a rendőrség gyöngyösi kapitánysága /1942. július 9./: "Gyöngyös város területén a szakszervezetek közül csupán az építőmunkásoknak szakszervezete áll fenn kb. 200 taglétszámmal. A többi szakszervezet /a bányamunkásoké is/ csekély létszámukra tekintettel tevékenységüket beszüntették."^{546/}

Julius 19-én Csolnok községben a dorogi, kesztölci, csávi, sárisápi és csolnoki szakszervezeti bizalmiak tartottak megbeszélést. Megjelent az értekezleten Jelinek Ferenc és Borbély János Felsőgalláról. Jelinek ismertette a szervezkedés helyzetét, majd felhívta a jelenlevőket, hogy szerinte "1942. őszén bekövetkezik a változás", és erre fel kell készülniük.^{547/}

A salgótarjáni szénmedencében a bányamunkások újabb szervezkedést kezdeményeztek. A bányamunkások mozgalomukhoz segítséget kaptak a moszkvai rádió magyar adásától. A rendőrség salgótarjáni kapitányságának jelentése /1942. november 5./ erre a körülményre utal: az ellenséges rádióhírszolgálat, éspedig a "Kossuth rádió" november 4-én reggel 6 óra 40 perckor külön foglalkozott a salgótarjáni bányamedence munkásaival, azokhoz felhívást intézett. Felhívta őket "szabotázs cselekmények elkövetésére és arra oktatta, hogy az ezekhez szükséges robbanóanyagokat miképpen hordják ki a bányából".^{548/}

1942. őszére a Szociáldemokrata Párt tagjainak száma, különösen a szénbányászok között, állandóan növekedett. A tagok számának tekintélyes emelkedésére lehet következtetni abból a tényből, hogy a párt pécsi titkársága a bányavidéken több községben is kért a helyi csoportok gyűléseinek megtartására engedélyt, amit valószínűleg nem tett volna, ha a gyűlések látogatottságát nem tudta volna biztosítani.

A hatóságok a gyűlések megtartását általában nem engedélyezték, azzal az indokolással, hogy "a helyi csoport-

tok évekkel ezelőtt fel lettek oszlatva... tehát a helyi csoportok ujólagos megalakítása volna szükséges, ami jelenleg egyáltalán nem kívánatos". Tehát nem engedélyezték a Pécs vidéki bányászok kérelmét, már csak azért sem, mert "a párt pécsi titkársága egyébként kételyeket támaszt a háboru győzelmes befejezésével szemben és az angol győzelem bizonyosságát hirdeti."^{549/}

Az esztergomi járás főszolgabírája 1942. október 15-én nem engedélyezte a sárisápi helyi csoport rendkívüli közgyűlésének megtartását azzal az indokolással, hogy a helyi csoport 1926 óta nem működik. A határozatot a vármegye alispánja is helybenhagyta.

Az alispáni határozat ellen a Bányamunkások Szövetsége a belügyminiszterhez felülvizsgálati kérelmet nyújtott be, hivatkozva arra, hogy csak olyan helyi csoport tekinthető megszűntnek, amely önmaga mondta ki feloszlátását, vagy a felügyeleti hatóság oszlatta fel. Ez a sárisápi csoportnál nem áll fenn. Átmeneti szüneteltetésének az az oka, hogy a bányavállalat a vezetőségi tisztségre megválasztott munkásokat elbocsátotta, de a helyi csoport működését, ha korlátozottan is, de folytatta. Így nem egy új helyi csoport alakításáról, hanem egy meglevő helyi csoport további működéséről van szó.^{550/}

A dorogi helyi csoport, Huber István és társai október 16-án engedélyt kértek, hogy 18-án Esztergomban taggyűlést tarthassanak. "Tekintettel arra, hogy a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének hatóságom

területén helyi csoportja nincsen, a gyűlés megtartásának engedélyezése iránti kérelmet elutasítottam..." - szólt a hivatalos indokolás. Az elutasítás után ismét kérték, hogy a dorogi helyi csoport október 25-én Esztergomban taggyűlést tarthasson, de az esztergomi rendőrkapitányság az engedélyt ekkor sem adta meg.^{551/}

A zagyvapálfalvai helyi csoport október 11-én szintén taggyűlést akart tartani. A gyűlés megtartását a salgótarjáni főszolgabíró nem engedélyezte. A salgótarjáni bányászoktól is megtagadták az engedélyt, hogy gyűlést tart-hasanak.^{552/} A hatóságok egyelőre még meg tudták akadályozni a párt- és szakszervezet erősödését Salgótarjánban. A salgótarjáni kapitányság 1943. januárjában három szociáldemokrata bányamunkás ellen - munkahelyen elkövetett agitáció miatt - bünvádi eljárást indított. Ennek hatására ezek abbahagyták propagandatevékenységüket. A hadiüzemi parancsnokság négy "politikailag megbízhatatlan" bányamunkást elbocsátott. "Ezen erélyes rendszabályok következtében az eddig hangadó szociáldemokrata munkások elcsendesedtek."^{553/}

Hasonló módon igyekeztek a mozgalmat Pécsen is "elintézni". Ott az állambiztonsági szempontból megbízhatatlanoknak összeírt munkásokat különleges munkásszázadban az arcvonalra vitték, és egy részükről veszteségi kimutatás érkezett a hozzátartozókhoz. Ennek hatására a tagsági díjak befizetése céljából a Munkásotthonban megjelenő párttagok a fizetés után azonnal eltávoztak.^{554/}

Jelinek Ferenc az őszi hónapokban többször felkereste a dorogi szénmedencét és a szervezkedés mellett agitált. Munkája kisebb eredményeket is hozott. Október 18-án a kesztölci helyi csoport tartott gyűlést, majd december 4-én Felsőgallán az SZDP helyi szervezete tartott vezetőségi ér-

tekeztet. Az értekezleten Jelinek Ferenc hangoztatta, hogy "már érik a demokrácia ideje". Hangsúlyozta továbbá, hogy a munkásság előtt nagy jövő áll és "készen kell lenni arra, hogy a háboru befejezésével a hatalmat át tudja venni. A munkásságnak szervezkedni kell és egy táborba kell tömörülni, nehogy az események váratlanul érjenek bennünket, mint 1918-ban. A helyzet ma is ugyanaz, mint 1918-ban volt."555/

A nagybányai kerületben még erőteljesebben működött a hatósági terror. A szociáldemokrata Párt nem tevékenykedett, a kommunisták is tartózkodtak mindenféle agitációtól "mert legtöbbjüket behívták katonai, illetve munkaszolgálatra."556/

1943-ban a bányászszakszervezet vezetősége két irányban folytatta szervező munkáját: egyrészt a fokozódó drágaság következtében egyre türhetetlenebbé váló nélkülözéseket igyekeztek felhasználni a tagszervezésre, másrészt adatokat gyűjtöttek a bányászok helyzetéről és ezekre hivatkozva új béremelést kívántak kiharcolni a kormánynál. Ennek érdekében munkálkodott Jelinek Ferenc, aki vidéki utazásai alkalmával a Bányamunkást pótló Magyar Vasmunkások Lapját terjesztette a bányamunkások között. Ilyen utazásai alkalmával politikai beszámolókat is tartott."557/

1943-ban megélénkült a szakszervezeti mozgalom és több helyi csoport alakult. Keszthely községben január 17-én 25 taggal alakult meg a szakszervezet helyi csoportja. Ezt az esztergomi főszolgabíró tudomásul vette. A helyi csoport megalakulásánál Jelinek Ferenc is jelen volt és azt hangsúlyozta, hogy a tengely-csapatok sorozatos veresége miatt megnőtt az érdeklődés a párt- és szakszervezeti mozgalom iránt."558/

1943-ban megalakult a szakszervezet kisgyóni szervezete is. A csoport vezetője Spröder György vájár lett. A csoport két szervezettel tartott kapcsolatot: egyfelől a Bányamunkások Szövetségével Bugyács Antal összekötőn keresztül, aki kerékpárja alvázának csővébe rejtve szállította a kisgyóni anyagot Budapestre és az ott kapott anyagot, dokumentumokat Kisgyónra, másfelől a tatabányai kommunista szervezettel, Bugyács Imrén keresztül.^{559/}

Január 5-én Felsőgallán Jelinek Ferenc a szakszervezeti tagokkal kérdés-felelet formájában beszélgetést folytatott. Jelinek szerint "egyes jobboldali pártok a szociáldemokrata párt- és a szakszervezetek felosztatását követelték, de ahhoz a kormány nem járult hozzá, mert tudatában van annak, hogy ezzel az intézkedésével a mai időkben súlyos hibát követne el." Arra a kérdésre, hogy milyen intézkedéseket tettek arra az esetre, ha ez mégis bekövetkeznék Jelinek kijelentette: "az 1920-as évekhez hasonlóan viselkednének, vagyis illegálisan tartanak meg összejöveteleiket".

Január 17-én Felsőgallán Borbély János vezetésével a szervezett bányamunkások üzemi értekezletet tartottak, melyen mintegy 50-55 szakszervezeti tag jelent meg. Borbély a háború eseményeiről számolt be és ismertetést adott a bányamunkásság helyzetéről. Beszéde után megválasztották a XIV-es akna 22 főből álló üzemi bizalmi testületét és a XI-es akna 13 bizalmiját. Január 21-én Jelinek Ferenc részt vett a felsőgallai helyi csoport által tartott üzemi bizalmi értekezleten. Jelineknek az volt a véleménye, hogy a munkáságnak az oroszországihoz hasonló "üzemi tanácsot" kellene szerveznie.^{560/}

Az üzemi tanácsok létrehozását szorgalmazó javaslatok a munkások érdekvédelmi szervezeteinek továbbfejlesztését célozták. A javaslatból végül is nem lett semmi. A

Peyer-féle irányvonalhoz húzó vezetőségi tagok elzárkóztak a harcos munkásszervezetek kiépítését szorgalmazó kezdeményezések elől, a szervező munkát továbbra is csak a hagyományos keretek között kívánták végezni.^{561/}

A bányászok szervezkedésének fellendítése céljából január 23-án Pécssett járt Jelinek Ferenc és meglátogatta a bányatelepeket. Itt a szervezkedést súlyos csapás érte: Komlón a bányászok visszaadták a fősolgabirónak a szervezet alapszabályait, és ezzel az ottani helyi csoport lényegében megszűntnek volt tekinthető. A hosszuhetényi helyi csoportnál nem akadt olyan megfelelő szervezett bányász, aki a tagdíjakat beszedhette volna. Ugyanez volt a helyzet a Pécs környéki bányáknál is. A szakszervezet vezetősége azon fáradozott, hogy a Pécs vidéki szervezeteket újból talpra állítsa és megerősítse.^{562/}

A pécsbányatelepi rendőrkirendeltség jelentése szerint a Szociáldemokrata Párt bányamunkás tagjai a nyílt agitációt ugyszólván teljes egészében beszüntették. A nyílt szervezkedést a párt belső berkeiben a "suttogó propaganda alattomos munkája váltotta fel". A rendőrség "ártalmatlanná" tett egy "suttogó propagandát" folytató bányamunkást Majorosi /Maul/ Gyula vájárta, aki társai között a szovjet propagandát "tényleg a föld alatt, a bánya mélyén igyekezett terjeszteni". A pécsi honvédtörvényszék jogerősen 7 hónapi börtönnre ítélte.^{563/}

1943-ban ünnepelte megalakulásának 25. évfordulóját a szakszervezet. A szakszervezet vezetősége elhatározta, hogy az évforduló alkalmából jubileumi ünnepeket rendez.

A Szakszervezeti Tanács által rendezett jubileumi ülést március 28-án tartották meg, melyen a helyi csoportok

közül Dorog 2, Kesztölc 1, Csév 1, Sárisáp, Tatabánya és Salgótarján 2-2 bányásszal képviseltette magát. Pécsről "anyagi okokból" senki sem jelent meg. A jubileumi ünnepségen Peyer beszélt. Visszaemlékezett az elmúlt időszakra és hangoztatta, mennyire segített a magyar bányászmozgalomnak az angol és a német bányásszövetséggel fenntartott jó kapcsolatot. Kiemelte, hogy a háboru után ezeket a kapcsolatokat, kiegészítve a szovjet bányásszakszervezettel, újból fel kell eleveníteni és gondosan ápolni kell.^{564/}

A felsőgalla-tatabányai helyi csoport április 18-án tartotta meg rendes évi és a szakszervezet 25 éves fennállása alkalmából rendezett jubiláris közgyűlését. A közgyűlésen jelen volt Peyer Károly. Képviseltették magukat: Pécs, Dorog, Salgótarján, Csév és Brennberg bányatelep. A küldöttek száma kb. 25 volt. A helybeli és környéki szakszervezetek munkásai közül mintegy 700-750-en jelentek meg. Jelinek Ferenc arról beszélt, hogy a szakszervezet egész működése a viharos harc, az állandó üldöztetés elleni küzdelemben telt el. Az általános gazdasági válság idején bekövetkezett szomorú testvérharc következtében a szakszervezet teljesen legyengült. Most - mondotta - a szakszervezet két és fél évtizedes fennállását a második világháború legválságosabb napjaiban ünnepeljük meg. Majd arról beszélt, hogy ez év első negyedében 402 új taggal gyarapodott a szakszervezet, tehát örömdetes az a tény, hogy lépésről lépésre begyógyulnak a régi sebek. Véleménye szerint eddig "ilyen hűséges, áldozatkész meggondolt vezetősége a Szövetségnek nem volt".

A felsőgalla-tatabányai helyi csoport újjonnan megválasztott vezetősége 1943. április 25-én ülést tartott, melyen elhatározták, hogy Felsőgalla, Bánhida, Vértesszőllős, Oroszlány és Környebánya községekben helyi csoportokat alakítanak. Ugyanakkor az üzemi bizalmi testület főbizalmi

megválasztását vette tervbe. Ennek feladata: figyelemmel kísé-
rni az egyes aknáknál a termelést, a szakmában dolgozó
munkások munkateljesítményét, hogy ellenőrizni tudják a ter-
melés után járó keresetek elszámolását, továbbá figyelemmel
kísérni a munkásokkal való bánásmódot. Felsőgalla-Tatabányán
ezek után a párt- és szakszervezeti élet megélénkült, a
propaganda fokozódott. Az utóbbi két hónapban 103 párttag-
sági bélyeget adtak el, és a szakszervezetnek június elején
953 tagsági igazolvánnyal rendelkező tagja volt. ^{566/}

1943 nyarától jelentős baloldali előretörés történt
Tatabányán, ebben az időben itt folyt legeredményesebben a
szervezkedés. A bányászok és az illegális Kommunista Párt
között kiépült a kapcsolat. 1943 nyarán Ságvári Endre is
járt Tatabányán, és kialakították az összeköttetés módsze-
reit. Megbeszélték a követendő politikát, melynek eredménye-
ként csaknem egy éven keresztül Tatabányán a párt viszonylag
szabadon működhetett a szakszervezet keretei között. A bá-
nyamunkások legjobbjai csatlakoztak a kialakuló kommunista
szervezkedéshez. A mozgalom vezetői Döme Piroska révén áll-
tak összeköttetésben Ságvári Endrével és Orbán Lászlóval. ^{567/}

1943 őszére Tatabányán és környékén mintegy másfélez-
ren léptek be a szakszervezetbe. Ilymódon a pártmunka lehe-
tőségeit biztosító keret létrejött. A szakszervezeti csoport
rendszerint Bugyács Imre, Nedermann és Mannhercz vezető-
ségi tagokat küldte ki szervezésre, így a kommunista munká-
soknak különösebb feltűnés nélkül nyílt lehetőségük a szak-
szervezet fejlesztésére és egyben a legöntudatosabb munká-
sok bevonásával az illegális mozgalom további erősítésére
is. ^{568/}

A felsőgallai helyi csoport júniusban elhatározta,
hogy vidéki szervező utra csak olyanokat küld, akik a helyi

viszonyokkal ismerősek. Ennek alapján Bugyács Imrét a kisgyőni bányához, Mannhercz Antalt és Nedermann Ferencet pedig Oroszlány községben és az ottani bányához küldte ki. Bugyács ismeretsége révén 8 bányászt szervezett be, akik a megalakuló helyi csoport vezetői lettek. Oroszlányban Mészáros Lajos tevékenysége eredményeként 16-an léptek be a szakszervezetbe. Mannhercz és Nedermann Vértessomlyón és Környebányán újabb szervezést indítottak. Egy júniusi adat szerint a tatai szénmedencében a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségébe tömörült munkásság létszáma 1300, mely az alábbiak szerint oszlik meg: Felsőgallán 1124, Bánhidán 150, Oroszlányban 16 és Vértesszőlősön 10.^{569/}

1943 nyarán sorra alakultak meg a helyi csoportok. Mintegy 1000 bányász csatlakozott a szervezethez. A vezetést az erős baloldali befolyás jellemezte: a szervezkedést Jelinek Ferenc irányította, de Zgyerka János segítséget nyújtott ahhoz, hogy a kommunisták részt vettek a szakszervezet megerősítésében. Jelinek és Zgyerka János együttes szervező munkájának eredményeként 1943. május 19-én a sárisápi helyi csoportnak 193 tagja volt.^{570/}

Augusztus 4-én a dorogi pártszervezet helyi csoportjában Marosán György kül- és belpolitikai beszámolót tartott. Utalt rá, hogy rövidesen sor kerülhet arra, hogy a munkásosztály átveszi a hatalmat. Ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy "olyan emberekkel, akiknek a tudása alacsony fokon áll, nem lehet vezetni, irányítani és feladatokat megoldani..." Ezért javasolta, hogy Dorogon a pártszervezeten belül szervezzenek szemináriumi előadásokat. Továbbá javasolta: Dorog központtal alakítsanak egy kerületi pártszervezeti vezetőséget. Gyakorlatilag ezt úgy kívánták megoldani, hogy "a községekben szétszórtnak levő pártszervezeti tagok közül községenként a legalkalmasabbat vezetőségi tagnak válasszák

meg, és így biztosítanak az állandó érintkezés fenntartását". Marosán György javaslata alapján dorogi székhellyel meg is alakították a kerületi vezetőséget, melynek elnöke Huber István lett, akit egyúttal az országos pártválasztmány tagjává is megválasztottak.^{571/}

A dorogi szénmedencében mind a párt, mind a szakszervezet helyi csoportjaiban a taglétszám emelkedő irányzatot mutatott. Ez az emelkedés országos viszonylatban is tapasztalható volt, jöllehet azokat a munkásokat, akik a multban a pártból kiléptek és valamelyik jobboldali pártnak lettek a tagjai, különösen pedig ha ott vezető szerepet is betöltöttek vagy a Szociáldemokrata Pártról elitélően nyilatkoztak, nem vették vissza tagnak.^{572/}

A szakszervezet központi vezetősége a tokodi bányatelepen is megindította a szervezkedést. Jelinek Ferenc 1943. augusztus 26-án Tokodon járt, ahol Lukácsi Máté bányamunkás közölte vele, hogy eddig 30-an jelentkeztek a szakszervezetbe való belépésre, ezért szeretnék a helyi csoportot megalakítani. Jelinek a szervezkedés további vezetésével Lukácsit bizta meg. Október közepéig 18 bányász lépett be a szakszervezetbe. Villányi felügyelő üzemvezető, amikor a szervezkedésről értesült, azzal fenyegette meg Lukácsi Máté vājárt, hogy internáltatni fogja. Közben az orszlányi helyi csoport engedélyt kapott befizetőhely létesítésére, a szakszervezeteknek itt 50 tagja volt. A csévi helyi csoport 1943. október 3-án tisztujító közgyűlést tartott. Ugyan-ezen a napon szándékozott megtartani a kesztölci helyi csoport is a tisztujító közgyűlést, az engedélyt azonban későn kapták kézhez, így azt nem tarthatták meg.^{573/}

Ebben az időben Felsőbányán a Nemzeti Munkaközpont taglétszáma emelkedett, ami annak volt tulajdonitható, hogy

a szervezet vezetősége a tagok részére különböző ruhaakciókat bonyolított le. A bányászság, hogy a ruhaakcióban részesülhessen, átmenetileg tagja lett a Nemzeti Munkaközpontnak. Julius hónapban azonban már ott járt Jelinek Ferenc, akit Fábián Antal tájékoztatott a helyzetről, s mint ahogy az várható volt, a ruhaakció után a Nemzeti Munkaközpont tevékenysége szeptember közepére visszaesett. Baloldali körökben élénk mozgás észlelhető az utóbbi időben. "Tordán félreértették a háborús eseményeket és ez tette őket merészebbekké..." - írta a Nagybánya és Vidéke.^{574/} A nagybányai rendőrkapitányság jelentése szeptember 10-én arról számolt be, hogy a "kommunista szervezkedés terén élénkebb mozgolódás" tapasztalható. "Általában a bányászság hajlamos a szociáldemokrata eszmék iránt, mert a jelenlegi szervezetek iránt bizalmatlanok..." A veresvizi aranybányában dolgozó bányászok között "kommunista hangulat uralkodik". Itt Kertl József vájár "bujtogatja a bányászokat, szidva a magyarországi helyzetet, dicsőíti a szovjet rendszert, hogy ott milyen jó dolga van a munkásoknak".

A bányamunkások szervezkedése 1943 nyarán másutt is erősödött. Rendőrségi jelentések sorra ismétlik, hogy a "Szociáldemokrata Párt égisze alatt működő bányamunkás szakszervezeti helyi csoportok szerepe kezd kidomborodni". A jelentések arról is beszámoltak, hogy a bányatelepeken is mindjobban terjed a Népszava.^{575/}

A rendőrség salgótarjáni kapitányságának jelentése /1943. szeptember 2./ nagyon is figyelemre méltó tényekre hívja fel a figyelmet. Arra mutat rá, hogy a munkásosztály észrevehető módon feszültebben figyeli a világeseményeket. "Most jön majd a mi időnk" - kijelentések hallhatók. A szociáldemokrata alapon álló szervezkedés egyre nagyobb méreteket öltött. Ezt jelzi, hogy a helyi csoport augusztus 29-én

tartott évi közgyűlésén a megjelentek száma 250 volt, míg az előző évben csak 40-60. 1943 őszén a Nyilaskeresztes Párt ereje tovább gyengült, a párhelyiségben alig volt élet. A Salgótarján környéki Nyilaskeresztes Párt helyi csoportjának bánya- és kohómunkás tagjai tömegesen hagyták el a pártot és a szakszervezetbe léptek át. Ezek pár hónappal ezelőtt még "rendithetetlenül biztak a tengely győzelmében. A kilépettek a nyilaskeresztes jelvényeket eldobták". Így a szakszervezetek létszáma 400-ról 2000-re emelkedett. A Szociáldemokrata Párt szervezkedése fokozódott. "A régi tagok - akik közben a nyilas párthoz tartoztak - mind visszatérnek, mert a jövőt demokratikus színben látják kibontakozni. Nem kétséges, hogy soraikban sok kommunista is helyet foglal..."^{576/}

1943. október 28-án tartotta évi közgyűlését a bányamunkások salgótarjáni helyi csoportja. A közgyűlésen - írta a Népszava - olyan tömeg vett részt, "mint a régi jó időkben, a mozgalom fénykorában. Különösen kitűntek a tömegből a fiatal bányászok, akik hittel és meggyőződéssel sorakoztak a szakszervezetbe..." Jelinek Ferenc örömmel állapította meg, hogy a salgótarjáni bányamunkásság is csatlakozott a többi bányatelep lendületéhez, önmagára talált és visszatérőben van. "Ha a szervezkedés továbbra is fokozódik, rövidesen együtt lesz a család és megindulhat az egészséges élet a munkássors megjavítása érdekében..." - mondotta. Majd foglalkozott a Korompay bányafőtanácsos részéről kezdeményezett akcióval, és óva intett attól, hogy alkalmi "hivatalos" egyesületek alakításával engedjék megzavarni a munkások között a megértést. Különösen bántó az öntudatos munkásokra nézve az a fenyegetés, hogy akit nem vesznek be abba a bizonyos egyesületbe, az "érezze magát megbüntetettnek!" Ezt a fenyegetést azzal toldották meg, hogy aki nem lép be, "az az egyén nem kap lakást, ólkerítést és takaré-

tűzhely javítást". Tessék tudomásul venni - mondotta Jelinek -, hogy "az egyesület nem tartozik az üzem termelési ügyéhez, senkitől jogos járandóságát megtagadni nem lehet. A bányamunkás a vállalatától csak munkát vállal, de arra kötelezni nem lehet, hogy munkabéréből töltsön az egyesületi járulékok levonását." Válaszként egyetlen feladatul jelölte meg: "mindenkit beszervezni a szakszervezetbe".^{577/}

A bányaigazgatóság és a katonai hatóságok bevonultatásokkal és munkásszázadokba való besorolásokkal igyekeztek visszaszorítani a nógrádi szénmedencében a szakszervezeti mozgalmat. A széntermelés biztosításának szükségessége azonban mérsékletre intette őket, így a bevonultatottak létszáma nem haladta meg a munkáslétszám 1 %-át. De a behívottak a legjobb és legharcosabb munkások voltak, ily módon győngítették a baloldali mozgalmat. A hatóságok kiméretlenül lesújtottak azokra a munkásokra, akik tulmentek a mérsékelt szociáldemokrata célkitűzéseken. A baloldali érzelmi munkásokat internálták és munkásszázadokba osztották be.^{578/}

A szakszervezet kazári helyi csoportja 1943. október 10-én tartotta alakuló közgyűlését. Az ülésen felszólalt Németh Alajos salgótarjáni párttitkár, Kruppa Rezső és Jelinek Ferenc. A helyi csoport 60 taggal alakult. Október 17-én a szakszervezet bánhidai helyi csoportja kb. 600 résztvevővel tartott alakuló közgyűlést. A gyűlés szónokai Jelinek Ferenc és Kabók Lajos voltak.^{579/}

A pécsi szakszervezetek összvezetőségi ülésén, amelyen 12 szakma 97 küldötte képviseltette magát - közöttük a Pécs vidéki bányamunkásság is -, Tolnai József a pécsi mozgalomról tett részletes jelentést. Utalt arra, hogy a háborús viszonyok a munkásmozgalmat "látszólag" megbénították, és a szakszervezetek tevékenységüket csak korlátozva folytathat-

ták. Állást foglalt a szakszervezeti mozgalom mellett, "parancsoló szükséglet" - mondotta - a jelen körülmények között is a szakszervezetek érdekvédelmi tevékenysége. Szakasits Antal, a Szakszervezeti Tanács kiküldötte hosszabb beszédében elsősorban szintén a szakszervezetek tevékenységének nélkülözhetetlenségét hangsúlyozta. Beszéde végén a szakszervezeteknek a háboru utáni feladatait ismertette.^{580/}

A május 9-én Somogy községben tartott bányász megbeszélésen részt vett Jelinek Ferenc. Mivel a szakszervezetnek Somogyon nem volt helyi csoportja, elhatározták annak létrehozását. A szervezést Fojtig Antal, Artiszberger Pál és Pernecker István kezdte el. A szakszervezet megbízásából pedig Buzsáki Imre és Sudár István vasárnaponként járták a pécsi bányamedence területét és a bányászok között agitáltak a szakszervezeti helyi csoportok életrehívása érdekében. Mecsekszabolcson, Meszesbányatelepen, Pécsbányatelepen, Pécs-Ujhegyen, Vasason és Hosszuhetényben is megindult a szervezkedés. A szakszervezetbe jelentkező tagok száma állandóan emelkedett, de a szakszervezet még egyik bányatelepen sem alakult meg. A tagdíjakat a bizalmiak szedték össze és Pécsre továbbították. Mecsekszabolcson 60-70, Somogyon a vasasiakkal együtt 36, Hosszuhetényben 30-40 volt a taglétszám. Különösen Mecsekszabolcson, valamint Erzsébettelepen és Meszestelepen járt eredményesen a párt szervező munkája. A bányamunkásság bátran és öntudatosan vallotta magát szociáldemokratának, és mind több munkáson volt látható a szociáldemokrata párt jelvénye. A bányamunkásság az oroszok, illetve az angolok és amerikaiak győzelmét várta, mert véleményük szerint "csak ezeknek győzelme esetén várható sorsában javulás". A Pécs vidéki bányatelepeken is több olyan bányamunkás kérte a szakszervezetbe való felvételét, aki addig a Nyilaskeresztes Párt tagja volt.^{581/}

1943. július 18-án a szakszervezet országos vezetősége ülést tartott. Itt jelentette be Jelinek Ferenc, hogy hosszú hónapok óta folytatott szervező munkája eredményeképpen megalakult a pécsi helyi csoport mintegy 300 taggal. Javasolta Heim József szövetségi elnök kerületi titkárrá történő megválasztását mint olyan emberét, aki mindvégig kitartott a szakszervezet mellett, üldöztetések, csendőri meghurcoltatás és bántalmazások ellenére sem mondott le szakszervezeti vezető funkciójáról és a legnehezebb hónapokban is bátran kiállt a szakszervezet védelmében. A vezetőség egyhanguan megválasztotta Heim Józsefet pécsi kerületi titkárnak. Utána a szervezkedés helyzetével foglalkoztak és megállapították, hogy 1943. júniusában 2700 P tagdíj folyt be, ami lényegében 2700 fizető tagnak felel meg.^{582/}

A szervezkedés élénk ütemben folyt. A Szociáldemokrata Párt kiküldöttei természetesen a nehéz gazdasági helyzetet igyekeztek a szervezkedés javára kihasználni. 1943. szeptember 5-én Mecsekszabolcson, 12-én pedig Somogybányatelepen ugyancsak megalakították a helyi csoportokat. A mecsekszabolcsi alakuló közgyűlésen Heim József számolt be a helyi csoport munkájáról. Elmondotta, hogy a taglétszám az utóbbi időben nagymértékben emelkedett. Tolnai József ismertette azokat a tennivalókat, amelyek a bányamunkásságra várnak. Dolgozni, dolgozni a szociálpolitika továbbfejlesztéséért, a bányamunkásság felemelkedéséért, a bányamunka megkönynyításáért. Tanulni és szervezkedni: ez fűtsön minden bányamunkást. Szakasits Antal a Szakszervezeti Tanács nevében üdvözölte a közgyűlést. Szervezkedni kell - fejtette ki ő is -, mert ez az élet parancsa, és a bányamunkásságnak tudnia kell, hogy a szervezkedés szorosan összefügg a munka- és életviszonyok megjavításával. A somogybányatelepi helyi csoport alakuló ülésén Heim József elmondotta, hogy a tél folyamán a párt tudományos előadássorozatot rendez, melynek előadói

a párt által felkért tanárok lesznek. Az előadások tárgysorozata: Magyarország gazdasági és kulturális helyzete, fejlődése, szociális intézményei, magyar és külföldi munkások kérdések, munkásmozgalmak és a szociáldemokrácia története.^{583/}

A bányászoknak a szakszervezetbe való áramlásával kapcsolatban természetesen csökkent a jobboldali szervezetek tagsága. Várpalotán, ahol 1938-ban már működött szakszervezeti csoport, de mert annak idején a vállalat a szakszervezeti vezetőket elbocsátotta, a mozgalom ellanyhult, a bányamunkások a Nyilaskeresztes Párt, majd a Hivatásszervezet vezetősége útján reméltek fizetésemelést elérni. Ez nem valósult meg, emiatt most sokan ismét a szakszervezet vezetőségéhez fordultak béremelésük segítése érdekében. Veszprém megyében másutt is megindult a szervezés. A jó szakszervezeti hagyományokkal rendelkező ajka-csingervölgyi munkások is a szakszervezet útján keresték helyzetük megváltoztatásának lehetőségét.^{584/}

A rozsnýói vasércbányászok 1943. augusztus 22-én tartották régen várt közgyűlésüket, amelyen részt vett Szakasits Antal és Jelinek Ferenc is. Hubert Károly Ede, a helyi csoport elnöke megnyitójában örömmel állapította meg, hogy végre a rozsnýói bányamunkásság is csatlakozott az ország szervezett bányamunkásaihoz.^{585/}

A rendőrség rozsnýói kapitányságának jelentései /1943. szeptember 1., október 7./ már érzékeltetik, hogy a helyi csoport megalakítását a hatóságok nem nézték jó szemmel. Erre az adott okot, hogy a helyi csoport alakuló ülésén megválasztott tisztikar "már magában véve nem olyan összetételű, amely biztosítékot nyújtana arra, hogy a helyi csoport tevékenységét a Szövetség alapszabályában lefektetett szociális, kulturális alapon folytatná". Külö-

nösen Hubert Ede Károly az, akinek személyisége "erkölcsi és politikai tekintetben teljesen megbízhatatlan". Hubert a cseh megszállás ideje alatt éveken át előbb a Szociáldemokrata, később pedig a Kommunista Pártnak volt tagja. Jelenleg "tulzó baloldali érzelmű, kommunista felfogású". A vezetőség többi tagjai is hasonló politikai beállítottságú emberek, azért "erősen kifogásolhatóak". Ifj. Pintér Ferenc éveken át tagja volt a Szociáldemokrata Pártnak, erősen baloldali érzelmű, ifj. Kropják András szintén mint "tulzó baloldali érzelmű ember" ismeretes. Gasparcz Alajos a cseh megszállás alatt "állandóan szélsőséges baloldali szervezkedésben vett részt, szovjet győzelmet óhajtó". Sebeszta József "erősen baloldali érzelmű", Urbán István "tagja volt a kommunista pártnak", Horencsák István "baloldali érzelmű", tagja volt a Szociáldemokrata Pártnak. Martinecskó András, ifj. Makovnik Ignác és Alexa László szintén szociáldemokraták voltak, és mint "erősen baloldali érzelmű egyének ismeretesek".

E jelentés alapján Gömör-Kishont vármegye alispánja 1943. október 8-án a helyi csoport megalakulását nem engedélyezte. A véghatározat ellen a helyi csoport a belügyminiszterhez fellebbezett. Végül is a belügyminiszter 1944. január elején a helyi csoport működését engedélyezte azzal, hogy a "komoly kifogás alá eső egyes vezetőségi tagok esetleg kicseréltesse..."^{586/}

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége 1943. november 1-én tartotta jubileumi közgyűlését. 23 helyi csoport, 5 befizetőhely összesen 57 küldöttel képviseltette magát; egy helyi csoport küldöttei nem jelentek meg.

Jelinek Ferenc beszámolójában először az 1903-ban

tartott kongresszusról beszélt, arról, hogy a bányamunkások panaszai és követelései ma is jórészt ugyanazok, amelyek akkor elhangzottak. Nagy áldozatokat, szenvedéseket vállaltak a mozgalom résztvevői - mondotta -, és sokan el is estek ebben a küzdelemben. Majd utalt arra, hogy az elmúlt esztendőkhben a termelés nyugodt folytatása érdekében a kormányzat bővített az egyesülés és gyülekezés jogán. 11 közgyűlést, 8 tagértekezletet, 47 összvezetőségi és 36 vezetőségi ülést lehetett tartani a helyi csoportoknál, amelyeken a szakszervezet vezetői is képviseltették magukat. Az országos vezetőség 4, az elnökség 2, a számvizsgáló bizottság 4 ülést tartott. Ő maga 173 alkalommal látogatta meg a helyi csoportokat, s ilyenkor elsősorban a szervezés, az oktatás és vezetésre való képzés kérdéseiről volt szó. A vasmunkások szaklapjában^{587/} megjelent cikkek megfelelően szolgálták a bányamunkásság anyagi és szociális érdekeit, helyzetük megjavítását. Véleménye szerint a szakszervezet pécsi kerületi titkárságát kellett elsőnek felállítani, hogy az intenzív szervező munka akadálytalanul folyhassék.

Peyer Károly a Szakszervezeti Tanács nevében, Kabók Lajos a Vasmunkásszövetség képviselőjében üdvözölte a közgyűlést. A vasasok munkája - mondotta - erősen összeforrott a bányamunkásság mozgalmával. A bányamunkásság, karöltve az egész munkásosztállyal, nagy jelentőségű feladatok betöltésére hivatott, s ezekre a feladatokra fel kell készülni a szervezettség erejével. Millok Sándor a Szociáldemokrata Párt üdvözlétét tolmácsolta. Arra biztatta a bányamunkásokat, ismerjék meg mozgalmuk történetét és vonják le annak tanulságait. Szakasits Árpád a Népszava üdvözlétét hozta el. Ő is hasonló gondolatokat vetett fel: a bányászmozgalom történetének tanulságait a bányamunkásság fordítsa a maga hasznára. Nagy erő van a bányamunkásságban, és ha ezt az erejét felismeri, a munkásmozgalom élére kerülhet.

Tolnai József a Pécs környéki munkásság üdvözlétét adta át. A munkásságon mulik - mondotta -, hogy a küzdő, szenvedő, a nagyratörő bányász sorsa és élete kerüljön a közvélemény elé. A szociálpolitikai jelszavak közül is csak az valósult meg, amit a bányászok szervezettségük erejével kiküzdöttek.

A vita során - többek között - Neuschl László /Felsőgalla/ rámutatott arra, hogy ma már a szervezett munkásság ereje tekintélyt jelent, és ha nem is nagymértékben, de javult a munkásság helyzete. Erős és bátor vezető férfiakat akar az élen látni. Bugyács Imre /Felsőgalla/ a bányászifjuság számára törvényes védelmet sürgetett. Javasolta, hogy az ifjuság foglalkoztatása és nevelése céljából létesítsenek vándorkönyvtárat, a többi telep ifjúságának megismerése céljából szervezzenek tanulmányi kirándulásokat és rendezzenek számukra külön oktató és ismeretterjesztő előadásokat. Orosz Márton /Nagybátony/ örömmel alapította meg, hogy a szakszervezet új erőre kapott. Már tavasszal csodálattal látta a tatabányai munkásság mozgalmának lelkes megnyilvánulását, aminek következtében az egész országban fellendült a szakszervezeti mozgalom. Szervezkedésre, tanulásra és egymás megbecsülésére hívta fel a bányamunkásságot. Szabó Pál a tatabányai szénmedence szakszervezeti mozgalmának életéről adott tájékoztatót. Ismertette azt a fejlődést, amelyet a múlt évihez viszonyítva elértek: a taglétszám háromszorosára emelkedett; gazdasági téren a munkabérek és a munkafeltételek megjavultak, türethetőbbek lettek az élelmezési és ruházkodási viszonyok; a bánásmód tekintetében a munkások megszerezték az emberi méltóság elismerését. A vállalat igazgatósága és az üzemi katonai parancsnok elismerte tárgyaló félként a munkások bizalmait. A mintegy 200 kötetes könyvtárat a legújabb tudományos és irodalmi termékekkel egészítették ki, és serkentették a szakszervezeti tagokat a rendszeres olvasásra. Az ifjúság

foglalkoztatására dalárdát, zenekart, műkedvelőgárdát, sakkört és felvilágosító, valamint ismeretterjesztő tanfolyamokat létesítettek. Hermann Ferenc a salgótarjáni munkásviszonyokat ismertette, s megállapította, hogy amióta a szakszervezeti tábor erősödik, több munkásigényt sikerült kielégíteni, bár panaszok és sérelmek vannak, azokat is elintézik, ha a szervezkedés továbbra is úgy fejlődik, mint eddig. Csenterics Sándor /Pécs/ ismertette az erőműtelep munkásainak helyzetét, és arra kérte a szakszervezet vezetését, hogy ügyüket az illetékes fórumoknál sürgesse meg és a sikeres megoldást szorgalmazza.

Még több felszólalás után Jelinek Ferenc válaszában megígérte, hogy a felmerült kívánságokat az új vezetőség az illetékes tényezők elé terjeszti és szorgalmazni fogja gyakorlati megvalósításukat. Ami pedig a szakszervezet vezetését illeti: a vezetőség minden ténykedését a szervezett bányamunkások értelmére és nem az ösztöneire alapozza, a tapasztalatok és a gyakorlati ismeretek birtokában mindig a munkásság érdekében, meggondoltan teljesíti kötelességét.

Dániel József /Baglyasalja/ indítványozta, hogy a bányamunkásság az ország egész területén aránylagos, egyenlő járulékfizetés mellett egyenlő nyugbért kapjon.

Neuschl János /Salgótarján/ önálló bányamunkásszaklap létesítését és az ország minden bányatelepén egyenlő élelmezési, ruházati és lábbeliellátás megteremtését indítványozta.

Bugyács Imre /Felsőgalla/ indítványozta: Gondoskodjék a központi titkárság arról, hogy az összes helyi csoportok statisztikai kimutatást kapjanak a bányamunkások élelmezés-ellátásának, ruházati cikkekkel és lábbelivel való ellátásának rendszeréről.

Mindhárom indítványt az új vezetőség magáévá tette.

A vezetőségbe a következőket választották: elnök:

Heim József /Mecsekszabolcs/; h. elnök: Borbély János /Felsőgalla/; alelnök: Hermann Ferenc /Salgótarján/; jegyzők: Szabó Pál /Felsőgalla/ és Nánási János /Sárisáp/; pénztárosok: Eibek Imre /Felsőgalla/ és Orosz Márton /Nagybátony/; ellenőrök: Wyborny Ferenc /Brennberg/ és Hofstädter Lőrinc /Csolnok/; vezetőségi tagok: Csenterics Sándor /Pécs/, Verbovszki József /Salgótarján/, Hubert Károly Ede /Rozsnyó/, Till József /Dorog/, Sándor Béla /Kazár/, Pepsiczki József /Zagyvapálfalva/ és Boda Viktor /Bánhida/; póttagok: Kelemen Károly /Mecsekszabolcs/, Nagykeri Lajos /Keszthely/, Lepcsics János /Felsőgalla/, Fojtlig Antal /Somogy/ és Szászvári Mihány /Csév/; számvizsgálóbizottsági tagok: Huber István /Dorog/, Temesi András /Felsőgalla/, Zgyerka János /Sárisáp/, Neuschl János /Salgótarján/, Sudár István /Pécs/; póttagok: Balga Antal /Salgótarján/, Vadász Ferenc, Németh Péter /Tokod/. A szakszervezet titkára Jelinek Ferenc maradt.^{588/}

A bányamunkásság XII. jubileumi kongresszusát akkor tartották meg, amikor a fasizmus meggyöngyült és ezt a kormány, a vezető uralkodó körök is felismerték, ezért bizonyos fokig lazítottak a szakszervezeteket korlátozó intézkedéseken. A bányászok balratolódása is meggyorsult, nőtt az érdeklődés a szakszervezeti szervezkedés iránt. E kedvező körülmények pozitívan hatottak a további szervező munkára, kiindulólul szolgáltak a helyi csoportok felujtásának, illetve újak alakításának. A bányászszakszervezet 1943 őszén megválasztott új vezetőségében az illegális Kommunista Párt képviselői is helyet kaptak, és eredményesen irányították a szakszervezeti mozgalom újjászervezését. Az országos közgyűlés hatásaként a vidéki bányatelepeken a szervezkedés és a Népszava-agitáció fokozódott. A munkásság általában nagyon reménykedett abban, hogy a közgyűlés elé tárt sérelmeket hamarosan orvosolják.

A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége 1943. november 30-án levelet küldött a helyi csoportoknak:

A körlevél felhívta a bányamunkásokat, hogy céljaikat csak a bányamunkásság megszervezésével érhetik el. A szakszervezeti mozgalom megerősítése érdekében a szakszervezet november 15-től december 15-ig tagtoborzó agitációs hónapot szervez. Ez alatt a hónap alatt a helyi szervezetek röpiratot kapnak, amely részletesen kijelöli azt a célt, amelyért a szakszervezet küzd: a szakmánybérek, óra- és napszámbérek javítása; a munkaidő megrövidítése; az emberséges bánásmód; az általános közellátás megjavítása; a betegség-, baleset- és nyugdírbiztosítás reformja; az üdülési szabadság kibővítése; a családi pótlék felemelése; az emberek művelődésének előmozdítása; az üzemi bizalmirendszer elismerése; a Kárpátokban Bányász Tüdőbeteggondozó Intézet és Nyugdíjasotthon létesítése, az árván maradt bányászgyermek ingyenes iskoláztatása.^{589/}

Dorogon 1943. október 17-től november 28-ig vasárnaponként megtartott vezetőképző tanfolyamnak 60 hallgatója volt. A felsőgallai helyi csoportban a vezetőképző tanfolyam 1943. november 28-án kezdődött. December 19-én a helyi csoport ülésén megjelent Szakasits Árpád és felszólalásában javasolta a helyi csoport vezetőségének, hogy az ifjúságnak adjon módot a művelődésre és szórakozásra. Javasolata nyomán a vezetőség úgy határozott, hogy a vezetőképző tanfolyamok befejezése után, vasárnap délelőttönként üzemi értekezletet; délutánonként pedig ifjúsági előadásokat tartanak. E határozat alapján december 19-én Bugyács Imre "Profit és bér munka" címen tartott előadást az ifjúságnak. Azt hangsúlyozta, hogy a kapitalista kizsákmányolás ellen a munkáságnak szervezetten kell harcolni, s ebből az ifjúságnak

is ki kell vennie a részét.^{590/}

Felsőgallán személyi ellentétek gátolták a szakszervezet munkáját. 1943. november 7-én a felsőgallai helyi csoport előbb bizalmi, majd végrehajtó bizottsági, végül vezetőségi ülést tartott. Az első ülésen szóba került Németh György könyvtáros és Neuschl László nézeteltérése. Neuschl László ugyanis a vezetőség munkájával nem volt megelégedve, s ezért őt Németh György felforgatónak, kommunistának nevezte. Tettlegességre is sor került közöttük. A vezetőségi ülés az ügyet Németh György rendreutasításával és komolyabb magatartásra való figyelmeztetésével elintézettnek vette. A végrehajtó bizottsági ülésen "a szélsőbaloldalra eltolódó munkások" ügyével is foglalkoztak és úgy határoztak, hogy "visszatérítik" őket a szociáldemokrata eszmékhez, azokat pedig, akiknél ez a kísérlet nem vezetne eredményre, ki fogják zárni a pártból.

A kesztölci helyi csoport 1943. november 14-én tartotta évi rendes közgyűlését, melyen a helyi csoport vezetőségét is megválasztották. Vértesszőlősi községben megalakult a szakszervezet helyi csoportja 30 taggal.^{591/}

Ujvári Péter tokodi bányász 1943. december 2-án levélben segítséget kért a tokodi szakszervezet és párt megalakításához, "mert már négy hónapja titokban szervezkedünk..." A párt központja azt javasolta, hogy egyelőre iratkozzanak be a dorogi pártszervezetbe, és ha "lesznek annyian, hogy tudnak majd egy helyiséget kivenni, akkor megalakitjuk a tokodi pártszervezetet". A csendőrség igen hamar felfigyelt a tokod-altárói bányászok szervezkedésére. Ujvári Pétert a csendőrségen kihallgatták, a főaknász pedig a "Népszava" terjesztéséért durván szidalmazta és megfenyegette, hogy lezárja. Később Ujvári Péter arról számolt be,

hogy a bányaigazgatóság közbelépésére már nemcsak ellene, hanem a mind többen szervezkedő bányászok ellen is hajsza indult, de "én nem törődök velük - írja -, hogy ők mit szólnak az összejövetelhez, nem kérek tőlük engedélyt, hogy szabad-e vagy nem, én úgy szervezkedek, ahogy bírok..."^{592/}

A Bányamukások Szövetségének elnöksége december 1-én tartott ülésén az oktatás korszerű bevezetését határozta el. Az első főfeladat: a Szövetség és helyi csoportjainak vezetőit, körülbelül 300 bányászt az első évben általános és különleges jellegű oktatásban részesíteni. Az összes helyi csoportok és kifizetőhelyek vezetői, akik az alább megjelölt gócpontokhoz közelebb laknak, vezetőképző tanfolyamon vesznek részt. Ilyen tanfolyamok indulnak: Felsőgallán, Salgótarjánban, Pécsen és Dorogon.^{593/}

A tanfolyam azonban nem indulhatott meg, mert a belügyminiszter annak megtartását nem engedélyezte.

A rendőrség soproni kapitányságának jelentése /1944. január 1./ szerint a jelenlegi politikai helyzet abban érezteti hatását, hogy a szociáldemokrata szervezetek régebbi tagjai visszatérnek, sőt a gyakran tartott összejöveteleken már újabb arcok tűnnek fel. A megjelentek előszeretettel tárgyalják a politikai, de főleg az orosz és az angol-amerikai vonatkozású eseményeket olyan felfogásban, hogy "a demokratikus hatalmak győzelme a szociáldemokrácia uralomra jutását valósítja majd meg."^{594/} A rendőrség soproni kapitányságának jelentése a való helyzetet tükrözte, az országban minden bányatelepen folyt a szervezkedés és a helyi csoportok nagy részvétel mellett tartottak gyűléseket.

Szövetsége a helyi csoportok és befizetőhelyek vezetőinek körlevelet küldött, amelyben rámutatott arra, hogy a taglétszám emelkedésével a helyi szervezetek és befizetőhelyek száma is megnőtt, ami több szervezői munkát és eredményesebb működést igényel. Ezért kötelességévé teszi az országos vezetőség a számvizsgáló bizottságok tagjainak, hogy a lakóhelyükhöz közelebb eső helyi csoportokat és befizetőhelyeket havonta egyszer személyesen látogassák meg, és a központi titkárságtól hetenként kapott tájékoztatás anyagát azok tagjaival ismertessék. A hangultról, a tagok magatartásáról, kívánságaikról, panaszaikról és sérelmeikről írásban a kerületi-, illetőleg a központi titkárságnak tegyenek jelentést.^{595/}

A sárisápi helyi csoport 1944. január 1-én tartott közgyűlést, melyen több mint ezren vettek részt. Borbély János, a gyűlés elnöke visszaemlékezett azokra az időkre, amikor a bányászok törvényes szervezet híján védtelen kiszolgáltatottságban éltek. Amióta a bányák dolgozói a munkásmozgalom útjára léptek, azóta lettek a bányászok a gazdasági és társadalmi élet tényezőivé. Malasits Géza országgyűlési képviselő emlékeztette a sárisápi bányászokat a 43 évvel ezelőtt megtartott első bányászgyűlésre. Az akkori gyűlést összehívó Kollár Károly öreg bányász itt van a mai ülésen is - mondotta - , s boldog vagyok, hogy örömtől könnyező szemmel szoríthatunk megint kezét. Ime, megérhetjük a 43 év előtti harcunk eredményét: itt a fiatal bányászság és folytatja azt, amit az öregek egykor elindítottak. Szakasits Antal felszólította a bányászasszonyokat, hogy álljanak szervezkedő férjük oldalára. Támadta a Nyilaskeresztes Pártot, a Nemzeti Munkaközpontot, az EMSZO-t és a KALOT-ot, mert egységbontó törekvésük a munkások erejének gyengítését célozza. Jelinek Ferenc titkári beszámolójában örömének adott kifejezést, hogy ilyen kis községben, milyen hatalmas tö-

meget tudtak összehozni. Emelt hangon kiáltotta a tömeg felé: "Eddig a föld alatt jártunk, de most a felszínre jöttünk és üzenjük az egész világnak, hogy erősek vagyunk." A helyi csoport közgyűlésén több illegális kommunistát beválasztottak a vezetőségbe.^{596/}

A Pécs vidéki bányamunkások között 1944. elején szinte csak a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezet fejtett ki szervezési tevékenységet. 1944. január 30-án tartotta meg alakuló ülését a vasasi helyi csoport, melyen Jelinek Ferenc is részt vett. Heim József beszámolt az országos vezetőség tevékenységéről, és adatok sorával bizonyította azt a hatalmas erkölcsi, kulturális és gazdasági felemelkedést, melyet a bányamunkásság az elmúlt 25 évben szakszervezete segítségével elért. Jelinek Ferenc megállapította, hogy a szervezkedés terén a pécsi bányavidék az utolsó helyen áll. Legjobban megértette az idők szavát Tatabánya, Dorog és Salgótarján bányavidéke. Beszédében hangsúlyozta, hogy most már a szervezkedésnek semmi akadálya nincs, sem a bányász-üzemek vezetősége, sem az üzemi parancsnokságok, de maga a kormány sem emel kifogást a nyílt agitáció ellen. A gyűlésen 250 bányamunkás volt jelen, akik "lelkességgel mondták ki a helyi csoport megalakulását", melynek elnöke Bakos Lajos vasasi bányamunkás lett.^{597/}

A felsőgallai szervezetből 1944. január 2-án küldöttek keresték fel az oroszlányi, környei és vértesszöllősi csoportokat. A küldöttek az érdekelt csoportok tagjaival előkészítő megbeszélést tartottak a megalakítandó helyi csoport, illetőleg befizetőhelyek és a megválasztandó vezetőség ügyében. Az előkészítő megbeszélések eredményeként 1944. január 16-án megtartották az oroszlányi helyi csoport alakuló gyűlését. A gyűlésen részt vett Jelinek Ferenc, aki örömeinek adott kifejezést, hogy az oroszlányi bányamunkások is

megértették az idők szavát. Hangoztatta, hogy a szakszervezetet sokan nemzetközinek nevezik. "Miután az egész világon élő nemzetek többségben levő munkásai hasonló célokkért küzdenek, tény, hogy a szakszervezetek nemzetközi jeleget mutatnak." A jövőre nézve - mondotta a továbbiakban - az országos közgyűlés határozatai szabják meg az irányt, de az ott elhangzott kívánságok valóra váltása a bányamunkásságon is mulik. Az ut a jobb jövőhöz az öntudatos munkások szakszervezeti mozgalmán, a munkássajtón és a szocialista irodalom olvasásán át vezet. Szólt a község földművelő lakosságához is, hogy teremtsék meg az összefogást a szervezett bányamunkássággal.^{598/}

A felsőgallai munkásotthonban február 16-án Bugyács Imre a bányász ifjumunkásoknak előadást tartott, amelynek során kifejtette, hogy a jelenlegi háborús helyzetet már nem lehet "félremagyarázni", mindenki látja, hogy "a németek a háborút elvesztették". Ezért minden szervezett ifjumunkásnak arra kell törekednie, hogy a be nem szervezett tagokat megnyerje a szakszervezetnek, mert a munkásság jövője az ifjumunkásság szervezettségétől függ. Bugyács Imre egy később tartott előadásában az ifjusági csoport gyűlésén "marxista szellemben ismertette a munkásság munkája gyümölcsének aránytalan elosztását, és párhuzamot vont a bánya által elért hatalmas haszon, valamint a munkásság munkabére között". Február 20-án a bányászszakszervezet keretén belül működő Rendező Gárda tartott értekezletet. Benyőcs Ferenc a Rendező Gárda vezetője ismertette, hogy a Rendező Gárdának milyen magatartást kell tanusítania akkor, ha a szakszervezetet, vagy annak valamely tagját támadás érné. Utasította a Rendező Gárda tagjait, hogy "a rendzavarókat a helyszínről csendben távolítsák el és egy félreeső helyen verjék meg". A Felsőgallán megindult szervezkedés a kulturális munka fellen-
dülését is eredményezte. Ennek egyik megnyilvánulása volt,

hogy február 20-án a felsőgallai munkásotthonban szinielőadást tartottak.^{599/}

A szakszervezet 1944. február 13-án Felsőbányán gyűlést akart tartani, de ezt a kapitányság a főispán utasítására nem engedélyezte. A gyűlést a munkásotthonban akarták rendezni, mely a Nemzeti Munkaközpont tulajdonában volt. Az NMK bányakerületi központja ezért a felsőbányai vezetők ellen fegyelmi vizsgálatot rendelt el. A további szervezkedés megakadályozása érdekében Fábián Antal bányamunkást a helyi szakszervezet irányítóját és szervezőjét 1944. február 14-én katonai szolgálatra hívták be, "azóta a bányászok közötti baloldali szervezkedés megszűnt..." - jelentette a felsőbányai kapitányság.^{600/}

Bár országszerte gyakoriak voltak a szervezkedést különböző eszközökkel gátló intézkedések, a szakszervezeti mozgalom az egész országban erősödött. Ilyen körülmények között a Szociáldemokrata Párt vidéki párttitkárságok felállítását vette tervbe. A terv szerint párttitkárságok alakulnának Esztergomban vagy Dorogon, Tatabányán, Salgótarjánban, Nagybányán és Komáromban. Az egyes titkárságok működési területén 30-40 tagból álló "védőgárda" alakulna, melybe csak a legmegbízhatóbb tagokat vennék fel. A védőgárda feladata az lenne, hogy "a háboru elvesztése miatt menekülni kényszerülő német katonák garázdálkodásait és fosztogatásait nálunk megakadályozza".^{601/}

Az 1944 márciusában bekövetkezett német megszállás megrendítette az országot. Március 22-én Sztójay Döme került a miniszterelnöki székbe. A szakszervezeti mozgalom fellenállása után törés következett. A legsúlyosabb csapást a német megszállás a Szociáldemokrata Pártra és a szakszervezetekre mérte, a párt helyiségeit, a munkásotthonokat megszáll-

ta a Gestapo, a szociáldemokrata és szakszervezeti funkcionáriusok nagy részét, mintegy ezer embert elhurcoltak. A német megszállás különösen súlyos csapást mért a vidéki párt- és szakszervezeti csoportokra. A kormány a szakszervezeteket nem oszlatta fel, de hatósági biztosokat nevezett ki a szakszervezetek ellenőrzésére, a szakszervezeti lapokat betiltották. A szakszervezetek élére kirendelt hatósági biztosok tevékenysége csupán a tagdíjak fizetését tette lehetővé. Több ezer antifasisztát hurcoltak el, megkezdődött a deportálás és tömegméretűvé vált a behívás.^{602/}

A Szaktanács március végén megállapodott a kormány megbízottaival: a szakszervezetek további legalitásának ára a folyamatos termelés biztosítása. Ez a megegyezés objektíve gátolta a munkások bekapcsolódását az ellenállási mozgalomba. A legöntudatosabb munkások ellenállása a haditermelés szabotálására korlátozódott. A Szakszervezeti Tanács helyén maradt vezetői vállalták, hogy a német megszállás után is biztosítják a termelést. Felhívást intéztek a magyar szervezett munkássághoz, melyben tudatták, hogy "a szabad szakszervezetek továbbra is végzik a feladatukat, egy pillanatra sem feledkezve meg a munkásság gazdasági és szociális érdekeiről. A szabad szakszervezetek vezetőségei végzik kötelességüket..."^{603/}

Jelinek Ferenc körlevelet intézett a helyi csoportokhoz és közölte, hogy az országos vezetőség az új központi helyiségben /Budapest, Reitter Ferenc u. 17./ később meghatározandó időben értekezletet tart. Az értekezletre minden helyi csoporttól egy küldött kijelölését kérte.^{604/}

A szociáldemokrata és szakszervezeti vezetők, de a tagok általában várakozó álláspontra helyezkedtek. Vannak olyan szakszervezetek - olvashatjuk egy rendőrségi jelentés-

ben - mint pl. a bányászoknál, ahol a szakszervezeti tagok nem fizetik a tagdíjat, és van ahol a szakszervezet helyi csoportja feloszlott. Sudár István, a meszestelepi helyi csoport elnöke kijelentette, hogy "nem kell félni a szakszervezetek feloszlásától, és az internálásoktól sem szabad megijedni, mert ha internálnának is valakit, ez 1-2 hónap múlva ugysis ki fog szabadulni, hiszen az oroszok már a Kárpátokban vannak, és ez a rendszer is rövidesen eltűnik".^{605/}

1944. március 19 után a pécsi szénmedencében is megtorpant a bányászok szakszervezeti munkája. A szakszervezet formailag nem oszlott fel, a szakszervezetek felügyeletével mint kormánybiztost, dr. Daláth Jenő városi fogalmazót bízták meg. A pécsi kerületi titkár, Heim József a nehéz körülmények között folytatta munkáját, nyilvános politikai működését azonban kényszerűen szüneteltette. A megtizedelt pécsi párt- és szakszervezeti munkásság újabb csoportjait internálták május-júniusban. Heim József május 15-én jelentette Jelinek Ferencnek, hogy "Eibek Imre, a vasasi csoport II. elnöke és három társa, Raub János, Böröcz I. és Taksonyi Budapesten a toloncházban vannak, a pécsi csoporttól pedig Sztokucsá Izsót és Echter Jánost most vitték el".^{606/}

A német megszállást követően az edelényi járás főszolgabírája Mátyás Gyula, Kalafusz Ferenc, Borza Sándor, Bolba József, Bányász János, Virág József kurityáni bányászokat internáltatta, mert "az amugy is baloldal iránt érdeklődő és arra hajlamos bányamunkások hangulatát károsan befolyásolják". Hasonló indokolással feljelentette az edelényi csendőrhatalóság Pirikó Lajos borsodi, Birinyi István és Reményi István kurityáni bányamunkásokat. Rozsnyóbányán 3, Dernőn 2, Luciabányán 2, Rudabányán pedig 2 munkást tartóztattak le és internáltak a közigazgatósági hatóságok. A

Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt.-nél több szlovák nemzeti-ségű munkást helyeztek rendőri felügyelet alá.^{607/}

A német csapatok bevonulása után a felsőgallai helyi csoportban szüneteltek a szokott vasárnapi összejövetelek, a tatai szénmedence munkássága várakozó állásponton volt. Tagdíjakat nem fizettek, új tagok nem jelentkeztek, a vezetők visszavonultak, mert az internálásától tartottak. A tatai járás főszolgabírája április 23-án határozatot hozott a tatai szénmedence szakszervezeteinek további működéséről. A határozat értelmében 8 nap alatt be kell jelenteni a szakszervezet ingó és ingatlan vagyonát, adósságait, követeléseit és a tagok névsorát. A határozat elrendelte, hogy ha a szakszervezeti vezetőség ülést szándékozik tartani, azt csak a főszolgabíró előzetes tudtával teheti meg. Azonkívül a szakszervezeti központhoz intézett minden levelet elküldés előtt be kell mutatni neki. Egyben közölte a főszolgabíró azt is, hogy a tatai járás területén működő szakszervezetek ellenőrzésére hatósági biztosként a belügyminiszter őt rendelte ki. A határozat a szakszervezet vezetésében nemtetszést és elégedetlenséget váltott ki. Azt hangoztatták, hogy ilyen körülmények között a szervezkedésnek nincs célja, mert minden lépésüket a hatóságok ellenőrzik. Azzal a gondolattal is foglalkoztak, hogy kilépnek a szakszervezetből. Ehhez járult az angol rádióban közzétett felhívás, amely a magyar szervezett munkásságot arra szólította fel, hogy "a szakszervezetet hagyja ott, mert csak így tudja magát kivonni a Sztójay-kormány és a kormánybiztosok ellenőrzése alól". Április utolsó napjaiban több felsőgallai szakszervezeti tag címére postán megérkezett a "Békepárt" röpirata, amely az előbbi felhívással ellentétben éppen arra szólította fel a szakszervezeti tagokat, hogy "tagságukról önként ne mondjanak le, hanem maradjanak a szakszervezetben és védjék meg szervezeteiket". A röpiratban foglaltak hatá-

sa alatt "ugy határoztak, hogy bármilyen nehézségek jöjjenek is, fenntartják a szakszervezeteket".^{608/}

A rendőrség salgótarjáni kapitányságának jelentése /1944. április 7./ szerint a munkásság "dermedt csendben fogadta az eseményeket". Egy későbbi jelentés /május 6./ szerint a salgótarjáni szénbányászok "nagy része továbbra is a várakozás álláspontjára helyezkedik, politikai szervezkedésben nem vesznek részt".^{609/}

Nagybányán is a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezet aktiváit részben internálták, részben rendőri felügyelet alá helyezték. A rendőrség nagybányai kapitánysága 1944. április elején eljárást indított a veresvizi bányaüzemben dolgozó Szilágyi Károly, Lengyel Demeter és Fuksz István ellen. Lengyel Demeter bányász "aki a Szocdem. Párt egyik legveszedelmesebb agitátora", bizalmas körben úgy nyilatkozott, hogy "nagyon sajnálja, hogy nem sikerült a pártot megalakitani Nagybányán, melynek megtörténtével kiverekedtek volna életjogaikat". Kijelentette, "hiába üldözik őket az urak és szeretnék elkerülni 1918-at, ami meg fog történni sokkal véresebb lesz és a győzelmükkel fog végződni". Ezeknek a hadiüzem kötelékéből való elbocsájtása ügyében lépéseket tett, hogy az eljárást közigazgatási uton /internálás/ ellenük lefolytathassa. A nagybányai rendőrkapitányság jelentése szerint a veresvizi bányaüzemnél Kert József és Fortuber Simon "állandóan izgatják a munkásságot". Fortuber Simon csillás, aki nemrégén Ukrajnában katonai szolgálatot teljesített, azt beszéli állandóan a bányászoknak, hogy kint látta, hogy az orosz nép minden jóval el van látva, ott nincs nagyságos és méltóságos ur. Kilátásba helyezte, hogy rövidesen itt is bolsevizmus lesz. A bányaüzemnél Palkovics József is "lázítja a munkásokat", azt beszéli, hogy "az oroszok rövidesen itt lesznek, és akkor más világ lesz". A nagybányai

kapitányság őket is internálta.^{610/}

A Szociáldemokrata Párt nagybányai tagjai tevékenységüket ilyen körülmények között beszüntették.

A rendőrség felsőbányai kapitánysága 1944. április 25-én felterjesztette a belügyminiszterhez a szakszervezet helyi csoportjának alapszabályát, és kérte annak elbírálását, hogy az alapszabály szerint a helyi csoport továbbra is működhet-e. A jelentés szerint a helyi szakszervezeti csoport jelenleg szünetel. A helyi csoport február 5-én taggyűlés megtartására kért engedélyt, a főkapitány azonban a kérést megtagadta, "miután megállapítást nyert, hogy az alapszabály leple alatt a bányamunkások között egy nagyobb szabású szélsőbaloldali mozgalomról van szó..." A szélsőbaloldalnak az volt a célja - szól a rendőrség felsőbányai kapitányságának jelentése -, hogy itt a bányamunkásszövetség égisze alatt megerősödjön és aknamunkáját az egész bányamedencére kiterjessze. A főkapitánynak az volt a véleménye, hogy a helyi csoport "működését fel kellene oszlatni".^{611/}

A kazári helyi csoport működését 1944. május 20-án a vezető főjegyző beszüntette. A kazári helyi csoport jelentése szerint 1944 augusztusában nyilas banditák és csendőrök megtámadták a helyi szervezetet azzal az indokolással, hogy megszűnt mindenféle párt, "adjunk át mindenféle bélyeget és könyveket, pénzt..." A támadás alkalmával Földi Péter felesége tartózkodott a házban, aki szembeszállt a csendőrökkel is. Azzal érvelt, hogy csak a pártok szüntek meg, a helyi szervezetek nem, amit akarnak az törvénytelen, a házból pedig nem visznek el semmit. A támadók dolgovégezetlenül távoztak.^{612/}

Buza János felsőgallai vájár meglátogatta az orosz-lányi szakszervezet vezetőit. Figyelmeztette őket, hogy a

szakszervezeti tagokat a lehetőség szerint tartsák össze még akkor is, ha azok ideiglenesen nem fizetnek tagsági díjat, mert pár hónap múlva ismét elérkezik az idő, amikor szabadon működhetnek. Emiatt ne riadjanak vissza az esetleges zaklatásoktól sem, mert ez az időszak csak átmeneti. Felhívta a vezetőség figyelmét arra is, hogy ne fogadják el az üzemi választmányokba azokat, akiket a bányaigazgatóság ajánl vagy jelöltet, mert azok rendszerint besugók.^{613/}

Az Iparügyi Minisztérium rendelete alapján 1944. június 13-án megalakult a munkaügyi választmány.^{614/} Bár a munkásság többsége ezt a szervezetet nem fogadta el, baloldali tagjai útján igyekezett azt saját céljára felhasználni, és a munkáskövetelések fórumává tenni a választmányi üléseket.^{615/}

Jelinek Ferenc augusztus 3-án látogatást tett a dorogi szénmedencében. A helyi és környéki bányászszakszervezetek vezetőivel szakmai megbeszélést tartott. Felhívta a megjelent szakszervezeti vezetők figyelmét, hogy a jelenlegi helyzetben tartózkodjanak mindenféle politikai tevékenységtől és megnyilatkozástól, és a többi tagot is ilyen irányban befolyásolják. Közölte a megjelentekkel, hogy a szakszervezeti helyzet tisztázása végett - kormánybiztosi hozzájárulással - a közeljövőben válaszos levelezőlapokat küldenek a nyilvántartott tagoknak, akiknek azon nyilatkozniuk kell, hogy továbbra is tagjai akarnak-e maradni a szakszervezetnek vagy sem.^{616/}

1944. augusztus 25-én új kormány alakult Lakatos Géza vezérezredes vezetésével, amely megkezdte az országnak a háborúból való kiválásával kapcsolatos tervek előkészítését. Az új politika keretében a szakszervezetek ismét nagyobb mozgásszabadsághoz jutottak. A baloldal 1944. szept-

temberétől ismét szervezni kezdte a szocialista mozgalmat. Októberre már ismét bányász befizetőhelyek létesültek, ahol rendszeres illegális találkozók zajlottak le.

Magyarországon a szakszervezet volt egy évszázadon át az a harci terep, ahol a munkásosztály küzdelmeinek nagy része lejátszódott. A szakszervezet volt a magyar munkásmozgalom legfontosabb legális kerete. A Horthy-rendszerben a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek legalitása tette lehetővé a legális és illegális munka kombinálását, ami a munkástömegek mozgósítása szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bírt.^{617/}

A bányásszakszervezeti mozgalom is egészében pozitív szerepet töltött be a Horthy-korszakban. A bányamunkások sokszor bíralták a párt- és szakszervezeti vezetést, és határozottabb kiállást követeltek problémáik megoldása érdekében. Azt is meg kell állapítani, hogy a szakszervezetekben és a Szociáldemokrata Pártban folytatott népművelés pozitív tartalmu volt. Abban a társadalmi rendszerben a marxista gondolatok hirdetésének ez is egyik burkolt lehetősége volt. Különösen fontos és eredményes volt ez a tevékenység a fiatal bányásznemzedék szempontjából.

Egy polgári gondolkodású csoport 1938-ban végzett felmérése a tatai bányászok között megállapítja: "A bányászokkal való bizalmas együttlét, amelyre azonban csak lassu fáradozás után adódik lehetőség, amikor már nem látják valakiben a vállalat kémjét, nagyon érdekesen világítja meg a bányászok lelkivilágát. Igen sok közülük, különösen az öregek, beletörődtek helyzetükbe... De a többség, különösen a fiatalabb évfáratuak lelkében visszafojtott gyűlölet él és hisznek abban, hogy egyszer majd elkövetkezik az idő, amidőn elnyomottságukért elégtételt vesznek maguknak."^{618/}

Ebben a megállapításban sok igazság van. Az idősebbek közül többen kiábrándultak a mozgalomból, és talán valóban beletörődtek a sorsukba. De az is bizonyos, hogy többen voltak - elsősorban a bányamunkások öntudatosabb rétege -, akik felismerték és megértették: csak szervezkedéssel érhetnek el eredményt, ezért szervezkedtek, és társaikat is erre buzdították. Azok a fiatalok, akik egy ideig hittek a nyilas demagógiának és azt remélték, hogy az a párt fog jobb életet biztosítani számukra, már a háboru alatt, azután a veszített háboru után megértették, hogy becsapták őket.

Nagy eredménye a szakszervezeti mozgalomnak, hogy több reformkövetelést napirenden tartott, bár ezekből szervezeti gyengesége miatt megvalósítani csak igen keveset tudott. A szakszervezet erejéhez mérten nevelte és támogatta tagjait: a politikai képzés, a szociális védelem területén, munkabérügyekben és a bérmegállapító bizottságban való részvétel útján, valamint a bajba jutottaknak jogi képviselőt biztosításával sok esetben nyújtott segítséget. A bányászszakszervezet megerősödésében, létszámának folyamatos emelkedésében kétségtelenül nagy érdeme volt Jelinek Ferencnek is, aki felismerte az idők változását és ezt igyekezett a szakszervezet erősítésére felhasználni. Jelinek szervező munkáját támogatták a kommunisták is, akik legális tevékenységük fő területének a szakszervezetet tekintették.

6. Bányamunkások az ellenállási mozgalmakban és partizánharcokban

1943 júniusában az illegális Kommunista Párt központi bizottsága határozatot hozott a párt új elnevezéséről.

A párt neve Békepárt lett. 1943 őszén létrejött a Békepárt Központi Bányászbizottsága, mely széles körű kapcsolatot épített ki a bányászok között. A Békepárt kezdeményezésére 1944 májusában megalakult a Magyar Front, amely 1944 júniusában a magyar nemzethez intézett kiáltványában új szabadságharcot hirdetett a német megszállók ellen.

A tatabányai munkások, majd a pécsi, salgótarjáni és dorogi bányamunkások közül sokan már 1943 nyarán, a Kommunista Párthoz, később a Békepárthoz csatlakoztak. A tatabányai szénmedence illegális kommunista szervezkedését 1943 nyarától Budapestről összekötők útján Ságvári Endre irányította. A kommunisták munkája nyomán 3-5 tagu bányász akciógárdák alakultak, melyek a szóbeli agitáció mellett röplapokat, felhívásokat terjesztettek és szabotázsakciókat hajtottak végre.

Az illegális Kommunista Párt az ország valamennyi bányavidékére kiterjedő bányász-ellenállási mozgalom létrehozása érdekében erőteljes szervező munkába kezdett. A cél az volt, hogy a tatabányai, a sárisápi, a dorogi, a tokodi, a salgótarjáni bányavidékek munkásainak megszervezésével létrehozzanak egy bányászellenállási területet, amely kiterjed a Karancs, Cserhát, Börzsöny, Pilis és Vértes hegységek egészére. A németek 1944 nyarán a tervet leleplezték, a vezetők egy részét lefogták, a mozgalmat azonban teljesen nem tudták felszámolni. A tatabányai mozgalom vezetői közül Nedermann Ferenc és Bugyács Imre tartotta a budapestiekkel a kapcsolatot. A tatabányai szénmedencében a kommunista mozgalmat egy 4-es bizottság irányította, melynek tagjai: Nedermann Ferenc, Neuschl László, Mannhercz Antal és Golub Rudolf voltak. A bányatelepen beszervezett tagok száma kb. 50 volt. A mozgalom vezetői erős szervezetek kiépítésére, a fiatal bányamunkások felfegyverzésére, forradalmi harcra való ki-

képzésére törekedtek és arra nevelték a mozgalom tagjait, hogy vállalják a szabotázscselekmények elkövetését. A be-szervezett bányászok, elsősorban a fiatalok, testük megsér-tésével és a gyógyulásnak induló seb ujrafertőzésével tették magukat munkaképtelenné, hogy a termelő munkába ne kelljen résztvenniök.^{619/}

A belügyminiszter 1944. április 30-án a rendőrség budapesti és vidéki főkapitányának, valamennyi vármegye alispánjának, a csendőrség központi nyomozó parancsnokságá-nak elrendelte, hogy az ismeretlen helyen előállított, az ellenséges repülőgépekről ledobott "FELHIVÁS" "Munkások és Bányászok", "Ellenállásra Hivunk Fel Titeket" című, "Segit-sétek a Nemzeti Ellenállás Mozgalmát Felépíteni" végződésű és "Terjesztve a szövetséges repülők által" "O/Hy/404" alá-írásu sajtótermékek /röplapok/ bárhol található példányait foglalják le.^{620/}

A bányatelepek lakói rendszeresen hallgatták a szovjet rádió adásait és megszervezték a hírek terjeszté-sét. A német megszállás és a kormány terrorja elleni tiltá-kozásul a bányauzemekben nagy méreteket öltöttek a külön-böző szabotázsakciók. Rendszeresen elvágták a kábeleket, telefonvezetékeket, s ezáltal komoly zavarokat idéztek elő a termelésben. A bányauzemekben jelentős termelés kiesést okozott az is, hogy szállítás közben a csillék "véletlenül" kiestek és sok esetben bányaomlást idéztek elő. A kistere-nyei üzemnél a bányagépek hajtószijait összecserélgették. Baglyasalján a hajtószijakat elvágták. Több bányában és üzem-ben a villanyvezetéket rongálták meg. A Sajókaza községhez tartozó Sólýom-bányatelepen levő bányában május 19-én a falon futó kábelt "ismeretlen tettesek" 700 méter távolságon belül 17 helyen megrongálták.^{621/}

A szabotázsakciókkal együtt a politikai ellenállás is állandósult. A csillék oldalára és a gazdasági épületekre különböző feliratok kerültek: "Ne termelj Hitlernek! Ha a frontra visznek, menj át az oroszokhoz! Hamarosan eljön a számonkérés ideje!" A jelszavak a munka fékezésére és a háboru, a fasiszmus elleni harcra szólitották fel a dolgozókat.

Az 1944. október 15-i események megint új helyzetet teremtettek, kezdetét vette a nyilas terror. A szakszervezeti vezetés szétesett, kapcsolata a munkásokkal megszakadt. A szakszervezeti funkcionáriusok egyes helyeken illegális üzemi szerveket alakítottak, amelyek igyekeztek meggyújtani az üzemek felrobbantását és kiűritését, néhányan a kialakuló fegyveres ellenállási csoportokba kapcsolódtak be, de számottevő aktív harcra nem került sor.

1944. október 15-én és az azt követő hetekben a hatalomra került nyilas hordák kiméretlenül leszámoltak a munkásvezetőkkel, akiket váratlanul értek a vészterhes események. Novemberben a meglévő listák alapján csupán a Pécs vidéki bányákból mintegy 80 munkásvezetőt szedtek össze és hurcoltak el a németországi haláltáborokba. Sokan heteken át az erdőkben bujkálva menekültek meg a biztos halál elől. A bányászszakszervezet titkárát, Jelinek Ferencet Tatabányán fogták el a nyilasok, amikor a várost a szovjet csapatok rövid időre átmenetileg elhagyták. A nyilasok brutális kínzásai következtében 1945. január 27-én életét vesztette. A január 28-án kiadott orvosi bizonyítvány szerint: 25-én kézigránátrobbanás következtében sérült meg, és a halál bekövetkezéséig nem tért eszméletre.^{622/}

A nyilas rémuralom hónapjaiban a bányaüzemek munkássága a terror ellenére is folytatta a küzdelmet. A bányászok

szabotálták a széntermelést, így például a nógrádi szénmedence egyre inkább adósa maradt a szénnek a nyilas rendszernek. A dolgozók Nógrád megyének szinte valamennyi üzemében megmentették a legszükségesebb berendezési tárgyakat, gépeket és motorokat. A kisterenyei bányaüzem gépeit a munkások a főtárhoz vakvágtatásban helyezték el, a nagybáttonyi, kazári és mizserfai bányaüzemekben is hasonlóan cselekedtek.^{623/}

A németek és a nyilas kormány mindent megtettek, hogy Fejér megyében a bányák termelését biztosítsák. 1944. október végén az Alumíniumérc Bánya és Ipari Rt. gánti, óbáronki és iszkaszentgyörgyi bauxitbányáinak kezelését a németek saját kezelésükbe vették, a móri, a pusztavámi és kishonfői szénbányákat pedig a nyilas vezetés ösztötkelte nagyobb termelésre. Akkorra azonban már a munkafegyelem úgy megglazult, hogy a termelés színvonalának megtartása teljesen lehetetlenné vált.^{624/}

A hegyháti járás főszolgabírájának jelentése /október 18./ arról számolt be, hogy az SZDP a járás területén a szervezkedést beszüntette, azonban "a háború jelenlegi állása folytán egyes személyek felbátorodva olyan magatartást tanusítanak, hogy politikai álláspontjuk teljes mértékben fedi a Szociáldemokrata Párt célkitűzéseit". A pécsi 4. honvéd kerületi parancsnokság megállapította, hogy "minden katonai és állami szolgálatot a civil lakosság tömegesen megtagad, a csendőrség ereje is kevésnek bizonyul a rend fenntartására. A gyárak leszerelését nem tudják végrehajtani, mert nincs megfelelő karhatalom, és a munkások bolsevista agitáció alatt vannak, s ellenállásuknak kézzel fogható jelei erősödnek." A pécsi szénmedencében a kitelepítési kormánybiztosság eredménytelenül kísérelte meg a közelgő szovjet csapatok előtt a lakosság nyugatra irányítását is. A munkások általában megtagadták az üzemek leszerelését. A bá-

nyászok közül sokan az erdőbe mentek, hogy így várják be az orosz haderőt. Közülük többen fegyverekkel is rendelkeztek. Az üzemek leszerelésére vonatkozó utasítást mind a tisztviselői karban mind a gyári alkalmazottak, de különösen a munkások közül sokan ellenezték. "A munkások között ezzel kapcsolatban nagyfokú bolsevista agitáció folyik, s az ellenállást úgy tüntetik fel, hogy az a gyár és a további munka fenntartását jelenti". Több kőbányából /Komló, Nagyharsány, Abaliget/ a munkások megszöktek, a robbanóanyagot s a szerzőszámokat elrejtették.^{625/}

A borsodi iparvidéken az ellenállás formái a kiszállítások akadályozása, az üzemek megmentése volt. A farkaslyuki bányatelepen a németek a villamosberendezések legfontosabb alkatrészeit leszerelték, de a munkások az elszállítása előtt értéktelen anyaggal cserélték ki a becsomagolt géprészeket. A perecesi bányatelepen a legfontosabb gépalkatrészeket leszerelték és a bányában elrejtették. A királdi bányatelepen a motorokat, műszereket csillékbe rakva levítették a föld alá, s a robbantást a hadiüzemi parancsnok utasításával ellentétben csupán a tárna elején hajtották végre. A sajótszentpéteri üzemből sem sikerült a németeknek végrehajtani az osztályozó aláaknázását. A Rudolf-telepi üzemvezetőség az anyagraktári készleteket és fontos üzemi berendezéseket a kiszállítás előtt a bányában helyeztette el. A borsodi bányászok nem tettek eleget a kitelepítési parancsoknak. A királdi bányaüzemben munkásküldöttség közölte Tavy Géza igazgatóval, hogy ők nem hagyják el lakóhelyüket, sőt az üzemvezető és a tisztviselők távozását is meg fogják akadályozni. A Rudolf-telepi bánya vezetőjének jelentése szerint "a munkásság nem fog elvonulni, családját senki sem akarja a hosszú menetnek és bizonytalanságnak utnak indítani". Az Ózd vidéki bányák munkaügyi választmánya az igazgatónak arra a kérdésére, hogy mi a munkásság véleménye, ha sor ke-

rülne a kiűritésre, a következő választ adta: "A munkásság véleménye az, hogy helyben marad. Ha esetleg harcok lennének a környéken, úgy azok elől kitérnek, utána visszatérnének... arra gondolnak, a bányákban helyeznék el családtagjaikat."^{626/}

A brennbergi bányászok részt vállaltak az üldözött osztrák antifasiszták megmentésében, majd később a magyarokéba is. A brennbergi bányát német katonai igazgatás alá helyezték, a munkásság azonban szabotálta a termelést, majd a bánya leszerelését.^{627/}

A katonai terror, a legöntudatosabb bányászok különböző intézkedésekkel való eltávolítása a községükből azzal a következménnyel járt, hogy sikerült megakadályozni nagyobb méretű megmozdulásokat.

Miskolc, Pécs, Salgótarján, Sárisáp, Tatabánya és más vidéki városok környékén központi irányítással vagy saját kezdeményezésre mégis működtek partizáncsoportok. Ezek azzal a céllal alakultak, hogy a városokat, üzemeket, bányákat megmentse a fasiszták pusztításától és fegyveresen is harcoljanak a fasiszták ellen.^{628/}

A nyilas puccs után a KMP újabb kiáltvánnyal fordult a magyar néphez. A kiáltvány fegyveres ellenállási csoportok alakítására, a partizánharc gyors kifejlesztésére szólított fel. A kommunisták vezette Bányászbizottságnak sikerült összefogni a német megszállás következtében szétesett kapcsolatokat és újból hozzáfekedni a fegyveres partizánharc szervezéséhez.^{629/} A "Tatabányai bányamunkások!"-hoz szóló felhívásban a Kommunista Párt Bányászbizottsága arra mutatott rá, hogy a bányamunkásság vezetőit elhurcolják, hogy ezzel a bányamunkásság legjobb harcosait megfosszák

attól a lehetőségtől, hogy küzdhessenek a fasiszták ellen. "Ne nézzétek tétlenül, hogy legjobbjaitokat elhurcolják! Ne tűrjétek, hogy belétek gázoljanak...! Rajtatok a sor, hogy cselekedjétek! A ti munkátok nélkül a végsőket rugó magyar fasizmus nem folytathatja tovább a gyilkos háborút... Hagyjátok abba a munkát!... követeljétek társaitok szabadon bocsátását!"

Amikor a Központi Bányászbizottság Budapestre menekült, az ellenállási harc irányítására és a bányamunkásság rendszeres tájékoztatására 1944 szeptemberében indult meg az illegális KP által szerkesztett "Harcoló Bányász" című ujság. Az ujság létrehozásában szerepet vállalt Ságvári Endre, Orbán László, Döme Piroska, Halász Pál jogász, Golub Rudolf és Király Lajos. Az ujságnak két száma jelent meg ezer-ezer példányban. Mindkét számban közöltek bányászleveleket, melyek a bányamunkásság életéről adtak hírt. A lap egyik rovata a szovjet bányászok életét mutatta be. Ezeket a cikkeket Golub Rudolf írta, aki hosszú ideig dolgozott bányászként a Szovjetunióban. A lap szerkesztési munkáját Döme Piroska végezte, a technikai munkában segítséget adott Braun Éva is. A kommunista bányászok a lapot állandó életveszély közepette terjesztették, a bányászmozgalom vezetői vitték a sajtóanyagot az ország bányavidékeire. A "Harcoló Bányász" szabatázsra buzdított és arra, hogy a bányászok küzdjenek le tartoztatott társaikért, harcoljanak a nyilas fasiszta rendszer ellen.^{630/}

A mozgalom vezetői augusztus 24-én Környebányán megbeszélést tartottak, amelyre a német katonai parancsnokság felügyelete alatt álló ott elhelyezett ukrán és orosz nemzetiségű 200 hadifogoly 2 képviselőjét is meghívták azzal a céllal, hogy a hadifoglyok között is megindítsák a mozgalmat. Amikor Környebányán szovjet hadifogolytábort létesít-

tettek, tervet készítettek a tábor foglyainak kiszabadítására. Egy felfegyverzett bányászcsoporthoz kellett volna megismisíteni az öröket, felfegyverezni a foglyokat és bányászokat. Ezt követően közös erővel partizánmozgalmat bontakoztattak volna ki Észak-Magyarországon. Az összejövetelről a székesfehérvári német biztonsági szervek is tudomást szereztek, és a megbeszélésen résztvevőket elfogták.^{631/}

A csendőrségnek a tatabányai szénmedencében a bányamunkások kommunista szervezkedését sikerült felgöngyölítenie. November 4-re virradó éjszaka 64 szervezett munkást tartóztattak le. A nyilas nyomozók a csatlakozók és szimpatizánsok közé vegyülve eljutottak az illegális szervezet vezetőségéig és elfogták Bugyács Imrét, Nedermann Ferencet és Golub Rudolfot, Pesten pedig Döme Piroskát, a párt összekötőjét. A vezetők közül, akik néhányan megmenekültek, tovább folytatták a harcot. A letartóztatott bányászokat Dachauba hurcolták, s csak néhányan éltek túl a koncentrációs tábor szörnyűségeit. Letartóztatásukkal nemcsak a budapesti központtal szakadt meg a kapcsolat, hanem átmenetileg az erősödő ellenállási mozgalom is vezető nélkül maradt.

A tatabányai letartóztatások után Sárísápon bontakozott ki fegyveres ellenállás. A németek bejövetele után a sárísápi bányászszakszervezeti vezetők felkészültek az ellenállásra, fegyverek szerzéséhez kezdtek és harmincnégy bányászból álló partizáncsoporthoz szerveztek. Többen a bevonulási parancs és a letartóztatások elől csatlakoztak a csoporthoz. A csoport először katonák szöktetésénél segédkezett. A faluban 400 katona állomásozott, akiket Németországba akartak vinni. Közülük csak 160-an mentek el, a többiek ellátták civil ruhával, élelemmel és a bányában elbujtatták őket. A sárísápi partizánok így jutottak fegyverhez. A nyilasok és az átvonuló németek ellen egymás után hajtottak végre fegy-

veres akciókat, a német állásokat aláaknázták és felrobbantották. Munkájuk legértékesebb része az volt, hogy a bányán keresztül állandó kapcsolatot tartottak fenn a Vörös Hadsereggel és információt adtak a német állásokról.^{632/}

A bányász partizáncsoport megmentette a bányafelszerelést az elhurcolás elől. A németek ugyanis elhatározták, hogy a felszerelést elszállítják és felrobbantják a bányát. Sárísáp lakói értesítették a partizánokat a németek tervéről. Zgyerka Fábián vezetésével Gurin Gyula, Heiniczk Sándor és Zgyerka Sándor leütötték a bánya bejáratát őrző két német őr és az altáróban elvagdalták a robbanóvezetékét. A németek ezért bosszút álltak, felgyújtották a fél falut.^{633/}

Három hónapig állt a front Sárísápon. Előfordult, hogy a falu egyik felében német, a másik felében szovjet csapatok voltak. 1945 márciusában, amikor a Vörös Hadsereg támadást indított, a sárísápi partizánok is részt vettek a község felszabadításáért vívott harcban.

A Nógrád megyében szerveződött partizánmozgalom kapcsolatban állt a Szlovák Nemzeti Felkeléssel. Az illegális Kommunista Párt, a Szovjetunióban működő kommunista emigráció is kiemelkedően fontos területnek tekintette a salgótarjáni bányavidéket és számított a bányamunkások segítségére. Kudar csendőrezredes javasolta a szabadon levő kommunisták internálását, a bányavidéken az ellenőrzés szigorítását, a rendőrségi és csendőrségi erők megerősítését. A Belügyminisztérium intézkedett is; Salgótarjában, Rozsnyón és Léván fel-emelték a karhatalmi erők létszámát.^{634/}

A nógrádi szénmedencében a bevonulási parancsot megtagadók nem egyszer több százas csoportokban, egy-egy bányarészt a védelemre előkészítve várták a felszabadító csapatokat, illetve készültek fel a németekkel szembeni küz-

delemre. A zagyvarónai bányában több mint háromszáz bányász és huszonnyolc szökött munkaszolgálatos barikádozta el magát. Ugyanilyen, vagy hasonló nagyságu csoportok rejtőztek a somlyói, a mátranováki, a kisterenyei, nemti, mizserfai bányákban is. Szlovákiában sok ezer szlovák katona és partizán mellett a magyar bányamunkások is harcoltak. A Petőfi-partizáncsoportba a rozsnýói vasércbánya 250 bányásza önként jelentkezett. A csoport egyik tagja, későbbi parancsnoka, Fábri József egykori krasznahorka-váraljai bányász már 14 éves korában a rozsnýói pártház összekötője volt.^{635/}

Elsősorban a salgótarjáni munkásokkal való kapcsolat felvétele céljából indult utnak a Szovjetunióból a Nógrádi Sándor vezette partizánmozgalom törzse. 1944 őszén, bár az általános politikai-katonai helyzet is kedvezően alakult, a széles tömegeket megmozgató aktív ellenállás feltételei nem értek meg. Akadályozta az ellenállási mozgalom kibontakozását, hogy a fasiszták is súlyponti területként kezelték a nógrádi iparmedencét, ezért nagyobb katonai erők álltak készenlétben. A német hadsereg egységei 1944 őszén megszállták az iparmedencét.

1944. november 22-én a karancslejtősi akna környékén élő bányászoknak azt a parancsot adták, hogy a következő napon tankcsapdaásásra vonuljanak hadimunkára. A parancsot a bányászok nem akarták teljesíteni, és az illegális kommunista mozgalomban résztvevő Kozik Ferenc, Kozik Rajmund és Adorján István tanácsára elhatározták, hogy ellenállásba mennek át. November 23-án kb. 300 karancslejtősi bányász levitte fegyvereit a bányába. Csoportjukhoz közben csatlakozott Pál Ágoston bányász 22 magyar szökött katonával. A németek és a csendőrök november 27-én Szepesi bányamester árulása miatt megtudták, hogy a bányászok a föld alatt szervezkednek. Kiss Jenő csendőrfőtörzsőrmester több csendőrrel és SS-katonával a helyszínre ment és felszólította az ott-

levőket a bánya elhagyására. A bányászok azonban nem voltak hajlandók a bányát elhagyni. Erre a csendőrök könnygázgránátot dobtak a bányába, lekapcsolták a szellőző berendezést és bekapcsolták a ventillátort, amely az emberekre fujta a fojtó gázt. Ilyen körülmények között november 27-én és 28-án, hat bányász kivételével, elhagyták a bányát. A németek és cinkosaik november 30-án a karancslejtősi bánya bejáratánál agyonlőtték a felszínre jött bányászok közül Páles Jenőt és Laczkó Mátyást, majd december 6-án a salgótarjáni csendőrlaktanya udvarán Machinyák Józsefet, Lukács Sándort, Tóth Miklóst és egy katonát.^{636/}

A bányában maradtak: Kozik Ferenc, Monostori /Mechinyák/ János, Szöllősi Imre, Somoskői János, Laczkó Zoltán és Tarnócz Gáspár. Nekik fegyveres kitöréssel sikerült kijutniuk a felszínre és a Karancs hegységbe menekültek.

Igen jelentős tevékenységet fejtett ki a ragyolci csoport, amely mintegy 10 felfegyverzett bányászból állt. A csoportot Bandur Gyula irányította, aki magával vitte két fiát is, a 21 éves Gyulát és a 18 éves Árpádot. A partizánok a Monosza-hegységben készítettek bunkereket, ahova azok a bányászcsoporthoz érkeztek, amelyek a behívóparancs teljesítése helyett a partizánokhoz csatlakoztak. A csoportnak a környéken több jelentős akciója volt, például a sinek szétszedésével kisiklattak egy Losonc felől Salgótarjánba érkező német katonai szerelvényt.^{637/}

A partizánok munkáját nagyban előrevitte Nógrádi Sándor és csoportjának megérkezése Salgótarján környékére. A Nógrádi Sándor által vezetett partizáncsoport tudta, hogy a Salgótarján környéki hegyek tele vannak ellenállókkal, fegyveres bányászokkal. S valóban, mire Nógrádi Sándor par-

tizánjai megérkeztek Salgótarján környékére, már kész partizáncsoportok fogadták őket. Nógrádiék elsőként a Bandur Gyula által vezetett monoszai partizáncsoporttal vették fel a kapcsolatot. Bandur Gyula azután csoportjával csatlakozott a karancsberényi partizánegységhez.^{638/}

December harmadik hetében egy kb. 60 főből álló magyar partizánvadász alakulat érkezett a Somosköujfalu-Sátoros közötti laktanyába, hogy felszámolják a hegyekben tartózkodó partizáncsoportokat. Nógrádi Sándor ezért csoportját Karancsberényből Abronccspusztára helyezte át. December 27-én mintegy 400 német katona tört az Abronccspusztai tanyára. A partizánok felvették a küzdelmet a németekkel, de a tulerő miatt kénytelenek voltak a tanyáról a Monosza-hegységbe huzódni. A partizánok közül a harcban hősi halált halt Bandur Árpád, Valasek József, Szvetlik Barna, Lapin Sándor, Kálló Gyula és Hőnig József.^{639/}

A Pécs környéki bányászok közvetlenül a bányavidék felszabadulása előtt előkészületeket tettek a fegyveres harcra, de a kegyetlen terror és a bányavidéknek a vártnál gyorsabb felszabadítása miatt tervüket csak részben sikerült megvalósítani. Sikerült azonban megakadályozniuk a Pécs és környékének a hatóságok által elrendelt személyi és anyagi kiűritését. 1943. augusztus 15-én alakult meg magyar partizánokból a Petőfi-brigád, a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg részeként. A brigádban több baranyai bányász harcolt és halt hősi halált. Hidrobbantás közben áldozta életét Fábián Béla 16 éves mánfai bányász, aki ritka hőstettet hajtott végre.

Szőnyi Márton csoportjának tagjaként 1944 augusztusában ejtőernyővel ereszkedett le a Bükk heységbe Csizmadia Gyula komlói bányász. Csizmadia Gyulát 1942-ben internálták, majd büntetőszázaddal a frontra küldték. Átszökött a szovjet

hadsereghez, ahol partizánkiképzésben részesült. Mint partizánt Magyarországon elfogták és 1944. november 4-én Sopron-kőhidán kivégezték.

7. A bányavidékek felszabadulása

Baranyában november 25-én indultak meg a Vörös Hadsereg felszabadító harcai, s december 6-án az utolsó német harci egységeket is kiverték a megye területéről. 1944 november másodikfelében a III. Ukrán Front csapatai Mohácsnál áttörték a németek vonalait és megkezdték a Dunántul felszabadítását. Pécs és a környékbeli bányavidék felszabadításában a Mecsek hegységben harcoló partizáncsoportok is részt vettek. Pécs november 29-én, Komló 30-án szabadult fel. A német parancsnokság a Duna vonalán igyekezett feltartóztatni a szovjet haderőket, azonban ezek hadmozdulatait megzavarták a Pécs környéki partizánegységek.^{640/}

A szovjet hadsereg csapatai november második felére elérték Hatvan-Gyöngyös-Füzesabony-Hejőcsaba-Tokaj vonalát és megkezdték Magyarország északkeleti iparvidékének felszabadítását.^{641/} A szovjet csapatok leküzdvé a sziklás, erdős, erődde kiépített terepet, jutottak fel a Bükk hegység területére. December 17-én felszabadították Nagyvisnyót és Szilvássváradot, 20-án Monosbél és Bélapátfalvát. December 21-én szavarskő felől megjelentek Egercsehi bányatelepen az első szovjet katonák.^{642/}

1944 novemberében és decemberében Borsod megye területén folytak a szovjet csapatok felszabadító hadműveletei. November 20-án szabadították fel Hajócsabát és Diósgyőrt. Miskolc körzetében - ezért a fontos hadiipari központért - két héten át rendkívül heves harc folyt, végül december

3-án sikerült a szovjet hadseregnek elfoglalnia Miskolcot. Pereces bányatelep 1944 decemberének első napjaiban, egész Borsod megye pedig 1944. december 24-én szabadult fel.^{643/} A 2. Ukrán Front hadseregének csapatai, megtörve a Miskolctól északra védekező fasiszták ellenállását, december 12-én felszabadították Sajószentpétert, a Sajó völgyében nyomultak előre és 18-án felszabadították Bánrévét. A szovjet csapatok december 21-én felszabadították Recsket, másnap pedig betörték Vizslára és eljutottak Kazárig. December 26-án a szovjet katonai erők elfoglalták Salgótarjánt. A németek Szécsényben, továbbá a Karancsság, Karancsalja szakszon szívében védekeztek, december 28-án azonban kénytelenek voltak innen is kivonulni. Az év végére ily módon felszabadult a Mátra körzete és a salgótarjáni szénmedence.^{644/}

A mai Tatabányát alkotó négy község területe az 1944. októberi angol bombázásoktól 1945. március 21-ig, a bányatelep felszabadulásáig több ízben volt a harci tevékenység színtere. A szovjet csapatok először 1944. december 26-án vonultak be Tatabányára, majd 1945. január 26-án átmenetileg kivonultak. Ekkor ismét a nyilas uralom vette kezdetét, melynek végül is Tatabánya március 23-án történt felszabadítása vetett véget.^{645/}

1945 tavaszán Hitler elhatározta, hogy a szovjet csapatok további előrenyomulását igyekszik megakadályozni és ellentámadásba megy át. A zalai olajmezők biztosítása érdekében a Dunántúlon kísérelték meg az offenzívát. Március 6-án indult meg a német áttörési kísérlet a Balaton és a Velencei tó között. A szovjet erők ellentámadásai Várpalota, Veszprém, illetve Győr irányába bontakoztak ki. Március 19-én a szovjet csapatok bevonultak Székesfehérvárra, 21-én Várpalotára, 22-én estére pedig az egész megye megszabadult a fasiszta csapatoktól. Március 29-én a 3. Ukrán Front

támadásba ment át. Megtörve az ellenség ellenállását április 2-án elfoglalták Nagykanizsát, a magyar olajvidék központját. Ezzel a hitleri Németország elvesztette legfontosabb olajforrását.^{646/}

1945 tavaszán a magyar fasiszta rendszer végnapjait élte. A német fasiszta hadsereg utolsó reménytelen erőfeszítésének jelentős színtere volt Sopron és Brennbergbánya. A magyar fasiszta kormány és az országgyűlés Sopronban működött, Szálasi pedig Brennbergbányán lakott. Sopron 1945. március 31-én szabadult fel, április 3-án pedig a német és magyar fasiszták bomlott hadseregükkel hagyták el Brennbergbányát.^{647/} Sopron felszabadítása után a szovjet hadsereg átlépte az osztrák határt.

1945. április 4-én a szovjet hírszolgálati iroda jelentette: "A március 16 - április 4. közti időben végrehajtott előretörés következtében a 2. és 3. Ukrán Front csapatai befejezték Magyarország egész területének felszabadítását a német megszállóktól."

J e g y z e t e k

1. Magyarország évkönyve 1935. Szerkesztette: Béry László és Kun Andor. Bp., Stádium Rt. 139-140. old.
2. Ákos László: Akik 1936-ban kerestek. Népszava, 1937. január 1.
3. Berend T. Iván - Ránki György: Magyarország gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában 1933-1944. Akadémiai Kiadó 1958. 136-141. old.
4. Ugyanott 137-148. old.
5. A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején. /Adalékok./ Összeállította: Kádár Iván. Szakra 1956. 179., 193. old.
6. Berend T. Iván - Ránki György: A monopolkapitalizmus kialakulása és uralma Magyarországon /1900-1944/. Kossuth Könyvkiadó 1958. 69-79. old.; Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-1944. Akadémiai Kiadó 1970. 11. old.
7. A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején. 188-189. old.
8. A Pécs vidéki kőszénbányák 1938-ban, Ausztriának a Német Birodalomhoz csatolása, az un. "Anschluss" után a "Hermann Göring Művek" bér-, illetve tulajdonbirtoka lett. A német nagytőke gazdasági befolyásáról lásd részletesen Berend T. Iván - Ránki György: Magyarország a fasiszta Németország "életterében" 1933-1939. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1961.
9. Lásd részletesen Babics András: A komlói kőszénbánya története. Pécs 1958.
10. Berend - Ránki: Magyarország gyáripára... 1933-1944. 143-145. old.

11. Lásd részletesen statisztikai adatokkal: Magyarország Évkönyve 1935. 234-236. old.
12. Gáspár Ferenc: Adatok a gánti bauxitbányászat történetéhez. Fejér megyei Szemle, 1966. 1-2. sz. 39-48. old.
13. Berend-Ránki: Magyarország gyáripára... 1933-1944. 162-164., 167-168. old.; Magyarország Évkönyve, 1938. 151. old.
14. Körössy László: Néhány szó az alföldi olaj származásához. Bányászati és Kohászati Lapok, 1950. 10. sz. 560-562. old.; Alliquander Ödön: A dunántúli olajkútforrás 25 éves története. Bányászati Lapok, 1960. 12. sz. 834-848. old.
15. Népszava, 1938. október 26.
16. Berend-Ránki: Magyarország gyáripára... 1933-1944. 142., 411. old. - 1943-ban az ország területén összesen 52 266 szénbányamunkás dolgozott.
17. Ugyanott, 142. old.
18. Csépányi Dezső: Az ellenforradalmi rendszer munkásellenes politikája. 1935-39. Akadémiai Kiadó 1972. 95. old.
19. Válogatott dokumentumok Nógrád megye munkásmozgalmának történetéből. 1919-1944. I. köt. Összeállította: Csabai József. Bp. 1971. 168-172. old.
20. A Bányász, 1934. november 9., 11. sz.
21. Szakszervezeti Értesítő, 1936. 2. sz.
22. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3068.
23. Népszava, 1934. október 13.
24. Az adatokat közli Szekeres József: Id.mű. 27., 29. old.

25. Magyarországi Rendeletek Tára, 1935. 313-314. old.
26. 1935. évi 52.000. sz. rendelet. Lásd ugyanott: 846-850. old.
27. Népszava, 1936. szeptember 17.; 1937. február 4.
28. Szakszervezeti Értesítő, 1935. 10. sz.
29. Népszava, 1937. február 4., 9., 19.
30. PI Archivum. BM. VII. res. 1937-7-6687.
31. Idézi a Népszava a Közgazdasági Értesítőből vett adatokat. 1937. április 17.
32. Az Országgyűlés Képviselőházának Naplója. XII. köt. Bp. 1937. 408-409. old.
33. Csepányi Dezső: A Gömbös-kormány szociálpolitikája 1935-1936. Szeged 1966. 10. old.
34. PI Archivum. 664 f. BSz. 9.
35. Magyarországi Rendeletek Tára 1935. 313-314. old.
36. Ravasz Éva: Tatabánya ötven éve 1896-1946. Helytörténeti olvasókönyv. Tatabánya 1977. 146-147. old. /Kézirat gyanánt./
37. Népszava, 1938. július 20.
38. Az Országgyűlés Képviselőházának Naplója. XV. köt. Bp. 1937. 131-132. old.
39. Bányamunkás, 1938. február 2. sz.
40. Szakszervezeti Értesítő, 1938. 1. sz.
41. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3068.
42. Ravasz Éva: Id. mű. 147. old.
43. PI Archivum. 664 f. BSz. 9.
44. A m. kir. iparügyi miniszter 1938. évi 3000. Ip. M. számú rendelete. Magyarországi Rendeletek Tára 1938. 297-

314. old. Lásd részletesen Csépányi Dezső: Az ellenforradalmi rendszer munkásellenes politikája 1935-39. 147-152. old.

45. Molnár Pál - Szomszéd Imre: Nógrád megye története 1919-1944. Salgótarján 1970. 123. old.
46. Magyarország Évkönyve 1935. 324., 328. old.
47. Népszava, 1935. január 13.
48. Tolnai József: A fekete gyémánt rabszolgái között. Népszava, 1935. december 25.
49. Magyary Zoltán - Kiss István: A közigazgatás és az emberek. Ténymegállapító tanulmány a tatai járás közigazgatásáról. Bp. 1939. 105-106. old.
50. Kun Lajos: Egy baranyai falu földműves és bányatelepének szociális hygiénéje. Pécs 1937. 81-82. old. - A Pécs vidéki bányamunkásság szociális helyzetére lásd részletesen Babics András: A pécsvidéki kőszénbányászat története. Közoktatásügyi Kiadóvállalat 1952. 80-150. old.
51. Magyar Törvénytár. Bp., 1939. 533-541. old.; Magyarországi Rendeletek Tára, 1938. 3291-3296. old.
52. PI Archivum. 657. f. 2/9. ö.e.
53. Kubitsch Imre - Szekeres József: A bányászok élete a Horthy-rendszerben. Válogatott dokumentumok gyűjteménye. Bp. 1960. 248-249. old.
54. A szénipari előkészítő iskolába a régi bányászok gyerkei közül vettek fel, elsősorban protekciós kiválasztás alapján. /Lásd: Tatabánya története. Helytörténeti tanulmányok I. köt. Tatabánya 1972. 274-277. old./
55. Kun Lajos: Id. mű. 63. old. - A korszak iskolapolitikájáról lásd Sárközi István: Az ellenforradalmi rendszer

népiskola-politikája Magyarországon /1919 augusztus - 1944./ Akadémiai Kiadó 1980.

56. PI Archivum. 658. f. 6/219.
57. Népszava, 1935. december 25.
58. PI. Archivum. 664. f. BSz. 9.
59. A magyar társadalombiztosítás ötven éve 1892-1942.
Országos Társadalombiztosító Intézet. Bp. 1942. 58. old.
60. Bán Imre: Szénbányászok. Magyar gyári munkásság. Szociális helyzetkép. Szerkesztette: Rézler Gyula. Bp. 1940. 222-223. old.
61. Kun Lajos: Id. mű. 32-52. old.
62. Népszava, 1937. október 4.
63. Népszava, 1935. december 25.
64. Magyary - Kiss: Id. mű. Hilscher Rezső: A bányász népesség. 139. old.
65. A tatabányai bányamunkások lakáskörülményeiről lásd még Szántó Ferenc: Élet a bányabárók tatabányai birodalmában. Uj Forrás, 1977. 2. sz. 77-88. old.
66. Magyary - Kiss: Id. mű. 105. old.
67. PI Archivum. 658. f. 6/254. ö.e.
68. Molnár - Szomszéd: Id. mű 125. old.
69. Szabó Zoltán: Cifra nyomoruság. A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe. Cserépfalvi 1938. 139. old.
70. Molnár - Szomszéd: Id. mű 125., 178-179. old.
71. Szabó Zoltán: Id. mű. 142-161. old. - A Rimamurány munkáspolitikájáról lásd még Réti R. László: A Rimamurány - Salgótarjáni Vasmű Rt. a második világháborúban. Történelmi Szemle, 1973. 1-2. sz. 170-187. old.

72. Heves megye bányászainak élete a múltban és jelenben.
Eger 1953. 9. old.
73. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3068.
74. Népszava, 1938. július 6.
75. A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején.
219-220. old.
76. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3068., 1937-7-6687.
77. Szekeres József: Id. mű. 32. old.
78. Népszava, 1935. január 13.
79. PI Archivum. BM. VII. res. 1934-4-3068.
80. Ugyanott, 664. f. BSz. 9.
81. Népszava, 1936. augusztus 7.
82. Szekeres József: Id. mű 28. old.
83. Lásd részletesen Kónya Sándor: Gömbös kísérlete totális fasiszta diktatura megteremtésére. Akadémiai Kiadó 1968.; Csépányi Dezső: Az ellenforradalmi rendszer munkásellenes politikája 1935-39. Akadémiai Kiadó 1972.; Ördögh Piroska: A szakszervezetek antifasiszta tevékenysége a Gömbös-kormány idején. Akadémiai Kiadó 1977.
84. Népszava, 1935. május 28.
85. Népszava, 1934. augusztus 14.
86. A sztrájkokkal részletesen foglalkozik Szekeres József: id. mű. 45-110. old.
87. PI Archivum. BM; VII. res. 1935-4-3068.; Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 1929-1944. Szerkesztették: Babics András - Szita László. Pécs 1972. 160. old.
88. Bányamunkás, 1934. november 7. sz.

89. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1929-1935. Összeállította: Borsányi György és Friss Istvánné. Kössuth Könyvkiadó 1964. 318-319. old.
90. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3068.
91. Baloldali összesítő 1934. október 11.
92. Szekeres József: Id. mű. 53-54. old.
93. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3068
94. Népszava, 1934. október 16., 17. Az 1934. évi Pécs vidéki bányászsztrájkáról l. még Babics András: A pécsvidéki kőszénbányászat története. 223-225. old.
95. Bányamunkás, 1934. november 7. sz. - A főispán jelentése szerint is "a bizalmiférfiak is látszólag nagyon örültek a megegyezésnek". Lásd: PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-2068.
96. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III.köt. 166-168. old.
97. PI Archivum. BM; VII. res. 1935-4-3068., Baloldali összesítő 1934. október 18.
98. Baloldali összesítő 1934. november 1.
99. Baloldali összesítő 1934. november 1.
100. A vasasi bánya vezetősége nem teljesítette a helyi szociáldemokrata vezetőségnek korábban, szeptember 25-én, előterjesztett kívánságát, hogy Rozmer Ede vájárt, a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Nemzeti Szövetségének elnökét bocsássa el. Balasay Aladár bányaigazgató akkor még úgy nyilatkozott, hogy Rozmer a bányavállalat bizalmi embere és semmi esetre sem bocsátják el. /PI. Archivum, BM. VII. res. 1935-4-3068./
101. Baloldali összesítő, 1934. november 8.
102. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3068.

103. Baloldali Összesítő 1935. január 11.; BM. VII. res. 1935-4-3068.; Népszava, 1935. január 5.
104. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3068.; Tóth Róbert: Adalékok a pécsi bányamunkásság harcaihoz /1860-1935/. Levéltári Szemle, 1976. 2-3. sz. 184. old. Az 1935. január 4-én kitört bányászsztrájkról 1. még Babics András: A pécsvidéki kőszénbányászat története. 226-227. old.
105. Népszava, 1935. január 8.
106. PI Archivum. BM; VII. res. 1935-4-3068.
107. Baloldali Összesítő 1935. január 19.
108. Időközben Balsay-Blaschek igazgatót nyugdíjazták, utóda Szabolcs /Sztraka/ Rezső lett, aki folytatta elődje munkásellenes politikáját.
109. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3068.
110. Baloldali Összesítő 1935. február 8.; Népszava, 1935. február 1.
111. Népszava, 1935. február 2.; Baloldali Összesítő 1935. február 8.
112. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3068.; Népszava, 1935. február 5.
113. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3755.
114. Baloldali Összesítő 1935. február 8.
115. Kubitsch - Szekeres: A bányászok élete a Horthy-rendszerben. 211. old.
116. Baloldali Összesítő 1935. június 28.
117. Molnár - Szomszéd: Nógrád megye története 1919-1944. 115. old.
118. Baloldali Összesítő 1935. június 28.
119. Népszava 1935. október 27.

120. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 190. old.
121. Baloldali összesítő 1935. július 5., augusztus 2.
122. Ugyanott, 1935. július 5.
123. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-8064.
124. Népszava, 1935. június 29.
125. PI Archivum. BM. VII. res. 1936-7-2613.
126. Baloldali összesítő 1936. március 20.
127. Ugyanott, 1936. július 3., augusztus 14.
128. Ugyanott, 1936. július 10., 24.
129. Nógrád megye története 1919-1944. 107. old.
130. Baloldali összesítő 1936. július 24.
131. PI Archivum. BM; VII. res. 1936-7-9715.
132. Ugyanott, 1936-7-9842.
133. Népszava, 1936. december 11.
134. PI Archivum. BM. VII. res. 1936-7-2580.
135. Ugyanott, BM. VII. res. 1936-7-11328.; Baloldali összesítő 1936. október 16.
136. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 228-229. old.
137. PI Archivum. BM. VII. res. 1936-7-10828.; Baloldali összesítő 1936. október 9.
138. Borsányi György: Kommunista szervezkedés a gazdasági világválság és a fasiszmus előretörtése idején /1929-1935/. Legyőzhetetlen erő. 97-101. old., Szekeres József: A szakszervezetek a munkásosztály gazdasági harcaiban a két világháború között /1919-1939/. Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéről. Táncsics Könyvkiadó 1969. 302-311. old., Ságvári Ágnes:

Népfront és koalíció Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó, 1967. 43-49. old.

139. Borsányi György: Adalékok a munkásosztály szervezettségének alakulásához a két világháború között. Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéről. 203-204. old.
140. Lásd részletesen Szakács Kálmán: A Kommunisták Magyarországi Pártjának szakszervezeti politikája a Horthy-korszakban /1920-1945/. Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéről. 249-254. old.
Zágoni Ernő: A magyar kommunisták a munkásegységért 1939-1942. Kossuth Könyvkiadó 1963. 22-60. old.,
Friss Istvánné: Az Egyesült Szakszervezeti Ellenzék /1931-1936/. Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéről. 319-358. old. - A kommunisták és a szociáldemokráta együttműködéséről lásd Pintér István: A Szociáldemokrata Párt története 1933-1944. Kossuth Könyvkiadó 1980. 53-70. old.
141. PI Archivum. 664. f. BSZ. 9.
142. Bányamunkás, 1936. február 2. sz.; Szakszervezeti Értesítő, 1936. 1. sz., 1937. 1. sz., 1938. 1.sz.
143. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3068.
144. A Bányász. 1934. február 1-2. sz. 1937. augusztus 8.sz.
145. PI Archivum. BM. VII. res. 1934-4-7392.
146. Ugyanott, 651. f. 6. cs.; Baloldali Összesítő, 1934. február 28.
147. Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-1944. 49. old.
148. Baloldali Összesítő 1934. november 1.
149. Ugyanott, 1934. november 8.
150. Bányamunkás, 1934. november 7. sz.

151. PI Archivum. 658. f. 6/270. ö. e.
152. Beránné, Nemes Éva: Ellenállási mozgalom és partizánharc Borsodban. Lásd: Fegyverrel a fasizmus ellen. Tanulmányok a magyar ellenállás és partizánharcok történetéből. Szerkesztette: Gazsi József - Pintér István. Zrinyi Kiadó 1968. 140. old.
153. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3068.
154. Baloldali összesítő 1934. november 15.; Népszava, 1934. november 10.
155. PI Archivum. BM; VII. res. 1935-4-3068.; Baloldali összesítő 1934. november 23.
156. Ugyanott. BM. VII. res. 1935-4-3068.
157. Népszava, 1934. december 4.
158. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3068.
159. Ugyanott. 664. f. BSz. 9., BM. VII. res. 1935-4-3068.
160. Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-1944. 66. old.
161. Baloldali összesítő 1935. február 22.
162. Ugyanott, 1935. január 31., február 22., március 22., április 8., BM. VII. res. 1935-4-3068.
163. PI Archivum. BM. VII. res. 1935-4-3068.
164. Ugyanott. 664. f. BSz.9.
165. Szecskó Károly: Adalékok a Heves megyei munkás- és parasztmozgalmak történetéhez. /1929-1944./ Archivum. A Heves megyei Levéltár Közleményei, 1978. 7. sz. 96. old.
166. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 185-190. old.
167. PI Archivum. Röpiratgyűjtemény. III/1/1935/5567., III/1/1935/5551.

168. Baloldali Összesítő 1935. május 24.
169. Szakszervezeti Értesítő, 1935. 10. sz.
170. Baloldali Összesítő 1935. szeptember 13.
171. PI Archivum. 651. f. 4. BM. VII. res. 11962.
172. Baloldali Összesítő 1935. december 6.
173. PI Archivum. 658. f. 6/219.
174. Baloldali Összesítő 1936. április 3.
175. Ugyanott, 1936. január 24., 31., március 13.
176. Ugyanott, 1936. január 31.
177. Ugyanott, 1936. január 31., március 13., július 24.
178. A Bányász, 1936. február 2. sz.
179. Baloldali Összesítő 1936. július 10.
180. Népszava, 1936. augusztus 7.
181. PI Archivum. Baloldali Összesítő, 1936. július 31., szeptember 11.
182. PI Archivum. 651. f. 2/1936-7-10376.; Válogatott dokumentumok Nógrád megye munkásmozgalmának történetéből. I. köt. 181-185. old.
183. Baloldali Összesítő 1937. január 15.
184. Ugyanott, 1936. február 21., március 20.
185. SZOT Levéltár. Bányászszakszervezet. Vegyes iratok.
186. Baloldali Összesítő 1936. július 17., augusztus 7.
187. Ugyanott, 1936. június 19.
188. Június 18-ról 19-re virradó éjjelen a Somoskő községhez tartozó Magyar és Eresztvényi kőbányában is kommunista röpiratokat szórtak el. A röpiratok szövegéből megállapítást nyert, hogy "azt a KCSP Csehszlovákiában állította elő és valószínűleg csehszlovák kommunistákkal

szóratta le Somoskő községben... a röpirat sztrájkra izgatja a kőbányai munkásokat és támadja a budapesti kereskedelmi bank munkásbérpolitikáját". /Baloldali összesítő 1936. június 26./

189. Baloldali összesítő 1936. július 17.
190. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 221-223. old.
191. Népszava, 1936. augusztus 19.
192. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 219-221. old.
193. Népszava, 1936. augusztus 19.
194. Baloldali összesítő 1936. november 13.
195. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 224. old.
196. PI Archivum. BM; VII. res. 1936-7-12683. - Lásd még: Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 225-226. old.
197. PI Archivum. 658. f. 6/277. ö.e.; Baloldali összesítő 1936. november 13., december 31.
198. Baloldali összesítő, 1937. május 28.
199. Baloldali összesítő 1937. január 9.
200. PI Archivum BM. VII. res. 1937-7-4187.
201. PI Archivum. BM. VII. res. 1937-7-4187.
202. Népszava, 1937. február 14.
203. PI Archivum. 627. f. Pécsi kir. törvényszék. 1258-1937.
204. Az éhségstrájk történetét részletesen feldolgozta és értékeli Szekeres József: Adatok az 1937. évi pécsi éhségstrájk történetéhez. Századok, 1959. 2-4. sz.

438-472. old.; U.ő.: A magyar bányamunkásság harcai 1934-1944. 79-110. old - Az 1937. évi pécsi munkásmozgalmakat ismerteti még Babics András: A pécsvidéki kőszénbánya története. 229-235.old.

205. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935-1945. Összeállította: Pintér István és Svéd László. Kossuth Könyvkiadó 1964. 156-160. old.
206. Népszava, 1937. február 25., május 11.
207. Az Országgyűlés Képviselőházának Naplója. XII. köt. 1936. 134. old.; Népszava, 1937. március 11.
208. Népszava, 1937. február 19. Pénteken fölveszik a munkát a pécsi bányászok.
209. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935-1945. 156-158. old.
210. Népszava, 1937. február 25.
211. Szekres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-1944. 101-102. old.
212. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935-1945. 160-161. old.
213. Népszava, 1937. február 27.
214. Baloldali Összesítő 1937. március 5.
215. PI Archivum. BM; VII. res. 1937-7-4100.
216. Népszava, 1937. február 28., március 2.
217. Baloldali Összesítő 1937. március 12., március 19.
218. Baloldali Összesítő 1937. március 12.
219. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935-1945. 161-163. old.
220. PI Archivum. BM. VII. res. 1937-7-4187.
221. Az országos pártvezetőség külön füzetet jelentetett

meg a sztrájkokról: A bányamunkás sorsa föld alatt és föld felett. Szociáldemokrata Füzetek. 15. sz. Budapest 1937.

222. Az Országgyűlés Képviselőházának Naplója. 1937. XII. köt. 1-39., 134. old.; Népszava, 1937. március 4.
223. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 246-248. old.
224. Baloldali összesítő, 1937. március 5., 12.
225. PI Archivum. 627. f. Pécsi kir. ügyészség. 2845/1937., 2989/1937.; Népszava, 1937. április 11.
226. Népszava, 1937. április 22.; PI Archivum. 627.f.Pécsi kir. törvényszék. 1258/1937.
227. Népszava, 1937. április 23., 26., 27., 30.
228. Ugyanott. 1937. május 1.
229. PI Archivum. 627. f. Pécsi kir. törvényszék. 1258/1937.; Népszava, 1937. április 28., május 4., 5.
230. Népszava, 1937. május 11., 12., 14.
231. PI Archivum. 627. f. Pécsi kir. törvényszék. 3088/1937.; 627. f. Pécsi kir. bíróság. B. II. 1423/1937.; Népszava, 1937. június 23.
232. Népszava, 1937. április 23.
233. Baloldali összesítő 1937. május 28.
234. PI Archivum. BM. VII. res. 1937-7-8477. /Egy belga frank kb. 15 fillér./
235. Baloldali összesítő 1937. június 25.
236. Ugyanott, 1937. január 7.
237. Népszava, 1937. március 24.
238. A Nógrád megyei bányász munkásmozgalom története. 141-143. old.
239. Baloldali összesítő 1937. április 2.

240. Surányi buzditására Kovács Sándor, Démes János /görög/ etesbányatelepi, Sarankó János Etes alsóbányatelepi, Kovács Béla etesi és Bernik Lajos albertaknai lakosok vásároltak olyan rádiót, amellyel a moszkvai rádió adását is lehetett hallgatni.
/PI Archivum. BM. VII. res. 1937-7-6687./
241. Ugyanott.
242. Molnár - Szomszéd: Nógrád megye története 1919-1944.
116. old.
243. PI Archivum. BM. VII. res. 1937-7-8477.
244. Baloldali összesítő 1937. július 2.
245. Népszava, 1937. június 27., július 14.
246. Válogatott dokumentumok Nógrád megye munkásmozgalmának történetéből. I. köt. 187-188. old.
247. PI Archivum. BM. VII. res. 1937-6349.
248. Ugyanott.
249. Baloldali összesítő 1937. február 5.
250. Az Országgyűlés Képviselőházának Naplója. 1937.
XII. köt. 408-409. old.
251. PI ARchivum. BM. VII. res. 1937-7-4100.
252. Baloldali összesítő 1937. április 2.
253. PI Archivum. 657. f. 2/9. ö.e.
254. Bányamunkás, 1938. február 2. sz. Szervezkedni kell, mert ez az élet parancsa.
256. Ugyanott, 1938. február 2. sz., május-június 4. sz.
257. Kővágó - Pintér: Munkássors-munkás gond. Id. mű. 191-193. old.
258. Népszava, 1937. március 25.
259. PI Archivum. BM. VII. res. 1938-7-7579.

260. Baloldali összesítő 1938. május 20. - A sztrájk ismer-
tetését lásd még Szekeres József: A magyar bányamun-
kásság harcai 1934-1944. Id. mű. 121-125. old.;
Környei Attila: A brennbergi bánya- és munkásmozgalom
vázlatos története. Soproni Szemle, 1968. 3. sz. 218.
old.
261. PI Archivum. BM; VII. res. 1938-7-8228.; Népszava,
1938. május 7.
262. PI Archivum. Baloldali összesítő 1938. május 13.,
20., BM. VII. res. 1938-7-8228.
263. Baloldali összesítő 1938. április 16.; Lásd még
Kővágó László: "Sziveskedjék bizalmasan kezelni."
Munkások a Horthy-rendszerben. Kossuth Könyvkiadó
1961. 88-89. old.
264. Népszava, 1938. április 27.
265. PI Archivum. BM. VII. res. 1938-7-12951.
266. Molnár - Szomszéd: Nógrád megye története 1919-1944.
116. old.
267. Baloldali összesítő 1939. január 27.
268. PI Archivum. 664.f.BSZ. 9/1937.
269. Baloldali összesítő 1937. január 22., 29.
270. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmoz-
galom történetéhez. III. köt. 228-229. old.
271. Baloldali összesítő 1937. február 19., április 16.
272. Ugyanott, február 12., április 30., május 28.
273. Népszava, 1937. október 24.
274. PI Archivum. 658. f. 6/254. ö. e.
275. Baloldali összesítő 1937. március 26., április 9.
276. PI Archivum. 658. f. 6/219. ö.e.

277. Baloldali Összesítő 1937. március 26., április 2.
278. Ugyanott, április 14.
279. Ugyanott, június 18., 25., október 8.
280. Ugyanott, július 16., október 8.; PI Archivum. BM. VII. res. 1937-7-4187.
281. Baloldali Összesítő 1937. szeptember 10;
282. PI Archivum. BM. VII. res. 1937-7-12.885.
283. Ugyanott. BM. VII. res. 1937-7-14167.,
1937-7-13596.; Baloldali Összesítő 1937. november 26.
284. Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-
1944. 112. old.
285. PI Archivum. BM. VII. res. 1937-7-14167., 1937-7-13596.;
Baloldali Összesítő 1937. november 26.
286. Ugyanott. BM. VII. res. 1937-7-13596.
287. Baloldali Összesítő 1938. február 4.
288. Ugyanott. 1938. február 18., március 18.
289. Ugyanott. 1938. március 11., 18., Bányamunkás, 1938.
február 2. sz.
290. PI Archivum. BM. VII. res. 1937-7-6687.
291. Baloldali Összesítő 1938. január 21., február 11.,
március 8.
292. Ugyanott, 1938. február 18., 25.
293. Bányamunkás, 1938. május-június 4. sz.
294. Molnár - Szomszéd: Nógrád megye története 1919-1944.
200. old.
295. PI Archivum. 658. f. 6/254. ö. e.
296. Bányamunkás, 1938. május-június 4. sz.; Baloldali Össze-
sítő 1938. május 13., 23.

297. SZOT Levéltár. Bányászszakszervezet. Vegyes iratok.
34/4/1938., 39/IV/1938.
298. Baloldali összesítő 1938. március 4.
299. Ugyanott. 1938. március 18.
300. Válogatott dokumentumok a baranyai pécsi munkásmozgá-
lom történetéhez. III. köt. 274. old.
301. Baloldali összesítő 1938. március 11., május 27.,
június 10.
302. Ugyanott, 1938. augusztus 12.
303. SZOT Levéltár. Bányászszakszervezet. Vegyes iratok.
304. 1938. augusztus 23-án a bányagondnokság közölte Raub
Jánossal, hogy amennyiben "a szociáldemokrata szervez-
kedést nem szünteti be, listára helyezik, véglegesen
elbocsátják, s a bányából végleg eltiltják". /Lásd:
Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozga-
lom történetéhez. III. köt. 282-283., 286.old./
305. PI Archivum.BM. VII. res. 1938-7-13544.; Baloldali
összesítő 1938. szeptember 23.
306. Ugyanott, BM. VII. res. 1938-4-4003., 657. f. 2/8. ö.e.
307. Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-
1944. 110-121. old.
308. Berend-Ránki: Magyarország gyáripára...1933-1944.
404-406. old.
309. Molnár - Szomszéd: Nógrád megye története 1919-1944.
183. old.
310. A háboru alatt a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. tiszta
haszna 2,5 millió pengőről 3,5 millióra, a MÁK-é 5,5
millióról 7 millióra nőtt. /Lásd Markos György: Ötven
család és cselédei. Budapest, 1947. 29-30. old./

311. Berend - Ránki: Magyarország gyáripara... 1933-1944.
409. old.
312. Népszava, 1940. január 18.
313. Ugyanott, 1940. március 15.
314. Ugyanott, 1940. március 5.
315. Molnár - Szomszéd: Nógrád megye története 1919-1944.
183. old.
316. Népszava, 1940. december 8.
317. Ugyanott, 1940. december 29.
318. Tatabánya története. I. köt. 207. old.
319. Berend - Ránki: Magyarország gyáripara...1933-1944.
411., 418, 427-433. old.
320. PI Archivum. 657. f. 2/3. ö.e.; Szekeres József:
A magyar bányamunkásság harcai 1934-1944. 136-137. old.
321. A bányászok élete a Horthy-rendszerben. 254-257. old.
322. Bányászati és Kohászati Lapok, 1939. 5. sz. Munkabér-
megállapító Bizottság.
323. PI Archivum. 664. f. BSZ. 11.
324. A bányamunkások helyzetének rendezésére 1939-ben,
majd 1940-ben az országos bányászsztrájk után került
sor. /Lásd: Népszava, 1940. november 19., 30., decem-
ber 14./ Az iparügyi miniszter 1940. december 11-én
szabályozta az esztérgomi szénmedencében foglalkozta-
tott bányamunkások munkabérét. /Lásd: PI Archivum.
657. f. 2/3. ö.e./ 1941. július 1-i hatállyal léptette
életbe az iparügyi miniszter a nagybányai kerületben
a legkisebb munkabérekéről szóló rendeletét. /Nagybánya
és vidéke, 1941. augusztus 2. Megállapították a nagy-
bányai bányászok legkisebb munkabérét./

325. Szekeres József: A szakszervezetek a munkásosztály gazdasági harcaiban a két világháború között /1919-1939./ Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéről. 302-311. old.
326. Népszava, 1940. május 30.
327. Berend - Ránki: Magyarország gyáripára... 1933-1944. 551-562. old.
328. Magyarországi Rendeletek Tára, 1940. 2672-2675., 1941. 1104. old., 3787-3792. old.; Népszava, 1943. július 2.
329. PI Archivum. BM. VII. res. 1943-7-4030.
330. Magyar Szakszervezeti Értesítő, 1940. 6. sz.
331. PI Archivum. BM. VII. res. 1940-sz.n.
332. Ugyanott, BM; VII. res. 1941-14-9196.
333. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 381-382. old.
334. PI Archivum. BM. VII. res. 1942-1-13000.
335. Ugyanott.
336. Nagybánya és Vidéke, 1942. május 30.
337. Bányászati és Kohászati Lapok, 1942. 10. sz. 230. old.
338. PI Archivum. VII. res. 1943-4-1006/b. VI.
339. Válogatott dokumentumok Nógrád megye munkásmozgalmának történetéből. I. köt. 251. old.
340. Népszava, 1944. január 6.
341. Tatabánya története. I. köt. 211-212. old.
342. PI Archivum 664. f. BSZ. 3.
343. Kővágó - Pintér: Munkássors-munkásgond. 322-323. old.
344. Nagybánya és Vidéke, 1944. szeptember 2.

345. PI Archivum. 657. f. 2/10. ö.e.
346. Népszava, 1939. szeptember 24.
347. A m.kir. minisztérium 1939. évi 12.116. ME. számú rendelete az iparban /kereskedelemben/ valamint a bányászásban és a kohászatban alkalmazottak : munkaviszonyára vonatkozó egyes rendelkezések hatályának ideiglenes felfüggesztéséről. /Lásd: Magyarországi Rendeletek Tára, 1939. 1364-1366. old./
348. Berend - Ránki: Magyarország gyáripára... 1933-1944. 559. old.
349. A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején. 310-311. old.
350. PI Archivum. 657. f. 2/10. ö.e.
351. Népszava, 1943. január 22.
352. PI Archivum. BM. VII. res. 1943-7-4030.
353. Berend - Ránki: Magyarország gyáripára...1933-1944. 560. old.
354. PI Archivum. 657. f. 2/10. ö. e.
355. Pera Ferenc: A kisgyóni-balinkai szénbányászat ötven éve. Üzemtörténeti füzetek 3.sz. Magyar Történelmi Társulat 1970. 73. old.
356. PI Archivum. BM. VII. res. 1943-7-4030.
357. Nagybánya és Vidéke, 1941. január 1., 1942. május 30.
358. Válogatott dokumentumok Nógrád megye munkásmozgalmának történetéből. I. köt. 209. old.
359. Népszava, 1939. szeptember 24. A felsőgalla-tatabányai munkások között.
360. PI Archivum. 664. f. BSz. 9.
361. Magyar Vasmunkások Lapja, 1940. október 15.

362. Népszava, 1943. március 28.
363. Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-1944. 152. old - A tatabányai bányamunkások élet- és munkakörülményeiről lásd még: Szántó Ferenc: Gazdasági összeomlás a tatabányai szénmedencében /1942-1945/. Forrás, 1970. 1. sz. 48-54. old.
364. A Nógrád megyei bányász munkásmozgalom története. 153-154. old.
365. PI Archivum. BM. VII. res. 1943-7-4030.
366. Nagybánya és Vidéke, 1942. április 11.
367. Népszava, 1939. március 12.
368. Tatabánya története. I. köt. 295. old.
369. A Nógrád megyei bányász munkásmozgalom története. 150. old.
370. PI Archivum. BM. VII. res. 1940-16653.
371. Népszava, 1942. szeptember 25.
372. PI Archivum. 664. f. BSz. 9.
373. Népszava, 1943. március 28.
374. Nagybánya és Vidéke, 1942. május 30.
375. Népszava, 1943. november 3.
376. Az intézményt az 1938. évi XXIX. törvénycikk hívta életre abból a célból, hogy az iparban, bányászatban és kohászatban foglalkoztatott munkások és egyéb alkalmazottak törvényes, törvényesített, örökbefogadott és házasságon kívül született gyermekeinek gyermeknevelési pótlékot folyósítson.
377. Népszava, 1941. november 21.
378. PI Archivum. 664.f.BSz.9.
379. Nagybánya és Vidéke, 1941. február 1.
380. PI Archivum. 664. f. BSz.9.

381. A magyar társadalombiztosítás ötven éve 1892-1942.
Országos Társadalombiztosító Intézet. Bp. 1942. 58.old.
382. PI Archivum. 664. f. BSz. 9.
383. 1942.őszén a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Szövetsége kiadásában megjelent Györki Imre: A bányanyugdírbiztosítás kis lexikona című broszura, mely 60 filléres árban került forgalomba.
384. A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején.
315. old.
385. Berend - Ránki: Magyarország gyáripara... 1933-1944.
412. old. Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-1944. 144. old.
386. Baloldali összesítő 1939. január 27., február 3.
387. Ugyanott, 1939. február 17., március 17.
388. PI Archivum. BM. VII. res. 1939-7-5557.
389. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1935-1945. 178. old.
390. Ugyanott, 179-181. old.; PI Archivum. BM. VII. res. 1939-7-10247.
391. PI Archivum. BM. VII. res. 1939-7-10540.; Molnár - Szomszéd: Nógrád megye története 1919-1944. 162-165. old.; A Nógrád megyei bányász munkásmozgalom története. 155-157. old.
392. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1935-1945. 179-182. old.
393. PI Archivum. BM. VII. res. 1939-7-10540., 1939-7-10882. 1939-7-5799.
394. Népszava, 1939. június 22.; Válogatott dokumentumok Nógrád megye munkásmozgalmának történetéből. I. köt. 200.old.

395. Baloldali összesítő 1939. július 7.; Népszava, 1939. június 25.
396. PI Archivum. BM. VII. res. 1939-7-10882.
397. Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-1944. 127-131. old.
398. Baloldali összesítő 1939. július 7., 14.
399. Népszava, 1939. augusztus 6.
400. Magyar Vasmunkások Lapja, 1940. július 15.
401. Népszava, 1940. május 1.; Magyar Vasmunkások Lapja, 1940. július 15.
402. PI Archivum. 657. f. 2/3. ö.e.
403. Ugyanott. 658. f. 6/270. ö.e.
404. A sztrájk történetét részletesen feldolgozta, ismerteteti és értékeli Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-1944. 161-205. old.; U.ő.: Az 1940. évi általános bányászsztrájk története. Századok. 1967. 1-2. sz. 82-134. old.
405. PI Archivum. 657. f. 2/8. ö.e.
406. Ugyanott, 2/8. ö.e.; BM. VII. res. 1940-7-14229.
407. Ugyanott, 657. f. 2/8 ö.e.; Baloldali összesítő 1940. október 11., 18.
408. Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-1944. 175-179. old; Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935-1945. 217. old.
409. PI Archivum. 657. f. 2/6. ö.e.; Baloldali összesítő 1940. október 18.
410. Ugyanott, 657. f. 2/6., 2/8. ö. e.
411. Tatabánya története. I. köt. 221. old. - Ezt a jegyzőkönyvi részletet Peyer Károly is idézte a képviselő-

ház 1940. november 27-i ülésen. Lásd: Népszava, 1940. november 28. - A tatabányai bányászsztrájkáról lásd még Szántó Ferenc: Az 1940. évi általános bányászsztrájk a tatabányai szénmedencében. Forrás, 1969. 3. sz. 51-58. old.

412. Baloldali Összesítő 1940. október 25.

413. PI Archivum. 657. 2/8. ö.e.

414. Az Országgyűlés Képviselőházának Naplója. VII. köt. 1941. 501-504. old.; Lásd még: Népszava, 1940. november 19.

415. HIL.VKF.1940. eln. 1. - 5366.

416. PI Archivum. 657.f.2/6. ö.e.; Baloldali Összesítő 1940. október 25.

417. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935-1945. 221. old.

418. Baloldali Összesítő 1940. november 2., 8., 15., 27.

419. Népszava, 1940. november 19., 30., december 14.

420. PI Archivum. 657. f. 2/6. ö.e.

421. HIL.VKF. 1940. eln. 1-5366.

422. PI Archivum. 664. f. BSZ. 3., 657. f. 2/6. ö.e.

423. A Nógrád megyei bányász munkásmozgalom története. 161-163. old. Válogatott dokumentumok Nógrád megye munkásmozgalmának történetéből. I. köt. 215-218. old.

424. PI Archivum. 657. f. 2/6., 2/8.ö.e.

425. Ugyanott, 664. f. BSz. 3.

426. SZOT Levéltár. Bányászszakszervezet. Vegyes iratok.; Baloldali Összesítő 1940. december 13.

427. Népszava, 1940. november 28.

428. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 334-335. old. - A Pécs vidéki

bányászsztrájkáról lásd még Babics András: A pécsvidéki
kőszénbányászat története. 235-236. old.; U.ő: A
komlói kőszénbányászat története, Bp. 1958. 144-145. old.

429. PI Archivum. BM. VII. res. 1941-14-9196

430. Lásd részletesen Pintér István: A magyarországi szociál-
demokrata párt politikája a második világháború előesté-
jén. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új
sorozat 87.; U.ő: A Szociáldemokrata Párt története
1933-1944. 144-284 old.

431. PI Archivum. BM. VII. res. 1939-7-5557.; Baloldali össze-
sitő 1939. március 4.

432. Pintér István: A szakszervezetek az antifasiszta ellen-
állási mozgalomban a szovjetellenes háború időszakában
/1941-1945/. Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti
mozgalom történetéről. 404. old.

433. Népszava, 1939. július 9.

434. Baloldali összesítő 1939. február 10.; március 3.

435. PI Archivum. BM. VII. res. 1939-4-6651.

436. Baloldali összesítő 1939. március 24.

437. Ugyanott 1939. február 17., március 10.; PI Archivum.
BM. VII. res. 1939-7-5557.

438. PI Archivum. BM. VII. res. 1939-7-5557.

439. Baloldali összesítő 1931. március 31.

440. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történe-
téből 1935-1945. 82-83. old - Pécs város főispánja 1939.
július 5-én azt jelentette, hogy a "pártmozgalom életé-
ben nagy megrázkódtatást jelentett az a rendelet, amely
a szakszervezetek ügykezelésének felülvizsgálatára adott
utasítást". /PI Archivum. BM. VII. res. 1939-7-5711./

441. PI Archivum. BM. VII. res. 1939-13455.

442. Ugyanott 664. f. BSz. 9.
443. SZOT Levéltár. Bányászszakszervezet. Vegyes iratok.
444. Baloldali összesítő 1939. július 14.
445. Ugyanott 1939. június 23., július 14.
446. PI Archivum. 664. f. BSz. 9.
447. Ugyanott, 651. f. 3. cs. BM. VII. a. 1939-5-106243.,
664.f. BSz.9.
448. PI Archivum. 651. f. 2. cs. BM. VII. res. 1940-7-5048.;
Baloldali összesítő 1939. szeptember 1., október 23.
449. Baloldali összesítő 1939. szeptember 15.
450. Ugyanott, 1939. október 6., 2o.; PI Archivum. BM. VII.
res. 1939-7-5557., 1939-7-5711..
451. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozga-
lom történetéhez. III. köt. 326. old.
452. Baloldali összesítő 1939. szeptember 22.
453. Baloldali összesítő 1939... december 22.
454. Ugyanott, 1940. október 10.
455. Népszava, 1940. február 21.
456. Tatabánya története. I. köt. 217. old.
457. PI Archivum. 658. f. 6/270. ö.e.
458. Magyar Vasmunkások Lapja, 1940. június 15., augusztus
15., Népszava 1940. május 30.
459. Baloldali összesítő 1940. július 28.; Magyar Vasmunká-
sok Lapja. 1940. július 15.
460. Magyar Vasmunkások Lapja, 1940. szeptember 15.
461. PI Archivum. 651. f. 2. csop. BM; VII. res. 1940-7-5048.
462. Baloldali összesítő 1941. január 3., 1o., február 2.,
14., március 7., július 18.

466. Ugyanott, 1941. március 21., BM; VII. res. 1941-7-5205.
467. PI Archivum. BM. VII. res. 1941-7-5205.
468. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 343-344., 349. old.
469. Népszava, 1941. január 10., Magyar Vasmunkások Lapja, 1941. február 15.
470. PI Archivum. 658. f. 2/3. ö.e.
471. Ugyanott, BM. VII. res. 1941-7-7596.
472. Ugyanott, 1941-7-6000.
473. Baloldali összesítő 1941. május 2.
474. PI Archivum. BM. VII. res. 1941-7-6000.
475. Nógrád megyei Levéltár. 517/1941. lt. sz.
476. Baloldali összesítő 1941. május 2.
477. PI Archivum. 664. f. BSZ. 1.
488. Ugyanott, BM. VII. res. 1941-14-9196.; Nógrád megyei Levéltár. 517/1941. lt. sz.
489. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III.köt. 353-355. old.
490. PI Archivum. 664. f. BSz. 5., 16.
491. Baloldali összesítő 1941. július 18.
492. Ugyanott, 1941. július 18., augusztus 1.
493. Ugyanott, 1941. augusztus 8., 1942. július 24.
494. Magyar Vasmunkások Lapja, 1941. december 15.
495. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 385. old.
496. Ugyanott, 379-381. old.
497. Baloldali összesítő 1942. január 23.

498. PI Archivum. BM. VII. res. 1942-4-10581.; Baloldali
Összesítő 1942. augusztus 14., 1943. január 15.
499. Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Dokumen-
tumok a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom tör-
ténetéből 1941-1945. Szerkesztette és a vezető tanul-
mányt írta Harsányi János. Zrinyi Kiadó, 1969. 106-107.
old.
500. Baloldali Összesítő 1942. március 27., április 10.,
17., PI Archivum. BM. VII. res. 1942-410581.
501. Ugyanott, 651. f. 5/1942., 657. f. 2/4. ö.e.
502. Kővágó - Pintér: Munkássors-munkásgond. Id. mű. 271.old.
503. PI Archivum. BM. VII. res. 1941-7-6000.; Baloldali össze-
sítő 1942. július 10., 24., november 6., 1943. január
15.
504. Ugyanott. BM; VII. res. 1942-7-6006.VIII.
505. Válogatott dokumentumok Nógrád megye munkásmozgalmának
történetéből. I. köt. 229-232. old.; PI Archivum. BM.
VII. res. 1942-7-6156.
506. Baloldali Összesítő 1942. május 15., augusztus 14.,
PI Archivum. BM. VII. res. 1942-7-6006. VIII.
507. Kubitsch - Szekeres: A bányászok élete a Horthy-rend-
szerben. 290-291. old.
508. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozga-
lom történetéhez. IFI. köt. 414-414. old.
509. PI Archivum. BM; VII. res. 1943-4-1006. II.
510. Baloldali Összesítő 1943. május 7., augusztus 6..
511. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom törté-
netéből. 1935-1945. 459-462. old.
512. PI Archivum. BM. VII. res. 1943-4-1006/a.V.
513. Válogatott dokumentumok baranyai-pécsi munkásmozgalom

történetéhez. III. köt. 421-422. old.

514. PI Archivum. BM. VII. res. 1943-7-4030.; Baloldali összesítő 1943. július 16.
515. PI Archivum. BM. VII. res. 1943-7-4030. - Lásd még Pintér István: A szakszervezetek az antifasiszta ellenállási mozgalomban a szovjetellenes háború időszakában /1941-1945/. Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéről. 422. old.; B. Nemes Éva: Az 1943. szeptember 9-i diósgyőri béketüntetés. Párttörténeti Közlemények, 1969. 3. sz. 118-136. old.; Lehoczky Alfréd: A diósgyőri munkások 1943-as béketüntetésének előzményei. Borsodi Szemle, 1968. 2. sz. 75-79. old.; U.ő.: A diósgyőri munkások 1943. szeptemberi béketüntetése. Miskolc 1968.
516. Baloldali összesítő 1943. augusztus 21., szeptember 17.
517. PI Archivum. BM. VII. res. 1943-7-4030.; Baloldali összesítő 1943. szeptember 17.
518. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 437-439. old.
519. PI Archivum. BM. VII. res. 1943-4-1006/a., VIII.
520. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 441-442., 450-451. old.
521. Gáspár Ferenc - Jenei Károly - Szilágyi Gábor: A munkásság az üzemekért, a termelésért 1944-1945. Táncsics Könyvkiadó, 1970. 12. old.
522. Baloldali összesítő 1944. július 15., 31., augusztus 16., 31.
522. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 458. old.
523. Válogatott dokumentumok Nógrád megye munkásmozgalmának történetéből. I. köt. 261-263. old.

524. Baloldali Összesítő 1941. július 11.
525. PI Archivum. 657. f. 2/8. ö.e.
526. Ugyanott. BM. VII. res. 1941-7-6000.
527. Ugyanott, 657. f. 2/8. ö.e.
528. Mint a rendőrség pécsi kapitánysága /1941. július 20./ jelentette: "Az elmúlt héten a város területén a kommunista gyanús személyeknél fogatosított házkutatások és internálások a szociáldemokrata pártban nagy megdöbbenést keltettek." /PI Archivum. BM; VII. res. 1941-7-5205./
529. Ugyanott, 658. f. 6/270. ö.e.
530. Baloldali Összesítő 1941. augusztus 29.
531. Ugyanott, 1941. szeptember 26.
532. PI Archivum. BM. VII. res. 1941-7-5205.
533. Ugyanott.
534. Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-1944. 208-212. old.
535. PI Archivum. BM. VII. res. 1942-7-6156., 651. f. 3. cs. BM. VII. b. 1942-5-163684.
536. PI Archivum. 658. f. 6/277. ö.e.; BM. VII. res. 1942-7-6006. III.
537. Baloldali Összesítő 1942. január 30., május 8., PI Archivum. 664. f. BSz. 18.; BM. VII. res. 1942-12477.
538. PI Archivum. BM. VII. res. 1942-7-6006., 1943-7-13547., 1942-7-6006.V.
539. Ugyanott BM. VII. res. 1941-7-5205., 1942-7-6156.
540. Ugyanott, BM. VII. res. 1942-7-6006. IV., V., VII. - A Bécsben 1940. augusztus 30-án aláírt népcsoport egyezményben a magyar kormány biztosította, hogy a

népi-németek áttelepülhessenek a német birodalomba.

/Az egyezményt közli Tilkovszky Lóránt: Ez volt a Volksbund. Kossuth Könyvkiadó, 1978. 92-94. old./

541. Kővágó László - Pintér István: Munkássors-Munkás gond. 1919-1944. 268. old.
542. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 392-393. old.
543. PI Archivum, 664. f. BSZ. 9.; Népszava, 1942. május 27.
544. PI Archivum. BM. VII. res. 1942-7-6006,, Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 397. old.
545. Baloldali összesítő 1942. július 17.
546. PI Archivum. 1942-1-13000., 1943-4-1006/a.IV.
547. Baloldali összesítő 1942. július 31.
548. PI Archivum. 1942-1-13000., 1942-7-6006. IX.
549. Ugyanott, BM. VII. res. 1942-7-6167.
550. Ugyanott, 701. 43. ö.e.
551. Ugyanott, 1942-7-21535.; Baloldali összesítő 1942. október 30.
552. Ugyanott. BM. VII. res. 1942-7-6006. XI.; Baloldali összesítő 1943. január 8.
553. Ugyanott BM. VII. res. 1943-4-1006/a. V.
554. Ugyanott, 1942-7-6006. XI.
555. Baloldali összesítő 1942. október 30., november 27., december 18.
556. PI Archivum. BM. VII. res. 1942-7-6006. V.
557. Baloldali összesítő 1943. május 7.
558. Ugyanott, 1943. január 29. - A bányászszakszervezet 1943-ban kezdődő fellendüléséről lásd még Pintér István:

Magyar kommunisták a Hitler-ellenes nemzeti egységért
1941. június.-1944. március. Kossuth Könyvkiadó, 1968.
260-282. old.

559. Pera Ferenc: A kisgyóni-balinkai szénbányászat ötven éve.
Üzemtörténeti füzetek 3. Bp. 1970. 76. old.
560. Baloldali összesítő 1943. február 5., 12.
561. Tatabánya története. I. köt. 234-235. old.
562. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom
történetéhez. III. köt. 410-412. old.
563. PI Archivum. BM. VII. res. 1943-4-1006/B.II.
564. Baloldali összesítő 1943. április 2.
565. SZOT Levéltár. Bányászszakszervezet. Vegyes iratok.
566. PI Archivum. BM; VII. res. 1943-7-8466.; Baloldali össze-
sítő 1943. május 7.
567. PI Archivum. BM; VII. res. 1943-4-1006/a. III.;
Döme Piroska: Harcoló bányász. Kossuth Könyvkiadó 1974.
71-76. old.; Kékesi Gyula: Hősökre emlékezve. Népszabad-
ság, 1980. május 15.
568. Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-
1944. 235. old.
569. Baloldali összesítő 1943. június 25., július 9.
570. PI Archivum. 664. f. BSz. 3.
571. Baloldali összesítő 1943. augusztus 13., 21.
572. Ugyanott 1943. augusztus 13.
573. Ugyanott 1943. szeptember 3., október 15.
574. Nagybánya és Vidéke, 1943. október 16.
575. PI Archivum. 1943-4-1006/a. III., IV., V., VII.,
BM. VII. res. 1943-4-1006/b. VI., 658. f. 6/277.ö.e.

576. Ugyanott. BM. VII. res. 1943-4-1006/a. III., V.; Baloldali összesítő 1943.szeptember 10. Lásd még: Válogatott dokumentumok Nógrád megye munkásmozgalmának történetéből. I. köt. 251-252. old.
577. Népszava, 1943. szeptember 4.
578. Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-1944. 231. old.; Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935-1945. 485-486. old.
579. Baloldali összesítő 1943. október 22., 29.
580. Népszava, 1943. május 20.
581. Baloldali összesítő 1943. május 21., június 11., július 9.
582. Ugyanott. 1943. augusztus 13.; Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934-1944. 225. old.
583. Népszava, 1943. szeptember 8.; Baloldali összesítő 1943. október 29.
584. PI Archivum. BM; VII. res. 1943-4-100/a. IV.
585. Népszava, 1943. augusztus 29.
586. PI Archivum. BM. VII. res. 1943-1006/a. III.; 651, f. 3. cs. BM. VII. b. 1944-5-190831.; SZOT Levéltár. Bányászszakszervezet. Vegyes iratok.
587. Ebben az időben a Bányamunkás című szaklap nem jelent meg és a Vasmunkásszövetség lapja a Magyar Vasmunkások Lapja közölte a bányászszakszervezet híradásait.
588. PI Archivum. 664. f. BSz. 9.; Népszava, 1943. november 3., 4.
589. SZOT Levéltár. Bányászszakszervezet. Vegyes iratok.
590. Baloldali összesítő 1943. december 17., 1944. január 7.
591. Ugyanott, 1943. november 26., december 10.

592. PI Archivum. 658. f. 6/305. ö.e.
593. SZOT Levéltár. Bányászszakszervezet. Vegyes iratok.
594. PI Archivum. BM. VII. res. 1944-4-1006.I.
595. Baloldali Összesítő 1944. január 7.
596. Népszava, 1944. január 6., PI Archivum. 664. f. BSz. 3., BM. VII.res. 1944-13-1928.; Baloldali Összesítő 1944. január 14., február 25.
597. Népszava, 1944. február 10., Baloldali Összesítő 1944. február 18.; PI Archivum. 658. f. 6/277. ö.e., BM. VII. res. 1944-4-1006/I.
598. Baloldali Összesítő 1944. január 21.
599. PI Archivum. BM. VII. res. 1944-13-2275.; Baloldali Összesítő 1944. március 10.
600. PI Archivum. BM. VII.res. 1944-4-1006.I.; Nagybánya és Vidéke, 1944. március 4.
601. Baloldali Összesítő 1944. február 4.
602. PI Archivum. 651. f. 5/1944. III. 27. /169.610/.
603. Magyar Szakszervezeti Értesítő, 1944. /április 15./ 7-8. sz.
604. Baloldali Összesítő 1944. április 14.
605. Ugyanott, 1944. április 28.
606. PI Archivum. 664. f.,BSz.3.
607. Beránné Nemes Éva: Ellenállási mozgalom és partizán-harc Borsodban. 1950. old.; OL. Z. 371. 7 cs. 21. t., 20. cs. 63. t.
608. Baloldali Összesítő 1944. április 14., május 12.
609. PI Archivum. BM. VII. res. 1944-4-1006.II.
- 6: Ugyanott, 1944-4-1006.I.

611. Ugyanott, BM. VII. b . 1944-5-175653-651.f.3.
612. Ugyanott, 664. f. BSz. 3.
613. Baloldali összesítő 1944. július 15.
614. Magyarországi Rendeleték Tára, 1944. 1194-1200. old.
615. Lásd részletesen Pintér István: Az egységes fasiszta munkásszervezetek létrehozására irányuló kísérletek csődje. /1944. március 19. - 1944. október/. Párttörténeti Közlemények. 1969. 3. sz. 3-31. old. A nyilaskeresztesek munkáspolitikájáról lásd még Teleki Éva: Nyilas uralom Magyarországon 1944. október 16. - 1945. április 4. Kossuth Könyvkiadó 1974. 88-111. old.
616. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935-1945. 524. old.
617. Borsányi György: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt politikájáról /1929-1933./ Párttörténeti Közlemények, 1966. 3. sz. 89. old., U.ő: Adalékok a munkásosztály szervezettségének alakulásához a két világháború között. Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéhez. 175-212. old.
618. Magyary - Kiss: A közigazgatás és az emberek. Id. mű. 100. old.
619. Lásd részletesen Orosz Dezső - Pintér István: Adatok a Kommunisták Magyarországi Pártja szervezeti fejlődéséhez /1942-1944./. Párttörténeti Közlemények, 1962. 2. sz. 35-66. old., Döme Piroska: Id. mű; Pintér István: A KMP az 1936-1944-es években. Legyőzhetetlen erő. 146-151. old.; U.ő: A Magyar Front és az ellenállás. /1944. március 19-1945. április 4./ Kossuth Könyvkiadó 1970.; Nagy Sándorné: A baranyai partizánharcok és ezek társadalmi feltételei. Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez 1944-1960. 80. old.; Tatabánya története I. köt. 237. old.

620. PI Archivum. 651. f. 5/1944. IV. 30.
621. Baloldali összesítő 1944. május 30.
622. Magyar Munkásmozgalmi Muzeum. Adattár: 2313/1981.
623. Nógrád megye története 1919-1944. 211. old.
624. Jenei Károly: A Fejér megyei bányák és gyárak pusztulása 1944-1945-ben. Fejér megyei Történeti Évkönyv. Székesfehérvár, 1970. 351-374. old.
625. Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. köt. 460-426. old.
626. Gáspár - Jenei - Szilágyi: A munkásság az üzemekért, a termelésért 1944-1945. Táncsics Könyvkiadó 1970. 96-18. old.
627. Környei Attila: A brennbergi bánya és munkásmozgalom változatos története. 218-219. old.
628. A munkásság erőfeszítéseit az üzemek kitelepitésének és bénításának megakadályozására lásd még Gáspár - Jenei - Szilágyi: Id. mű. 21-31. old.
629. Pintér István: A bányászok harca a fasizmus ellen, a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtéséért. Történelem, 1965. 4. sz. 35-46. old.;
U.ő.: A magyar kommunisták szerepe a fegyveres ellenállás előkészítésében és szervezésében. Fegyverrel a fasizmus ellen. 5-43. old.
630. Lásd részletesen Döme Piroska: Id. mű. 127-132. old.
631. Tatabánya története. I. köt. 243. old.; Molnár-Szomszéd: Nógrád megye története 1919-1944. 222-224. old.; Hollós Ervin: Rendőrség, csendőrség, VKF 2. Kossuth Könyvkiadó, 1971. 396-397. old.
632. Adatok a magyar partizánmozgalom történetéhez. Athenaeum. 1946. 29-30. old.; Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935-1945. 604-605. old.

633. Komárom megyei Dolgozók Lapja, 1954. december 25.
A sárisápi partizánok.; Sztankay József: Bányászpárti-
zánok. Népszava, 1980. január 3., 4.
634. Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. 492-493. old.
635. Lásd részletesen: Együtt, egymásért. Összeállította:
Balázs Béla. Bratislava, Madách Könyvkiadó 1974.
636. A karancslejtősi ellenállás története 1944. Salgótarján,
1953. 6-7. old.; Molnár - Szomszéd: Nógrád megye tör-
ténete 1919-1944. 215-216. old.; A Nógrád megyei bá-
nyász munkásmozgalom története. 165-167. old.
637. Nórádi Sándor: Tíz évvel ezelőtt. Magyar partizánok Sal-
gótarján vidékén. Hadtörténelmi Közlemények, 1954.
3-4. sz. 3-11. old.
638. Nógrádi Sándor: Történelmi lecke. Kossuth Könyvkiadó 1970.
251-257. old.
639. Molnár - Szomszéd: Nógrád megye története 1919-1944.
224-227. old.; Nógrádi Sándor: Történelmi lecke.
259-264. old.
640. Godó Ágnes: Baranya megye a felszabadító harcok időszaká-
ban 1944-1945. Baranyai Helytörténetírás 1969. Baranya
megyei Levéltár Évkönyve. 7. old.; Vörös Márton: Az 1944-
1945. évi baranyai felszabadító harcok. Tanulmányok
Baranya és Pécs történetéhez 1944-1960. 7-67. old.
641. Tóth Sándor: A szovjet hadsereg felszabadító harcai
Magyarországon. Zrínyi Kiadó 1965. 138-139. old.
642. Csiffáry Gergely: Az egercsehi szénbánya története 1901-
1976. Eger, 1977. 53. old.
643. Magyarország felszabadítása. Tanulmányok hazánk felsza-
badításának történetéből. Harmadik kiadás. Budapest,
1980. 186. old.
644. Tóth Sándor: Id. mű. 166-175. old.; Magyarország

felszabadítása. 190. old.

645. Tatabánya története. I. köt. 246-247. old.; II. köt. 7. old.

646. Borus József: Fejér megye felszabadítása 1944. december 2. - 1945. március 23. Fejér megyei Történeti Évkönyv 4. Székesfehérvár, 1970. 5-65. old.; Nagy Gábor: Fejér megye felszabadítása 1944. december 2. - 1945. március 23. Ugyanott, 66-109. old.

647. Környei Attila: A brennbergi bánya- és munkásmozgalom vázlatos története. 219. old.; Lásd még Nagy János: Adalékok Brennbergbánya felszabadításához. Soproni Szemle, 1975. 3. sz. 244-247. old.

Hibajegyzék

A szövegből és a jegyzetből a következő jegyzet-számok hiányoznak: 255, 463-465, 478-487.